නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස

අභිධම්මපිටකෙ

ධම්මසඞ්ගණී-අනුටීකා

වීසතිගාථාවණ්ණනා

1. අභිධම්මසංවණ්ණනාය අත්ථං සංවණ්ණෙතුකාමො තස්සා ආදිගාථාය තාව පයොජනසම්බන්ධාභිධානපුබ්බඞ්ගමං අත්ථං නිද්ධාරෙන්තො උළාරජ්ඣාසයානං නිසම්මකාරීනං පටිපත්ති පරෙසං විවිධහිතසුඛනිප්ඵාදනප්පයොජනාති ආචරියස්සාපි ධම්මසංවණ්ණනාය ආදිම්හි සත්ථරි නිපච්චකාරස්ස අන්තරායවිසොසනත්ථතා විය සත්ථරි ධම්මෙ ච පරෙසං අච්චන්තසුඛප්පටිලාභසංවත්තනියසද්ධාරතනුප්පාදනත්ථතාපි සියාති දස්සෙතුං **''ධම්මසංවණ්ණනාය''**න්තිආදිමාහ. තත්ථ යථානුසිට්ඨං පටිපජ්ජමානෙ අපායෙසු අපතමානෙ ධාරෙතීති **ධම්මොති** සාමඤ්ඤවචනොපි ධම්ම-සද්දො සද්දන්තරසන්නිධානෙන ඉධ පරියත්තිවිසෙසවිසයො. සංවණ්ණීයති අත්ථො එතායාති **සංවණ්ණනා,** අට්ඨකථා.

තිවිධයානමුඛෙන විමුත්තිධම්මං යථාරහමනුසාසතීති **සත්ථා**. පණමනං පණාමො, කායවාචාචිත්තෙහි සත්ථු ගුණනින්නතා. කිරියා කරණං, පණාමස්ස කරණං **පණාමකරණං,** වන්දනාපයොගො. සො ච කිඤ්චාපි ''ඉදානි අධිප්පෙතං පණාමං කරොන්තො''තිආදිනා ''තස්ස පාදෙ නමස්සිත්වා''තිආදිකස්ස අධිප්පෙතපණාමභාවං දස්සෙස්සති, ''කරුණා විය''තිආදිකස්ස පන සබ්බස්ස ථොමනාවසෙන වුත්තස්සපි වසෙන වෙදිතබ්බො. සො හි සත්ථු මහාකරුණාදිගුණවිසෙසකිත්තනවසෙන පවත්තො මහාකරුණාදිගුණවිසෙසාවිනාභාවිනා සංවණ්ණියමානසංවණ්ණනාධම්මවිභාවිතෙන **ධම්මස්ස ස්වාක්ඛාතභාවෙන** ස්වාක්ඛාතධම්මෙ සත්ථරි අනුප්පන්නසද්ධානං සද්ධාජනනාය, උප්පන්නසද්ධානඤ්ච භියොභාවාය හොති. සත්ථුනො ච අවිපරීතධම්මදෙසනභාවෙන අවිතථදෙසනාභූතෙ ධම්මෙති එතෙන සත්ථුනො මහාකරුණාදිගුණානංයෙව ච ඵලවිසෙසනිප්ඵාදනසමත්ථතාය පසාදාවහතං ආහ. ධම්මෙන හි සත්ථුසිද්ධි, සත්ථාරා ච ධම්මසිද්ධි, ධම්මසම්පත්තියාපි සත්ථුගුණතාය සත්ථුගුණවිභාවනෙන සම්පජ්ජතීති.

එවං සත්ථරි පණාමකරණස්ස එකං පයොජනං දස්සෙත්වා ඉදානි සම්බන්ධං විභාවෙති **''තදුභයප්පසාදා හී''**තිආදිනා. න හි සත්ථරි ධම්මෙ වා අප්පසන්නො සංවණ්ණියමානෙ තදධිගන්තබ්බෙ ච ධම්මෙ සම්මා පටිපජ්ජති, නාපි සීලාදිඅනුපාදාපරිනිබ්බානන්තං මහන්තං අත්ථං සාධෙති, තස්මා ධම්මසංවණ්ණනාසු පරෙසං සම්මාපටිපත්තිආකඞ්ඛාය තථාරූපධම්මපටිග්ගාහකෙහි ච විනියොජිතෙන සත්ථරි ධම්මෙ ච පසාදුප්පාදනං සත්ථරි පණාමකරණං විහිතන්ති අධිප්පායො.

භගවතො ගුණසංකිත්තනං තස්ස ධම්මසඞ්ඝානම්පි ථොමනා හොතියෙවාති වුත්තං **''රතනත්තයපණාමවචන''**න්ති. තථා ච වක්ඛති ''භගවතො ථොමනෙනෙවා''තිආදි (ධ. ස. මූලටී. 6). වක්ඛමානං වා ''සද්ධම්මඤ්චස්ස පූජෙත්වා''තිආදිං සන්ධාය වුත්තං. විඤ්ඤාපනත්ථං පරෙසං විඤ්ඤූනන්ති වා සම්බන්ධනීයං. අවිඤ්ඤූනං අප්පමාණතාය අභාජනතාය ච විඤ්ඤූනං ගහණං. තෙ හි බුද්ධාදීසු සගාරවස්ස පමාණභූතතං ජානන්තා තස්ස වචනං සොතබ්බං සද්ධාතබ්බං මඤ්ඤන්ති, සම්මදෙව ච නං අනුතිට්ඨන්තා තදධිප්පායං පූරෙන්ති. ඉධාපි පුරිමනයෙනෙව සම්බන්ධො වෙදිතබ්බො පසාදවිඤ්ඤාපනාදිමුඛෙනපි සම්මාපටිපත්තිආකඞ්ඛාය පවෙදිතත්තා.

එත්ථ ච පඨමො අත්ථවිකප්පො සද්ධානුසාරීනං පුග්ගලානං වසෙන වුත්තො, දුතියො ධම්මානුසාරීනං. පඨමො වා අසංසිද්ධසත්ථුධම්මානං වසෙන වුත්තො, දුතියො සංසිද්ධසත්ථුධම්මානං. තථා පඨමො පඨමෙ රතනෙ පණාමකිරියාදස්සනපරො, දුතියො ඉතරෙසුපීති අයං විසෙසො වෙදිතබ්බො.

පණාමො කරීයති එතායාති පණාමකරණං, පණාමකිරියාභිනිප්ඵාදිකා චෙතනා. සා හි ඛෙත්තසම්පත්තියා ආචරියස්ස ච අජ්ඣාසයසම්පත්තියා දිට්ඨධම්මවෙදනීයභූතා යථාලද්ධසම්පත්තිනිමිත්තකස්ස කම්මස්ස බලානුප්පදානවසෙන පුරිමකම්මනිප්ඵන්නස්ස විපාකසන්තානස්ස අන්තරා වෙමජ්ඣෙ ආයන්ති ආපතන්තීති අන්තරායාති ලද්ධනාමානං රොගාදිඅනත්ථානං විධායකස්ස උපපීළකස්ස උපච්ඡෙදකස්ස වා කම්මස්ස විද්ධංසනසමත්ථො පුඤ්ඤාතිසයොති ඉමමත්ථං දස්සෙති **''රතනත්තයපණාම...පෙ.... විසෙසභාවතො''**ති. එවඤ්ච කත්වා රාගාදිපරියුට්ඨානාභාවවචනෙන අන්තරායස්ස කාරණභූතාය පයොගවිපත්තියා අභාවස්ස, අත්ථලාභාදිවචනෙන අනන්තරායතාහෙතුභූතාය පයොගසම්පත්තියා සබ්භාවස්ස, ''සබ්‍යාපජ්ඣාය පජාය අබ්‍යාපජ්ඣො විහරතී''ති (අ. නි. 6.10; 11.11) වචනෙන දිට්ඨෙව ධම්මෙ සුඛවිහාරිතාය ච පකාසනං **මහානාමසුත්තං**යෙව උදාහටං.

ගුණවිසෙසදස්සනත්ථන්ති එතෙන සතිපි කායමනොපණාමානං අන්තරායවිසොසනසමත්ථභාවෙ තෙහි පණාමවිසයස්ස පණාමාරහභාවවිභාවනෙන සාතිසයො වචීපණාමො විහිතොති දස්සෙති. **ගුණවිසෙසවා හී**තිආදිනා ආචරියස්ස යුත්තපත්තකාරිතං දස්සෙති. **දෙසනා විනයපිටකෙ**ති එත්ථ නනු විනයපිටකස්සපි දෙසනාභාවතො දෙසනාවිනයපිටකානං භෙදවචනං න යුත්තන්ති? නො න යුත්තං ''තීසුපි චෙතෙසු එතෙ ධම්මත්ථදෙසනාපටිවෙධා''ති (ධ. ස. අට්ඨ. නිදානකථා; දී. නි. අට්ඨ. 1.පඨමමහාසඞ්ගීතිකථා; පාරා. අට්ඨ. 1.පඨමමහාසඞ්ගීතිකථා) එත්ථ විය සමුදායදෙසනාය අවයවදෙසනානං ආධාරභාවතො. දෙසනාකාලෙ වා මනසා වවත්ථාපිතාය විනයතන්තියා විනයපිටකභාවතො තදත්ථපඤ්ඤාපනස්ස ච දෙසනාභාවතො භෙදවචනං. අථ වා දෙසීයති එතෙනාති **දෙසනා,** දෙසනාසමුට්ඨාපකො චිත්තුප්පාදො, තස්ස ච විනයපිටකවිසයො කරුණාපුබ්බඞ්ගමො ච සොති එවමෙත්ථ භෙදවචනොපපත්ති දට්ඨබ්බා. **සුත්තන්තපිටකෙ**තිආදීසුපි එසෙව නයො.

කථං පන භගවතො දෙසනා විනයපිටකෙ කරුණාප්පධානා, සුත්තාභිධම්මපිටකෙසු ච පඤ්ඤාකරුණාපඤ්ඤාප්පධානාති විඤ්ඤායතීති? යතො උක්කංසපරියන්තගතහිරොත්තප්පොපි භගවා ලොකියසාධුජනෙහිපි පරිහරිතබ්බානි ''සිඛරණී''තිආදීනි වචනානි යථාපරාධඤ්ච ගරහවචනානි විනයපිටකදෙසනායං මහාකරුණාසඤ්චොදිතමානසො මහාපරිසමජ්ඣෙ අභාසි, තංතංසික්ඛාපදපඤ්ඤත්තිකාරණාපෙක්ඛාය වෙරඤ්ජාදීසු සාරීරිකඤ්ච ඛෙදමනුභොසි, තස්මා කිඤ්චාපි භූමන්තරපච්චයාකාරසමයන්තරකථානං විය විනයපඤ්ඤත්තියාපි සමුට්ඨාපිකා පඤ්ඤා අනඤ්ඤසාධාරණතාය අතිසයකිච්චවතී, තතොපි කරුණාය කිච්චං අධිකන්ති අධිප්පායෙන වුත්තං **''විනයපිටකෙ කරුණාප්පධානා''**ති. කරුණාබ්‍යාපාරාධිකතාය හි දෙසනාය කරුණාප්පධානතා, සුත්තන්තදෙසනාය මහාකරුණාසමාපත්තිබහුලො වෙනෙය්‍යසන්තානෙසු තදජ්ඣාසයානුලොමෙන ගම්භීරමත්ථපදං පතිට්ඨපෙසීති කරුණාපඤ්ඤාප්පධානතා, අභිධම්මදෙසනාය පන සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණස්ස විසයභාවප්පහොනකො රූපාරූපපරිච්ඡෙදො ධම්මසභාවානුරොධෙන පවත්තිතොති පඤ්ඤාප්පධානතා. **තෙනෙව ච කාරණෙනා**තිආදිනා දෙසනානුරූපතංතංසංවණ්ණනාය ථොමනා ආචරියස්ස පකතීති දස්සෙති.

කුසලා රූපං චක්ඛුමා දස දාළිමාදි සමූහවසෙන අත්ථානවබොධනත්ථො විය අත්ථාවබොධනත්ථො හි සද්දප්පයොගො අත්තපරාධීනො කෙවලො අත්ථපදත්ථකො, සො පදත්ථවිපරියෙසකාරිනා ඉති-සද්දෙන සද්දපදත්ථකො ජායතීති ආහ **''කරුණා වියාති නිදස්සනවචන''**න්ති. නිදස්සනඤ්හි නාම නිදස්සිතබ්බධම්මෙ තෙන ච සම්බන්ධෙ සති හොති, නාඤ්ඤථාති තස්ස නිදස්සනභාවං විභාවෙන්තො ආහ **''යස්ස යථා…පෙ…. පවත්තිත්ථාති අත්ථො''**ති.

''තත්ථ කරුණා වියාති නිදස්සනවචන''න්තිආදිනා නිදස්සනනිදස්සිතබ්බධම්මානං ආධාරවිසයබ්‍යාපාරෙහි සවිසෙසනෙහි සහ පකාසනවසෙන ගාථාය අත්ථතත්වං දස්සෙත්වා අවයවභෙදවසෙන අත්ථං දස්සෙතුං **''කිරතීති කරුණා''**තිආදි වුත්තං. තත්ථ නිච්ඡන්දරාගානං භූතපුබ්බගතියා වා සත්තතා වෙදිතබ්බා. එකස්සපි ධම්මස්ස අනෙකසාමඤ්ඤාකාරවන්තතාය **''යථාසභාවං පකාරෙහී''**ති වුත්තං. තථා හි වුත්තං – ''සබ්බෙ ධම්මා සබ්බාකාරෙනා''ති (මහානි. 156; චූළනි. මොඝරාජමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 85; පටි. ම. 3.5) ධම්මානං අඤ්ඤෙය්‍යාත්තං පටික්ඛිපති ඤාතුං අසක්කුණෙය්‍යත්තාභාවතො. එතෙන තස්සා පඤ්ඤාය අකිච්ඡවුත්තිතං ආහ. යථෙව හි ''ඤෙය්‍යෙසු සබ්බෙසු පවත්තිත්ථා''ති එත්තාවතා අධිප්පෙතත්ථෙ සිද්ධෙ තෙසං අත්තත්තනියතාවිරහසංසූචනත්ථං පරෙසං සත්තාදිමිච්ඡාගාහපටිසෙධනෙන **ධම්ම**-සද්දෙන ඤෙය්‍යා විසෙසිතබ්බා, එවං **''ධම්මෙසු සබ්බෙසු පවත්තිත්ථා''**ති එත්තාවතා ච අධිප්පෙතත්ථෙ සිද්ධෙ ධම්මෙසු තස්සා පඤ්ඤාය ආකඞ්ඛප්පටිබද්ධතාය අකිච්ඡවුත්තිතං දස්සෙතුං අඤ්ඤෙය්‍යත්තපටිසෙධනෙන **ඤෙය්‍යා**-සද්දෙන ධම්මා විසෙසිතාති. **ඤෙය්‍යධම්ම**-සද්දා නීලුප්පලසද්දා විය අඤ්ඤමඤ්ඤං භෙදාභෙදයුත්තාති **''ඤෙය්‍යා ච තෙ ධම්මා චා''**ති වුත්තං. **යා යාති** යථා-සද්දස්සත්ථං දස්සෙති. බ්‍යාපනිච්ඡායඤ්හි අයං **යථා**-සද්දො, තප්පභෙදා පඤ්ඤා පවත්තිත්ථාති සම්බන්ධොති.

භගවති පවත්තාවාති ඉදං යෙභුය්‍යෙන උපමානොපමෙය්‍යත්ථානං භින්නාධාරතාය භින්නාධාරස්ස ච උපමානත්ථස්ස ඉධ අසම්භවතො වුත්තං. භගවතො කරුණාය අඤ්ඤෙහි අසාධාරණභාවො සත්තෙ සංසාරදුක්ඛතො උද්ධරිත්වා අච්චන්තසුඛෙ නිබ්බානෙ පතිට්ඨපෙතුං අත්තනො සරීරජීවිතපරිච්චාගෙනපි එකන්තහිතජ්ඣාසයතාවසෙන වෙදිතබ්බො, යතො විනෙය්‍යානං කොසොහිතවත්ථගුය්හපහූතජිව්හාවිදංසනම්පි කතං, යඤ්ච යදිමෙ සත්තා ජානෙය්‍යුං, භගවතො සාසනෙන රහදම්පි සීතලං සම්පජ්ජලිතං අග්ගික්ඛන්ධම්පි සමොගාහෙය්‍යා. අඤ්ඤෙසං පස්සන්තානන්ති සම්බන්ධො. **උද්ධටා**ති පදං අපෙක්ඛිත්වා **මහොඝපක්ඛන්දානං සත්තානන්ති** කම්මත්ථෙ සාමිවචනං. අයඤ්හෙත්ථ සඞ්ඛෙපත්ථො – කාමාදිමහොඝපක්ඛන්දෙ සත්තෙ තතො උද්ධටා නත්ථඤ්ඤො කොචි මං ඨපෙත්වාති පස්සතො යථා භගවතො කරුණාය ආවිසනං හොති, න එවං අඤ්ඤෙසං තථාදස්සනස්සෙව අභාවතො. අථ වා **අඤ්ඤෙසං පස්සන්තානන්ති** යදිපි පරෙ පස්සෙය්‍යුං, තථාපි න තෙසං භගවතො විය කරුණොක්කමනං අත්ථි අප්පටිපත්තිතො අත්තහිතමත්තපටිපත්තිතො වාති අත්ථො.

අනාවරණා තීසු කාලෙසු සබ්බත්ථ අප්පටිහතවුත්තිතාය, **අසාධාරණා** සබ්බධම්මානං නිරවසෙසහෙතුපච්චයපරිග්ගහවසෙන තෙසඤ්ච සභාවකිච්චාදිඅවත්ථාවිසෙසාදිපරිජානනෙන ආයූහනවෙලායමෙව තංතංකම්මානං තංතංඵලවිසෙසහීනමජ්ඣිමපණීතාදිවිභාගස්ස ඉන්ද්‍රියබද්ධෙසු අනින්ද්‍රියබද්ධෙසු ච අතිසුඛුමතිරොහිතවිදූරවුත්තිඅතීතානාගතාදිභෙදභින්නානං රූපධම්මානං තංතංකාරණසමවායවිභාවනෙනෙව

තංතංඵලෙසු වණ්ණසණ්ඨානගන්ධරසඵස්සාදිවිසෙසස්ස නිරවසෙසතො පටිවිජ්ඣනෙන වෙදිතබ්බා. අයඤ්ච අත්ථො භගවතො අනෙකධාතුනානාධාතුලොකං යථාභූතං ඤාණාදිවසෙන වෙදිතබ්බො. **යථා ච පස්සන්තස්සාති** ඉදං රාගග්ගිආදීහි ලොකසන්නිවාසස්ස ආදිත්තතාදිආකාරදස්සනං භගවතො මහාකරුණොක්කමනුපායං සන්ධාය වුත්තං. තං පන බහුකෙහි ආකාරෙහි පස්සන්තානං බුද්ධානං භගවන්තානං සත්තෙසු මහාකරුණා ඔක්කමති. ‘‘ආදිත්තො ලොකසන්නිවාසො…පෙ.… උය්‍යුත්තො…පෙ.… පයාතො…පෙ.… කුම්මග්ගප්පටිපන්නො…පෙ.… උපනීයති ලොකො අධුවො…පෙ.… අතාණො ලොකො අනභිස්සරො…පෙ.… අස්සකො ලොකො සබ්බං පහාය ගමනීයං…පෙ.… ඌනො ලොකො අතිත්තො තණ්හාදාසොති පස්සන්තානං බුද්ධානං භගවන්තානං සත්තෙසු මහාකරුණා ඔක්කමතී’’තිආදිනා (පටි. ම. 1.117) පටිසම්භිදාමග්ගෙ පරොසතං ආකාරෙහි දස්සිතන්ති ගන්ථවිත්ථාරං පරිහරිතුං සංවණ්ණයිතුඤ්ච උපායං දස්සෙතුං ආහ **‘‘තං සබ්බං පටිසම්භිදාමග්ගෙ මහාකරුණාඤාණවිභඞ්ගවසෙන ජානිතබ්බ’’**න්ති. ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තආසයානුසය යමකපාටිහාරිය සබ්බඤ්ඤුතානාවරණඤාණානි සෙසාසාධාරණඤාණානි. තෙසම්පි හි විභඞ්ගො ‘‘ඉධ තථාගතො සත්තෙ පස්සති අප්පරජක්ඛෙ’’තිආදිනා (පටි. ම. 1.111) පටිසම්භිදාමග්ගෙ නානප්පකාරෙන දස්සිතොති පුරිමනයෙනෙව අතිදිසති. **ආදි-සද්දෙන** තත්ථ විභත්තානං පටිසම්භිදාසච්චඤාණාදීනං සඞ්ගහො කතොති වෙදිතබ්බො.

නිප්පදෙසසප්පදෙසවිසයා කරුණා විය භගවතො පඤ්ඤාපි ඉධ නිප්පදෙසසප්පදෙසවිසයා නිරවසෙසා අධිප්පෙතාති තස්සා කතිපයභෙදදස්සනෙන නයතො තදවසිට්ඨභෙදා ගහෙතබ්බාති දස්සෙන්තො **‘‘පඤ්ඤාග්ගහණෙන චා’’**තිආදිමාහ. තෙ පන සීලසමාධි පඤ්ඤාවිමුත්තිවිමුත්තිඤාණදස්සන, ද්වාචත්තාලීසසතදුකධම්ම, බාවීසතිතිකධම්ම, චතුසතිපට්ඨාන සම්මප්පධාන ඉද්ධිපාද සාමඤ්ඤඵල අරියවංසාදි, පඤ්චගති පඤ්චපධානියඞ්ගපඤ්චඞ්ගිකසමාධි ඉන්ද්‍රිය බල නිස්සාරණීයධාතු විමුත්තායතන විමුත්තිපරිපාචනීයධම්මසඤ්ඤාදි, ඡසාරණීයධම්ම අනුස්සතිට්ඨාන අගාරවගාරව නිස්සාරණියධාතු සතතවිහාර අනුත්තරිය නිබ්බෙධභාගියපඤ්ඤාදි, සත්තඅපරිහානියධම්ම අරියධන බොජ්ඣඞ්ග සප්පුරිසධම්මනිජ්ජරවත්ථු සඤ්ඤා දක්ඛිණෙය්‍යපුග්ගලඛීණාසවබලාදි, අට්ඨපඤ්ඤාපටිලාභහෙතු මිච්ඡත්ත සම්මත්ත ලොකධම්ම අරියානරියවොහාර ආරම්භවත්ථු කුසීතවත්ථු අක්ඛණ මහාපුරිසවිතක්ක අභිභායතන විමොක්ඛාදි, නවයොනිසොමනසිකාරමූලධම්මපාරිසුද්ධිපධානියඞ්ග සත්තාවාස ආඝාතවත්ථු ආඝාතපටිවිනය සඤ්ඤානානත්ත අනුපුබ්බවිහාරාදි, දසනාථකරධම්ම කසිණායතන අකුසලකම්මපථ කුසලකම්මපථ මිච්ඡත්ත සම්මත්ත අරියවාස දසබලඤාණ අසෙක්ඛධම්මාදි, එකාදසමෙත්තානිසංස සීලානිසංස ධම්මතා බුද්ධිහෙතු, ද්වාදසායතනපටිච්චසමුප්පාද ධම්මචක්කාකාර, තෙරසධුතගුණ, චුද්දසබුද්ධඤාණ, පඤ්චදසචරණවිමුත්තිපරිපාචනීයධම්ම, සොළසආනාපානස්සති සච්චාකාර සුත්තන්තපට්ඨාන, අට්ඨාරස බුද්ධධම්මධාතු භෙදකරවත්ථු, එකූනවීසතිපච්චවෙක්ඛණ, චතුවීසතිපච්චය, අට්ඨවීසතිසුත්තන්තපට්ඨාන, පණ්ණාසඋදයබ්බයදස්සන, පරොපණ්ණාසකුසලධම්ම, ද්වාසට්ඨිදිට්ඨිගත, අට්ඨසතතණ්හාවිචරිතාදිභෙදානං ධම්මානං පටිවිජ්ඣනදෙසනාකාරප්පවත්තා, යෙ ච චතුවීසතිකොටිසතසහස්සසමාපත්තිසඤ්චාරිමහාවජිරඤාණප්පභෙදා, යෙ ච අනන්තනයසමන්තපට්ඨානපවිචයදෙසනාකාරප්පවත්තා, යෙ ච අනන්තාසු ලොකධාතූසු අනන්තානං සත්තානං ආසයානුසයචරිතාදිවිභාවනාකාරප්පවත්තාති එවංපකාරා භගවතො පඤ්ඤාපභෙදා, සබ්බෙපි ඉධ **ආදි-සද්දෙන** නයතො සඞ්ගය්හන්තීති වෙදිතබ්බං. කො හි සමත්ථො භගවතො පඤ්ඤාය පභෙදෙ අනුපදං නිරවසෙසතො දස්සෙතුං. තෙනෙව භගවන්තං ඨපෙත්වා පඤ්ඤවන්තානං අග්ගභූතො ධම්මසෙනාපතිසාරිපුත්තත්ථෙරොපි බුද්ධගුණපරිච්ඡෙදනං පතිඅනුයුත්තො ‘‘අපිච මෙ, භන්තෙ, ධම්මන්වයො විදිතො’’ති (දී. නි. 2.146) ආහාති.

සංසාරමහොඝපක්ඛන්දානං සත්තානං තතො සන්තාරණත්ථං පටිපන්නො තෙහි පයොජිතො නාම හොති අසතිපි තෙසං තථාවිධෙ අභිසන්ධියන්ති වුත්තං **‘‘සත්තා හි මහාබොධිං පයොජෙන්තී’’**ති. **එතෙන සබ්බෙනාති** මහාබොධිමූලාදිදස්සනෙන. අපගමනං නිරුපක්කිලෙසන්ති යොජෙතබ්බං. ජාතසංවද්ධභාවදස්සනෙන ‘‘අනාදි අනිධනො ච සත්තො’’ති එවංපකාරා මිච්ඡාවාදා පටිසෙධිතා හොන්ති. **සමඤ්ඤා…පෙ.… දස්සෙති** සත්තෙ පරමත්ථතො අසතිපි සත්තපඤ්ඤත්තිවොහාරසූචනතො. **කරුණා ආදිපඤ්ඤා පරියොසානන්ති** ඉදං සම්භරණනිප්ඵත්තිකාලාපෙක්ඛාය වුත්තං, න පරිච්ඡෙදවන්තතාය. තෙනෙවාහ **‘‘තන්නිදානභාවතො තතො උත්තරිකරණීයාභාවතො’’**ති. **සබ්බෙ බුද්ධගුණා දස්සිතා හොන්ති** නයතො දස්සිතත්තා. එසො එව හි අනවසෙසතො බුද්ධගුණදස්සනුපායො යදිදං නයග්ගාහණං. පරධනහරණාදිතොපි විරති පරෙසං අනත්ථපරිහරණවසප්පවත්තියා සියා කරුණූපනිස්සයාති **කරුණානිදානං සීලං**. තතො එව **‘‘තතො පාණාතිපාතාදිවිරතිප්පවත්තිතො’’**ති වුත්තං.

2. යස්සා සංවණ්ණනන්තිආදිනා ‘‘දයායා’’තිආදිථොමනාය සම්බන්ධං දස්සෙති. පයොජනං පන වුත්තනයෙන වෙදිතබ්බං. **අබ්භන්තරං** නියකජ්ඣත්තං, තතො බහිභූතං **බාහිරං**. **දයාති කරුණා අධිප්පෙතාති** දයා-සද්දස්ස මෙත්තාකරුණානං වාචකත්තා වක්ඛමානඤ්ච අනුයොගං මනසි කත්වා වුත්තං. තාය හි සමුස්සාහිතො, න මෙත්තායාති අධිප්පායො. **පුබ්බෙ වුත්තස්ස පටිනිද්දෙසො හොතීති ත**-සද්දස්ස අත්ථං ආහ. **තන්ති පඤ්ඤං විසෙසෙත්වා** උපමාභාවෙන **විනිවත්තා** චරිතත්ථතාය. **පටිනිද්දෙසං නාරහති** පධානාපධානෙසු පධානෙ කිච්චදස්සනතො. **ද්වින්නං පදානං…පෙ.… වතොති** කරුණාවාචිනා **දයා**-සද්දෙන එකාධිකරණභාවෙන වුච්චමානො **ත**-සද්දො තතො අඤ්ඤධම්මවිසයො භවිතුං න යුත්තොති අධිප්පායො. අපරියායසද්දානං සමානාධිකරණභාවො විසෙසනවිසෙසිතබ්බභාවෙ සති හොති, නාඤ්ඤථාති ආහ **‘‘සමානා…පෙ.… හොතී’’**ති. සමානාධිකරණභාවෙන හෙත්ථ විසෙසනවිසෙසිතබ්බභාවො සාධීයති, සා ච සමානාධිකරණතා විසිට්ඨවිභත්තිකානං න හොතීති සමානවිභත්තිතායපි තමෙව සාධීයතීති **‘‘දයා…පෙ.… විද’’**න්ති ඉදං දයාය විසෙසිතබ්බභාවෙ කාරණවචනං.

පධානතාය හි සාමඤ්ඤතාය ච සා විසෙසිතබ්බා ජාතා. තත්ථ භගවතො තදඤ්ඤෙසඤ්ච කරුණානං වාචකත්තා සාමඤ්ඤතා වෙදිතබ්බා. **තස්ස චාති** දයා-සද්දස්ස. ''පධානඤ්ච පඤ්ඤ''න්තිආදිනා කිඤ්චාපි පුරිමගාථාය පඤ්ඤාප්පධානා, ''තායා''ති පන කෙවලං අවත්වා දයාවිසෙසනභාවෙන වුත්තත්තා අප්පධානායපි කරුණාය පටිනිද්දෙසො යුත්තොති දස්සෙති. අප්පධානතා ච කරුණාය පුරිමගාථාය වසෙන වුත්තා, ඉධ පන පධානා එව. තථා ච වුත්තං ''දයාසමුස්සාහිනීති පධානා''ති (ධ. ස. මූලටී. 2).

කථං පන…පෙ…. ඤාතබ්බාති වක්ඛමානඤ්ඤෙව අත්ථං හදයෙ ඨපෙත්වා චොදෙති. **යදි එවන්ති** යදි අට්ඨකථාය අධිප්පායං අග්ගහෙත්වා වචනමත්තමෙව ගණ්හසි. **මෙත්තාති ච න යුජ්ජෙය්‍යාති** යථා ''මෙත්තචිත්තතං ආපන්නො''ති එතිස්සා අට්ඨකථාය වසෙන න දයා කරුණා , එවං ''නික්කරුණතං ආපන්නො''ති එතිස්සා අට්ඨකථාය වසෙන න දයා මෙත්තාති වචනමත්තග්ගහණෙ අට්ඨකථානම්පි විරොධං දස්සෙති. ''අධිප්පායවසෙන යොජෙතබ්බො''ති වත්වා තමෙව අධිප්පායං **දයා-සද්දො හීති**ආදිනා විවරති. අක්ඛරචින්තකා හි **දයා**-සද්දං දානගතිරක්ඛණෙසු පඨන්ති. අනුරක්ඛණඤ්ච මෙත්තාකරුණානං හිතුපසංහාරදුක්ඛාපනයනාකාරවුත්තීනං සමානකිච්චං, තස්මා උභයත්ථ **දයා**-සද්දො පවත්තතීති වුත්තං. **අන්තොනීතන්ති** අන්තොගධං, රුක්ඛත්ථො විය ධවඛදිරාදීනං අනුරක්ඛණත්ථො මෙත්තාකරුණානං සාමඤ්ඤන්ති අත්ථො, අධිප්පායො පන ''දයාපන්නො''ති එත්ථ සබ්බපාණභූතහිතානුකම්පීති අනන්තරං කරුණාය වුත්තත්තා **දයා**-සද්දො මෙත්තාපරියායොති විඤ්ඤායති. මෙත්තාපි හි කරුණා විය පාණාතිපාතවිරතියා කාරණන්ති. ''අදයාපන්නො''ති එත්ථ පන කාරුණිකො අවිහිංසජ්ඣාසයත්තා පරෙසං විහෙසාමත්තම්පි න කරොති, කො පන වාදො පාණාතිපාතනෙති නික්කරුණතාය පාණාතිපාතිතා දස්සිතාති වෙදිතබ්බා. එතමෙවත්ථං සන්ධාය **''එවඤ්හි අට්ඨකථානං අවිරොධො හොති''**ති ආහ. යදි දයා-සද්දො මෙත්තාකරුණානං වාචකො, එවම්පිකථං පන කරුණා ''දයා''ති ජානිතබ්බාති අනුයොගො තදවත්ථො එවාති චොදනං මනසි කත්වා **කරුණා ච දෙසනායාති**ආදිනා කරුණාය එව ගහණෙ කාරණමාහ.

නනු තායාතිආදිනා සාමත්ථියතොපි පකරණං බලවන්ති පකරණවසෙනෙව කරුණාවිසයස්ස ඤාතතං දස්සෙති. **යථාරුචි පවත්තිත්ථාති** එතං පුරිමගාථාය සප්පදෙසනිප්පදෙසසත්තවිසයාය කරුණාය ගහිතභාවස්ස කාරණවචනං. යථාරුචිපවත්ති හි එකස්මිං අනෙකෙසු ච ඉච්ඡානුරූපප්පවත්තීති. **''ඉධ පන නිප්පදෙසසත්තවිසයතං ගහෙතු''**න්ති එතෙන සිද්ධෙ සති ආරම්භො ඤාපකත්ථො හොතීති පුන ''සත්තෙසූ''ති වචනං ඉමමත්ථවිසෙසං බොධෙතීති දස්සෙති. **න දෙවෙසුයෙවාති**ආදිනාපි දයාසාධනස්ස සමුස්සාහනස්ස සත්තවිසයභාවෙ සාමත්ථියලද්ධෙපි ''සත්තෙසූ''ති වචනං තස්ස නිප්පදෙසසත්තවිසයභාවො අධිප්පෙතොති ඉමං විසෙසං ඤාපෙතීති දස්සෙති.

කාලදෙසදෙසකපරිසාදිපරිදීපනං බාහිරනිදානන්ති කාලාදීනි නිද්ධාරෙන්තො **''යස්මිං කාලෙ''**තිආදිමාහ. **අවසානම්හි වසන්තො තිදසාලයෙති වචනතොති** එතෙන තස්ස පාටිහාරියස්ස සද්දන්තරසන්නිධානෙන අවච්ඡින්නතං දස්සෙති. **තත්ථ පවත්තවොහාරෙන ච න සක්කාති** පුථුජ්ජනසන්තානෙපි රාගාදිපටිපක්ඛහරණස්ස අභාවතො නිච්ඡන්දරාගෙසු සත්තවොහාරො විය පුථුජ්ජනසන්තානෙ රාගාදිපටිපක්ඛහරණවසෙන පවත්තං තදභාවෙපි භගවතො සන්තානෙ රුළ්හීවසෙන පාටිහාරියන්ත්වෙව වුච්චතීති න සක්කා වත්තුන්ති අධිප්පායො. **දිට්ඨිහරණවසෙන** යෙ සම්මාදිට්ඨිකා ජාතා අචෙලකකස්සපාදයො විය, **දිට්ඨිප්පකාසනෙ අසමත්ථභාවෙන** අප්පටිභානභාවාදිප්පත්තියා සච්චකාදයො විය.

3 . **සීතපබ්බතා** නාම ''සිනෙරුං පරිවාරෙත්වා ඨිතා යුගන්ධරො…පෙ…. ගිරි බ්‍රහා''ති (විසුද්ධි. 1.137; පාරා. අට්ඨ. 1.1 වෙරඤ්ජකණ්ඩවණ්ණනා) එවං වුත්තපබ්බතා.

4-5. සබ්බසො චක්කවාළසහස්සෙහි සබ්බසො ආගම්ම සබ්බසො සන්නිසින්නෙනාති සම්බන්ධවසෙන තයො විකප්පා යුත්තා, සබ්බසො චක්කවාළසහස්සෙහි දසහි දසහීති පන අනිට්ඨසාධනතො පටිසෙධිතො. **වජ්ජිතබ්බෙති** යෙ වජ්ජෙතුං සක්කා ''අතිසම්මුඛා අතිසමීපං උන්නතප්පදෙසො''ති, එතෙ. ඉතරෙ පන තස්සා පරිසාය මහන්තභාවෙන න සක්කා පරිහරිතුං.

''සබ්බඤෙය්‍ය…පෙ…. සමත්ථා''ති වත්වා **තෙසං දෙසෙතබ්බප්පකාරජානනසමත්ථාති** වචනං අත්තනා පටිවිද්ධාකාරස්ස ධම්මසාමිනාපි පරෙසං දෙසෙතුං අසක්කුණෙය්‍යත්තා වුත්තං. අඤ්ඤථා සබ්බෙපි සත්තා දිට්ඨසච්චා එව භවෙය්‍යුං. සබ්බඤෙය්‍යධම්මානං යථාසභාවජානනසමත්ථතාදියෙව **යථාවුත්තබලං. තෙසං ගහණසමත්ථතං දීපෙති,** අධිකවචනමඤ්ඤමත්ථං බොධෙතීති අධිප්පායො.

6. **තථාගතො වන්දනීයොති**ආදිනා ''නමස්සිත්වා''තිආදිකිරියාවිසෙසානං තංතංසුත්තානුරොධෙන පවත්තිතමාහ. **සරීරසොභග්ගාදීති** ආදි-සද්දෙන කල්‍යාණවාක්කරණතාආධිපච්චපරිවාරසම්පත්තිආදි සඞ්ගය්හති.

7. අන්තරධාපෙත්වාති නිරොධෙත්වා. නිරොධනඤ්චෙත්ථ උප්පාදකහෙතුපරිහරණවසෙන තෙසං අනුප්පත්තිකරණන්ති වෙදිතබ්බං. **අත්ථං පකාසයිස්සාමීති සම්බන්ධොති** ''සොසෙත්වා''ති පුබ්බකාලකිරියාය අපරකාලකිරියාපෙක්ඛතාය වුත්තං.

8. **දුක්කරභාවං දීපෙතුන්ති** අදුක්කරස්ස තථාඅභියාචෙතබ්බතාභාවතොති අධිප්පායො. පාරාජිකසඞ්ඝාදිසෙසානං සීලවිපත්තිභාවතො ථුල්ලච්චයාදීනඤ්ච යෙභුය්‍යෙන ආචාරවිපත්තිභාවතො ආචාරසීලානං තථා යොජනා කතා, තථා චාරිත්තසීලස්ස ආචාරසභාවත්තා ඉතරං සභාවෙනෙව ගහෙත්වා දුතියා. **අසක්කුණෙය්‍යත්ති** විසුද්ධාචාරාදිගුණසමන්නාගතෙන සබ්‍රහ්මචාරිනා සද්ධම්මචිරට්ඨිතත්ථං සාදරං අභියාචිතෙන තෙන ච අභිධම්මත්ථප්පකාසනෙ සමත්ථොති යාථාවතො පමාණිතෙන තබ්බිමුඛභාවො න සුකරොති අධිප්පායො.

9. දෙවදෙව-සද්දස්ස අත්ථො පට්ඨානසංවණ්ණනාටීකායං විපඤ්චිතොති න විත්ථාරයිම්හ.

13. **පඨමසඞ්ගීතියං යා අට්ඨකථා සඞ්ගීතාති** වචනෙන සා භගවතො ධරමානකාලෙපි අට්ඨකථා සංවිජ්ජති, තෙන පායො විය භගවංමූලිකාවාති විඤ්ඤායති. ''අභිධම්මස්සා''ති පදං ''අත්ථං පකාසයිස්සාමී''ති එතදපෙක්ඛන්ති ''කස්ස පන සා අට්ඨකථා''ති පුච්ඡිත්වා අධිකාරවසෙන තමෙව අභිධම්මපදං ආකඩ්ඪති. ආවුත්තිආදිවසෙන වා අයමත්ථො විභාවෙතබ්බො.

16. අරියමග්ගස්ස බොජ්ඣඞ්ගමග්ගඞ්ගඣානඞ්ගවිසෙසං පාදකජ්ඣානමෙව නියමෙතීතිආදිනයප්පවත්තො **තිපිටකචූළනාගත්ථෙරවාදො ආදි**-සද්දෙන විපස්සනාය ආරම්මණභූතා ඛන්ධා නියමෙන්ති, පුග්ගලජ්ඣාසයො නියමෙතීති එවමාදයො **මොරවාපිවාසිමහාදත්තත්ථෙරතිපිටකචූළාභයත්ථෙරවාදාදයො** සඞ්ගය්හන්ති. **තප්පකාසනෙනෙවාති** අභිධම්මස්ස අත්ථප්පකාසනෙනෙව. **සොති** මහාවිහාරවාසීනං විනිච්ඡයො. **තථාති** අසම්මිස්සානාකුලභාවෙන. අසම්මිස්සානාකුලභූතො වා විනිච්ඡයො මහාවිහාරවාසීනං සන්තකභාවෙන, එතෙන අභිධම්මස්ස අත්ථප්පකාසනෙනෙව මහාවිහාරවාසීනං විනිච්ඡයො ඉධ අභිනිප්ඵාදීයතීති දස්සෙති. අථ වා **තප්පකාසනෙනෙවාති** අසම්මිස්සානාකුලභාවප්පකාසනෙනෙව . **සොති** පකාසියමානො අභිධම්මත්ථො. **තථාති** මහාවිහාරවාසීනං විනිච්ඡයභාවෙන. ඉමස්මිං අත්ථවිකප්පෙ ''අසම්මිස්සං අනාකුලං අත්ථං පකාසයිස්සාමී''ති සම්බන්ධනීයං.

17. **අඤ්ඤඤ්ච සබ්බං අත්ථප්පකාසනං හොතීති** තොසනං හොතීති අත්ථො. තෙනෙවාහ **''සබ්බෙන තෙන තොසනං කතං හොතී''**ති. යුත්තරූපා යොජනා.

වීසතිගාථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිදානකථාවණ්ණනා

පරිච්ඡෙදො සත්තප්පකරණභාවො. **සන්නිවෙසො** සත්තන්නං පකරණානං තදවයවානඤ්ච ඨවත්ථානං. **සාගරෙහි තථා චින්තාති** ''ඉමස්ස අභිධම්මස්ස ගම්භීරභාවජානනත්ථං චත්තාරො සාගරා වෙදිතබ්බා''තිආදිනා නයෙන ජලසාගරාදීහි සහ නයසාගරවිචාරො. ''සතභාගෙන සහස්සභාගෙන ධම්මන්තරා ධම්මන්තරං සඞ්කමිත්වා සඞ්කමිත්වා දෙසෙසී''තිආදිනා දෙසනාභෙදෙහි අභිධම්මස්ස ගම්භීරභාවකථා **දෙසනාහි ගම්භීරතා**.

''එවං තෙමාසං නිරන්තරං දෙසෙන්තස්සා''තිආදිනා දෙසනාකාලෙ භගවතො සරීරස්ස යාපිතාකාරවිචාරො **දෙසනා...පෙ.... ගහණං. තථා ථෙරස්ස...පෙ....පි චාති** ''අභිධම්මෙ වාචනාමග්ගො නාමා''තිආදිනා අභිධම්මෙ වාචනාමග්ගස්ස සාරිපුත්තත්ථෙරසම්බන්ධිතතා තස්ස ච තෙනෙව උප්පාදිතතා. යො හි භගවතා දෙවතානං දෙසිතාකාරො, සො අපරිච්ඡින්නවාරනයතන්තිතාය අනන්තො අපරිමාණො න භික්ඛූනං වාචනායොග්ගො, යො ච ථෙරස්ස දෙසිතාකාරො, සො අතිසංඛිත්තතාය. නාතිසඞ්ඛෙපනාතිවිත්ථාරභූතො පන පාඨනයො ථෙරප්පභාවිතො වාචනාමග්ගොති.

වචනත්ථවිජානනෙනාතිආදිනා කුසලා ධම්මාතිආදිපදානඤ්ඤෙව අත්ථවණ්ණනං අකත්වා අභිධම්ම-සද්දවිචාරස්ස සම්බන්ධමාහ. ''යෙ තෙ මයා ධම්මා අභිඤ්ඤා දෙසිතා. සෙය්‍යථීදං – චත්තාරො සතිපට්ඨානා...පෙ.... සික්ඛිතං සික්ඛිංසු ද්වෙ භික්ඛූ අභිධම්මෙ නානාවාදා''තිආදිසුත්තවසෙන කිඤ්චාපි බොධිපක්ඛියධම්මා ''අභිධම්මො''ති වුච්චන්ති, ධම්ම-සද්දො ච සමාධිආදීසු දිට්ඨප්පයොගො, පරියත්තිධම්මො එව පන ඉධ අධිප්පෙතොති දස්සෙන්තො **''සුත්තන්තාධිකා පාළීති අත්ථො''**ති ආහ. තත්ථ ධම්මබ්‍යභිචාරභාවෙන විසෙසතො අභිධම්මො විය සුත්තන්තොපි ''ධම්මො''ති වුච්චති. ''යො වො, ආනන්ද, මයා ධම්මො ච විනයො ච දෙසිතො පඤ්ඤත්තො''තිආදීසු (දී. නි. 1.216) අඤ්ඤත්ථ ච සම්භවතො අභි-සද්දෙන නිවත්තෙතබ්බත්ථං දීපෙතුං ''සුත්තන්තා''ති වුත්තං. නනු ච අතිරෙකවිසෙසට්ඨා භින්නසභාවා යතො තෙ යථාක්කමං අධිකවිචිත්තපරියායෙහි බොධිතා, තස්මා ''ධම්මාතිරෙකධම්මවිසෙසට්ඨෙහී''ති බහුවචනෙන භවිතබ්බං, න එකවචනෙනාති අනුයොගං මනසි කත්වා ආහ **''ද්වින්නම්පි...පෙ.... එකවචනනිද්දෙසො කතො''**ති.

පයොගමෙව නාරහතී උපසග්ග-සද්දානං ධාතු-සද්දස්සෙව පුරතො පයොජනීයත්තා. **අථාපි පයුජ්ජෙය්‍ය** අතිමාලාදීසු **අති**-සද්දාදයො විය. එවම්පි යථා ''අතිමාලා''ති එත්ථ සමාසවසෙන අනාවිභූතාය කමනකිරියාය විසෙසකො **අති**-සද්දො, න මාලාය, එවමිධාපි **අභි**-සද්දො න ධම්මවිසෙසකො යුත්තොති අධිප්පායො. **අඤ්ඤස්සපි හි**

උපසග්ගස්සාති ඉදං රුළ්හීවසෙන, අත්ථෙ උපසජ්ජතීති වා උපසග්ගස්ස අන්වත්ථසඤ්ඤතං ගහෙත්වා වුත්තං. අතිඡත්තාදීසු හි **අති**-සද්දො ඉධ උපසග්ගොති අධිප්පෙතො. තත්ථ යථා කල්‍යාණො පූජිතො වා පුරිසො අතිපුරිසොති භවති, එවං අතිරෙකවිසෙසට්ඨානම්පි කල්‍යාණපූජිතත්ථභාවසම්භවතො කල්‍යාණං වා පූජිතං වා ඡත්තං අතිඡත්තන්ති සද්දනයො වෙදිතබ්බො. කල්‍යාණපූජිතභාවා හි ගුණවිසෙසයොගෙන ඉච්ඡිතබ්බා. ගුණවිසෙසො චෙස යදිදං පමාණාතිරෙකො ච විචිත්තරූපතා ච. එවඤ්ච පන කත්වා ‘‘අකිරියායපී’’ති වචනං සමත්ථිතං භවති. යථා ච අතිඡත්තාදීසු, එවං අභිධම්ම-සද්දෙපි දට්ඨබ්බං. අනෙකත්ථා හි නිපාතාති. **තබ්භාවදීපකත්තාති** අතිරෙකවිසෙසභාවදීපකත්තා.

එකතො අනාගතත්තාති ඉදං සුත්තන්තෙ එකතො ආගතානං ඛන්ධායතනාදීනං සුත්තන්තභාජනීයස්ස දිට්ඨත්තා ‘‘ඡ ඉමානි, භික්ඛවෙ, ඉන්ද්‍රියානී’’තිආදිනා (සං. නි. 5.495-496) චක්ඛාදීනං ඡන්නං ඉත්ථින්ද්‍රියාදීනං තිණ්ණං සුඛින්ද්‍රියාදීනං පඤ්චන්නං සද්ධින්ද්‍රියාදීනං පඤ්චන්නං අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියාදීනඤ්ච තිණ්ණං වසෙන විසුං විසුං සුත්තන්තභාවෙන ආගතත්තා එකසුත්තභාවෙන අනාගතානං බාවීසතියා ඉන්ද්‍රියානං සුත්තන්තභාජනීයස්ස අදිට්ඨත්තා ච වුත්තං, න සුත්තන්තෙ එකතො ආගමනස්ස සුත්තන්තභාජනීයස්ස කාරණත්තා. සුත්තන්තෙ එකතො සබ්බෙන සබ්බඤ්ච අනාගතා හි භූමන්තරපරිච්ඡෙදපටිසම්භිදා සුත්තන්තභාජනීයවසෙන විභත්තා දිස්සන්ති, එකතො ආගතානි ච සික්ඛාපදානි තථා න විභත්තානි. වෙරමණීනං විය පන සභාවකිච්චාදිවිභාගවිනිමුත්තො බාවීසතියා ඉන්ද්‍රියානං සමානො විභජනප්පකාරො නත්ථි, යො සුත්තන්තභාජනීයං සියාති **ඉන්ද්‍රියවිභඞ්ගෙ සුත්තන්තභාජනීයං නත්ථීති** යුත්තං සියා.

යදිපි පච්චයධම්මවිනිමුත්තො පච්චයභාවො නාම නත්ථි, යථා පන පවත්තො පච්චයධම්මො පච්චයුප්පන්නධම්මානං පච්චයො හොති, සො තස්ස පවත්තිආකාරවිසෙසො හෙතුආදිභාවො තතො අඤ්ඤො විය පච්චයධම්මස්ස පච්චයභාවොති වුත්තො, සො ච ‘‘අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා සම්භවන්ති’’තිආදීසු පධානභාවෙන වුත්තො. තත්ථ ච ගුණීභූතා හෙතුහෙතුඵලභූතා අවිජ්ජාසඞ්ඛාරාදයොති වුත්තං **‘‘පච්චයභාවො උද්දිට්ඨො’’**ති. **උද්දිට්ඨධම්මානන්ති**ආදි උද්දෙසෙන පරිච්ඡින්නානංයෙව ඛන්ධාදීනං ඛන්ධවිභඞ්ගාදීසු පඤ්හපුච්ඡකනයො දස්සිතො, න ඉතො අඤ්ඤථාති කත්වා වුත්තං.

සුත්තන්තෙ සඞ්ගීතිසුත්තන්තාදිකෙ. **පඤ්ච සික්ඛාපදානි** පාණාතිපාතා…පෙ…. පමාදට්ඨානා වෙරමණීති එවං උද්දිට්ඨානි. **අඤ්ඤො පන වෙරමණීනං විභජිතබ්බප්පකාරො නත්ථීති** ඉදං අතීතානිච්චාදිවිභාගො වෙරමණීනං ඛන්ධායතනාදීසු අන්තොගධත්තා තබ්බසෙනෙව විජානිතබ්බො, තතො පන අඤ්ඤො අභිධම්මනයවිධුරො වෙරමණීනං විභජිතබ්බප්පකාරො නත්ථීති අධිප්පායෙන වුත්තං. තථා ච **පටිසම්භිදාමග්ගෙ** ‘‘චක්ඛුං අනිච්චං…පෙ…. ජරාමරණං අනිච්ච’’න්ති අනුපදධම්මසම්මසනකථායං න වෙරමණියො උද්ධටා.

නනු ධම්මසඞ්ගණීධාතුකථාදීනම්පි වසෙන අභිධම්මපාළියා අතිරෙකවිසෙසභාවො දස්සෙතබ්බොති? සච්චමෙතං, සො පන එකන්තඅභිධම්මනයනිස්සිතො අවුත්තොපි සිද්ධොති කත්වා න දස්සිතො. එතෙන වා නිදස්සනෙන සොපි සබ්බො නෙතබ්බො. අභිධම්මනයසාමඤ්ඤෙන වා අභිධම්මභාජනීයපඤ්හපුච්ඡකෙහි සො වුත්තො එවාති න වුත්තොති දට්ඨබ්බො.

පඤ්හවාරාති පුච්ඡනවිස්සජ්ජනවසෙන පවත්තා පාළිනයා. **එත්ථෙවාති** ධම්මහදයවිභඞ්ගෙ එව. අපෙක්ඛාවසිකත්තා අප්පමහන්තභාවස්ස යතො අප්පමත්තිකා මහාධාතුකථාතන්ති ධම්මහදයවිභඞ්ගවචනවසෙන අවසෙසා, තං දස්සනත්ථං **‘‘ධම්මහදයවිභඞ්ගෙ අනාගන්ත්වා මහාධම්මහදයෙ ආගතතන්තිතො’’**ති වුත්තං. ධම්මහදය…පෙ…. ආගතතන්තිතො රූපකණ්ඩධාතුවිභඞ්ගාදීසු අනාගන්ත්වා මහාධාතුකථායං ආගතතන්ති අප්පමත්තිකාවාති සම්බන්ධො . අථ ධාතුකථාය විත්ථාරකථා මහාධාතුකථා ධම්මහදයවිභඞ්ගෙ අනාගන්ත්වා මහාධම්මහදයෙ ආගතතන්තිතො ධාතුකථායං අනාගන්ත්වා මහාධාතුකථාය ආගතතන්ති අප්පමත්තිකාවාති යොජෙතබ්බං.

උපලබ්භතීති අනුලොමපච්චනීයපඤ්චකස්ස, **නුපලබ්භතීති** පච්චනීයානුලොමපඤ්චකස්ස උපලක්ඛණවසෙන වුත්තං. **සච්චිකට්ඨං නිස්සයන්ති** ‘‘සබ්බත්ථා’’තිආදිනා දෙසාදිඅනාමසනෙන රූපාදිසත්තපඤ්ඤාසධම්මප්පභෙදං සච්චිකට්ඨමෙව නිස්සයභූතං. **සබ්බත්ථාති** එත්ථාපි ‘‘උපලබ්භති නුපලබ්භතීති පටිඤ්ඤාය ගහිතාය පටික්ඛෙපග්ගහණත්ථ’’න්ති ආනෙත්වා සම්බන්ධනීයං, තථා **සබ්බදා සබ්බෙසූති** එත්ථාපි. යදි ඛන්ධායතනාදයො ගහිතා අට්ඨකථායං ආගතනයෙන, අථ පන වුත්තන්ති සම්බන්ධො. **යො සච්චිකට්ඨොති** සච්චිකට්ඨනිස්සයං උපලක්ඛෙති. **එතෙහීති** එතෙහි වචනෙහි. සච්චිකට්ඨදෙසකාලප්පදෙසෙහි කථං සච්චිකට්ඨාදීනං පදෙසො එකදෙසභූතො සබ්බොති වුච්චති? පදෙසානං පුථුත්තා. ‘‘සබ්බෙසු පදෙසෙසූ’’ති පච්චෙකං භෙදාමසනවසෙන වායං පඤ්හො පවත්තොති න පුරිමෙහි අවසෙසො.

උපලබ්භති…පෙ…. මිච්ඡාති එකන්ති උපලබ්භතීති පටිඤ්ඤාග්ගහණපටික්ඛෙපග්ගහණනිග්ගණ්හනානං අනුලොමපටිලොමතො පටිඤ්ඤාඨපනනිග්ගහපාපනාරොපනානඤ්ච වසෙන පවත්තා තන්ති පඨමපඤ්චකස්ස එකං අඞ්ගං එකො අවයවොති අත්ථො. එවං සෙසෙසුපි නෙතබ්බං. **නිග්ගහස්ස සුනිග්ගහභාවං ඉච්ඡතො** සකවාදිනො ‘‘ත්වං

වෙ පන මඤ්ඤසි වත්තබ්බෙ ඛො පුග්ගලො නුපලබ්භතී''තිආදිනා (කථා. 3) **පටිඤ්ඤාඨපනෙන,** තෙන ''තව තත්ථ හෙතාය පටිඤ්ඤාය හෙවං පටිජානන්තො හෙවං නිග්ගහෙතබ්බෙ අථ තං නිග්ගණ්හාම සුනිග්ගහිතො ච හොතී''ති වත්වා ''හඤ්චි පුග්ගලො නුපලබ්භතී''තිආදිනා (කථා. 2) පරවාදිනො අත්තනො පටිකම්මං යථා සකවාදී න නිබ්බෙඨෙති, එවං කරණං **පටිකම්මවෙඨනං.** පරවාදිනො **පටිකම්මස්ස දුප්පටිකම්මභාවං ඉච්ඡතො** සකවාදිනො **තංනිදස්සනෙන** ''එසො චෙ දුන්නිග්ගහිතො හෙව''න්ති පටිකම්මනිදස්සනෙන, ''වත්තබ්බෙ ඛො පුග්ගලො උපලබ්භති…පෙ…. පරමත්ථෙනාති (කථා. 1). නො ච මයං තයා තත්ථ හෙතාය පටිඤ්ඤාය හෙවං පටිජානන්තො හෙවං නිග්ගහෙතබ්බා. අථ අම්හෙ නිග්ගණ්හාසි දුන්නිග්ගහිතා ච හොමා''ති වත්වා ''හඤ්චි පුග්ගලො උපලබ්භතී''තිආදිනා (කථා. 5) **නිග්ගහස්ස දුන්නිග්ගහිතභාවදස්සනෙන** අනිග්ගහිතභාවකරණං **නිග්ගහනිබ්බෙඨනං.** ''තෙන හි යං නිග්ගණ්හාසි හඤ්චි පුග්ගලො උපලබ්භතී''තිආදිං වත්වා ''තෙන හි යෙ කතෙ නිග්ගහෙ සෙ නිග්ගහෙ දුක්කටෙ සුකතෙ පටිකම්මෙ සුකතා පටිපාදනා''ති සකවාදිනො නිග්ගහස්ස, අනිග්ගහභාවාරොපනෙන අත්තනො පටිකම්මස්ස සුපටිකම්මභාවකරණෙන ච සකවාදිනො නිග්ගහස්ස **ඡෙදො** විනාසනං පුග්ගලවාදනිසෙධනවසෙන සමුට්ඨිතත්තා. ධම්මතාය අනුලොමනවසෙන උට්ඨහිත්වා තබ්බිලොමනවසෙන පවත්තො **අනුලොමපච්චනීකපඤ්චකො** වුත්තවිපරියායෙන දුතියපඤ්චකො වෙදිතබ්බො.

තදාධාරොති තෙ සච්චිකට්ඨපරමත්ථා රූපාදයො ආධාරා එතස්සාති තදාධාරො. එතෙන ''රූපස්මිං අත්තා''ති එවංපකාරො පුග්ගලවාදො දස්සිතො හොති. **තෙසං වා ආධාරභූතොති** එතෙන ''අත්තනි රූප''න්ති එවංපකාරො. **අඤ්ඤත්‍ර වා තෙහීති** තෙහි රූපාදීහි විනා. ආධාරාධෙය්‍යාදිභාවෙන අසංසට්ඨො විසුංයෙව විනා. තෙන සත්තාදිගුණෙහි අවොකිණ්ණො පුරිසොති එවමාදිකො. තංසාමිභූතතාය වා තදධීනභාවෙන ''අඤ්ඤත්‍ර වා තෙහී''ති වුත්තන්ති ''රූපවා අත්තා''ති එවංපකාරො පුග්ගලවාදො දස්සිතොති වෙදිතබ්බො. **අනඤ්ඤොති** එතෙන ''රූපං අත්තා''ති එවංපකාරො. **රුප්පනාදිසභාවො** රූපක්ඛන්ධාදීනං විසෙසලක්ඛණං, **සප්පච්චයාදිසභාවො** සාමඤ්ඤලක්ඛණං. රූපාදිතො අඤ්ඤො **අනඤ්ඤො වා** අඤ්ඤත්තෙ ච තදාධාරාදිභූතො **උපලබ්භමානො ආපජ්ජතීති අනුයුඤ්ජති** සකවාදී පකාරන්තරස්ස අසම්භවතො. පුග්ගලවාදී **පුග්ගලස්ස රූපාදීහි න අඤ්ඤත්තං ඉච්ඡති** රූපාදි විය පච්චක්ඛතො අනුමානතො වා ගාහයිතුං අසක්කුණෙය්‍යත්තා තස්ස ච කාරකවෙදකභාවස්ස අයුජ්ජමානකත්තා. **නාපි අනඤ්ඤත්තං** රුප්පනසප්පච්චයාදිසභාවප්පසඞ්ගතො පුග්ගලස්සෙව අභාවප්පසඞ්ගතො ච. යථෙව හි න විනා ඉන්ධනෙන අග්ගි පඤ්ඤාපියති, න ච අඤ්ඤං ඉන්ධනතො අග්ගිං සක්කා පටිජානිතුං, නාපි අනඤ්ඤං. යදි හි අඤ්ඤො සියා, න උණ්හං ඉන්ධනං සියා. අථ අනඤ්ඤො, නිද්දහිතබ්බංයෙව දාහකං සියා. එවමෙව න විනා රූපාදීහි පුග්ගලො පඤ්ඤාපියති, න ච තෙහි අඤ්ඤො, නාපි අනඤ්ඤො සස්සතුච්ඡෙදභාවප්පසඞ්ගතොති ලද්ධියං ඨත්වා පුග්ගලවාදී ''න හෙවා''ති පටික්ඛිපති. තත්ථ අග්ගින්ධනොපමා තාව යදි ලොකවොහාරෙන වුත්තා, අපලිත්තං කට්ඨාදිඉන්ධනං නිද්දහිතබ්බඤ්ච, පලිත්තං භාසුරුණ්හං අග්ගි දාහකඤ්ච, තඤ්ච ඔජට්ඨමකරූපං පුරිමපච්ඡිමකාලිකං අනිච්චං සඞ්ඛතං පටිච්චසමුප්පන්නං, යදි එවං පුග්ගලො රූපාදීහි අඤ්ඤො අනිච්චො ච ආපන්නො. අථ පරමත්ථතො, තස්මිංයෙව කට්ඨාදිකෙ පලිත්තෙ යං උසුමං සො අග්ගි, තංසහජාතානි තීණි භූතානි ඉන්ධනං, එවම්පි සිද්ධං ලක්ඛණභෙදතො අග්ගින්ධනානං අඤ්ඤත්තන්ති අග්ගි විය ඉන්ධනතො රූපාදීහි අඤ්ඤො පුග්ගලො අනිච්චො ච ආපන්නොති බ්‍යාහතාති වෙදිතබ්බං.

පුග්ගලො උපලබ්භතීති පටිජානන්තස්ස පකාරන්තරස්ස අසම්භවතො වුත්තෙසු පකාරෙසු එකෙන පකාරෙන උපලබ්භමානො උපලබ්භතීති ''ආපන්න''න්ති වුත්තං **''පටිඤ්ඤාය එකත්තාපන්න''**න්ති. එකත්තාපන්නත්තා එව **අප්පටික්ඛිපිතබ්බං,** පුග්ගලෙ පටිසිද්ධෙ තදභිනිවෙසොපි අයාථාවතො පුග්ගලවාදිනො ගහිතාකාරසුඤ්ඤතාවිභාවනෙන සකට්ඨානතො චාවිතො පටිසෙධිතො එව නාම හොතීති වුත්තං **''පුග්ගලදිට්ඨිං පටිසෙධෙන්තො''**ති. පුග්ගලොයෙව වා තථා පස්සිතබ්බත්තා දිට්ඨි. ''සාමී නිවාසී කාරකො වෙදකො නිච්චො ධුවො''ති අභිනිවෙසවිසයභූතො හි පරිකප්පමත්තසිද්ධො පුග්ගලො ඉධ පටික්ඛිපීයති, ''න චත්තාරොමෙ, භික්ඛවෙ, පුග්ගලා''තිආදිනා වුත්තවොහාරපුග්ගලොති **අනනුයොගො** ආකාසකුසුමස්ස රත්තනීලාදිභාවවිචාරණා වියාති අත්ථො. පුබ්බෙ ''නුපලබ්භතී''ති පටිජානිත්වා විසෙසචොදනාය අනාපජ්ජනතො පුන ''න හෙවා''ති පටික්ඛෙපො **පටිඤ්ඤාය ආපජ්ජනලෙසො.** වඤ්ඣාපුත්තකස්ස දීඝරස්සතානුයොගස්ස විය සබ්බෙන සබ්බං පරමත්ථතො අනුපලබ්භමානස්ස පුග්ගලස්ස රූපාදීහි අඤ්ඤානඤ්ඤතානුයොගස්ස අනනුයොගභාවො එව ඉධ **අවිපරීතත්ථො.**

යංකාරණාති එතෙන ''යතොනිදාන''න්ති එත්ථ විභත්තිඅලොපො දට්ඨබ්බොති දස්සෙති. **අජ්ඣාචරන්තීති** අභිභවන්ති. අභිනන්දනාදයො තණ්හාදීහි යථාසඞ්ඛ්‍යං යොජෙතබ්බා, තණ්හාදිට්ඨීහි වා අභිනන්දනජ්ඣොසානානි, තීහිපි අභිවදනං අවිසෙසෙන වා තීහිපි තයො යොජෙතබ්බා. **එත්ථ චෙ නත්ථි අභිනන්දිතබ්බ**න්තිආදිනා අභිනන්දනාදීනං අභාවසූචනෙන ඵලූපචාරතො අභිනන්දනාදීනං සමුච්ඡෙදපටිප්පස්සද්ධිභූතං මග්ගඵලං වුච්චති, තං පච්චාමසනඤ්ච එසෙවාති ඉදන්ති කත්වා වුත්තං **''අභි…පෙ…. ඵලං වා''**ති.

''ඤායතීති ජාන''න්ති උක්කංසගතිවිජානනෙන නිරවසෙසං ඤෙය්‍යජාතං පරිග්ගය්හතීති තබ්බිසයාය **ජානාති**කිරියාය සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණමෙව කරණං භවිතුමරහතීති **''සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණෙන ජානිතබ්බං ජානාතී''**ති වුත්තං. අථ වා පකරණවසෙන, ''භගවා''ති සද්දන්තරසන්නිධානෙන වා අයං අත්ථො විභාවෙතබ්බො. **පස්සං පස්සතීති** එත්ථාපි එසෙව නයො. **ජානන්තාපි විපල්ලාසවසෙන ජානන්ති** තිත්ථියා පඨමජ්ඣානඅරූපජ්ඣානෙහි කාමරූපපරිඤ්ඤාවාදිනො. **ජානන්තො ජානාතියෙව භගවා** අනාගාමිඅරහත්තමග්ගෙහි තංපරිඤ්ඤාවාදිතාය. අයඤ්ච

අත්ථො **දුක්ඛක්ඛන්ධසුත්තවසෙන** (ම. නි. 1.163, 175 ආදයො) විභාවෙතබ්බො. පඤ්ඤාචක්ඛුනා උප්පන්නත්තා වා **චක්ඛුභූතො. ඤාණභූතොති**ආදීසුපි එසෙව නයො. අථ වා දිබ්බචක්ඛුආදිකං පඤ්චවිධම්පි චක්ඛුං භූතො පත්තොති **චක්ඛුභූතො.** එවං **ඤාණභූතොති**ආදීසුපි දට්ඨබ්බං. සාමුක්කංසිකාය ධම්මදෙසනාය සාතිසයො භගවතො වත්තුආදිභාවොති වුත්තං **"චතුසච්චධම්මෙ වදතීති වත්තා"**තිආදි. "පවත්තා"ති එත්ථ ප-කාරස්ස පකට්ඨත්ථතං දස්සෙතුං **"චිරං...පෙ.... පවත්තා"**ති ආහ. නිද්ධාරෙත්වා නෙතා **නින්නෙතා.**

"එකූනනවුති චිත්තානී"ති වුත්තා චිත්තසභාවරියාය යථා "කුන්තා පචරන්තී"ති. තෙසඤ්ච පාළිපදෙසානං එකෙකං පදං උද්ධරිත්වාපි කිඤ්චාපි කුසලත්තිකපදානියෙව උද්ධරිත්වා චිත්තුප්පාදකණ්ඩෙ චිත්තානි විභත්තානි, කුසලත්තිකෙන පන සභාවධම්මසඞ්ගහිතානං සෙසත්තිකදුකපදානං අසඞ්ගහිතානං අභාවතො කුසලත්තිකපදුද්ධාරෙන නයදස්සනභූතෙන ඉතරත්තිකදුකපදානිපි උද්ධටානෙවාති වුත්තං. එවඤ්ච කත්වා මාතිකාග්ගහණං සමත්ථිතං භවති.

සො ච ධම්මොති "තයො කුසලහෙතූ"තිආදීසු (ධ. ස. 1060) පුරිමාය පුරිමාය පාළියා පච්ඡිමා පච්ඡිමා අත්ථනිද්දෙසොති වුත්තං. "සමානෙන්තී"තිසද්දස්ස පටපටායති-සද්දස්ස විය සද්දනයො දට්ඨබ්බොති දස්සෙතුං **"සමානං කරොන්තී"**ති වුත්තං. සමානකරණඤ්ච ඌනපක්ඛිපනෙන අධිකාපනයනෙන වා හොති, ඉධ ඌනපක්ඛිපනෙනාති දස්සෙතුං **"පූරෙන්තී"**ති වුත්තං. **සමානෙතබ්බන්ති එත්ථාපීති** "පට්ඨානං සමානෙතබ්බ"න්ති එත්ථ.

බලවතා ඤාණවෙගෙන අභිධම්මපච්චවෙක්ඛණවසප්පවත්තෙන. **බලවතො ඤාණවෙගස්ස** සබ්බකිලෙසක්ඛෙපනවසප්පවත්තස්ස. **ගම්භීරමෙව ගම්භීරගතං** දිට්ඨිගතන්තිආදීසු විය. **නිරවසෙසෙනාති** න කිඤ්චි අවසෙසෙත්වා. **පඤ්චඛීලරහිතෙනාති** පඤ්චචෙතොඛීලරහිතෙන.

එකාධිකෙසු අට්ඨසු කිලෙසසතෙසූති "ජාතිමදො"තිආදිනා එකකවසෙන ආගතා තෙසත්තති, "කොධො ච උපනාහො චා"තිආදිනා දුකවසෙන ඡත්තිංස, "තීණි අකුසලමූලානී"තිආදිනා තිකවසෙන පඤ්චාධිකං සතං, "චත්තාරො ආසවා"තිආදිනා චතුක්කවසෙන ඡප්පඤ්ඤාස, "පඤ්චොරම්භාගියානි සංයොජනානී"තිආදිනා පඤ්චකවසෙන පඤ්චසත්තති, "ඡ විවාදමූලානී"තිආදිනා ඡක්කවසෙන චතුරාසීති, "සත්ත අනුසයා"තිආදිනා සත්තකවසෙන එකූනපඤ්ඤාස, "අට්ඨ කිලෙසවත්ථූනී"තිආදිනා අට්ඨකවසෙන චතුසට්ඨි, "නව ආඝාතවත්ථූනී"තිආදිනා නවකවසෙන එකාසීති, "දස කිලෙසවත්ථූනී"තිආදිනා දසකවසෙන සත්තති, "අජ්ඣත්තිකස්සුපාදාය අට්ඨාරස තණ්හාවිචරිතානී"තිආදිනා අට්ඨාරසකවසෙන අට්ඨසතන්ති එවං එකාධිකෙසු අට්ඨසු කිලෙසසතෙසු. **සෙසා** තෙනවුතාධිකං ඡසතං කිලෙසා. තෙ බ්‍රහ්මජාලසුත්තාගතාහි ද්වාසට්ඨියා දිට්ඨීහි සහ පඤ්චපඤ්ඤාසාධිකං සත්තසතං හොන්ති.

අථ වා චුද්දසෙකන්තාකුසලා, පඤ්චවීසති කුසලාබ්‍යාකතසාධාරණා, චුද්දස කුසලත්තිකසාධාරණා, උපචයාදිද්වයං එකං කත්වා සත්තවීසති රූපානි චාති ඉමෙ අසීති ධම්මා, ඉමෙසු භාවද්වයෙ එකං ඨපෙත්වා අජ්ඣත්තිකා එකූනාසීති, බාහිරා එකූනාසීතීති සබ්බෙපි අට්ඨපඤ්ඤාසාධිකං සතං හොන්ති. ඉමෙසු එකෙකස්මිං දසන්නං දසන්නං කිලෙසානං උප්පජ්ජනතො **අසීතිඅධිකං දියඩ්ඪකිලෙසසහස්සං** හොන්ති.

අථ වා තෙපඤ්ඤාස අරූපධම්මා, අට්ඨාරස රූපරූපානි, ආකාසධාතු, ලක්ඛණරූපානි චාති පඤ්චසත්තති ධම්මා අජ්ඣත්තබහිද්ධාභෙදතො පඤ්ඤාසසතං හොන්ති. තත්ථ එකෙකස්මිං දස දස කිලෙසාතිපි දියඩ්ඪකිලෙසසහස්සං. තථා එත්ථ වෙදනං සුඛින්ද්‍රියාදිවසෙන පඤ්චවිධං කත්වා සත්තපඤ්ඤාස අරූපධම්මා, අට්ඨාරස රූපරූපානි චාති පඤ්චසත්තති විපස්සනූපගධම්මා අජ්ඣත්තබහිද්ධාභෙදතො පඤ්ඤාසසතං හොන්ති. එතෙසු එකෙකස්මිං දස දස කිලෙසාතිපි **දියඩ්ඪකිලෙසසහස්සං.**

අපරො නයො – ද්වාදසඅකුසලචිත්තුප්පාදෙසු පඨමෙ ඡ කිලෙසා, දුතියෙ සත්ත, තතියෙ ඡ, චතුත්ථෙ සත්ත, පඤ්චමෙ ඡ, ඡට්ඨෙ සත්ත, සත්තමෙ ඡ, අට්ඨමෙ සත්ත, නවමෙ පඤ්ච, දසමෙ ඡ, එකාදසමෙ පඤ්ච, ද්වාදසමෙ චත්තාරොති සබ්බෙ ද්වාසත්තති, ඉමෙ පඤ්චද්වාරිකා පඤ්චසු රූපාදීසු ආරම්මණෙසු එකෙකස්මිං ද්වාසත්තතීති සට්ඨිඅධිකානි තීණි සතානි, මනොද්වාරිකා පන ඡසු ආරම්මණෙසු එකෙකස්මිං ද්වාසත්තති ද්වාසත්තතීති කත්වා ද්වත්තිංසාධිකානි චත්තාරි සතානි, සබ්බානිපි ද්වානවුතිඅධිකානි සත්තසතානි, තානි අජ්ඣත්තබහිද්ධාවිසයතාය **චතුරාසීතිඅධිකං දියඩ්ඪකිලෙසසහස්සං** හොන්තීති වෙදිතබ්බං.

අථ වා රූපාරම්මණාදීනි පඤ්ච, අවසෙසරූපවෙදනාසඤ්ඤාසඞ්ඛාරවිඤ්ඤාණවසෙන පඤ්ච ධම්මාරම්මණකා සෙසා චාති දස, තෙ අජ්ඣත්තබහිද්ධාභෙදතො වීසති, පඤ්ඤත්ති චාති එකවීසතියා ආරම්මණෙසු ද්වාසත්තති ද්වාසත්තති කිලෙසාති ද්වාදසාධිකං **දියඩ්ඪකිලෙසසහස්සං** හොන්ති.

අථ වා ද්වාදසසු අකුසලචිත්තුප්පාදෙසු පඨමෙ වීසති ධම්මා, දුතියෙ ද්වාවීසති, තතියෙ වීසති, චතුත්ථෙ ද්වාවීසති, පඤ්චමෙ එකූනවීසති, ඡට්ඨෙ එකූනවීසති, සත්තමෙ එකූනවීසති, අට්ඨමෙ එකවීසති, නවමෙ එකූනවීසති, දසමෙ එකවීසති, එකාදසමෙ සොළස, ද්වාදසමෙ සොළසාති සබ්බෙ අකුසලධම්මා ඡත්තිංසාධිකානි ද්වෙ සතානි, ඉමෙ ඡසු

ආරම්මණෙසු පච්චෙකං ඡත්තිං සාධිකානි ද්වෙ සතානි, සබ්බෙ සොළසාධිකානි චත්තාරි සතානි ච සහස්සං හොන්තීති එවම්පි **දියඩ්ඪකිලෙසසහස්සං** වෙදිතබ්බං.

ඉතරෙසන්ති තණ්හාචරිතානං ''අතීතානි ඡත්තිංසා''තිආදිනා අතීතාදිභාවාමසනතො. **ඛෙපනෙති** අරියමග්ගෙන සමුච්ඡින්දනෙ. ''දියඩ්ඪකිලෙසසහස්සං ඛෙපෙත්වා''ති හි වුත්තං. පරමත්ථතො අතීතාදීනං මග්ගෙන අප්පහාතබ්බත්තා **''අතීතාදිභාවාමසනා අග්ගහණං ඛෙපනෙ''**ති වුත්තං. යං පන පට්ඨානෙ ''දස්සනෙන පහාතබ්බො ධම්මො දස්සනෙන පහාතබ්බස්ස ධම්මස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො''තිආදිනා තිකෙ, තථා දස්සනෙන පහාතබ්බාතීතතිකතිකෙ ''අතීතා දස්සනෙන පහාතබ්බා''තිආදිනා ච තීසු කාලෙසු දස්සනාදිපහාතබ්බවචනං කතං, තං අතීතාදීනං සංකිලිට්ඨතාය අපායගමනීයතාය ච දස්සනපහාතබ්බෙහි නිරතිසයත්තා වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

න භාසිතත්ථවචනන්ති ඉදං ''හිතපරියායවචන''න්ති එතෙන නිවත්තිතස්ස එකදෙසකථනං. යථා හි අයං **අත්ථ-**සද්දො න භාසිතත්ථවචනං, එවං විසයප්පයොජනාදිවචනම්පි න හොතීති. **යථාවුත්තස්සාති** හිතපරියායස්ස. ''න හඤ්ඤදත්ථත්ථිපසංසලාභා''ති පදස්ස නිද්දෙසෙ ''අත්තත්ථො වා පරත්ථො වා''තිආදිනා (මහානි. 69) කිඤ්චාපි සුත්තනිරපෙක්ඛං අත්තත්ථාදයො වුත්තා සුත්තත්ථභාවෙන අනිද්දිට්ඨත්තා, තෙසු පන එකොපි අත්ථප්පභෙදො සුත්තෙන දීපෙතබ්බතං නාතික්කමතීති ආහ **''තෙ සුත්තං සූචෙති''**ති. ඉමස්මිං විකප්පෙ **අත්ථ-**සද්දො භාසිතත්ථවචනම්පි හොති. පුරිමකා හි පඤ්ච අත්ථප්පභෙදා හිතපරියායා, තතො පරෙ ඡ භාසිතත්ථප්පභෙදා, පච්ඡිමකා පන උභයසභාවා. තත්ථ දුරධිගමතාය විභාවනෙ අලද්ධගාධො **ගම්භීරො,** න විවටො **ගූළ්හො,** මූලුදකාදයො විය පංසුනා අක්ඛරසන්නිවෙසාදිනා තිරොහිතො **පටිච්ඡන්නො,** නිද්ධාරෙත්වා ඤාපෙතබ්බො **නෙය්‍යො,** යථාරුතවසෙනෙව වෙදිතබ්බො **නීතො. අනවජ්ජනික්කිලෙසවොදානා** පරියායවසෙන වුත්තා, කුසලවිපාකකිරියධම්මවසෙන වා . **පරමත්ථො** නිබ්බානං, අවිපරීතසභාවො එව වා. **සාතිසයං පකාසිතානි** තප්පරභාවෙන පකාසිතත්තා. ''එත්තකං තස්ස භගවතො සුත්තාගතං සුත්තපරියාපන්න''න්ති (පාචි. 1242), ''සකවාදෙ පඤ්චසුත්තසතානී''ති (ධ. ස. අට්ඨ. නිදානකථා; කථා. අට්ඨ. නිදානකථා) ච එවමාදීසු **සුත්ත-**සද්දො උපචරිතොති අධිප්පායෙනාහ **''ඉදමෙව අත්ථානං සූචනතො සුත්තන්ති වුත්ත''**න්ති. **එකන්තහිතපටිලාභසංවත්තනිකා සුත්තන්තදෙසනාති** ඉදම්පි විනෙය්‍යානං හිතසම්පාපනෙ සුත්තන්තදෙසනාය තප්පරභාවංයෙව සන්ධාය වුත්තං. තප්පරභාවො ච විනෙය්‍යජ්ඣාසයානුලොමතො දට්ඨබ්බො, තථා **අත්තත්ථාදිප්පකාසනපධානතාපි. ඉතරෙහීති** විනයාභිධම්මෙහි.

රත්තිආදීසූති රත්තිරාජවිනයෙසු විසයභූතෙසු. නනු ච ''අභිරත්තී''ති අවුත්තත්තා රත්තිග්ගහණං න කත්තබ්බං, ''අභිඤ්ඤාතා අභිලක්ඛිතා''ති ච ඤාණලක්ඛණකිරියාවිසෙසකො **අභි-**සද්දොති? න, ''අභිඤ්ඤාතා අභිලක්ඛිතා''ති **අභි-**සද්දවිසිට්ඨානං ඤාතලක්ඛිතසද්දානං රත්තිසද්දෙන සමානාධිකරණතාය රත්තිවිසයත්තා. එත්ථ ච වාචකසද්දසන්නිධානෙ නිපාතානං තදත්ථජොතකමත්තත්තා ලක්ඛිතසද්දත්ථජොතකො **අභි-**සද්දො ලක්ඛණෙ වත්තතීති වුත්තො. අභිලක්ඛිතසද්දපරියායො ච අභිඤ්ඤාතසද්දොති දට්ඨබ්බො, අභිවිනයසද්දස්ස පන අභිපුරිසස්ස විය සමාසසිද්ධි දට්ඨබ්බා. අනෙකත්ථා හි නිපාතා, අනෙකත්ථභෙදො ච සද්දානං පයොගවිසයොති.

කිඤ්චාපි දෙසනාදයො දෙසෙතබ්බාදිනිරපෙක්ඛා න සන්ති, ආණාදයො පන විසෙසතො දෙසකාදිඅධීනාති තංතංවිසෙසයොගවසෙන තෙසං භෙදො වුත්තො. යථා හි ආණාවිධානං විසෙසතො ආණාරහාධීනං තත්ථ කොසල්ලයොගතො, එවං වොහාරපරමත්ථවිධානානි ච විධායකාධීනානීති **ආණාදිවිධිනො දෙසකායත්තතා** වුත්තා. අපරාධජ්ඣාසයානුරූපං විය ධම්මානුරූපම්පි සාසනං විසෙසතො තථාවිනෙතබ්බපුග්ගලාපෙක්ඛන්ති වුත්තං **''සාසිතබ්බ…පෙ…. තබ්බභාවෙනා''**ති. සංවරාසංවරනාමරූපානං විය විනිවෙඨෙතබ්බාය දිට්ඨියාපි කථනං සති වාචාවත්ථුස්මිං, නාසතීති විසෙසතො තදධීනන්ති ආහ **''කථෙතබ්බස්ස…පෙ…. කථා''**ති. **උපාරම්භාදීති** උපාරම්භනිස්සරණධම්මකොසරක්ඛණානි. **පරියාපුණනාදීති** පරියාපුණනසුප්පටිපත්තිදුප්පටිපත්තියො.

තන්තිසමුදායො අවයවතන්තියා ආධාරො යථා ''රුක්ඛෙ සාඛා''ති. **න චොදෙතබ්බමෙතං** සමුඛෙන, විසයවිසයිමුඛෙන වා විනයාදීනංයෙව ගම්භීරභාවස්ස වුත්තත්තාති අධිප්පායො. ධම්මො හි විනයාදයො, තෙසඤ්ච විසයො අත්ථො, ධම්මත්ථවිසයා ච දෙසනාපටිවෙධාති. ''පටිවෙධස්සා''තිආදිනා ධම්මත්ථානං දුප්පටිවිද්ධත්තා දෙසනාය උප්පාදෙතුං අසක්කුණෙය්‍යාත්තා පටිවෙධස්ස උප්පාදෙතුඤ්ච පටිවිජ්ඣිතුඤ්ච අසක්කුණෙය්‍යාත්තා දුක්ඛොගාහතං දස්සෙති.

ධම්මානුරූපං **යථාධම්මන්ති** ච අත්ථො යුජ්ජති. දෙසනාපි හි පටිවෙධො විය අවිපරීතං සවිසයවිභාවනතො ධම්මානුරූපං පවත්තති යතො ''අවිපරීතාභිලාපො''ති වුච්චති. **ධම්මනිරුත්තිං දස්සෙතීති** එතෙන දෙසනාසද්දසභාවාති දීපෙති. තථා හි නිරුත්තිපටිසම්භිදාය පරිත්තාරම්මණාදිභාවො පාළියං වුත්තො, අට්ඨකථායඤ්ච ''තංතංසභාවනිරුත්තිසද්දං ආරම්මණං කත්වා''තිආදිනා සද්දාරම්මණතා. ඉමස්ස අත්ථස්ස අයං සද්දො වාචකොති වචනවචනීයං වවත්ථපෙත්වා තංතංවචනීයවිභාවනවසෙන පවත්තිතො හි සද්දො දෙසනාති. නනු ච ''ධම්මො තන්තී''ති ඉමස්මිං පක්ඛෙ ධම්මස්සපි සද්දසභාවත්තා ධම්මදෙසනානං විසෙසො න සියාති? න, තෙසං තෙසං අත්ථානං බොධකභාවෙන ඤාතො උග්ගහිතාදිවසෙන ච පුබ්බෙ පවත්තිතො සද්දප්පබන්ධො ධම්මො, පච්ඡා පරෙසං අවබොධනත්ථං පවත්තිතො තදත්ථප්පකාසනකො සද්දො දෙසනාති. අථ වා යථාවුත්තසද්දසමුට්ඨාපකො

චිත්තුප්පාදො දෙසනා මුසාවාදාදයො විය. **වචනස්ස පවත්තනන්ති** ච යථාවුත්තචිත්තුප්පාදමාහ. සො හි වචනං පවත්තෙති, තං වා එතෙන පවත්තියතීති **පවත්තනං**. දෙසීයති අත්ථො එතෙනාති **දෙසනා**. පකාරෙහි ඤාපීයති එතෙන, පකාරතො ඤාපෙතීති වා **පඤ්ඤත්තීති** වුච්චතීති. තෙනෙවාහ **''අධිප්පායො''**තිආදි. අභිසමෙති, අභිසමීයති වා එතෙනාති **අභිසමයොති** එවම්පි අභිසමයත්ථො සම්භවති. අභිසමෙතබ්බතො පන අභිසමයොති දුතියවිකප්පෙ පටිවෙධොයෙවාති.

වුත්තනයෙන වෙදිතබ්බාති අවිජ්ජාසඞ්ඛාරාදීනං ධම්මත්ථානං දුප්පටිවිජ්ඣතාය දුක්ඛොගාහතා, තෙසං පඤ්ඤාපනස්ස දුක්කරභාවතො තංදෙසනාය පටිවෙධනසඞ්ඛාතස්ස පටිවෙධස්ස උප්පාදනවිසයිකරණානං අසක්කුණෙය්‍යතාය දුක්ඛොගාහතා වෙදිතබ්බා.

කාරණෙ ඵලවොහාරෙන තෙ ධම්මා දුක්ඛාය සංවත්තන්තීති වුත්තන්ති ආහ **''උපාරම්භ...පෙ.... හෙතුභාවෙනා''**ති. **අඤ්ඤං අත්ථන්ති** උපාරම්භං නිස්සරණඤ්ච. **නිට්ඨාපෙත්වාති** කථනවසෙන පරියොසාපෙත්වා. තස්ස ''ආරද්ධ''න්ති එතෙන සම්බන්ධො. **උද්දානසඞ්ගහාදිභෙදො සඞ්ගීතොති** පාඨො යුත්තො, ''සඞ්ගීතියා''ති පන ලිඛන්ති. පුරිමං වා **සඞ්ගීතියාති** භාවෙන භාවලක්ඛණෙ භුම්මං, පච්ඡිමං අධිකරණෙ. **පිටකාදීති** පිටකනිකායඞ්ගධම්මක්ඛන්ධානි.

තත්ථ අඞ්ගෙසු සුත්තඞ්ගමෙව න සම්භවති ''සගාථකං සුත්තං ගෙය්‍යං, නිග්ගාථකං සුත්තං වෙය්‍යාකරණ''න්ති (දී. නි. අට්ඨ. 1.පඨමමහාසඞ්ගීතිකථා; පාරා. අට්ඨ. 1.පඨමමහාසඞ්ගීතිකථා; ධ. ස. අට්ඨ. නිදානකථා) වුත්තත්තා, මඞ්ගලසුත්තාදීනඤ්ච සුත්තඞ්ගසඞ්ගහො න සියා ගාථාභාවතො ධම්මපදාදීනං විය, ගෙය්‍යඞ්ගසඞ්ගහො වා සියා සගාථකත්තා සගාථාවග්ගස්ස විය, තථා උභතොවිභඞ්ගාදීසු සගාථකපදෙසානන්ති? වුච්චතෙ –

> සුත්තන්ති සාමඤ්ඤවිධි, විසෙසවිධයො පරෙ;
> සනිමිත්තා නිරුළ්හත්තා, සහතාඤ්ඤෙන නාඤ්ඤතො. (නෙත්ති. අට්ඨ. සඞ්ගහවාරවණ්ණනා);

සබ්බස්සපි හි බුද්ධවචනස්ස සුත්තන්ති අයං **සාමඤ්ඤවිධි**. තෙනෙවාහ ආයස්මා මහාකච්චායනො **නෙත්තියං** ''නවවිධසුත්තන්තපරියෙට්ඨී''ති (නෙත්ති. සඞ්ගහවාර). ''එත්තකං තස්ස භගවතො සුත්තාගතං සුත්තපරියාපන්නං (පාචි. 1242) සකවාදෙ පඤ්ච සුත්තසතානී''ති (ධ. ස. අට්ඨ. නිදානකථා; කථා. අට්ඨ. නිදානකථා) එවමාදි ච එතස්ස අත්ථස්ස සාධකං, තදෙකදෙසෙසු පන ගෙය්‍යාදයො **විසෙසවිධයො** තෙන තෙන නිමිත්තෙන පතිට්ඨිතත්තා. තථා හි ගෙය්‍යස්ස සගාථකත්තං තබ්භාවනිමිත්තං. ලොකෙපි හි සසිලොකං සගාථකං වා චුණ්ණියගන්ථං ''ගෙය්‍ය''න්ති වදන්ති. ගාථාවිරහෙ පන සති පුච්ඡං කත්වා විස්සජ්ජනභාවො වෙය්‍යාකරණස්ස. පුච්ඡාවිස්සජ්ජනඤ්හි බ්‍යාකරණන්ති වුච්චති. බ්‍යාකරණමෙව වෙය්‍යාකරණන්ති.

එවං සන්තෙ සගාථකානම්පි පඤ්හවිස්සජ්ජනවසෙන පවත්තානං වෙය්‍යාකරණභාවො ආපජ්ජතීති? නාපජ්ජති වෙය්‍යාකරණාදිසඤ්ඤානං අනොකාසභාවතො ''ගාථාවිරහෙ පන සතී''ති විසෙසිතත්තා ච. තථා හි ධම්මපදාදීසු කෙවලං ගාථාබන්ධෙසු සගාථකත්තෙපි සොමනස්සඤාණමයිකගාථාපටිසංයුත්තෙසු ''වුත්තඤ්හෙත''න්තිආදිවචනසම්බන්ධෙසු අබ්භුතධම්මපටිසංයුත්තෙසු ච සුත්තවිසෙසෙසු යථාක්කමං ගාථාඋදානඉතිවුත්තකඅබ්භුතධම්මසඤ්ඤා පතිට්ඨිතා, තථා සතිපි ගාථාබන්ධභාවෙ භගවතො අතීතාසු ජාතීසු චරියානුභාවප්පකාසකෙසු ජාතකසඤ්ඤා. සතිපි පඤ්හවිස්සජ්ජනභාවෙ සගාථකත්තෙ ච කෙසුචි සුත්තන්තෙසු වෙදස්ස ලභාපනතො වෙදල්ලසඤ්ඤා පතිට්ඨිතාති එවං තෙන තෙන සගාථකත්තාදිනා නිමිත්තෙන තෙසු තෙසු සුත්තවිසෙසෙසු ගෙය්‍යාදිසඤ්ඤා පතිට්ඨිතාති විසෙසවිධයො සුත්තඞ්ගතො පරෙ ගෙය්‍යඞ්ගාදයො. යං පනෙත්ථ ගෙය්‍යඞ්ගාදිනිමිත්තරහිතං, තං සුත්තඞ්ගං විසෙසසඤ්ඤාපරිහාරෙන සාමඤ්ඤසඤ්ඤාය පවත්තනතොති.

නනු ච සගාථකං සුත්තං ගෙය්‍යං, නිග්ගාථකං සුත්තං වෙය්‍යාකරණන්ති සුත්තඞ්ගං න සම්භවතීති චොදනා තදවත්ථාති? න, සොධිතත්තා. සොධිතඤ්හි පුබ්බෙ ගාථාවිරහෙ සති පුච්ඡාවිස්සජ්ජනභාවො වෙය්‍යාකරණභාවස්ස නිමිත්තන්ති. යඤ්ච වුත්තං ''ගාථාභාවතො මඞ්ගලසුත්තාදීනං සුත්තඞ්ගසඞ්ගහො න සියා''ති, තං න, **නිරුළ්හත්තා**. නිරුළ්හො හි මඞ්ගලසුත්තාදීසු සුත්තභාවො. න හි තානි ධම්මපදබුද්ධවංසාදයො විය ගාථාභාවෙන පඤ්ඤාතානි, කින්තු සුත්තභාවෙනෙව. තෙනෙව හි අට්ඨකථායං සුත්තනාමකන්ති නාමග්ගහණං කතං. යං පන වුත්තං ''සගාථකත්තා ගෙය්‍යඞ්ගසඞ්ගහො වා සියා''ති, තදපි නත්ථි. යස්මා **සහතාඤ්ඤෙන**. සහ ගාථාහීති සගාථකං, සහභාවො ච නාම අත්තතො අඤ්ඤෙන හොති, න ච මඞ්ගලසුත්තාදීසු ගාථාවිනිමුත්තො කොචි සුත්තප්පදෙසො අත්ථි, යො ''සහ ගාථාහී''ති වුච්චෙය්‍ය, න ච සමුදායො නාම කොචි අත්ථි. යදපි වුත්තං ''උභතොවිභඞ්ගාදීසු සගාථකප්පදෙසානං ගෙය්‍යඞ්ගසඞ්ගහො සියා''ති, තදපි න, **අඤ්ඤතො**. අඤ්ඤා එව හි තා ගාථා ජාතකාදිපරියාපන්නත්තා. අතො න තාහි උභතොවිභඞ්ගාදීනං ගෙය්‍යඞ්ගභාවොති එවං සුත්තාදීනං අඞ්ගානං අඤ්ඤමඤ්ඤසඞ්කරාභාවො වෙදිතබ්බො.

ජිනසාසනං අභිධම්මො. **පටිවිද්ධට්ඨානං** පටිවෙධභූමි පටිවෙධාවත්ථා, පටිවෙධහෙතු වා. ''සො එවං පජානාමි සම්මාදිට්ඨිපච්චයාපි වෙදයිත''න්ති (සං. නි. 5.11-12) වුත්තං. පාළියං පන ''සො එවං පජානාමි මිච්ඡාදිට්ඨිපච්චයාපි

වෙදයිතං. සම්මාදිට්ඨිපච්චයාපි වෙදයිත''න්ති ආගතං (සං. නි. 5.11-12). **පච්චයාදීහීති** පච්චයසභාවවූපසමතදුපායාදීහි. **පරවාදිචොදනං පත්වාති** අට්ඨකථායං ආගතං පරවාදිචොදනං පත්වා. **අධිග...පෙ.... රූපෙනාති** අධිගන්තබ්බො ච සො දෙසෙතබ්බො චාති අධිගන්තබ්බදෙසෙතබ්බො, සො එව ධම්මො, තදනුරූපෙන. එත්ථ ච යථාධම්මසාසනත්තා යථාධිගතධම්මදෙසනාභාවතො අභිධම්මස්ස අභිසම්බොධි අධිගමනිදානං. දෙසකාලාදියෙව දෙසනානිදානං. යං පන අට්ඨකථායං ''දෙසනානිදානං යාව ධම්මචක්කප්පවත්තනා''ති වුත්තං, තං අභිධම්මදෙසනාවිසෙසෙන ධම්මචක්කප්පවත්තනන්ති කත්වා වුත්තං. ධම්මචක්කප්පවත්තනසුත්තෙ වා දෙසිතෙහි අරියසච්චෙහි සකලාභිධම්මපදත්ථසඞ්ගහතො, පරමත්ථතො අභිධම්මභූතානං වා සම්මාදිට්ඨිආදීනං තත්ථ දෙසිතත්තා වුත්තං. තත්තකානංයෙව දෙසනාරුළ්හතාය අඩ්ඪඡක්කෙසු ජාතකසතෙසු පරිපාචනං වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. න හි එත්තකාසු එව ජාතීසු පුඤ්ඤාදිසම්භාරසම්භරණං , කිං පන කාරණං එත්තකා එව ජාතියො දෙසිතාති? තදඤ්ඤෙසං අට්ඨුප්පත්තියා අභාවතො.

සුමෙධකථාවණ්ණනා

උප්පන්නෙ බුද්ධෙ තතො අත්තානං සෙයාතො වා සදිසතො වා දහන්තො ඣානාභිඤ්ඤාහි පරිහායති, න තථා සුමෙධපණ්ඩිතො අට්ඨාසීති තස්ස ඣානාභිඤ්ඤාහි අපරිහානි දට්ඨබ්බා. තෙනෙවාහ **''තාපසෙහි අසමො''**ති. යථා නිබ්බානං, අඤ්ඤං වා නිච්චාභිමතං අවිපරීතවුත්තිතාය සබ්බකාලං තථාභාවෙන ''සස්සත''න්ති වුච්චති, එවං බුද්ධානං වචනන්ති තස්ස සස්සතතා වුත්තා. තෙනෙවාහ **''අවිපරීතමෙවා''**ති. උපපාරමීආදිවිභාගෙන **අනෙකප්පකාරතා. සමාදානාධිට්ඨානන්ති** සමාදානස්ස අධිට්ඨානං පවත්තනං කරණන්ති අත්ථො. **ඤාණතෙජෙනාති** පාරමීපවිචයඤාණප්පභාවෙන. මහානුභාවඤ්හි තං ඤාණං බොධිසම්භාරෙසු අනාවරණං අනාවරියකං මහාබොධිසමුප්පත්තියා අනුරූපපුබ්බනිමිත්තභූතං. තථා හි තං මනුස්සපුරිසභාවාදිආධාරමෙව ජාතං. කායාදීසු අසුභසඤ්ඤාදිභාවෙන **සුද්ධගොචරා.** ''අඤ්ඤථා''ති පදස්ස පකරණපරිච්ඡින්නං අත්ථං දස්සෙන්තො **''ලීනතා''**ති ආහ. ලීනතාති ච සඞ්කොචො වීරියහානි වීරියාරම්භස්ස අධිප්පෙතත්තා. තෙනාහ **''එසා මෙ වීරියපාරමී''**ති.

නිදානකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

1. චිත්තුප්පාදකණ්ඩං

තිකමාතිකාපදවණ්ණනා

1. **තෙනාති** වෙදනාසද්දෙන. **සබ්බපදෙහීති** තීහි පදෙහි ලද්ධනාමො හොති අවයවධම්මෙනාපි සමුදායස්ස අපදිසිතබ්බතො යථා ‘‘සමං චුණ්ණ’’න්ති. චොදකො යථාධිප්පෙතමත්ථං අප්පටිපජ්ජමානො විභත්තිඅන්තස්සෙව පදභාවං සල්ලක්ඛෙත්වා **‘‘නනු සුඛායා’’**තිආදිනා චොදෙති. ඉතරො **‘‘අධිප්පෙතප්පකාරත්ථගමකස්සා’’**තිආදිනා අත්තනො අධිප්පායං විවරති. තෙන ‘‘වාක්‍යං ඉධ පදන්ති වුත්ත’’න්ති දස්සෙති. **හෙතුපදසහෙතුකපදාදීහීති ආදි-**සද්දෙන නහෙතුපදඅහෙතුකපදහෙතුසම්පයුත්තපදානි හෙතුවිප්පයුත්තපදම්පි වා සඞ්ගණ්හාති.

උභයෙකපදවසෙනාති උභයපදවසෙන හෙතුදුකසම්බන්ධො, එකපදවසෙන සහෙතුකදුකසම්බන්ධො. **තථාති** උභයෙකපදවසෙන. එත්ථ ච සහෙතුකහෙතුසම්පයුත්තදුකාතිආදිනා යථා හෙතුගොච්ඡකෙ පඨමදුකසම්බන්ධා දුතියතතියදුකා, පඨමදුකදුතියදුකසම්බන්ධා චතුත්ථඡට්ඨදුකා, පඨමදුකතතියදුකසම්බන්ධො පඤ්චමො දුකො, එවං ආසවගොච්ඡකාදීසුපීති නයං දස්සෙති. සක්කා හි ඉමිනාව නයෙන තෙසුපි දුකන්තරසම්බන්ධො විඤ්ඤාතුං, කෙවලං පන ආසවගොච්ඡකාදීසු දුතියදුකතතියදුකසම්බන්ධො ඔසානදුකො, කිලෙසගොච්ඡකෙ ච දුතියචතුත්ථදුකසම්බන්ධොති. ධම්මානං සාවසෙසනිරවසෙසභාවෙන තිකදුකානං සප්පදෙසනිප්පදෙසතා වුත්තාති යෙහි තිකදුකා සාවසෙසාති පදිස්සන්ති අපදිස්සන්ති, තෙ අසඞ්ගහිතධම්මාපදෙසො. එවං සති ‘‘අසඞ්ගහිතො’’ති විසෙසනං කිමත්ථියන්ති? එතස්සෙවත්ථස්ස පාකටකරණත්ථං දට්ඨබ්බං. අථ වා පදිස්සති එතෙන සමුදායොති පදෙසො, අවයවො. ‘‘සාමඤ්ඤජොතනා විසෙසෙ අවතිට්ඨතී’’ති යථාධිප්පෙතං විසෙසං දස්සෙන්තො **‘‘අසඞ්ගහිතො’’**ති ආහ.

අනවජ්ජත්ථො අවජ්ජවිරහත්ථො. **නාමං** සඤ්ඤා, **කිරියා** කරණං, **පයොජනං** රථරථඞ්ගවිභාවනෙන තෙසං පකාරතො යොජනං. කුසෙන ඤාණෙන ලාතබ්බාති කුසලාති අයමත්ථො ඤාණසම්පයුත්තානං තාව හොතු, ඤාණවිප්පයුත්තානං කථන්ති ආහ **‘‘ඤාණවිප්පයුත්තානම්පී’’**තිආදි. ඤාණවිප්පයුත්තාපි හි ඤාණෙනෙව පවත්තියන්ති හිතසුඛහෙතුභූතාය පවත්තියා පඤ්ඤවන්තානං පටිපත්තිභාවතො. න හි අන්තරෙන යොනිසොමනසිකාරං කුසලුප්පත්ති අත්ථීති. ‘‘යදි කුසලස්ස උභයභාගගතං සංකිලෙසලවනං පාකටං සියා, කුසා විය ලුනන්තීති කුසලාති අයමත්ථො යුත්තො සියා’’ති කොචි වදෙය්‍යාති ආසඞ්කාය ආහ **‘‘සම්මප්පධානද්වයං වියා’’**ති.

න චාතිආදිනා ‘‘සභාවං ධාරෙන්තී’’ති එත්ථ පරමත්ථතො කත්තුකම්මස්ස ච භෙදො නත්ථි, කප්පනාසිද්ධො එව පන භෙදොති දස්සෙති. තත්ථ **නාමවසෙන විඤ්ඤාතාවිඤ්ඤාතෙති** යෙසං ‘‘ධම්මා’’ති ඉමිනා පරියායෙන අවිඤ්ඤාතා සභාවා, ‘‘සභාවං ධාරෙන්තී’’ති ඉමිනා ච පරියායෙන විඤ්ඤාතා, තෙසං වසෙන එවං වුත්තං. එත්ථ ච පඨමො අත්ථො සඞ්ඛතාසඞ්ඛතධම්මවසෙන වුත්තො, දුතියො සඞ්ඛතවසෙන, තතියො සඞ්ඛතාසඞ්ඛතපඤ්ඤත්තිධම්මවසෙනාති දට්ඨබ්බං.

කුසලපටිසෙධනං කුසලාභාවො එව. අභාවො හි සත්තාපටිසෙධොති. **ධම්මොති** සභාවධම්මො. **අකුසලවචනෙන න කොචි අත්ථො** සභාවධම්මස්ස අබොධකත්තාති අධිප්පායො. අථ සියා අකුසලවචනෙන කොචි අත්ථො අසභාවධම්මබොධකත්තෙපි ‘‘පඤ්ඤත්තිධම්මා’’තිආදීසු විය, එවං සති ‘‘අනබ්‍යාකතා’’ති ච වත්තබ්බං සියා, තතො චායං චතුක්කො ආපජ්ජති, න තිකො. **තස්මාති** යස්මා දුකචතුක්කභාවො අනබ්‍යාකතවොහාරො ච නත්ථි, සො ච වුත්තනයෙන අභාවමත්තවචනෙ ආපජ්ජති, තස්මා. **සභාවධාරණාදීති ආදි-**සද්දෙන ‘‘ධාරීයන්ති පච්චයෙහී’’ති අයමත්ථො සඞ්ගහිතො. ඤෙය්‍යපරියායෙන පන **ධම්ම-**සද්දෙනායං දොසොති නනු අඤෙය්‍යපරියායෙපි **ධම්ම-**සද්දෙ න කොචි දොසොති? න, වුත්තදොසානතිවත්තනතො.

පාරිසෙසෙනාති එත්ථ නනු අයමකාරො න-අත්ථත්තයස්සෙව ජොතකො, අථ ඛො ‘‘අහෙතුකා ධම්මා, අභික්ඛුකො ආවාසො’’ති තංයොගනිවත්තියා, ‘‘අප්පච්චයා ධම්මා’’ති තංසම්බන්ධිභාවනිවත්තියා. පච්චයුප්පන්නඤ්හි පච්චයසම්බන්ධීති අප්පච්චයුප්පන්නත්තා අසම්බන්ධිතා එත්ථ ජොතීයති. ‘‘අනිදස්සනා ධම්මා’’ති තංසභාවනිවත්තියා. නිදස්සනඤ්හි දට්ඨබ්බතා. අථ චක්ඛුවිඤ්ඤාණං නිදස්සනං, තග්ගය්හභාවනිවත්තියා, තථා ‘‘අනාසවා ධම්මා’’ති. ‘‘අප්පටිඝා ධම්මා අනාරම්මණා ධම්මා’’ති තංකිච්චනිවත්තියා. ‘‘අරූපිනො ධම්මා අචෙතසිකා ධම්මා’’ති තබ්භාවනිවත්තියා. තදඤ්ඤතා හි එත්ථ පකාසීයති. ‘‘අමනුස්සො’’ති තබ්භාවමත්තනිවත්තියා. මනුස්සත්තමත්තං නත්ථි අඤ්ඤං සමානන්ති සදිසතා හෙත්ථ සූචියති. ‘‘අසමණො සමණපටිඤ්ඤො අපුත්තො’’ති තංසම්භාවනගුණනිවත්තියා. ගරහා හි එත්ථ ඤායති. ‘‘කච්චි නු භොතො අනාමයා, අනුදරා කඤ්ඤා’’ති තදප්පභාවනිවත්තියා. ‘‘අනුප්පන්නා ධම්මා’’ති තංසදිසභාවනිවත්තියා. අතීතානඤ්හි උප්පන්නපුබ්බත්තා උපාදිධම්මානඤ්ච පච්චයෙකදෙසනිප්ඵත්තියා ආරද්ධුප්පාදභාවතො කාලවිනිමුත්තස්ස ච විජ්ජමානත්තා උප්පන්නානුකූලතා, පගෙව පච්චුප්පන්නානන්ති තබ්බිධුරභාවො එත්ථ විඤ්ඤායති. ‘‘අසෙක්ඛා ධම්මා’’ති තදපරියොසානනිවත්තියා. තංනිට්ඨානඤ්හෙත්ථ පකාසීයතීති එවමනෙකෙසං අත්ථානං ජොතකො, තත්ථ කිං වුච්චතෙ අත්ථද්වයමෙව වත්වා පාරිසෙසෙනාති? ඉතරෙසං එත්ථ සුවිදූරභාවතො. න හි කුසලවිප්පයුත්තාදීනං ධම්මානං අකුසලභාවො යුජ්ජති.

අකුසලසද්දස්ස උච්චාරණානන්තරං විනෙය්‍යානං කුසලපටිපක්ඛභූතෙ අත්ථෙ පටිපත්තිභාවතො තත්ථ **නිරුළ්හතා** දට්ඨබ්බා. **‘‘විරුද්ධසභාවත්තා’’**ති වුත්තං කිච්චවිරොධාදීනම්පි තදන්තොගධත්තා, විරුද්ධසභාවත්තෙපි විනාසකවිනාසිතබ්බභාවො කුසලාකුසලෙසු නියතොති දස්සෙතුං **‘‘තප්පහෙය්‍යභාවතො’’**ති ආහ. ඉතරථා කුසලානම්පි

අකුසලෙහි පහාතබ්බභාවෙ අච්චන්තං සමුච්ඡින්නකුසලමූලත්තා අපායපූරකා එව සත්තා සියුං. යං පන ‘‘ධම්මාපි වො, භික්ඛවෙ, පහාතබ්බා’’ති (ම. නි. 1.240) වුත්තං, තං ‘‘රූපං, භික්ඛවෙ, න තුම්හාකං, තං පජහථා’’තිආදීසු (සං. නි. 3.33) විය තදාරම්මණසංකිලෙසප්පහානවසෙන පරියායෙන වුත්තං. යථාහ ‘‘න හි කුසලා අකුසලෙහි පහාතබ්බා’’ති (ධ. ස. මූලටී 1).

ඵස්සාදිවචනෙහි තංනිද්දෙසභූතෙහි. **තබ්බචනීයභාවෙනා**ති තෙහි ‘‘සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තා ධම්මා’’තිආදිවචනෙහි අභිධෙය්‍යභාවෙන. යථා අනවජ්ජසුඛවිපාකාදිඅත්ථා කුසලාදිවචනෙහි, එවං අවිපාකත්ථා අබ්‍යාකතවචනෙන බොධිතා එවාති ආහ **‘‘අබ්‍යාකතවචනෙනෙව වා’’**ති. **කාරණං අවත්වා**ති ඉධ වුත්තභාවෙන අනුවත්තමානත්තාති කාරණං අවත්වා. **අඤ්ඤා…පෙ…. නිවාරෙතබ්බො**ති එතෙන කුසලාකුසලසද්දා විය කුසලාකුසලසභාවානං තදුභයවිපරීතසභාවානං ධම්මානං අබ්‍යාකතසද්දො බොධකොති දස්සෙති. න හි අවිපාකවචනං වුත්තං, අකුසලවචනඤ්ච අවුත්තං. යතො අවිපාකවචනස්ස අධිකතභාවො අකුසලස්ස ච තබ්බචනීයභාවෙන අකථිතභාවො සියා, තස්මා න අකුසලානං අබ්‍යාකතතාති අයං අකුසලානං අනබ්‍යාකතභාවෙ යොජනා.

තං පරිහරිතුන්ති අබ්‍යාකතනිවත්තනමාහ. යදි එවං ‘‘සුඛවිපාකානවජ්ජා’’ති වත්තබ්බං. අනවජ්ජා හි බ්‍යභිචාරිතාය විසෙසිතබ්බාති? න, සුඛවිපාකවචනස්ස විසෙසනභාවෙන අග්ගහිතත්තා. සුඛවිපාකවචනෙන හි කුසලභාවෙ සමත්තො විඤ්ඤායති, අනවජ්ජවචනං පනෙත්ථ කුසලානං අගරහිතබ්බතාසඞ්ඛාතං කඤ්චි විසෙසමාහ. තෙනෙව ච තස්ස විසෙසනභාවෙන වුත්තස්ස පවත්තිසුඛතාදිදස්සනභාවං සයමෙව වක්ඛතීති. මනොසමාචාරවිසෙසභූතා ඵලධම්මා විසෙසෙන පටිප්පස්සද්ධාවජ්ජා නාම හොන්තීති සමාචාරත්තයවසෙන තස්මිං සුත්තෙ අනවජ්ජධම්මානං වුත්තත්තා ච තෙ අනවසෙසතො සඞ්ගහෙත්වා දස්සෙතුං **‘‘විරහිතාවජ්ජමත්තා’’**ති වුත්තං. **අවජ්ජවිනාසනභාවො දස්සිතො** කණ්හසුක්කධම්මානං වජ්ඣඝාතකභාවස්ස නියතත්තා. **සවිපාකතා** විපාකධම්මතා. **සුඛො විපාකො එතෙසන්ති සුඛවිපාකා**ති ඉමිනා සමාසෙන කුසලානං සුඛවිපාකවන්තතා වුත්තා. සා ච නෙසං න තංසමඞ්ගිතාය අසහවත්තනතොති තදුප්පාදනසමත්ථතාති විඤ්ඤායතීති වුත්තං **‘‘සුඛවිපාකවිපච්චනසභාවං දස්සෙතී’’**ති. **යුත්තමෙතන්ති** පරමත්ථතො භෙදාභාවෙපි යථාවුත්තවචනවචනීයභාවසඞ්ඛාතො භෙදො තස්මිං අභිධෙය්‍යත්ථභූතෙ වත්ථුස්මිං උපචාරෙන හොතීති යුත්තමෙත්ථ ලක්ඛණලක්ඛිතබ්බභාවෙන භෙදවචනං. භවති හි සද්දත්ථවිසෙසමත්තෙනපි අභින්නෙ වත්ථුස්මිං භෙදවචනං යථා ‘‘සිලාපුත්තකස්ස සරීර’’න්ති.

විනාපි භාවාභිධායිනා සද්දෙන භාවප්පධානො නිද්දෙසො හොතීති වුත්තං **‘‘අනවජ්ජවචනෙන අනවජ්ජත්තං ආහා’’**ති. එවඤ්චෙත්ථ පදවිග්ගහො ගහෙතබ්බො – න අවජ්ජං අනවජ්ජං, අවජ්ජපටිපක්ඛතාය අගරහිතබ්බසභාවො. සුඛො විපාකො අස්සාති සුඛවිපාකං, සුඛවිපාකවිපච්චනසමත්ථතා. අනවජ්ජඤ්ච තං සුඛවිපාකඤ්චාති අනවජ්ජසුඛවිපාකං, තං ලක්ඛණං එතෙසන්ති **අනවජ්ජසුඛවිපාකලක්ඛණා**. අථ වා පුබ්බෙ විය අනවජ්ජං, විපච්චනං විපාකො, සුඛස්ස විපාකො සුඛවිපාකො, අනවජ්ජඤ්ච සුඛවිපාකො ච අනවජ්ජසුඛවිපාකං එකත්තවසෙන. තං ලක්ඛණං එතෙසන්ති **අනවජ්ජසුඛවිපාකලක්ඛණා**. කිං පනෙත්ථ කාරණං පදද්වයපරිග්ගහෙ, නනු එකෙනෙව පදෙන ඉට්ඨප්පසිද්ධි. යදිපි ‘‘අවජ්ජරහිතං අනවජ්ජ’’න්ති ඉමස්මිං පන පක්ඛෙ අබ්‍යාකතනිවත්තනත්ථං සුඛවිපාකග්ගහණං කත්තබ්බං සියා, සුඛවිපාකග්ගහණෙ පන කතෙ අනවජ්ජග්ගහණං න කත්තබ්බමෙව. ‘‘අවජ්ජපටිපක්ඛා අනවජ්ජා’’ති එතස්මිං පන පක්ඛෙ සුඛවිපාකග්ගහණඤ්චාති චොදනං මනසි කත්වා ආහ **‘‘තත්ථ අනවජ්ජවචනෙනා’’**තිආදි. තෙන පවත්තිසුඛසුඛවිපාකතාඅත්තසුද්ධිවිසුද්ධවිපාකතාඅකුසලඅබ්‍යාකතසභාවනිවත්තිරසපච්චුපට්ඨානපදට්ඨානවිසෙසදීපනතො එවං විපුලප්පයොජනත්ථො පදද්වයපරිග්ගහොති දස්සෙති. **සුඛ**-සද්දස්ස ඉට්ඨපරියායතා විය ‘‘නිබ්බානපරමං සුඛං (ධ. ප. 203-204), සුඛා විරාගතා ලොකෙ (උදා. 11), තෙසං වූපසමො සුඛො’’තිආදීසු (දී. නි. 2.221, 272) සඞ්ඛාරදුක්ඛූපසමපරියායතාපි විජ්ජති, තංඅවිපාකතාය පන ඉධ සුඛවිපාකභාවො න සක්කා වත්තුන්ති දස්සෙන්තො ආහ **‘‘සඞ්ඛා…පෙ…. නත්ථී’’**ති. ඉදං වුත්තං හොති – තෙභූමකකුසලානම්පි විවට්ටසන්නිස්සයභාවෙන පවත්තිසභාවත්තා කිඤ්චාපි සබ්බෙ කුසලා සඞ්ඛාරදුක්ඛූපසමසුඛනිප්ඵාදකා සම්භවන්ති, යථාවුත්තසුඛස්ස පන අවිපාකභාවතො න එතෙන පදෙන කුසලානං සුඛවිපාකතා සම්භවතීති. විපක්කභාවමාපන්නෙසු අරූපධම්මෙසු නිරුළ්හත්තා **විපාක**-සද්දස්ස **‘‘යදි පනා’’**ති සාසඞ්කං වදති.

යථාසම්භවන්ති සහ අවජ්ජෙනාති සාවජ්ජා, ගරහිතබ්බභාවයුත්තා. තෙන නෙසං ගරහිතබ්බසභාවං දස්සෙති. අඤ්ඤෙපි අත්ථි දුක්ඛභාවෙන ගරහිතබ්බසභාවා අකුසලවිපාකාති සාවජ්ජවචනමත්තෙන තෙසම්පි අකුසලතාපත්තිදොසං දිස්වා තං පරිහරිතුං **දුක්ඛවිපාකවචන**මාහ. **අවජ්ජ**-සද්දො වා රාගාදීසු එකන්තාකුසලෙසු නිරුළ්හොති තංසහවත්තිධම්මානං එව සාවජ්ජභාවෙ කුසලාබ්‍යාකතෙහි අකුසලානං විසෙසො සාවජ්ජවචනෙනෙව දස්සිතො. අබ්‍යාකතෙහි පන විසිට්ඨං කුසලාකුසලානං සාධාරණං සවිපාකතාලක්ඛණන්ති තස්මිං ලක්ඛණෙ විසෙසදස්සනත්ථං දුක්ඛවිපාකලක්ඛණං වුත්තං. ඉතො පරං ‘‘දුක්ඛො විපාකො එතෙසන්ති දුක්ඛවිපාකා’’තිආදිනා සුඛවිපාකඅනවජ්ජකුසලපදානං ඨානෙ දුක්ඛවිපාකසාවජ්ජඅකුසලපදානි ඨපෙත්වා යථාවුත්තනයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො . යොජනා ච සාවජ්ජවචනෙන අකුසලානං පවත්තිදුක්ඛතං දස්සෙති, දුක්ඛවිපාකවචනෙන විපාකදුක්ඛතං. පුරිමඤ්හි අත්තනො පවත්තිසභාවවසෙන ලක්ඛණවචනං, පච්ඡිමං කාලන්තරෙ විපාකුප්පාදනසමත්ථතායාති. තථා පුරිමෙන අකුසලානං අවිසුද්ධසභාවතං දස්සෙති, පච්ඡිමෙන අවිසුද්ධවිපාකතං. පුරිමෙන ච අකුසලෙ කුසලසභාවතො නිවත්තෙති, පච්ඡිමෙන අබ්‍යාකතසභාවතො සවිපාකත්තදීපකත්තා පච්ඡිමස්ස. පුරිමෙන වා අවජ්ජවන්තතාදස්සනතො කිච්චට්ඨෙන රසෙන අනත්ථජනනරසතං දස්සෙති, පච්ඡිමෙන සම්පත්තිඅත්ථෙන අනිට්ඨවිපාකරසතං. පුරිමෙන ච උපට්ඨානාකාරට්ඨෙන පච්චුපට්ඨානෙන සංකිලෙසපච්චුපට්ඨානතං, පච්ඡිමෙන ඵලට්ඨෙන දුක්ඛවිපාකපච්චුපට්ඨානතං. පුරිමෙන ච අයොනිසොමනසිකාරං අකුසලානං පදට්ඨානං පකාසෙති. තතො හි තෙ සාවජ්ජා ජාතාති. පච්ඡිමෙන

අකුසලානං අඤ්ඤෙසං පදට්ඨානභාවං විභාවෙති. තෙ හි දුක්ඛවිපාකස්ස කාරණං හොතීති. එත්ථ ච **දුක්ඛ**-සද්දො අනිට්ඨපරියායවචනන්ති වෙදිතබ්බං. අනිට්ඨචතුක්ඛන්ධවිපාකා හි අකුසලා, න දුක්ඛවෙදනාවිපාකාව. **විපාක**-සද්දස්ස ඵලපරියායභාවෙ පන නිස්සන්දවිපාකෙන අනිට්ඨරූපෙනපි දුක්ඛවිපාකතා යොජෙතබ්බා. විපාකධම්මතාපටිසෙධවසෙන අබ්‍යාකතානං අවිපාකලක්ඛණාති ලක්ඛණං වුත්තන්ති තදත්ථං දස්සෙන්තො **"අවිපාකාරහසභාවා"**ති ආහ. **එවංපකාරානන්ති** අභිඤ්ඤාදිකෙ සඞ්ගණ්හාති.

ඡහි පදෙහි තිකෙසු, චතූහි දුකෙසු යථාක්කමං ඡ චත්තාරො අත්ථා වුත්තා. **ඡක්කභාවො න භවිස්සතීති** එතෙන චතුක්කභාවාභාවො දස්සිතනයත්තා චොදිතොයෙවාති දට්ඨබ්බං. **අත්ථභෙදො උපපජ්ජතීති** කස්මා එවං වුත්තං, නනු තීහි ධම්මසද්දෙහි වුච්චමානො සභාවධාරණාදිඅත්ථෙන අභින්නො එව සො අත්ථොති? න, ජාතිආදිභෙදෙන භෙදසබ්භාවතො. භෙදකා හි ජාතිආදයො. **මාසපදත්ථතායාති** මාස-සද්දාභිධෙය්‍යභාවෙන. **තබ්බචනීයභින්නත්ථානන්ති** තෙහි කාලසද්දාදීහි වත්තබ්බානං විසිට්ඨත්ථානං. ඉදං වුත්තං හොති – ''යථා කාලසද්දාදිඅභිධෙය්‍යානං කාලාදිඅත්ථානං භින්නසභාවානම්පි මාස-සද්දාභිධෙය්‍යභාවෙන අභෙදො, එවං ජාතිආදිභෙදෙන භින්නානම්පි තෙසං තිණ්ණං ද්වින්නඤ්ච අත්ථානං ධම්ම-සද්දාභිධෙය්‍යභාවෙන නත්ථි භෙදො''ති. **විනි...පෙ.... මානාති** ධම්ම-සද්දස්ස රූපාභෙදෙපි භෙදකාරණමාහ. භින්නජාතියත්ථවචනීයතාය හි තස්සෙවත්ථභෙදොති.

සාධෙතුන්ති බොධෙතුං. හොතු අසම්බන්ධො, කා නො හානීති කදාචි වදෙය්‍යාති ආසඞ්කාය ආහ **"පුබ්බා...පෙ.... නාම හොන්ති"**ති. **සො චාති** සභාවධාරණපච්චයධරියමානතාසඞ්ඛාතො අත්ථො න සක්කා වත්තුන්ති යථාවුත්තස්ස අභාවස්ස අපෙක්ඛාවුත්තිතාය වුත්තං. න හි අපෙක්ඛාවුත්තිනො අන්තරෙන අපෙක්ඛිතබ්බං ලභන්ති. සතිපි සභාවධාරණාදිඅත්ථසාමඤ්ඤෙ කුසලජාතිආදිවිසිට්ඨස්සෙව තස්ස ඉධ අධිප්පෙතත්තා එකත්ථතා න අනුඤ්ඤාතාති වුත්තං, වචනසිලෙසවසෙන වා. **අථ වාතිආදිනා** තිණ්ණං ධම්මසද්දානං අභාවත්තං අසම්පටිච්ඡන්තො නානත්ථතාභාවදොසං පරිහරති.

ඤාපකහෙතුභාවතො උපපත්ති ඉධ කාරණන්ති වුත්තාති ආහ **"කාරණං නාම යුත්ති"**ති. **පුනරුත්තීති**ආදිනා නනු ''කුසලාදීනම්පි එකත්තං ආපජ්ජතී''ති වුත්තත්තා එකත්තාපත්තිපි වත්තබ්බාති ? සච්චං වත්තබ්බා, සා පන අභාවාපත්තියං එව අන්තොගධා නානත්තාභාවචොදනාසාමඤ්ඤෙන. භෙදාභෙදනිබන්ධනත්තා විසෙසනවිසෙසිතබ්බභාවස්ස සො අච්චන්තමභින්නෙසු නියමෙන නත්ථීති විසෙසනවිසෙසිතබ්බාභාවෙන අච්චන්තාභෙදං දස්සෙති, න පන අච්චන්තං අභින්නෙසුයෙව විසෙසනවිසෙසිතබ්බාභාවං. අථ වා අච්චන්තං අභින්නෙසු අව්‍යත්සද්දත්ථවිවරණත්ථං පවත්තා. කස්මා? විසෙසනවිසෙසිතබ්බාභාවතොති එවං යොජනා කාතබ්බා. අමිත්තං අභිභවිතුං සක්කුණාතීති **සක්කො,** ඉන්දතීති **ඉන්දො,** පුරිමෙ දදාතීති **පුරින්දදොති** එවං කිරියාගුණාදිපරිග්ගහවිසෙසෙන.

භෙදාභෙදවන්තෙසූති විසෙසසාමඤ්ඤවන්තෙසු. **නීල**-සද්දො හි උප්පලසද්දසමායොගො රත්තුප්පලසෙතුප්පලාදිඋප්පලජාතිසාමඤ්ඤතො විනිවත්තෙත්වා නීලගුණයුත්තමෙව උප්පලජාතිවිසෙසං ජොතෙති. **උප්පල**-සද්දොපි නීල-සද්දසමායුත්තො භමරඞ්ගාරකොකිලාදිගතනීලගුණසාමඤ්ඤතො අවච්ඡින්දිත්වා උප්පලවත්ථුගතමෙව නීලගුණං පකාසෙතීති විසෙසත්ථසාමඤ්ඤත්ථයුත්තතා පදද්වයස්ස දට්ඨබ්බා. ඉමිනා නයෙන ඉතරත්‍රාපි භෙදාභෙදවන්තතා යොජෙතබ්බා. **තාය තාය අනුමතියාති** තෙන තෙන සඞ්කෙතෙන. **තෙ තෙ වොහාරාති** අච්චන්තං අභින්නෙ අත්ථෙ පරියායභාවෙන අච්චන්තං භින්නෙ යථාසකං අත්ථවිවරණභාවෙන භෙදාභෙදවන්තෙ විසෙසනවිසෙසිතබ්බභාවෙන තා තා සමඤ්ඤා පඤ්ඤත්තියො සිද්ධාති අත්ථො . **සමානෙති** එකස්මිං. **කුසලාදිභාවන්ති** කුච්ඡිතසලනාදිභාවං. අභිධානත්ථොපි හි අනවජ්ජසුඛවිපාකාදිඅභිධෙය්‍යත්ථො විය සභාවධාරණාදිසාමඤ්ඤත්ථං විසෙසෙතීති.

එත්ථාහ ''කිං පන කාරණං තිකා එව පඨමං වුත්තා, න දුකා, තිකෙසුපි කුසලත්තිකොව, න අඤ්ඤො''ති? වුච්චතෙ – සුඛග්ගහණතො අප්පභෙදතො ච තිකා එව පඨමං වුත්තා. යස්මා තිකෙහි බොධිතෙ කුසලාදිභෙදෙ තබ්බිභාගභින්නා හෙතුආදයො වුච්චමානා සුවිඤ්ඤෙය්‍යා හොන්ති. තථා හි ''තයො කුසලහෙතූ''තිආදිනා කුසලාදිමුඛෙන හෙතුආදයො විභත්තා, කතිපයභෙදා ච තිකා ද්වාවීසතිපරිමාණත්තා.

තෙසු පන සබ්බසඞ්ගහඅසඞ්කරආදිකල්‍යාණභාවෙන පඨමං කුසලත්තිකං වුත්තං. නිරවසෙසා හි රූපාරූපධම්මා කුසලත්තිකෙන සඞ්ගහිතා, න තථා වෙදනාත්තිකාදීහි. නනු විපාකත්තිකාදීහිපි නිරවසෙසා ධම්මා සඞ්ගහිතාති? සච්චමෙතං, තෙසු පන අනවජ්ජසාවජ්ජධම්මා න අසඞ්කරතො වුත්තා යථා කුසලත්තිකෙ. නනු ච සංකිලිට්ඨසංකිලෙසිකත්තිකාදීසුපි තෙ අසඞ්කරතො වුත්තාති? එවමෙතං, තෙ පන අකල්‍යාණභූතෙ පාපධම්මෙ ආදිං කත්වා වුත්තා, න එවමයං. අයං පන කල්‍යාණභූතෙ පුජ්ජභවපරිනිබ්බුතිනිප්ඵාදකෙ පුඤ්ඤධම්මෙ ආදිං කත්වා වුත්තො. ඉති භගවා සණ්හසුඛුමං රූපාරූපදෙසනං ආරභන්තො සබ්බසඞ්ගහඅසඞ්කරආදිකල්‍යාණගුණයොගතො පඨමං කුසලත්තිකං දෙසෙති, කිඤ්ච තදඤ්ඤත්තිකානං සුඛග්ගහණතො. තථා හි කුසලත්තිකමුඛෙන ''කාමාවචරකුසලතො චත්තාරො සොමනස්සසහගතචිත්තුප්පාදා''තිආදිනා වෙදනාත්තිකාදයො විභත්තාති.

කුසලත්තිකෙපි ච පධානපාසංසඋභයහිතභාවතො කුසලා ධම්මා පඨමං වුත්තා. කුසලා හි ධම්මා සුඛවිපාකත්තා සබ්බසඞ්ඛතධම්මානං උත්තමා අවජ්ජවිධමනතො විඤ්ඤුප්පසත්ථා ඉධලොකපරලොකෙසු අත්ථාවහා නිස්සරණාවහා ච, තස්මා පධානාදිභාවෙන පඨමං වුත්තා, තප්පටිපක්ඛත්තා තදනන්තරං අකුසලා, තදුභයවිපරීතසභාවා තදනන්තරං අබ්‍යාකතා වුත්තා. කුසලවසෙන වා අස්සාදො, අකුසලවසෙන ආදීනවො, අබ්‍යාකතධම්මෙසු නිබ්බානවසෙන

නිස්සරණන්ති ඉමිනා අස්සාදාදික්කමෙන, කුසලෙසු පතිට්ඨාය පණ්ඩිතා අකුසලෙ පජහන්තා අබ්‍යාකතධම්මභූතමග්ගඵලං නිබ්බානඤ්ච සච්ඡිකරොන්තීති ඉමිනා වා පටිපත්තික්කමෙන අයමනුපුබ්බී ඨපිතාති වෙදිතබ්බා.

කස්මා පනෙත්ථ සෙක්ඛත්තිකාදීසු විය සරූපතො පුරිමපදද්වයපටික්ඛෙපවසෙන තතියපදං න වුත්තං ''නෙවකුසලා නාකුසලා''ති? විසෙසදීපනත්ථං. යථා හි සෙක්ඛාසෙක්ඛසභාවෙසු ධම්මෙසු කොචිපි ධම්මො තදුභයසභාවෙන කෙනචිපි පරියායෙන කදාචි අබ්‍යාකරණීයො නාම නත්ථීති සෙක්ඛත්තිකෙ පදද්වයපටික්ඛෙපවසෙන ''නෙවසෙක්ඛා නාසෙක්ඛා''ත්වෙව වුත්තං, න එවං ඉධ. ඉධ පන කුසලසභාවා එව ධම්මා අග්ගඵලුප්පත්තියා තථා න බ්‍යාකරණීයා හොන්තීති ඉමස්ස විසෙසස්ස දීපනත්ථං ''අබ්‍යාකතා''ති වුත්තං. වචනමත්තෙ එව වා ඉදං නානාකරණං ''අබ්‍යාකතා නෙවකුසලා නාකුසලා''ති බ්‍යාකත-සද්දෙන කුසලාකුසලානං බොධිතත්තාති.

එත්ථ ච අකුසලෙසු තණ්හාය සබ්බාකුසලෙහි, තෙභූමකකුසලාකුසලෙහි වා සමුදයසච්චං, තංතංඅවසිට්ඨතෙභූමකධම්මෙහි දුක්ඛසච්චං, ලොකුත්තරකුසලෙන මග්ගසච්චං, අවසිට්ඨඅබ්‍යාකතවිසෙසෙන නිරොධසච්චං දස්සිතං හොති. තත්ථ සමුදයෙන අස්සාදො, දුක්ඛෙන ආදීනවො, මග්ගනිරොධෙහි නිස්සරණං. කිඤ්චාපි නාමරූපපරිච්ඡෙදභාවතො සභාවධම්මනිද්ධාරණපධානා අභිධම්මකථා, තෙසං පන කුසලාදිවිසෙසෙ නිද්ධාරිතෙ තස්ස උපසම්පාදෙතබ්බතාදිපි අත්ථතො වුත්තමෙව හොති. අකුසලානං ධම්මානං පහානාය කුසලානං ධම්මානං උපසම්පදාය ''සබ්බපාපස්ස අකරණං, කුසලස්ස උපසම්පදා''ති (ධ. ප. 183; දී. නි. 2.90) එවමාදිවචනතො හි කුසලාදීනං උපසම්පාදනාදිදස්සනපරං භගවතො සාසනං, තස්මා කුසලානං උපසම්පාදනං අකුසලානං පහානඤ්ච උපායො, අබ්‍යාකතවිසෙසස්ස සච්ඡිකිරියා ඵලං, කුසලාදීනං උපසම්පාදනාදිඅත්ථා දෙසනා ආණත්තීති අයං **දෙසනාහාරො**.

ආරොග්‍යට්ඨෙන අනවජ්ජට්ඨෙන කොසල්ලසම්භූතට්ඨෙන ච කුසලා, තප්පටිපක්ඛතො අකුසලා, තදුභයවිපරීතතො අබ්‍යාකතා, සභාවධාරණාදිඅත්ථෙන ධම්මාති අනුපදවිචිනනං **විචයො හාරො**.

පුඤ්ඤභවඵලපරිනිබ්බුතිනිප්ඵත්ති කුසලෙහීති යුජ්ජති සුඛවිපාකත්තා, අපායදුක්ඛසංසාරදුක්ඛුප්පත්ති අකුසලෙහීති යුජ්ජති අනිට්ඨඵලත්තා, තදුභයඵලානං අනුප්පත්ති අබ්‍යාකතෙහීති යුජ්ජති අවිපාකධම්මත්තාති අයං **යුත්ති හාරො**.

කුසලා ධම්මා සුඛවිපාකස්ස පදට්ඨානං, අකුසලා දුක්ඛවිපාකස්ස, අබ්‍යාකතා කුසලාකුසලාබ්‍යාකතධම්මානන්ති අයං **පදට්ඨානො හාරො**.

කුසලග්ගහණෙන යෙ අනවජ්ජසුඛවිපාකා සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තා අදුක්ඛමසුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තා විපාකධම්මධම්මා අනුපාදින්නුපාදානියා අනුපාදින්නඅනුපාදානියා...පෙ.... අරණා ධම්මා, තෙ බොධිතා භවන්ති කුසලලක්ඛණෙන එකලක්ඛණත්තා. තථා අකුසලග්ගහණෙන යෙ සාවජ්ජදුක්ඛවිපාකා සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තා දුක්ඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තා අදුක්ඛමසුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තා විපාකධම්මධම්මා අනුපාදින්නුපාදානියා සංකිලිට්ඨසංකිලෙසිකා...පෙ.... සරණා ධම්මා, තෙ බොධිතා භවන්ති අකුසලලක්ඛණෙන එකලක්ඛණත්තා. තථා අබ්‍යාකතග්ගහණෙන යෙ අවිපාකාරහා සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තා දුක්ඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තා අදුක්ඛමසුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තා විපාකා ධම්මා නෙවවිපාකනවිපාකධම්මධම්මා උපාදින්නුපාදානියා අනුපාදින්නුපාදානියා අනුපාදින්නඅනුපාදානියා...පෙ.... අරණා ධම්මා, තෙ බොධිතා භවන්ති අබ්‍යාකතලක්ඛණෙන එකලක්ඛණත්තාති අයං **ලක්ඛණො හාරො**.

''කුච්ඡිතෙ පාපධම්මෙ සලයන්තී''තිආදිනා නිරුත්ති වෙදිතබ්බා, කුසලාදිමුඛෙන රූපාරූපධම්මෙ පරිග්ගහෙත්වා විසුද්ධිපරම්පරාය ''කථං නු ඛො සත්තා අනුපාදිසෙසනිබ්බානභාගිනො භවෙය්‍යු''න්ති අයමෙත්ථ භගවතො අධිප්පායො, නිදානං අසාධාරණතො කුසලාදිභෙදෙන බුජ්ඣනකසත්තා. සාධාරණතො පන පාකටමෙව. පඨමං කුසලත්තිකස්ස දෙසනා විචාරිතායෙවාති අයං **චතුබ්‍යූහො හාරො**.

කුසලග්ගහණෙන කල්‍යාණමිත්තපරිග්ගහො යොනිසොමනසිකාරපරිග්ගහො ච. තත්ථ පඨමෙන සකලං බ්‍රහ්මචරියමාවත්තති, දුතියෙන ච යොනිසොමනසිකාරමූලකා ධම්මා. අකුසලග්ගහණෙන වුත්තවිපරියායෙන යොජෙතබ්බං. අබ්‍යාකතග්ගහණෙන පන සකලසංකිලෙසවොදානපක්ඛො යථාරහමාවත්තතීති අයං **ආවත්තො හාරො**.

තත්ථ කුසලා භූමිතො චතුධා විභත්තා, සම්පයුත්තපවත්තිආකාරාදිතො පන අනෙකධා. අකුසලා භූමිතො එකධා විභත්තා, සම්පයුත්තාදිතො අනෙකධා. අබ්‍යාකතා පන විපාකකිරියරූපනිබ්බානවසෙන චතුධා භූමිසම්පයුත්තාදිතො අනෙකධා ච විභත්තාති අයං **විභත්ති හාරො**.

කුසලා ධම්මා අකුසලානං තදඞ්ගාදිප්පහානාය වීතික්කමාදිප්පහානාය ච සංවත්තන්ති, අකුසලා ධම්මා කුසලානං අනුපසම්පජ්ජනාය, අබ්‍යාකතෙසු අසඞ්ඛතධාතු සබ්බසඞ්ඛතනිස්සරණායාති අයං **පරිවත්තො හාරො**.

කුසලා අනවජ්ජා පුඤ්ඤානීති පරියායවචනං, අකුසලා සාවජ්ජා අපුඤ්ඤානීති පරියාය වචනං, අබ්‍යාකතා අවිපාකාරහා නෙවආචයගාමී නඅපචයගාමිනොති පරියායවචනන්ති අයං **වෙවචනො හාරො**.

කුසලාදයො ‘‘යස්මිං සමයෙ’’තිආදිනා පභවභූමිවෙවචනපඤ්ඤත්තිවසෙන යථාසම්භවං පරිඤ්ඤාදිපඤ්ඤත්තිවසෙන ච පඤ්ඤත්තාති අයං **පඤ්ඤත්ති හාරො**.

අකුසලානං කුච්ඡිතානං පාපධම්මානං සලනං කුසානං විය කුසානං වා රාගාදීනං ලවනං එවංධම්මතාති අයං පටිච්චසමුප්පාදමුඛෙන අවතරණං, තථා කුසෙන ලාතබ්බා කොසල්ලසම්භූතා වාති පච්චයපටිබද්ධවුත්තිතාය පටිච්චසමුප්පාද...පෙ.... අවතරණං, පච්චයපටිබද්ධවුත්තිතාය වා ආදිඅන්තවන්තා අනිච්චන්තිකා වාති අනිච්චතාමුඛෙන අවතරණං, අනිච්චතා එව උදයබ්බයපටිපීළිතතාය දුක්ඛාති දුක්ඛතාමුඛෙන අවතරණං, නිස්සත්තනිජ්ජීවට්ඨෙන ධම්මාති අබ්‍යාපාරතො සුඤ්ඤතාමුඛෙන අවතරණං, එවං කුසලාති චත්තාරො ඛන්ධා ද්වායතනානි ද්වෙ ධාතුයොතිආදිනා ඛන්ධායතනධාතාදිමුඛෙනපි අවතරණං වෙදිතබ්බං. ඉමිනා නයෙන අකුසලාබ්‍යාකතෙසුපි අවතරණං දස්සෙතබ්බන්ති අයං **අවතරණො හාරො**.

කුසලාති ආරම්භො, ධම්මාති පදසුද්ධි, නො ආරම්භසුද්ධි. තථා අකුසලා ධම්මා අබ්‍යාකතාති, ධම්මාති පන පදසුද්ධි ආරම්භසුද්ධි වාති අයං **සොධනො හාරො**.

ධම්මාති සාමඤ්ඤතො අධිට්ඨානං, තං අවිකප්පෙත්වා විසෙසවචනං කුසලාකුසලාබ්‍යාකතාති. තථා කුසලා ධම්මාති සාමඤ්ඤතො අධිට්ඨානං, තං අවිකප්පෙත්වා කාමාවචරං සොමනස්සසහගතන්තිආදි විසෙසවචනං. අකුසලා ධම්මාතිආදීසුපි එසෙව නයොති අයං **අධිට්ඨානො හාරො**.

කුසලානං ධම්මානං නවමො ඛණො චත්තාරි ච සම්පත්තිචක්කානි යොනිසොමනසිකාරො එව වා හෙතු, වුත්තවිපරියායෙන අකුසලානං ධම්මානං හෙතු, කුසලාකුසලා ධම්මා යථාසම්භවං අබ්‍යාකතානං ධම්මානං හෙතූති අයං **පරික්ඛාරො හාරො**.

කුසලාති පරිඤ්ඤෙය්‍යාග්ගහණඤ්චෙව භාවෙතබ්බග්ගහණඤ්ච. අකුසලාති පරිඤ්ඤෙය්‍යාග්ගහණඤ්චෙව පහාතබ්බග්ගහණඤ්ච. අබ්‍යාකතාති පරිඤ්ඤෙය්‍යග්ගහණඤ්චෙව සච්ඡිකාතබ්බග්ගහණඤ්ච. ධම්මාති පරිඤ්ඤාදීනං පවත්තනාකාරග්ගහණං. තෙන පරිඤ්ඤෙය්‍යප්පහානභාවනාසච්ඡිකරණානි දීපිතානීති තදඞ්ගාදිවීතික්කමාදිප්පහානානි ලොකියලොකුත්තරා ච භාවනා දස්සිතාති අයං **සමාරොපනො හාරො**.

කාමඤ්චෙතං අවිසෙසතො සභාවධම්මකථනං, විසෙසවන්තො පන ධම්මා විසෙසතො නිද්ධාරිතා. තථා හි චිත්තෙනෙව සමයො නියමිතො, තස්මා කුසලග්ගහණෙන විසෙසතො සාධිට්ඨානො සමථො විපස්සනා ච දස්සිතාති. තථා තප්පටිපක්ඛතො අකුසලග්ගහණෙන සාධිට්ඨානා තණ්හා අවිජ්ජා ච , අබ්‍යාකතග්ගහණෙන සපරිවාරා චෙතොවිමුත්ති පඤ්ඤාවිමුත්ති වාති අයං **නන්දියාවත්තස්ස නයස්ස භූමි**.

තථා කුසලග්ගහණෙන මූලභාවවිසෙසතො තීණි කුසලමූලානි, තෙසු ච අදොසෙන සීලක්ඛන්ධො, අලොභෙන සමාධික්ඛන්ධො, අමොහෙන පඤ්ඤාක්ඛන්ධො නීයති. තථා අකුසලග්ගහණෙන තීණි අකුසලමූලානි, තෙසු ච ලොභෙන තදෙකට්ඨා අකුසලා ධම්මා. තථා දොසමොහෙහි තංතදෙකට්ඨා. අබ්‍යාකතග්ගහණෙන අප්පණිහිතානිමිත්තසුඤ්ඤතා නීයන්තීති අයං **තිපුක්ඛලස්ස නයස්ස භූමි**.

තථා කුසලග්ගහණෙන යතො කොසල්ලතො සම්භූතා කුසලා, තං පඤ්ඤින්ද්‍රියං. තංසහජාතා තදුපනිස්සයා ච සද්දහනුස්සහනාපිලාපාවික්ඛෙපා සද්ධින්ද්‍රියාදීනි. තෙහි ච සබ්බෙ සද්ධම්මා බොධිතා භවන්ති. අකුසලග්ගහණෙන අකොසල්ලපටිච්ඡාදිතාදීනවෙසු කායවෙදනාචිත්තධම්මෙසු සුභසුඛනිච්චඅත්තාභිනිවෙසභූතා චත්තාරො විපල්ලාසා. අබ්‍යාකතග්ගහණෙන යථාවුත්තඉන්ද්‍රියපච්චයානි යථාවුත්තවිපල්ලාසප්පහානභූතානි ච චත්තාරි සාමඤ්ඤඵලානි බොධිතානීති අයං **සීහවික්කීළිතස්ස නයස්ස භූමීති** ඉමෙ තයො අත්ථනයා.

තෙහි ච සිද්ධෙහි ද්වෙ කම්මනයාපි සිද්ධා හොන්තීති. අයං තිකො සබ්බධම්මසඞ්ගහිතසබ්බභාගියො වෙදිතබ්බොති ඉදං **සාසනපට්ඨානං**.

අයං තාව නෙත්තිනයෙන කුසලත්තිකවණ්ණනා.

එවං වෙදනාත්තිකාදීසුපි යථාසම්භවං චතුසච්චනිද්ධාරණාදිවිධිනා සොළස හාරා පඤ්ච නයා නිද්දිසිතබ්බා, අතිවිත්ථාරභයෙන පන න විත්ථාරයාම. සක්කා හි ඉමිනා නයෙන තෙසු තෙසු තිකදුකෙසු තංතංහාරනයයොජනානුරූපධම්මනිද්ධාරණවසෙන තෙ තෙ හාරනයා විඤ්ඤූනා නිද්දිසිතුන්ති.

2. තඤ්ච සුඛින්ද්‍රියං සුඛවෙදනා එව හොති සාමඤ්ඤස්ස භෙදපරියාදානතො, භෙදස්ස ච සාමඤ්ඤපරිච්චාගතොති අධිප්පායො. යස්මා පන විසෙසසාමඤ්ඤානි අවයවසමුදායා විය අඤ්ඤමඤ්ඤතො භින්නානි, තස්මා **‘‘න පන...පෙ.... සමානත්ථත්තා’’**ති වුත්තං. ඉදානි තමෙව නෙසං භින්නතත්වං **‘‘අයඤ්හි’’**තිආදිනා විවරති. තන්ති සුඛහෙතූනං කාරණං. තෙන සුඛස්ස කාරණං සුඛහෙතු, සුඛස්ස කාරණකාරණං සුඛමූලන්ති දස්සෙති. **සුඛහෙතූනන්ති** එත්ථ **හෙතු**-සද්දෙන කාරණභාවසාමඤ්ඤතො හෙතුපච්චයා සඞ්ගහිතාති ආහ **‘‘පුඤ්ඤපස්සද්ධිආදීන’’**න්ති. එත්ථ ච සුඛමූලසුඛහෙතූසු

ඵලූපචාරෙන, සුඛාරම්මණසුඛපච්චයට්ඨානෙසු සුඛසභාවරියාය, අබ්‍යාපජ්ජනිබ්බානෙසු දුක්ඛාපගමභාවෙන සුඛපරියායො වුත්තොති දට්ඨබ්බො. **ඉට්ඨාසූති** සුඛුපෙක්ඛානං විපරිණාමාඤ්ඤාණසඞ්ඛාරදුක්ඛතාය අනිට්ඨභාවොපි අත්ථීති විසෙසෙති. උපෙක්ඛමෙව වා අපෙක්ඛිත්වා විසෙසනං කතං. සා හි අකුසලවිපාකභූතා අනිට්ඨාපි අත්ථීති. **එවමාදීසූති ආදි**-සද්දෙන ‘‘සොවග්ගිකං සුඛවිපාක’’න්ති (දී. නි. 1.163) එවමාදිං සඞ්ගණ්හාති. ඉට්ඨපරියායො හි එත්ථ සුඛ-සද්දොති.

සඞ්ඛාරදුක්ඛාදීසූති එත්ථ **ආදි**-සද්දෙන ‘‘පීතිසුඛං විපරිණාමදුක්ඛං, අකුසලං කායකම්මං දුක්ඛුද්‍රයං දුක්ඛවිපාක’’න්තිආදිකෙ සඞ්ගණ්හාති. යථාක්කමං සුඛවෙදනා දුක්ඛඅනිට්ඨපරියායො හි එත්ථ දුක්ඛ-සද්දොති. දුක්ඛවෙදනාදුක්ඛවත්ථුආදීසු දුක්ඛසද්දප්පවත්ති වුත්තනයෙනෙව යොජෙතබ්බා. විපාකාවිපාකභෙදාය සබ්බායපි සුඛවෙදනාය වසෙන ලක්ඛණස්ස වුත්තත්තා තදුභයානුකූලමත්ථං විවරන්තො **‘‘සභාවතො’’**තිආදිමාහ. තත්ථ විපාකා සභාවතො ඉට්ඨස්ස අනුභවනලක්ඛණා. ඉතරා සභාවතො සඞ්කප්පතො ච ඉට්ඨස්ස ඉට්ඨාකාරස්ස වා අනුභවනලක්ඛණාති දට්ඨබ්බං.

අසමානපච්චයෙහි එකජ්ඣං උප්පත්තිතො සමානපච්චයෙහි එකජ්ඣං උප්පත්ති සාතිසයාති උක්කංසගතිවිජානනවසෙන **‘‘සමානපච්චයෙහි සහුප්පත්තිකාති අත්ථො’’**ති වුත්තං. අථ වා උප්පජ්ජනං උප්පාදො, උප්පජ්ජති එතස්මාති උප්පාදොති දුවිධොපි උප්පාදො එකුප්පාදාති එත්ථ එකසෙසනයෙන සඞ්ගහිතොති ඉමිනා අධිප්පායෙන **‘‘සමා…පෙ…. අත්ථො’’**ති වුත්තං සියා. **තෙන තානි එකවත්ථුකානීති** එතස්ස ච ‘‘කප්පෙන්තස්සා’’තිආදිනා සම්බන්ධො. තත්ථ පුරිමවිකප්පෙ එකං වත්ථු නිස්සයො එතෙසන්ති යොජනා, න එකංයෙව වත්ථූති. එකෙකභූතස්ස භූතත්තයනිස්සිතත්තා චතුභූතනිස්සිතත්තා ච උපාදාරූපානං. දුතියවිකප්පෙ පන එකංයෙව වත්ථු එතෙසු නිස්සිතන්ති යොජනා. නිස්සයනිස්සිතතාසඞ්ඛාතඋපකාරොපකත්තබ්බභාවදීපනං එකවත්ථුකවචනන්ති දුතියවිකප්පෙ මහාභූතවසෙන යොජනා කතා. ඉතරථා **එකං වත්ථු එතෙසූති** සමාසත්ථභාවෙන උපාදාරූපානම්පි පරිග්ගහො වත්තබ්බො සියා. **පඤ්චවිඤ්ඤාණසම්පටිච්ඡනානන්ති** ඉදං නිදස්සනන්ති දට්ඨබ්බං. කිරියමනොධාතුචක්ඛුවිඤ්ඤාණාදයොපි හි එකාරම්මණාභින්නවත්ථුකා චාති පාකටොයමත්ථොති. **සන්තීරණාදීනන්ති ආදි**-සද්දෙන වොට්ඨබ්බනජවනතදාරම්මණානි සඞ්ගය්හන්ති, එතානි ච සම්පටිච්ඡනාදීනි චුතිආසන්නානි ඉධාධිප්පෙතානීති දට්ඨබ්බං. තානි හි තදුද්ධං කම්මජරූපස්ස අනුප්පත්තිතො එකස්මිංයෙව හදයවත්ථුස්මිං වත්තන්ති, ඉතරානි පන පුරිමපුරිමචිත්තක්ඛණුප්පන්නෙ හදයවත්ථුස්මිං උත්තරුත්තරානි පවත්තන්තීති. ඡසු වා වත්ථූසු එකං හදයවත්ථුයෙව වත්ථු එතෙසන්ති එවං පන අත්ථෙ සති චුතිආසන්නතො ඉතරෙසං සම්පටිච්ඡනාදීනං ගහණං සියාති ඤාතබ්බං.

එත්ථාහ – ‘‘කස්මා පනෙත්ථ කුසලත්තිකානන්තරං වෙදනාත්තිකොව වුත්තො’’ති? කිස්මිං පන වුච්චමානෙ අයමනුයොගො න සියා, අපිච අවයවානං අනෙකභෙදතාදස්සනත්ථා තිකන්තරදෙසනා. සම්මාසම්බුද්ධෙන හි කුසලත්තිකෙන සබ්බධම්මානං තිධා විභාගං දස්සෙත්වා පුන තදවයවානං කුසලාදීනම්පි අනෙකභෙදභින්නතං දස්සෙන්තෙන තෙසං වෙදනාසම්පයොගවිභාගවිභාවනත්ථං ‘‘සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තා’’ති වුත්තං. කුසලා හි ධම්මා සියා සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තා, සියා අදුක්ඛමසුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තා. අකුසලා ධම්මා සියා සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තා, සියා දුක්ඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තා, සියා අදුක්ඛමසුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තා, තථා අබ්‍යාකතා සම්පයොගාරහාති. එවං කුසලාදිධම්මානං පච්චෙකං වෙදනාභෙදෙන විභාගදස්සනත්ථං කුසලත්තිකානන්තරං වෙදනාත්තිකං වත්වා ඉදානි සුඛසම්පයුත්තාදීනං පච්චෙකං විපාකාදිභෙදභින්නතං දස්සෙතුං වෙදනාත්තිකානන්තරං විපාකත්තිකො වුත්තො. සුඛසම්පයුත්තා හි ධම්මා සියා විපාකා, සියා විපාකධම්මධම්මා, සියා නෙවවිපාකනවිපාකධම්මධම්මා. තථා අදුක්ඛමසුඛසම්පයුත්තා, දුක්ඛසම්පයුත්තා පන සියා විපාකා, සියා විපාකධම්මධම්මාති ඉමිනා නයෙන අවසෙසත්තිකානං දුකානඤ්ච තස්ස තස්ස අනන්තරවචනෙ පයොජනං විභාවෙතබ්බං.

3. **විපාකනිරුත්තිඤ්ච ලභන්තීති** තෙසු විපාකසද්දස්ස නිරුළ්හතං දස්සෙති. **සුක්කකණ්හාදීති ආදි**-සද්දෙන අකණ්හඅසුක්කඵස්සාදිභාවො පරිග්ගහිතො. සති පන පාක-සද්දස්ස ඵලපරියායභාවෙ රූපං විය න නිහීනො පක්කං විය විසිට්ඨො පාකොති **විපාකොති** එවං වා එත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො. **සබ්‍යාපාරතාති** සඋස්සාහතා. **සන්තානෙ සබ්‍යාපාරතාති** එතෙන චිත්තප්පයොගසඞ්ඛාතෙන කිරියාභාවෙන විපාකධම්මානං සන්තානවිසෙසමාහ ‘‘යතො යස්මිං චිත්තුප්පාදෙ කුසලාකුසලා චෙතනා, තංසන්තානෙ එව තස්සා විපාකුප්පත්ති’’ති. එත්ථ ච ‘‘සබ්‍යාපාරතා’’ති එතෙන ආවජ්ජනද්වයං විපාකඤ්ච නිවත්තෙති, ‘‘අනුපච්ඡින්නාවිජ්ජාතණ්හාමානෙ’’ති ඉමිනා අවසිට්ඨං කිරියං නිවත්තෙති. උභයෙනපි අනුසයසහායසඋස්සාහතාලක්ඛණා විපාකධම්මධම්මාති දස්සෙති. ලොකුත්තරකුසලානම්පි හි අනුසයා උපනිස්සයා හොන්ති, යතො ‘‘කතමෙ ධම්මා කුසලා? යස්මිං සමයෙ ලොකුත්තරං…පෙ…. තස්මිං සමයෙ අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා’’තිආදිනා (විභ. 342) අරියමග්ගචෙතනාය අවිජ්ජාඋපනිස්සයතා පටිච්චසමුප්පාදවිභඞ්ගෙ පකාසිතා. නිරුස්සාහසන්තභාවලක්ඛණා විපාකා, උභයවිපරීතලක්ඛණා නෙවවිපාකනවිපාකධම්මධම්මාති.

අභිඤ්ඤාදිකුසලානන්ති ආදි-සද්දෙන ‘‘අහොසි කම්මං නාහොසි කම්මවිපාකො’’ති (පටි. ම. 1.234) ඉමිනා තිකෙන සඞ්ගහිතං ගතිඋපධිකාලපයොගාභාවෙන අවිපාකං දිට්ඨධම්මවෙදනීයං උපපජ්ජවෙදනීයඤ්ච සඞ්ගණ්හාති. අපරාපරියවෙදනීයං පන සංසාරප්පවත්තියං අහොසිකම්මාදිභාවං න භජති. **භාවනාය පහාතබ්බාදීති ආදි**-සද්දෙන දස්සනෙන පහාතබ්බං සඞ්ගණ්හාති. උභයම්පි ‘‘විපාකානුප්පාදනෙ’’ති වචනතො ගතිඋපධිකාලපයොගාභාවෙන අනුප්පන්නවිපාකමෙව අධිප්පෙතං භාවනාය පහාතබ්බස්සපි පවත්තිවිපාකස්ස අනුජානනතො. යෙසං පන භාවනාය

පහාතබ්බා අවිපාකා, තෙසං මතෙන ආදි-සද්දෙන දස්සනෙන පහාතබ්බස්ස අහොසිකම්මන්ති එවංපකාරස්සෙව පරිග්ගහොති වෙදිතබ්බං.

4. ‘‘කථමාදින්නා’’ති අයම්පි පඤ්හො ලබ්භති. ‘‘ඵලභාවෙනා’’ති හි ආදානප්පකාරවචනං. කෙසඤ්චි ගොත්‍රභුපච්චවෙක්ඛණාදීනං උපෙතකිරියභූතානං තංකත්තුභූතානඤ්ච අත්ථානං උපෙතබ්බසම්බන්ධභාවතො තදභිධායිනොපි සද්දා සම්බන්ධා එවාති **‘‘උපෙතසද්දසම්බන්ධිනා’’**ති වුත්තං. **උපෙතන්ති** හි උපෙතබ්බත්ථෙ වුච්චමානෙ අවස්සං උපෙතකිරියා උපෙතා ච ඤායතීති. ‘‘රූපධාතුයා ඛො පන, ගහපති, යො ඡන්දො යො රාගො යා නන්දී යා තණ්හා යෙ උපයුපාදානා, චෙතසො අධිට්ඨානා අභිනිවෙසා අනුසයා’’තිආදීසු ‘‘උපයො’’ති තණ්හාදිට්ඨියො අධිප්පෙතාති ආහ **‘‘උපය…පෙ…. දිට්ඨීහී’’**ති. **යථාසම්භවන්ති** ‘‘ආරම්මණකරණවසෙනා’’තිආදිනා අට්ඨකථායං වුත්තඅත්ථෙසු යො යො සම්භවති යොජෙතුං, සො සොති අත්ථො. **න වචනානුපුබ්බෙනාති** ‘‘කිං පන තං උපෙත’’න්තිආදිනා වුත්තවචනානුපුබ්බෙන න යොජෙතබ්බො. **සබ්බපච්චයුප්පන්නානන්ති** සබ්බතෙභූමකපච්චයුප්පන්නානං. **නාපජ්ජති** සාමඤ්ඤජොතනාය විසෙසෙ අවට්ඨානතො විසෙසත්ථිනා ච විසෙසො අනුපයුජ්ජතීති තං පන විසෙසං වුත්තප්පකාරං නියමෙත්වා දස්සෙතුං **‘‘බොධනෙය්‍යා’’**තිආදි වුත්තං.

උපෙතං දීපෙතීති යථා ‘‘පාචරියො’’ති එත්ථ පගතො ආචරියො පාචරියොති **ප**-සද්දො පගතං දීපෙති, එවං **උප**-සද්දො උපෙතං දීපෙති එව, න චෙත්ථ ගතාදිඅත්ථානං එකන්තෙන පච්චත්තවචනයොගො ඉච්ඡිතොති. **අතිසද්දො වියාති** ච ඉදං සසාධනකිරියාදීපනසාමඤ්ඤෙන වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. **පච්චයභාවෙනාති** එතෙන පුරිමනිබ්බත්තිං විසෙසෙති. තෙන සහජාතස්සපි උපාදානස්ස සඞ්ගහො කතො හොති. සහජාතොපි හි ධම්මො පච්චයභූතො පුරිමනිප්ඵන්නො විය වොහරීයති යථා ‘‘එකං මහාභූතං පටිච්ච තයො මහාභූතා’’ති, ‘‘එකං ඛන්ධං පටිච්ච තයො ඛන්ධා’’ති (පට්ඨා. 1.1.53) ච. **ධාතුකථායං පකාසිතන්ති** ‘‘උපපත්තිභවො පඤ්චහි ඛන්ධෙහි එකාදසහායතනෙහි සත්තරසහි ධාතූහි සඞ්ගහිතො. කතිහි අසඞ්ගහිතො. න කෙහිචි ඛන්ධෙහි එකෙනායතනෙන එකාය ධාතුයා අසඞ්ගහිතො’’ති (ධාතු. 67) එවමාදිං සන්ධායාහ. **තස්මා එවාති** උපාදින්නසද්දානපෙක්ඛත්තා එව. **අවිසෙසෙත්වාති** උපාදින්නානුපාදින්නවිසෙසං අකත්වා. උපාදානානං ආරම්මණභාවානතිවත්තනතො උපාදානෙහි උපාදාතබ්බාති වා **උපාදානියා,** උපාදාතුං වා අරහන්තීති **උපාදානියා,** උපාදානෙ නියුත්තාති වා **උපාදානියා ක**-කාරස්ස **ය**-කාරං කත්වාති එවමෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බොති.

5. **විබාධනං** පීළනං කිලමනං **උපතාපො** පරිළාහො අප්පස්සද්ධිභාවො. **විදූසිතා මලීනා** ච යතො කෙචි අකිලෙසසභාවාපි අනිට්ඨඵලා ගාරය්හා ච ජාතා.

6. ‘‘සීලමත්තකං, පරං විය මත්තාය’’තිආදීසු මත්තා-සද්දස්ස පමාණවාචකතා දට්ඨබ්බා. මරියාදවාචකො වා මත්තා-සද්දො. විචාරො හෙත්ථ ඣානඞ්ගෙසු හෙට්ඨිමමරියාදො, න පඨමජ්ඣානඋපචාරජ්ඣානෙසු විය විතක්කො. සා පන විචාරමරියාදතා විතක්කාභාවෙන එතෙසං ජාතාති අවිතක්කග්ගහණං කතං. ඉදං වුත්තං හොති – අවිතක්කා හුත්වා විචාරමරියාදඣානඞ්ගෙසු විචාරහෙට්ඨිමකොටිකාති. අථ වා ඊසදත්ථො **මත්තා**-සද්දො ‘‘මත්තාසුඛපරිච්චාගා’’තිආදීසු (ධ. ප. 290) විය. අයඤ්හෙත්ථ අත්ථො – විතක්කරහිතා භාවනාය අතිසුඛුමභූතවිචාරත්තා ඊසං විචාරා ච අවිතක්කවිචාරමත්තාති. න හි ඉතො පරං විචාරො අත්ථීති. යදි විතක්කවිසෙසරහිතා විචාරමත්තා, එවං සන්තෙ අවිතක්කවචනං කිමත්ථියන්ති ආහ **‘‘විචාරමත්තවචනෙනා’’**තිආදි. යදි විචාරමත්තතො අඤ්ඤෙසම්පි අවිතක්කානං අත්ථිභාවජොතනත්ථං අවිතක්කවචනං, අවිතක්කා ච විචාරමත්තා අවිචාරාති නිවත්තෙතබ්බා ගහෙතබ්බා ච, එවං සති විචාරමත්තා විසෙසනං, අවිතක්කා විසෙසිතබ්බාති විචාරමත්තාවිතක්කාති වත්තබ්බන්ති චොදනං මනසි කත්වා ආහ **‘‘විසෙසනවිසෙසිතබ්බභාවො’’**තිආදි. **යථාකාමන්ති** වත්තුඉච්ඡානුරූපං . යෙන යෙන හි පකාරෙන ධම්මෙසු නිවත්තෙතබ්බගහෙතබ්බභාවා ලබ්භන්ති, තෙන තෙන පකාරෙන විසෙසනවිසෙසිතබ්බභාවො සම්භවතීති. පදානං අනුක්කමො **පදානුක්කමො**.

අවිතක්කා සවිතක්කා ච සවිචාරා අවිචාරා චාති අවිතක්කාසවිචාරා සවිතක්කා අවිචාරාති යොජෙතබ්බං. උභයෙකදෙසදස්සනම්පි උභයදස්සනන්ති අධිප්පායෙන **‘‘යදි සවිතක්කසවිචාරා’’**තිආදි වුත්තං. **ඉතරම්පි පකාසෙතුන්ති** ඉදං යථා සවිතක්කසවිචාරෙසු චිත්තුප්පාදෙසු විතක්කො අවිතක්කසවිචාරතාය ‘‘අවිතක්කවිචාරමත්තො’’ති වුත්තො, එවං යථාවුත්තචිත්තුප්පාදෙසු විචාරො ‘‘සවිතක්කඅවිචාරො’’ති සක්කා විඤ්ඤාතුන්ති ඉමමත්ථං සන්ධාය වුත්තං. **විතක්කාභාවෙන එතෙ විචාරමත්තාති** අයම්පි අත්ථො විසෙසනිවත්තිඅත්ථංයෙව **මත්තා**-සද්දං ගහෙත්වා වුත්තො. **විචාරමත්තාති** හි විචාරමත්තවන්තොති විඤ්ඤායමානත්තා තදඤ්ඤවිසෙසවිරහසාමඤ්ඤතො නිවත්තෙත්වා විතක්කවිසෙසවිරහසඞ්ඛාතෙ **අවිතක්ක**-සද්දො සන්නිධාපිතො විසෙසෙති දුතියජ්ඣානධම්මෙති. යථාහ **‘‘න විචාරතො’’**තිආදි.

7. **වෙදයමානාති** අනුභවමානා. **සුඛාකාරෙති** ඉට්ඨාකාරෙ, ඉට්ඨානුභවනාකාරෙ වා. **උදාසිනාති** නතිඅපනතිරහිතා. **සුඛදුක්ඛානං අවිරුද්ධා** තෙසං බ්‍යවධායිකාභාවතො. සුඛදුක්ඛානි විය හි සුඛදුක්ඛානං අනන්තරං පවත්තනතො බ්‍යවධායිකාභූතා න තෙහි විරුජ්ඣති, න පන සුඛදුක්ඛානි අනන්තරාපවත්තිතො. ‘‘උපපත්තිතො ඉක්ඛතීති උපෙක්ඛා’’ති අයං පනත්ථො ඉධ **උපෙක්ඛා**-සද්දස්ස සබ්බුපෙක්ඛාපරියාදානතො න වුත්තො. න හි ලොභසම්පයුත්තාදිඋපෙක්ඛා උපපත්තිතො ඉක්ඛතීති. **තස්මාති** යස්මා පීතිසහගතායෙව න සුඛසහගතා, සුඛසහගතාපි න පීතිසහගතා එවාති පීතිසහගතා සුඛසහගතා ච අඤ්ඤමඤ්ඤං භින්නා, තස්මා. සතිපි සුඛසහගතානං යෙභුය්‍යෙන පීතිසහගතභාවෙ යෙන සුඛෙන

සමන්නාගතා සුඛසහගතා එව හොන්ති, න පීතිසහගතා, තං සුඛං නිප්පීතිකසුඛන්ති අයං විසෙසො ඉමිනා තිකෙන දස්සිතොති ඉමමත්ථං විභාවෙන්තො **''පීතිසහගතාති වත්වා''**තිආදිමාහ.

සිද්ධොති සාවසෙසං නිරවසෙසඤ්ච සුඛපීතියො සඞ්ගහෙත්වා පවත්තෙහි පඨමදුතියපදෙහි යො පීතිසහගතො ධම්මවිසෙසො, තං සුඛං, යො ච සුඛසහගතො ධම්මවිසෙසො, සා පීතීති සතිපි අඤ්ඤමඤ්ඤං සංසට්ඨභාවෙ පදන්තරසඞ්ගහිතභාවදීපනතොසිද්ධො ඤාතො විදිතොති අත්ථො. ''චතුත්ථජ්ඣානසුඛං අතිපණීතසුඛන්ති ඔළාරිකඞ්ගතො නීහරිත්වා තස්ස පණීතභාවං දස්සෙතුං අයං තිකො වුත්තො''ති කෙචි වදන්ති, තදෙතං සබ්බෙසං සුඛවෙදනාසම්පයුත්තධම්මානං ඉධ **''සුඛසහගතා''**ති වුත්තත්තා විචාරෙතබ්බං. තථා හි ''සුඛභූමියං කාමාවචරෙ''තිආදිනා (ධ. ස. 1283) ''කාමාවචරකුසලතො චත්තාරො සොමනස්සසහගතචිත්තුප්පාදා''තිආදිනා (ධ. ස. 1598) ච නිද්දෙසො පවත්තොති.

8. **නිබ්බානාරම්මණතං සන්ධායාහ,** න නිබ්බානපටිවිජ්ඣනං, ඉතරථා ගොත්‍රභුස්ස දස්සනභාවාපත්ති අචොදනීයා සියාති අධිප්පායො. නනු ච දිස්වා කත්තබ්බකිච්චකරණෙන සොතාපත්තිමග්ගොව දස්සනන්ති උක්කංසගතිවිජානනෙන නිබ්බානස්ස පටිවිජ්ඣනමෙව දස්සනන්ති ගොත්‍රභුස්ස දස්සනභාවාපත්ති න චොදෙතබ්බාවාති? න, දස්සනසාමඤ්ඤස්සෙව සුයාමානත්තා දස්සනකත්තබ්බකිච්චකරණානඤ්ච භෙදෙන වුත්තත්තා. තත්ථ යදිපි ''පඤ්ඤාය චස්ස දිස්වා ආසවා පරික්ඛීණා හොන්ති''තිආදීසු (ම. නි. 2.182) විය අභින්නකාලස්සපි භින්නකාලස්ස විය භෙදොපචාරදස්සනතො භෙදවචනං යුත්තං, දස්සනවිසෙසෙ පන අධිප්පෙතෙ දස්සනසාමඤ්ඤවචනං න කත්තබ්බන්ති දස්සනසාමඤ්ඤමත්තං ගහෙත්වා චොදනා කතාති **''නිබ්බානාරම්මණතං සන්ධායාහා''**ති වුත්තං. දුතියතතියමග්ගානම්පි ධම්මචක්ඛුපරියායසබ්භාවතො **''භාවනාභාවං අප්පත්ත''**න්ති වුත්තං. තත්ථ **භාවනා** වඩ්ඪනා. සා ච බහුලං උප්පත්තියා හොතීති ආහ **''පුනප්පුනං නිබ්බත්තනෙනා''**ති. **තථා හි සතීති** ''උභයපටික්ඛෙපවසෙනා''ති පදස්ස දස්සනභාවනාපටික්ඛෙපවසෙනාති අත්ථෙ සති. නනු ලොකියසමථවිපස්සනාපි යථාබලං කාමච්ඡන්දාදීනං පහායකා, තත්‍ර කථමිදං වුත්තං, න ච අඤ්ඤො පහායකො අත්ථීති චොදනං සන්ධායාහ **''අඤ්ඤෙහී''**තිආදි.

9. **අප්පහාතබ්බහෙතුමත්තෙසූති** අප්පහාතබ්බහෙතුකමත්තෙසු. සබ්බො කුසලාබ්‍යාකතධම්මො **යථාධිප්පෙතත්ථො. සමාසො න උපපජ්ජති** අසමත්ථභාවතො. **යෙසන්ති** යෙ තතියරාසිභාවෙන වුත්තා ධම්මා, අත්ථො තෙසං. **උභින්නන්ති** විසුං විසුං යොජෙතබ්බතාය ද්වෙ පහාතබ්බහෙතුසද්දාති කත්වා වුත්තං. **එතන්ති** ''නෙවදස්සනෙන නභාවනාය පහාතබ්බො හෙතු එතෙසං අත්ථී''ති එතං වචනං. **තෙහි** දස්සනභාවනාපදෙහි **යුත්තෙන** පහාතබ්බහෙතුකපදෙන. **එවඤ්ච කත්වාති** එවං දස්සනභාවනාපදෙහි පහාතබ්බහෙතුකපදස්ස විසුං විසුං යොජනතො. එවඤ්හි පුරිමපදද්වය…පෙ…. දස්සනමෙතං හොතීති. **එවන්ති** දස්සනභාවනාහි නපහාතබ්බො හෙතු එතෙසන්ති එවං අත්ථෙ සති. ''හෙතු…පෙ…. සියා''ති එතස්ස ''පුරිමස්මිඤ්හි අත්ථෙ''තිආදිනා අහෙතුකානං අග්ගහිතභාවදස්සනවසෙන අත්ථං වත්වා ඉදානි ''අථ වා''තිආදිනා දුතියස්සෙව අත්ථස්ස යුත්තභාවං විභාවෙන්තො **''ගහෙතබ්බත්ථස්සෙවා''**තිආදිමාහ. සො හි ''එවමත්ථො ගහෙතබ්බො''ති වුත්තත්තා ගහෙතබ්බත්ථො.

10. **අඤ්ඤථාති** ආරම්මණකරණමත්තෙ අධිප්පෙතෙ. කථං පනෙතං ජානිතබ්බං **''ආරම්මණං කත්වාති** එතෙන චතුකිච්චසාධකං ආරම්මණකරණං වුච්චති''ති? සාමඤ්ඤජොතනාය විසෙසෙ අවට්ඨානතො අරියමග්ගධම්මානංයෙව ච අපචයගාමිභාවතො. ''චත්තාරො මග්ගා අපරියාපන්නා අපචයගාමිනො''ති (ධ. ස. 1021) හි වුත්තං. තෙනෙවාහ ''අරියමග්ගානං එතං අධිවචන''න්ති. එතෙනෙව වා විසෙසුපලක්ඛණහෙතුභූතෙන වචනෙන යථාවුත්තො ආරම්මණකරණවිසෙසො විඤ්ඤායති. උක්කංසගතිවිජානනෙන වා අයමත්ථො වෙදිතබ්බො. **පච්චවෙක්ඛණාදීනන්ති** චොදානාදයො සඞ්ගණ්හාති. **හෙතුභාවෙනාති** සම්පාපකහෙතුභාවෙන. ඤාපකො කාරකො සම්පාපකොති තිවිධො හි හෙතු, තථා ඤාපෙතබ්බාදිභාවෙන ඵලං. යථා නිරයාදිමනුස්සභාවාදිගාමිපටිපදාභාවතො අකුසලලොකියකුසලචිත්තුප්පාදා ''ආචයගාමිනො ධම්මා''ති වුත්තා, න මිච්ඡාදිට්ඨිආදිලොකියසම්මාදිට්ඨිආදිධම්මා එව, එවං නිබ්බානගාමිපටිපදාභාවතො ලොකුත්තරකුසලචිත්තුප්පාදා ''අපචයගාමිනො''ති දට්ඨබ්බා, න අරියමග්ගධම්මා එවාති ඉමමත්ථං දස්සෙන්තො ආහ **''පුරිමපච්ඡිමාන''**න්තිආදි. තත්ථ අරියමග්ගස්සෙව නිබ්බානගාමිපටිපදාභාවො පරිබ්‍යත්තොති තස්සෙව අපචයගාමිභාවො යුත්තො, තදනුවත්තකත්තා පන සෙසධම්මෙ සඞ්ගහෙත්වා වුත්තං. අපචයෙ දුක්ඛපරිජානනාදිනා සාතිසයං ගමනං යෙසන්තෙ අපචයගාමිනොති ''මග්ගා එව අපචයගාමිනො''ති වුත්තං. **පුරිමපච්ඡිමානන්ති** ච ඉමස්මිං තිකෙ පඨමපදදුතියපදසඞ්ගහිතානං අත්ථානන්ති අත්ථො. ''ජයං වෙරං පසවති (ධ. ප. 201), චරං වා යදි වා තිට්ඨ''න්තිආදීසු (ඉතිවු. 86, 110; සු. නි. 195) විය සානුනාසිකො ආචය-සද්දොති **''අනුනාසිකලොපො කතො''**ති වුත්තං. එත්ථ ච ''ආචින''න්ති වත්තබ්බෙ ''ආචය''න්ති බ්‍යත්තයවසෙන වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. **ආචයා හුත්වා ගච්ඡන්තීති** එතෙන අපචිනන්තීති අපචයා, අපචයා හුත්වා ගච්ඡන්ති පවත්තන්තීති අයමත්ථො නයතො දස්සිතොති දට්ඨබ්බං.

11. **ලොකියෙසු අසෙක්ඛභාවාපත්ති දට්ඨබ්බාති** කස්මා එවං වුත්තං, නනු –

> ''සික්ඛතීති ඛො භික්ඛු තස්මා සෙක්ඛොති වුච්චති. කිඤ්ච සික්ඛති, අධිසීලම්පි සික්ඛති අධිචිත්තම්පි සික්ඛති අධිපඤ්ඤම්පි සික්ඛති. සික්ඛතීති ඛො භික්ඛු තස්මා සෙක්ඛොති වුච්චති (අ. නි. 3.86). යොපි කල්‍යාණපුථුජ්ජනො අනුලොමපටිපදාය පරිපූරකාරී සීලසම්පන්නො ඉන්ද්‍රියෙසු ගුත්තද්වාරො භොජනෙ මත්තඤ්ඤූ ජාගරියානුයොගමනුයුත්තො පුබ්බරත්තාපරරත්තං බොධිපක්ඛියානං ධම්මානං

භාවනානුයොගමනුයුත්තො විහරති 'අජ්ජ වා ස්වෙ වා අඤ්ඤතරං සාමඤ්ඤඵලං අධිගමිස්සාමී'ති, සොපි සික්ඛතීති සෙක්ඛො''ති –

වචනතො යථාවුත්තකල්‍යාණපුථුජ්ජනස්සපි සීලාදිධම්මා සෙක්ඛාති වුච්චන්තීති? න, පරියායභාවතො. නිප්පරියායෙන හි සෙක්ඛාසෙක්ඛභාවො යථාසම්භවං මග්ගඵලධම්මෙසු එවාති ලොකියෙසු සෙක්ඛභාවාසඞ්කාභාවතො අසෙක්ඛභාවානාපත්ති වුත්තා. තෙනෙවාහ **''සීලසමාධී''**තිආදි. අරහත්තඵලධම්මාපි සික්ඛාඵලභාවෙන පවත්තනතො හෙට්ඨිමඵලධම්මා විය සික්ඛාසු ජාතාතිආදිඅත්ථෙහි සෙක්ඛා සියුං, හෙට්ඨිමඵලධම්මාපි වා සික්ඛාඵලභාවෙන පවත්තනතො අරහත්තඵලධම්මා විය අසෙක්ඛාති චොදනං මනසිකත්වා **''පරිනිට්ඨිතසික්ඛාකිච්චත්තා''**ති වුත්තං, තථා **''හෙට්ඨිමඵලෙසු පනා''**තිආදි. ''තං එව සාලිං භුඤ්ජාමි, සා එව තිත්තිරී, තානි එව ඔසධානී''තිආදීසු තංසදිසෙසු තබ්බොහාරො දට්ඨබ්බො. එතෙන ච සෙක්ඛසදිසා අසෙක්ඛා යථා ''අමනුස්සො''ති වුත්තං හොතීති අඤ්ඤෙ. අඤ්ඤත්ථ ''අරිට්ඨ''න්තිආදීසු වුද්ධිඅත්ථෙපි අ-කාරො දිස්සතීති වුද්ධිප්පත්තා සෙක්ඛා අසෙක්ඛාති අයම්පි අත්ථො වුත්තො.

12. **කිලෙසවික්ඛම්භනසමත්ථතායාති** ඉදං නිදස්සනමත්තං දට්ඨබ්බං. විතක්කාදිවික්ඛම්භනසමත්ථතාපි හෙත්ථ ලබ්භතීති. අකුසලවිද්ධංසනරසත්තා වා කුසලානං තත්ථ සාතිසයකිච්චයුත්තතං පරිත්තධම්මෙහි මහග්ගතානං පකාසෙතුං ''කිලෙසවික්ඛම්භනසමත්ථතායා''ති වුත්තං. **විපාකකිරියෙසු දීඝසන්තානතාව,** න කිලෙසවික්ඛම්භනසමත්ථතා විපුලඵලතා වාති අත්ථො. ''විපුලං ඵලං විපුලඵල''න්ති එවං පන අත්ථෙ ගය්හමානෙ විපාකෙසුපි විපුලඵලතා ලබ්භතෙව. සොපි එකසෙසනයෙන අට්ඨකථායං වුත්තොති වෙදිතබ්බො. **මහන්තෙහි ගතා පටිපන්නාති** අයං පනත්ථො තිණ්ණම්පි සාධාරණොති. ගුණතො අයං එත්තකොති සත්තානං පමාණං කරොන්තා විය පවත්තන්තීති ඔළාරිකා කිලෙසා **''පමාණකරා''**ති වුත්තා. තෙහි පරිතො ඛණ්ඩිතා පරිච්ඡින්නාති **පරිත්තා**. සතිපි කෙහිචි පරිච්ඡින්නත්තෙ මහාපමාණභාවෙන ගතා පවත්තාති **මහග්ගතා** . පරිච්ඡෙදකරානං කිලෙසානං සුඛුමානම්පි අගොචරභාවතො තෙහි න කථඤ්චිපි පරිච්ඡින්නා වීතික්කන්තාති **අපරිච්ඡින්නා අප්පමාණා,** යතො තෙ ''අපරියාපන්නා''තිපි වුච්චන්ති.

14. **තිත්තිං න ජනෙන්ති** සන්තතරතාය අසෙචනකභාවතො. එත්ථ ච ''පමාණකරෙහී''තිආදිකො අත්ථවිකප්පො ''අතප්පකත්ථෙනා''තිආදිකාය හීනත්තිකපදවණ්ණනාය පරතො බහූසු පොත්ථකෙසු ලිඛීයති, යථාඨානෙ එව පන ආනෙත්වා වත්තබ්බො.

15. ලොකියසාධුජනෙහිපි අතිජිගුච්ඡනීයෙසු ආනන්තරියකම්මනත්ථිකවාදාදීසු පවත්ති විනා විපල්ලාසබලවභාවෙන න හොතීති **''විපරියාසදළ්හතායා''**ති වුත්තං. **එතෙනාති** ''විපාකදානෙ සතී''තිආදිනා සතිපි කාලනියමෙ විපාකුප්පාදනෙ සාසඞ්කවචනෙන. **තස්මාති** යස්මා යථාවුත්තනයෙන නියතතාය අතිප්පසඞ්ගො දුන්නිවාරො, තස්මා. **බලවතා…පෙ…. පවත්තීති** එතෙන අසමානජාතිකෙන අනිවත්තනීයවිපාකතං, සමානජාතිකෙන ච විපාකානුප්පාදනෙපි අනන්තරං විපාකුප්පාදනසමත්ථතාය අවිහන්තබ්බතං අනන්තරිකානං දස්සෙති. යතො තෙසං විපාකධම්මතා විය සභාවසිද්ධා **නියතානන්තරියතා. අඤ්ඤස්ස…පෙ…. දානතොති** ඉමිනාපි අසමානජාතිකාදීහි අනිවත්තනීයඵලතං එව විභාවෙති.

චොදකො අධිප්පායං අජානන්තො ''නනු''තිආදිනා අතිප්පසඞ්ගමෙව චොදෙති. ඉතරො ''නාපජ්ජතී''තිආදිනා අත්තනො අධිප්පායං විවරති. **එකන්තෙති** අවස්සම්භාවිනි. **සන්නියතත්තාති** සම්පාදනෙ ජනනෙ නියතභාවතො. උපරතා අවිපච්චනසභාවාසඞ්කා යෙසු තානි උපරතාවිපච්ච…පෙ…. සඞ්කානි, තබ්භාවො **උප…පෙ…. සඞ්කත්තං,** තස්මා. **''න සමත්ථාවිඝාතත්තාති** බලවතාපි ආනන්තරියෙන අනුපහන්තබ්බතං ආහ. **උපත්ථම්භකානි** අනුබලප්පදායකානි හොන්ති උප්පත්තියා සන්තානස්ස විසෙසිතත්තා. තෙන නෙසං විපාකානුප්පාදනෙපි අමොඝවුත්තිතං ආහ.

16. **මග්ගකිච්චං** පරිඤ්ඤාදි. අට්ඨඞ්ගිකමග්ගසම්මාදිට්ඨිමග්ගසම්පයුත්තාලොභාදොසසඞ්ඛාතෙහි මග්ගහෙතූහි මග්ගසම්පයුත්තඛන්ධසෙසමග්ගඞ්ගසම්මාදිට්ඨීනං සහෙතුකභාවදස්සනතො තිණ්ණං නයානං **අසඞ්ගහිතසඞ්ගණ්හනවසෙනාති** වුත්තං. **හෙතුබහුතාවසෙනාති** බහුහෙතුකස්ස පඨමනයස්ස අනන්තරං බහුහෙතුකතාසාමඤ්ඤෙන **නික්ඛෙපකණ්ඩපාළියං** තතියං වුත්තනයො ඉධ **අට්ඨකථායං** දුතියං වුත්තො. යථාසකං පච්චයෙහි පවත්තමානෙසු නිරීහකෙසු ධම්මෙසු කෙසඤ්චි අනුවත්තනීයභාවො න කෙවලං ධම්මසභාවතොයෙව, අථ ඛො පුරිමධම්මානං පවත්තිවිසෙසෙනපි හොතීති ආහ **''පුබ්බාභිසඞ්ඛාරවසෙනා''**ති. පවත්තිවිසෙසො හි පුරිමපුරිමානං චිත්තචෙතසිකානං උත්තරුත්තරෙසු විසෙසාධානං භාවනාපුබ්බාභිසඞ්ඛාරොති. **අනුවත්තයමානොති** ගරුකාරයමානො. **උදාහරණවසෙනාති** නිදස්සනවසෙන, න නිරවසෙසදස්සනවසෙන. **යස්මා පනාතිආදිනා** යථාවුත්තං අත්ථං පාඨන්තරෙන සාධෙති. තත්ථ හි අධිපතිපච්චයස්ස පච්චනීයෙ ඨිතත්තා මග්ගො අධිපති මග්ගාධිපතීති අයමත්ථො ලබ්භතීති. **සමානසද්දත්ථවසෙනාති** සතිපි අඤ්ඤපදත්ථසමානාධිකරණසමාසත්ථභෙදෙ මග්ගාධිපතිසද්දත්ථභෙදාභාවං සන්ධාය වුත්තං.

17. **උප්පන්න**-සද්දො උප්පාදාදිං පටිපජ්ජමානො, පත්වා විගතො වාති දුවිධෙසු අත්ථෙසු උභයෙසම්පි වාචකො, න පුරිමානංයෙවාති තමත්ථං දස්සෙතුං **''අනුප්පන්නා''**තිආදිමාහ. තත්ථ **උප්පන්නභාවො** උප්පාදාදිප්පත්තතා. තෙන අතීතාපි සඞ්ගහිතා හොන්ති. තෙනෙවාහ **''සබ්බො උප්පන්නභාවො''**ති. **උප්පන්නධම්මභාවො** ''උප්පන්නා ධම්මා''ති පදෙන ගහිතධම්මභාවො, වත්තමානධම්මභාවොති අත්ථො. යො වා උප්පාදාදිප්පත්තො අත්තනො ච සභාවං ධාරෙති පච්චයෙහි ච ධාරීයති, සො උප්පන්නධම්මොති පච්චුප්පන්නභාවො **උප්පන්නධම්මභාවොති** එවමෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො. උප්පන්නධම්මෙ ඨත්වා ''අනුප්පන්නා''ති වචනං න යථාධිගතපටිසෙධනන්ති කථමිදං පච්චෙතබ්බන්ති ආහ

''යදි හී''තිආදි. කෙචි පනෙත්ථ ''උප්පන්නාති පදෙන අතීතාපි සඞ්ගහිතා. යදි න සඞ්ගහිතා, නිබ්බානං විය තෙපි නවත්තබ්බාති වත්තබ්බං සියා , න ච තථා වුත්ත''න්ති වදන්ති, තං පන තෙසං මතිමත්තමෙව. අයං පන තිකො ද්වින්නං අද්ධානං වසෙන පූරෙත්වා දස්සිතොති අට්ඨකථායං වක්ඛතීති. එවං සන්තෙ කස්මා අතීතා නවත්තබ්බාති න වුත්තාති? ධම්මවසෙන අසඞ්ගහිතත්තාභාවතො. ධම්මවසෙන හි අසඞ්ගහිතං නිබ්බානං තත්ථ නවත්තබ්බං ජාතං, න ච නියොගතො අතීතා නාම ධම්මා කෙචි අත්ථි, යෙ ඉධ අසඞ්ගහිතත්තා නවත්තබ්බා සියුන්ති. ඵලනිබ්බත්තිතො කාරණස්ස පුරෙතරං නිබ්බත්ති ඉධ පරිනිට්ඨිතසද්දෙන වුච්චති, න තස්ස හුත්වා විගතභාවොති ආහ **''අනාගතෙ වා''**ති. යතො මෙත්තෙය්‍යස්ස භගවතො උප්පජ්ජනකඵලම්පි ''උප්පාදී''ති වුච්චති.

20. **යස්ස ඣානා වුට්ඨහිත්වා**තිආදිනා ''තෙනානන්දා''තිආදිපාළියා හෙට්ඨාපාළිං අත්ථවසෙන දස්සෙති. අයඤ්හි තත්ථ පාළි –

> ''කථඤ්චානන්ද , භික්ඛු අජ්ඣත්තමෙව චිත්තං සණ්ඨපෙති සන්නිසාදෙති එකොදිං කරොති සමාදහති. ඉධානන්ද, භික්ඛු විවිච්චෙව…පෙ…. චතුත්ථං ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරති. එවං ඛො…පෙ…. සමාදහති. සො අජ්ඣත්තං සුඤ්ඤතං මනසි කරොති, තස්ස අජ්ඣත්තං සුඤ්ඤතං මනසිකරොතො සුඤ්ඤතාය චිත්තං න පක්ඛන්දති…පෙ…. මුච්චති. එවං සන්තමෙතං, ආනන්ද, භික්ඛු එවං සම්පජානාති අජ්ඣත්තං ඛො මෙ සුඤ්ඤතං මනසිකරොතො අජ්ඣත්තං සුඤ්ඤතාය චිත්තං න පක්ඛන්දති…පෙ…. මුච්චතීති, ඉතිහ තත්ථ සම්පජානො හොති. සො බහිද්ධා සුඤ්ඤතං…පෙ…. අජ්ඣත්තබහිද්ධා සුඤ්ඤතං…පෙ…. සො ආනෙඤ්ජං මනසි කරොති, තස්ස ආනෙඤ්ජං මනසිකරොතො ආනෙඤ්ජාය චිත්තං න පක්ඛන්දති…පෙ…. මුච්චතීති, ඉතිහ තත්ථ සම්පජානො හොති. තෙනානන්ද, භික්ඛුනා''ති (ම. නි. 3.188).

තත්ථ **අජ්ඣත්තසුඤ්ඤතාදීසූ**ති අජ්ඣත්තං බහිද්ධා අජ්ඣත්තබහිද්ධා ච සුඤ්ඤතාය ආනෙඤ්ජෙ ච. **පඨමජ්ඣානාදිසමාධිනිමිත්තෙ**ති පාදකභූතපඨමජ්ඣානාදිසමාධිනිමිත්තෙ. අපගුණපාදකජ්ඣානතො වුට්ඨිතස්ස හි අජ්ඣත්තං සුඤ්ඤතං මනසිකරොතො තත්ථ චිත්තං න පක්ඛන්දති. තතො ''පරස්ස සන්තානෙ නු ඛො කථ''න්ති බහිද්ධා මනසි කරොති, තත්ථපි න පක්ඛන්දති. තතො ''කාලෙන අත්තනො සන්තානෙ, කාලෙන පරස්ස සන්තානෙ නු ඛො කථ''න්ති අජ්ඣත්තබහිද්ධා මනසි කරොති, තත්ථපි න පක්ඛන්දති. තතො උභතොභාගවිමුත්තො හොතුකාමො ''අරූපසමාපත්තියං නු ඛො කථ''න්ති ආනෙඤ්ජං මනසි කරොති, තත්ථපි න පක්ඛන්දති. ''ඉදානි මෙ චිත්තං න පක්ඛන්දතී''ති විස්සට්ඨවීරියෙන න භවිතබ්බං, පාදකජ්ඣානමෙව පන සාධුකං පුනප්පුනං මනසි කාතබ්බං, එවමස්ස රුක්ඛං ඡින්දතො ඵරසුම්හි අවහන්තෙ පුනප්පුනං නිසිතනිසිතං කාරෙත්වා ඡින්දන්තස්ස ඡිජ්ජෙ ඵරසු විය කම්මට්ඨානෙ මනසිකාරො වහතීති දස්සෙතුං **''තස්මිංයෙවා''**තිආදි වුත්තන්ති.

අත්ථතො ච අසමානත්තාති ඉදං කස්මා වුත්තං. නනු යෙසු අත්ථෙසු අජ්ඣත්ත-සද්දො වත්තති, තෙ සබ්බෙ දස්සෙත්වා ඉධාධිප්පෙතත්ථනිද්ධාරණත්ථං අත්ථුද්ධාරවසෙනෙතං වුත්තං. චක්ඛාදීසු ච අජ්ඣත්තික-සද්දො අජ්ඣත්තානං අබ්භන්තරතාවිසෙසමුපාදාය පවත්තති, යතො තෙ අජ්ඣත්තඅජ්ඣත්තාති වුච්චන්ති. අපිච ''ඡ අජ්ඣත්තිකානී''ති ඉදං අජ්ඣත්තික-සද්දස්ස චක්ඛාදීනං අජ්ඣත්තභාවවිභාවනසබ්භාවතො ඉධ උදාහරණවසෙන වුත්තං. තෙනෙව හි අට්ඨකථායං අජ්ඣත්තිකදුකෙ ''අජ්ඣත්තාව අජ්ඣත්තිකා''ති වුත්තං. එවඤ්ච සති න එත්ථ සද්දතො අසමානතාපි සියා, තස්මායෙව යථාවුත්තචොදනං විසොධෙන්තො **''අයං පනෙත්ථා''**තිආදිමාහ. **තෙනා**ති තස්මා. **තංවාචකස්සා**ති අජ්ඣත්තජ්ඣත්තවාචකස්ස **සක්කා වත්තුං** තදත්ථස්ස අජ්ඣත්තභාවසබ්භාවතො.

''න ඛො, ආනන්ද, භික්ඛු සොභති සඞ්ගණිකාරාමො සඞ්ගණිකාරතො සඞ්ගණිකාරාමතං අනුයුත්තො''තිආදිනා (ම. නි. 3.186) පබ්බජිතාසාරුප්පස්ස නෙක්ඛම්මසුඛාදිනිකාමලාභිතාය අභාවස්ස ච දස්සනෙන සඞ්ගණිකාරාමතාය, ''නාහං, ආනන්ද, එකං රූපම්පි සමනුපස්සාමි, යත්ථ රත්තස්ස යථාභිරතස්ස රූපස්ස විපරිණාමඤ්ඤථාභාවා න උප්පජ්ජෙය්‍යුං සොකපරි…පෙ…. උපායාසා''ති (ම. නි. 3.186) එවං රූපාදිරතියා ච ආදීනවං වත්වා සචෙ කොචි දුප්පඤ්ඤජාතිකො පබ්බජිතො වදෙය්‍ය ''සම්මාසම්බුද්ධො ඛෙත්තෙ පවිට්ඨා ගාවියො විය අම්හෙයෙව ගණතො නීහරති, එකීභාවෙ නියොජෙති, සයං පන රාජරාජමහාමත්තාදීහි පරිවුතො විහරතී''ති, තස්ස වචනොකාසුපච්ඡෙදනත්ථං චක්කවාළපරියන්තාය පරිසාය මජ්ඣෙ නිසින්නොපි තථාගතො එකකොවාති දස්සනත්ථං ''අයං ඛො පනා''ති දෙසනා ආරද්ධාති ආහ **''තප්පටිපක්ඛවිහාරදස්සනත්ථ''**න්ති. තත්ථ **සබ්බනිමිත්තාන**න්ති රූපාදීනං සඞ්ඛතනිමිත්තානං . **අජ්ඣත්ත**න්ති විසයජ්ඣත්තං. **සුඤ්ඤත**න්ති අනත්තානුපස්සනානුභාවනිබ්බත්තඵලසමාපත්තිං. තෙනෙවාහ **''අජ්ඣත්ත''**න්තිආදි. තත්ථ දුතියෙ විකප්පෙ ඨාන-සද්දො කාරණපරියායො දට්ඨබ්බො. **සච්චකසුත්තෙනා**ති මහාසච්චකසුත්තෙන. තත්ථ හි –

> ''අභිජානාමි ඛො පනාහං, අග්ගිවෙස්සන, අනෙකසතාය පරිසාය ධම්මං දෙසෙතා, අපිස්සු මං එකමෙකො එවං මඤ්ඤති 'මමෙවාරබ්භ සමණො ගොතමො ධම්මං දෙසෙතී'ති. න ඛො පනෙතං, අග්ගිවෙස්සන, එවං දට්ඨබ්බං. යාවදෙව විඤ්ඤාපනත්ථාය තථාගතො පරෙසං ධම්මං දෙසෙතීති. සො ඛො අහං, අග්ගිවෙස්සන, තස්සායෙව කථාය පරියොසානෙ තස්මිංයෙව පුරිමස්මිං සමාධිනිමිත්තෙ අජ්ඣත්තමෙව චිත්තං සණ්ඨපෙමි සන්නිසාදෙමි, එකොදිං කරොමි, සමාදහාමි 'යෙන සුදං නිච්චකප්පං විහරාමී''ති (ම. නි. 1.387) –

ආගතන්ති.

22. අඤ්ඤෙහි අනිදස්සනෙහි අඤ්ඤං විය කත්වා යථා ‘‘සිලාපුත්තකස්ස සරීර’’න්ති. **ධම්මසභාවසාමඤ්ඤෙනා**තිආදිනා කිඤ්චාපි රූපායතනතො අඤ්ඤො නිදස්සනභාවො නාම නත්ථි, ධම්මසභාවො පන අත්ථි. තතො ච රූපායතනස්ස විසෙසො නිදස්සනභාවෙන කතොති තදඤ්ඤධම්මවිසෙසකරො නිදස්සනභාවො රූපායතනතො අනඤ්ඤොපි අඤ්ඤො විය කත්වා උපචරිතොති දස්සෙති. **අත්ථවිසෙසො** සාමඤ්ඤවිසෙසත්ථභෙදො. **සයං සම්පත්තානං** ඵොට්ඨබ්බධම්මානං, **නිස්සයවසෙන සම්පත්තානං** ඝානජිව්හාකායානං ගන්ධරසානඤ්ච, ඉතරෙසං අසම්පත්තානං. **අඤ්ඤමඤ්ඤපතනං** අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස යොග්‍යදෙසෙ අවට්ඨානං, **යෙන** පටිහනනභාවෙන. **බ්‍යාපාරාදීති** චිත්තකිරියාවායොධාතුවිප්ඵාරවසෙන අක්ඛිපටලාදීනං හෙට්ඨා උපරි ච සංසීදනලඞ්ඝනාදිප්පවත්තිමාහ. **විකාරුප්පත්ති** විසදිසුප්පත්ති, විසයස්ස ඉට්ඨානිට්ඨභාවෙන අනුග්ගහො උපඝාතො චාති අත්ථො.

තිකමාතිකාපදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

දුකමාතිකාපදවණ්ණනා

1-6. **සමානදෙසග්ගහණානං** එකස්මිංයෙව වත්ථුස්මිං ගහෙතබ්බානං, එකවත්ථුවිසයානං වා. අථ වා සමානදෙසානං එකවත්ථුකත්තා සමානගහෙතබ්බභාවානං එකුප්පාදිතොති අත්ථො. යෙ ධම්මා හෙතුසහගතා, තෙ හෙතූහි සහ සඞ්ගය්හන්ති. යො ච තෙසං සහෙතුකභාවො, සො සහජාතාදීහි හෙතූහි කතොති කත්වා වුත්තං **"සමා… පෙ…. සබ්භාව"**න්ති. ආදි-සද්දෙන චෙත්ථ සුප්පතිට්ඨිතභාවසාධනාදිහෙතුබ්‍යාපාරෙ පරිග්ගණ්හාති. **එකීභාවූපගමන**න්ති එකකලාපභාවෙන පවත්තමානානං චිත්තචෙතසිකානං සංසට්ඨතාය සමූහඝනභාවෙන දුවිඤ්ඤෙය්‍යනානාකරණතංයෙව සන්ධාය වුත්තං. **ධම්මනානත්තාභාවෙපී**ති සභාවත්ථභෙදාභාවෙපි. **පදත්ථනානත්තෙනා**ති නානාපදාභිධෙය්‍යතාභෙදෙන. එතෙන පකාරන්තරාපෙක්ඛං දුකන්තරවචනන්ති දස්සෙති. අනෙකප්පකාරා හි ධම්මා. තෙනෙව ''සබ්බෙ ධම්මා සබ්බාකාරෙන බුද්ධස්ස භගවතො ඤාණමුඛෙ ආපාථං ආගච්ඡන්තී''ති (මහානි. 156; චූළනි. මොඝරාජමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 85) වුත්තං. අයඤ්ච අත්ථො තිකෙසුපි දට්ඨබ්බො. යෙසං විනෙය්‍යානං යෙහි පකාරවිසෙසෙහි ධම්මානං විභාවනෙ කතෙ පටිවෙධො හොති, තෙසං තප්පකාරභෙදෙහි ධම්මානං විභාවනං. යෙසං පන යෙන එකෙනෙව පකාරෙන විභාවනෙ පටිවෙධො හොති, තෙසම්පි තං වත්වා ධම්මිස්සරත්තා තදඤ්ඤනිරවසෙසප්පකාරවිභාවනඤ්ච දෙසනාවිලාසොති ආහ **"දෙසෙතබ්බප්පකාරජානන"**න්තිආදි. නනු එකෙන පකාරෙන ජානන්තස්ස තදඤ්ඤප්පකාරවිභාවනං අඵලං හොතීති? න හොති පටිසම්භිදාප්පභෙදස්ස උපනිස්සයත්තා. තෙ පකාරා එතෙසන්ති තප්පකාරා, තබ්භාවො **තප්පකාරතා**. ඉමිනා ධම්මානං විජ්ජමානස්සෙව පකාරවිසෙසස්ස විභාවනං දෙසනාවිලාසොති දස්සෙති.

අඤ්ඤත්ථාපීති ''අහෙතුකා චෙව ධම්මා න ච හෙතූ''තිආදීසු. යථා පඨමදුකෙකදෙසෙ ගහෙත්වා දුතියතතියදුකෙහි සද්ධිං ඡට්ඨදුකනයෙ යොජනා ''හෙතූ ධම්මා සහෙතුකාපි අහෙතුකාපී''තිආදයො තයො දුකා ලබ්භන්ති, එවං දුතියතතියදුකෙකදෙසෙ ගහෙත්වා පඨමදුකෙන සද්ධිං යොජනාය ''සහෙතුකා ධම්මා හෙතූපි න හෙතූපි, අහෙතුකා ධම්මා හෙතූපි න හෙතූපි, හෙතුසම්පයුත්තා ධම්මා හෙතූපි න හෙතූපි, හෙතුවිප්පයුත්තා ධම්මා හෙතූපි න හෙතූපී''ති චත්තාරො දුකා ලබ්භන්ති, තෙ පන වුත්තනයෙනෙව සක්කා දස්සෙතුන්ති න දස්සිතාති දට්ඨබ්බා. අථ වා පාළියං වුත්තෙහි චතුත්ථපඤ්චමෙහි අට්ඨකථායං දස්සිතෙහි පුරිමෙහි ද්වීහි නින්නානාකරණතො එතෙ න වුත්තා. සන්නිවෙසවිසෙසමත්තමෙව හෙත්ථ විසෙසොති. තෙනෙව හි නින්නානත්ථත්තා පාළියං ආගතදුකෙසු යථානිද්ධාරිතදුකානං යථාසම්භවං අවරොධනෙන අවුත්තතං දස්සෙතුං **"එතෙසු පනා"**තිආදිමාහ.

අථ වා ''එතෙන වා ගතිදස්සනෙනා''තිආදිනා වක්ඛමානනයෙන ''හෙතූ චෙව ධම්මා අහෙතුකා චා''තිආදීනං සම්භවන්තානං දුකානං සඞ්ගහෙ සති එතෙසම්පි සඞ්ගහො සියා. යතො වා දුකතො පදං නිද්ධාරෙත්වා දුකන්තරං වුච්චති, තෙන සති ච නානත්තෙ දුකන්තරං ලබ්භති, න චෙත්ථ කොචි විසෙසො යථාවුත්තදුකෙහීති සංවණ්ණනාසු න දස්සිතන්ති දට්ඨබ්බං. එත්ථ ච යථා සහෙතුකදුකතො හෙතුසම්පයුත්තදුකස්ස, හෙතුසහෙතුකදුකතො ච හෙතුහෙතුසම්පයුත්තදුකස්ස පදත්ථමත්තතො නානත්තං, න සභාවත්ථතො. එවං සන්තෙපි සහෙතුකහෙතුසහෙතුකදුකෙ වත්වා ඉතරෙපි වුත්තා, එවං හෙතුසම්පයුත්තහෙතුහෙතුසම්පයුත්තදුකාදීහි සභාවත්ථනානත්තාභාවෙපි පදත්ථනානත්තසම්භවතො ධම්මනානත්තාභාවෙපි පදත්ථනානත්තෙන දුකන්තරං වුච්චතීති වුත්තත්තා ''හෙතුසහගතා ධම්මා, න හෙතුසහගතා ධම්මා, හෙතුසහජාතා ධම්මා, න හෙතුසහජාතා ධම්මා. හෙතුසංසට්ඨා ධම්මා, හෙතුවිසංසට්ඨා ධම්මා. හෙතුසමුට්ඨානා ධම්මා, න හෙතුසමුට්ඨානා ධම්මා. හෙතුසහභුනො ධම්මා, න හෙතුසහභුනො ධම්මා''තිආදීනං, තථා ''හෙතූ චෙව ධම්මා හෙතුසහගතා චා''තිආදීනං, ''න හෙතූ ඛො පන ධම්මා හෙතුසහගතාපි, න හෙතුසහගතාපී''තිආදීනඤ්ච සම්භවන්තානං අනෙකෙසං දුකානං සඞ්ගහො අනුඤ්ඤාතො විය දිස්සති. තථා හි වක්ඛති ''එතෙන වා ගතිදස්සනෙනා''තිආදි. එවං ආසවගොච්ඡකාදීසුපි අයමත්ථො යථාසම්භවං වත්තබ්බො. ධම්මානං වා සභාවකිච්චාදිං බොධෙතබ්බාකාරඤ්ච යාථාවතො ජානන්තෙන ධම්මසාමිනා යත්තකා දුකා වුත්තා, තත්තකෙසු ඨාතබ්බං. අද්ධා හි තෙ දුකා න වත්තබ්බා, යෙ භගවතා න වුත්තාති වෙදිතබ්බං. න හෙතුහෙතුසම්පයුත්තදුකො ඡට්ඨදුකෙන නින්නානත්ථොති අධිප්පායො. **තෙසූ**ති පඨමදුකතතියදුකෙසු. යදි දුකන්තරෙහි දුකන්තරපදෙහි ච සමානත්ථත්තා එතෙසං දුකානං දුකන්තරපදානඤ්ච අවචනං , එවං සති ඡට්ඨදුකෙ පඨමපදම්පි න වත්තබ්බං චතුත්ථදුකෙ දුතියපදෙන සමානත්ථත්තා. තථා ච ඡට්ඨදුකොයෙව න හොතීති චොදනං සන්ධායාහ **"චතුත්ථදුකෙ"**තිආදි. **දුකපූරණත්ථ**න්ති ඉදං සමානත්ථතංයෙව සන්ධාය වුත්තං, දෙසනාවිසෙසො පන විජ්ජතියෙව. අත්ථන්තරතාභාවෙපි පකාරභෙදහෙතුකං දුකන්තරවචනන්ති දස්සිතො හි අයමත්ථොති. **එතෙන ගතිදස්සනෙනා**ති අත්ථවිසෙසාභාවෙපි ඡට්ඨදුකපූරණසඞ්ඛාතෙන නයදස්සනෙන. **පඨමදුකෙ…පෙ…. දස්සිතො** පාළියං වුත්තෙහි චතුත්ථපඤ්චමෙහි, අට්ඨකථායං දස්සිතෙහි පුරිමෙහි ද්වීහි, ඉධ දස්සිතෙහි චතූහි. **තෙසූ**ති දුතියතතියදුකෙසු. **පඨමදුකපක්ඛෙපෙන දස්සිතො** පාළියං ඡට්ඨදුකෙන ඉතරත්‍ර ච ඉතරදුකෙහීති වෙදිතබ්බං.

7-13. **පච්චයභාවමත්තෙන…පෙ…. අත්ථීත**න්ති එතෙන න පටිලද්ධත්තතාසඞ්ඛාතා සසභාවතාව අත්ථිතා, අථ ඛො පටිපක්ඛෙන අනිරොධො අප්පහීනතා අනිප්ඵාදිතඵලතා කාරණාසමුග්ඝාතෙන ඵලනිබ්බත්තනාරහතා චාති ඉමමත්ථං දස්සෙති. තථා හි ''ඉමස්මිං සති ඉදං හොතී''ති එත්ථ ''සතී''ති ඉමිනා වචනෙන යෙන විනා යං න හොති, තං අතීතාදිපි කාරණං සඞ්ගහිතමෙවාති. තෙනෙවාහ **"න සහෙතු…පෙ…. කාලානමෙවා"**ති. **සමෙ…පෙ…. දීපෙති** සමෙච්ච සම්භූය පච්චයෙහි කතන්ති **සඞ්ඛත**න්ති. **අයමෙතෙසං විසෙසො**ති අයං පච්චයනිබ්බත්තානං පච්චයවන්තතා

අනෙකපච්චයනිප්ඵාදිතතා ච දුකද්වයෙ පුරිමපදත්ථානං භෙදො, ඉතරෙසං පන පුරිමපදසඞ්ගහිතධම්මවිධුරසභාවතායාති. **අචිනි…පෙ…. ඨපනතොති** ‘‘එත්තකා’’ති පභෙදපරිච්ඡෙදනිද්ධාරණවසෙන අභිධම්මමාතිකායං ධම්මානං අවුත්තත්තා වුත්තං. සුත්තන්තමාතිකායං පන නිද්ධාරිතසරූපසඞ්ඛාවිසෙසත්තා විනිච්ඡිතත්ථපරිච්ඡෙදායෙව අවිජ්ජාදයො වුත්තාති. **‘‘පථවීආදි රූප’’**න්ති එතස්මිං අත්ථවිකප්පෙ අනෙකහෙතුකෙසු චිත්තුප්පාදෙසු හෙතූනං සහෙතුකභාවො විය සබ්බෙසං පථවීආදීනං රූපිභාවො සිද්ධොති ආහ **‘‘පුරිම…පෙ…. පජ්ජති’’**ති. න හි තෙසු නියතො කත්ථචි සංසාමිභාවොති. අනිච්චානුපස්සනාය වා ලුජ්ජති ජිජ්ජති විනස්සතීති ගහෙතබ්බො ලොකොති තංගහණරහිතානං ලොකුත්තරානං නත්ථි ලොකතා. **තෙනෙවාති** දුක්ඛසච්චභාවෙන පරිඤ්ඤෙය්‍යාභාවෙනාති අත්ථො.

දුකබහුතා ආපජ්ජතීති කස්මා වුත්තං, නනු වීසති දුකා විභත්තා, ‘‘අවුත්තොපි යථාලාභවසෙන වෙදිතබ්බො’’ති ච වක්ඛතීති දුකබහුතා ඉච්ඡිතා එවාති? සච්චමෙතං, තංයෙව පන දුකබහුතං අනිච්ඡන්තො එවමාහ. අපිච දුකබහුතා ආපජ්ජති, සා ච ඛො විඤ්ඤාණභෙදානුසාරිනී, තත්‍රාපි කාමාවචරකුසලතො ඤාණසම්පයුත්තානි, තථා මහාකිරියතො මනොද්වාරාවජ්ජනන්ති එවංපකාරානං සබ්බධම්මාරම්මණවිඤ්ඤාණානං අනාමසනතො න බ්‍යාපිනීති දස්සෙති **‘‘දුකබහුතා’’**තිආදිනා. අබ්‍යාපිභාවෙ පන දොසං දස්සෙන්තො **‘‘තථා ච…පෙ…. සියා’’**ති ආහ. **නිද්දෙසෙන ච විරුද්ධන්ති** ‘‘යෙ තෙ ධම්මා චක්ඛුවිඤ්ඤෙය්‍යා, න තෙ ධම්මා සොතවිඤ්ඤෙය්‍යා’’තිආදිනා රූපායතනාදීනං පච්චෙකචක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිනා කෙනචි විඤ්ඤෙය්‍යතං, සොතවිඤ්ඤාණාදිනා කෙනචි නවිඤ්ඤෙය්‍යතඤ්ච දස්සෙන්තෙන නික්ඛෙපරාසිනිද්දෙසෙන ‘‘ද්වින්නම්පි පදානං අත්ථනානත්තතො දුකො හොතී’’ති ඉදං වචනං විරුද්ධං, තථා අත්ථුද්ධාරනිද්දෙසෙනපි අත්ථතො න සමෙතීති අත්ථො. **තත්ථාති** තස්සං නික්ඛෙපරාසිසංවණ්ණනායං. යො ච පටිසෙධො කතො අත්ථනානත්තතො දුකං දස්සෙතුන්ති අධිප්පායො. **න හි සම…පෙ…. සෙධෙතුන්ති** එතෙන ‘‘යෙ තෙ ධම්මා චක්ඛුවිඤ්ඤෙය්‍යා, න තෙ ධම්මා සොතවිඤ්ඤෙය්‍යා’’ති එත්තකෙසු නිද්දෙසපදෙසු දුකපදද්වයප්පවත්ති පාළිතො එව විඤ්ඤායතීති දස්සෙති.

තථෙවාති උභින්නං කෙචින-සද්දානං අනියමතො චක්ඛුසොතාදිනිස්සයවොහාරෙන චක්ඛුසොතවිඤ්ඤාණාදිකො භින්නසභාවොයෙව ධම්මො අත්ථොති දස්සනවසෙන. රූපායතනමෙව හි චක්ඛුසොතවිඤ්ඤාණෙහි විඤ්ඤෙය්‍යාවිඤ්ඤෙය්‍යභාවතො ‘‘කෙනචි විඤ්ඤෙය්‍යං කෙනචි නවිඤ්ඤෙය්‍ය’’න්ති ච වුච්චතීති. යදි එවං ඉමස්මිම්පි පක්ඛෙ දුකබහුතා ආපජ්ජතීති චොදනං මනසි කත්වා ආහ **‘‘න චෙත්ථ’’**තිආදි. **විඤ්ඤාතබ්බභෙදෙනාති** විඤ්ඤාතබ්බවිසෙසෙන, විඤ්ඤෙය්‍යෙකදෙසෙනාති අත්ථො. **දුකභෙදොති** දුකවිසෙසො, කෙනචි විඤ්ඤෙය්‍යදුකො, තප්පභෙදොයෙව වා. **සමත්තො** පරියත්තො පරිපුණ්ණොති අත්ථො. **යත්තකා විඤ්ඤාතබ්බා තත්තකා දුකාති** දුකභෙදාපජ්ජනප්පකාරදස්සනං. **එවඤ්ච සතී**තිආදිනා ඉමිස්සා සංවණ්ණනාය ලද්ධගුණං දස්සෙති. ‘‘යෙ තෙ ධම්මා චක්ඛුවිඤ්ඤෙය්‍යා, න තෙ ධම්මා සොතවිඤ්ඤෙය්‍යා’’ති රූපායතනස්සෙව වුත්තත්තා අත්ථභෙදාභාවතො කථමයං දුකො හොතීති ආහ **‘‘විඤ්ඤාණනානත්තෙනා’’**තිආදි. යදි පන සබ්බවිඤ්ඤාතබ්බසඞ්ගහෙ දුකොසමත්තො හොති, නික්ඛෙපරාසිනිද්දෙසො කථං නීයතීති ආහ **‘‘එතස්ස පනා’’**තිආදි.

එත්ථ පන යථා විඤ්ඤාණනානත්තෙන විඤ්ඤාතබ්බං භින්දිත්වා දුකෙ වුච්චමානෙ සතිපි විඤ්ඤාතබ්බානං බහුභාවෙ යත්තකා විඤ්ඤාතබ්බා, තත්තකා දුකාති නත්ථි දුකබහුතා දුකසඞ්ගහිතධම්මෙකදෙසෙසු දුකපදද්වයප්පවත්තිදස්සනභාවතො. එවං ද්වින්නම්පි පදානං අත්ථනානත්තෙන දුකෙ වුච්චමානෙපි යත්තකානි විඤ්ඤාණානි, තත්තකා දුකාති නත්ථි දුකබහුතා දුකසඞ්ග…පෙ…. භාවතො එව. න හි එකංයෙව විඤ්ඤාණං ‘‘කෙනචි කෙනචී’’ති වුත්තං, කින්තු අපරම්පීති සබ්බවිඤ්ඤාණසඞ්ගහෙ දුකො සමත්තො හොති, න ච කත්ථචි දුකස්ස පච්ඡෙදො අත්ථි ඉන්ද්‍රියවිඤ්ඤාණානං විය මනොවිඤ්ඤාණස්සපි විසයස්ස භින්නත්තා. න හි අතීතාරම්මණං විඤ්ඤාණං අනාගතාදිආරම්මණං හොති, අනාගතාරම්මණං වා අතීතාදිආරම්මණං, තස්මා යථාලද්ධවිසෙසෙන විසිට්ඨෙසු මනොවිඤ්ඤාණභෙදෙසු තස්ස තස්ස විසයස්ස ආලම්බනානාලම්බනවසෙන දුකපදද්වයප්පවත්ති න සක්කා නිවාරෙතුං. තෙනෙව ච අට්ඨකථායං ‘‘මනොවිඤ්ඤාණෙන පන කෙනචි විඤ්ඤෙය්‍යාඤ්චෙව අවිඤ්ඤෙය්‍යාඤ්චාති අයමත්ථො අත්ථි, තස්මා සො අවුත්තොපි යථාලාභවසෙන වෙදිතබ්බො’’ති භූමිභෙදවසෙන යථාලාභං දස්සෙස්සති. ‘‘වචත්ථානාභාවතො’’ති ඉදම්පි අනාමට්ඨවිසෙසං මනොවිඤ්ඤාණසාමඤ්ඤමෙව ගහෙත්වා වුත්තං. පාළි පන ඉන්ද්‍රියවිඤ්ඤාණෙහි නයදස්සනවසෙන ආගතාති දට්ඨබ්බං. එවඤ්ච කත්වා ඉමිස්සාපි අත්ථවණ්ණනාය ‘‘කෙනචී’’ති පදං අනියමෙන සබ්බවිඤ්ඤාණසඞ්ගාහකන්ති සිද්ධං හොති, නිද්දෙසෙන ච න කොචි විරොධො. චක්ඛුවිඤ්ඤෙය්‍යානසොතවිඤ්ඤෙය්‍යභාවෙහි දුකපදද්වයප්පවත්ති දස්සිතා, න පන චක්ඛුවිඤ්ඤෙය්‍යාචක්ඛුවිඤ්ඤෙය්‍යභාවෙහි විසෙසකාරණාභාවතො. කිඤ්ච ‘‘යෙ වා පනා’’ති පදන්තරසම්පිණ්ඩනතොපි ‘‘යෙ තෙ ධම්මා චක්ඛුවිඤ්ඤෙය්‍යා…පෙ…. න තෙ ධම්මා චක්ඛුවිඤ්ඤෙය්‍යා’’ති (ධ. ස. 1101) එත්තාවතා දුකපදද්වයප්පවත්ති දස්සිතාති විඤ්ඤායති. පදන්තරභාවදස්සනත්ථො හි යෙවාපන-සද්දො යථා ‘‘යෙ කෙචි කුසලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ කුසලමූලා. යෙ වා පන කුසලමූලා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා කුසලා’’තිආදීසු (යම. 1.මූලයමක.1). අඤ්ඤථා ‘‘යෙ තෙ ධම්මා චක්ඛුවිඤ්ඤෙය්‍යා, න තෙ ධම්මා සොතවිඤ්ඤෙය්‍යා. යෙ තෙ ධම්මා සොතවිඤ්ඤෙය්‍යා, න තෙ ධම්මා චක්ඛුවිඤ්ඤෙය්‍යා’’ති පාළි අභවිස්ස. යං පන වදන්ති ‘‘යෙ තෙ ධම්මා චක්ඛුවිඤ්ඤෙය්‍යා…පෙ…. න තෙ ධම්මා චක්ඛුවිඤ්ඤෙය්‍යාති ඉමිනා අත්ථතො ද්වෙ දුකා වුත්තා හොන්තී’’ති, තදපි චක්ඛුවිඤ්ඤෙය්‍යාචක්ඛුවිඤ්ඤෙය්‍යතං සොතවිඤ්ඤෙය්‍යාසොතවිඤ්ඤෙය්‍යතඤ්ච සන්ධාය වුත්තං, න පන ‘‘චක්ඛුවිඤ්ඤෙය්‍යානසොතවිඤ්ඤෙය්‍යතං සොතවිඤ්ඤෙය්‍යානචක්ඛුවිඤ්ඤෙය්‍යතඤ්චා’’ති දට්ඨබ්බං. එතෙන පාළිපටිසෙධනඤ්ච නිවාරිතං දට්ඨබ්බං පටිසෙධනස්සෙව අභාවතො. තථා යස්ස ආරම්මණස්ස විජානනභාවෙන යො

අත්ථො වුච්චමානො අනියමදස්සනත්ථං ''කෙනචී''ති වුත්තො, සොයෙව තතො අඤ්ඤස්ස අවිජානනභාවෙන වුච්චමානො අනියමදස්සනත්ථං පුන ''කෙනචී''ති වුත්තොති තදත්ථදස්සනෙ තෙනෙවාති අයං පදත්ථො න සම්භවතීති න සක්කා වත්තුන්ති. එවමෙත්ථ යථා අට්ඨකථා අවට්ඨිතා, තථා අත්ථො යුජ්ජතීති වෙදිතබ්බං.

14-19. සන්තානස්ස අජඤ්ඤමලිනභාවකරණතො කණ්හකම්මවිපාකහෙතුතො ච අපරිසුද්ධත්තා **''අසුචිභාවෙන සන්දන්තී''**ති වුත්තං. **තත්ථාති** වණෙ. **පග්ඝරණක...පෙ.... සද්දොති** එතෙන ආසවො විය ආසවොති අයම්පි අත්ථො දස්සිතොති දට්ඨබ්බං. **ගොත්‍රභූ...පෙ.... වුත්තානීති** එතෙන ගොත්‍රභුග්ගහණං උපලක්ඛණං යථා ''කාකෙහි සප්පි රක්ඛිතබ්බ''න්ති දස්සෙති. ගොත්‍රභුසදිසා ගොත්‍රභූති පන අත්ථෙ සති ගුණප්පධානත්ථානං එකෙන සද්දෙන අවචනීයත්තා වොදානාදයොව වුත්තා භවෙය්‍යුං. අථ වා **ගොත්‍රභූති** එකසෙසෙන සාමඤ්ඤෙන වා අයං නිද්දෙසොති වෙදිතබ්බං. අභිවිධිවිසයං අවධින්ති විභත්තිං පරිණාමෙත්වා වත්තබ්බං.

සම්පයුත්තෙහි ආසවෙහි **තංසහිතතා** ආසවසහිතතා. ඉදං වුත්තං හොති – යථා සහෙතුකානං සම්පයුත්තෙහි හෙතූහි සහෙතුකතා, න එවං සාසවාති වුත්තධම්මානං සම්පයුත්තෙහි ආසවෙහි සාසවතා, අථ ඛො විප්පයුත්තෙහීති. දුකන්තරෙ අවුත්තපදභාවොයෙවෙත්ථ දුකයොජනාය ඤායාගතතා. යදි එවං හෙතුගොච්ඡකෙ කථන්ති ආහ **''හෙතුගොච්ඡකෙ පනා''**තිආදි. **පඨමෙ දුකෙ දුතියස්ස පක්ඛෙපෙ එකොති** චතුත්ථදුකමාහ. **පඨමෙ දුකෙ තතියස්ස පක්ඛෙපෙ ද්වෙති** ''ආසවා චෙව ධම්මා ආසවවිප්පයුත්තා ච, ආසවවිප්පයුත්තා චෙව ධම්මා නො ච ආසවා''ති ඉමිනා සද්ධිං පඤ්චමදුකමාහ. **පඨමස්ස දුතියෙ දුකෙ පක්ඛෙපෙ එකොති** ''නො ආසවා ධම්මා සාසවාපි අනාසවාපී''ති අයමෙකො. **තතියෙ පඨමස්ස පක්ඛෙපෙ ද්වෙති** ''ආසවා ධම්මා ආසවසම්පයුත්තාපි ආසවවිප්පයුත්තාපි, නො ආසවාධම්මා ආසවසම්පයුත්තාපි ආසවවිප්පයුත්තාපී''ති ඉමෙ ද්වෙ. **තතියෙ දුතියස්ස පක්ඛෙපෙ එකොති** ''සාසවා ධම්මා ආසවසම්පයුත්තාපි ආසවවිප්පයුත්තාපී''ති එකො. **දුතියෙ තතියස්ස පක්ඛෙපෙ එකොති** ඡට්ඨදුකමාහ. **තීහීති** චතුත්ථපඤ්චමඡට්ඨෙහි. **ඉතරෙති** තදවසිට්ඨා පඤ්ච. තෙ පන පඨමෙ තතියදුකදුතියපදපක්ඛෙපෙ එකො, දුතියෙ පඨමදුකදුතියපදපක්ඛෙපෙ එකො, තතියෙ පඨමස්ස එකෙකපදපක්ඛෙපෙ ද්වෙ, තතියෙ දුතියදුකපඨමපදපක්ඛෙපෙ එකොති එවං වෙදිතබ්බා. ''සාසවා ධම්මා ආසවාපි නො ආසවාපි. ආසවසම්පයුත්තා ධම්මා ආසවාපි නො ආසවාපි. ආසවවිප්පයුත්තා ධම්මා ආසවාපි නො ආසවාපී''ති එතෙසම්පි, ''ආසවසහගතා ධම්මා නො ආසවසහගතා ධම්මා''ති එවමාදීනඤ්ච අග්ගහණෙ කාරණං ගහණනයො ච පුබ්බෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං.

එස නයොති යො එස පඨමදුකෙ දුතියදුකපක්ඛෙපාදිකො උපායො ඉධ ආසවගොච්ඡකෙ වුත්තො, එස නයො සංයොජනගොච්ඡකාදීසු දුකන්තරනිද්ධාරණෙති අත්ථො. තත්ථ පාළියං අනාගතදුකා සංයොජනගොච්ඡකෙ තාව ''සංයොජනා චෙව ධම්මා සංයොජනවිප්පයුත්තා ච, සංයොජනවිප්පයුත්තා චෙව ධම්මා නො ච සංයොජනා, සංයොජනා ධම්මා සංයොජනසම්පයුත්තාපි සංයොජනවිප්පයුත්තාපි, නො සංයොජනා ධම්මා සංයොජනසම්පයුත්තාපි සංයොජනවිප්පයුත්තාපි, නො සංයොජනා ධම්මා සංයොජනියාපි අසංයොජනියාපි, සංයොජනියා ධම්මා සංයොජනසම්පයුත්තාපි සංයොජනවිප්පයුත්තාපී''ති පඤ්ච. එවං ගන්ථඔඝයොගඋපාදානගොච්ඡකෙසු පච්චෙකං පඤ්ච. නීවරණගොච්ඡකෙ පන නීවරණානං නීවරණවිප්පයුත්තභාවාභාවතො ''නො නීවරණා ධම්මා නීවරණියාපි අනීවරණියාපි, නො නීවරණා ධම්මා නීවරණසම්පයුත්තාපි නීවරණවිප්පයුත්තාපි, නීවරණියා ධම්මා නීවරණසම්පයුත්තාපි නීවරණවිප්පයුත්තාපී''ති තයො. තථා පරාමාසගොච්ඡකෙ ''නො පරාමාසා ධම්මා පරාමට්ඨාපි අපරාමට්ඨාපි, නො පරාමාසා ධම්මා පරාමාසසම්පයුත්තාපි පරාමාසවිප්පයුත්තාපි, පරාමට්ඨා ධම්මා පරාමාසසම්පයුත්තාපි පරාමාසවිප්පයුත්තාපී''ති. කිලෙසගොච්ඡකෙ ''නො කිලෙසා ධම්මා සංකිලෙසිකාපි අසංකිලෙසිකාපි, නො කිලෙසා ධම්මා සංකිලිට්ඨාපි අසංකිලිට්ඨාපි, නො කිලෙසා ධම්මා කිලෙසසම්පයුත්තාපි කිලෙසවිප්පයුත්තාපි, සංකිලෙසිකා ධම්මා සංකිලිට්ඨාපි අසංකිලිට්ඨාපි, සංකිලෙසිකා ධම්මා කිලෙසසම්පයුත්තාපි කිලෙසවිප්පයුත්තාපි, අසංකිලිට්ඨා ධම්මා සංකිලෙසිකාපි අසංකිලෙසිකාපී''ති ඡ දුකාති එවං වෙදිතබ්බා. සෙසං වුත්තනයමෙව.

20-25. **පච්චයභාවෙනාති** සංයොජනත්ථං දස්සෙති. යථාසකං පච්චයභාවො එව හි කාමරාගාදීනං වට්ටසංයොජනන්ති. යදි එවං කථං කාමරාගාදීනංයෙව සංයොජනභාවොති ආහ **''සතිපී''**තිආදි. **අඤ්ඤෙසන්ති** සංයොජනෙහි අඤ්ඤෙසං කිලෙසාභිසඞ්ඛාරාදීනං. **තප්පච්චයභාවෙති** තෙසං කිලෙසකම්මවිපාකවට්ටානං පච්චයභාවෙ. ඔරම්භාගියුද්ධංභාගියභාවෙන සඞ්ගහිතා පරිච්ඡින්නා **ඔර...පෙ.... සඞ්ගහිතා,** තෙහි කාමරාගාදීහි විසෙසපච්චයභූතෙහි. කාමකම්මභවාදීනං කාමූපපත්තිභවාදිනිප්ඵාදනෙපි නියමොති කත්වා ආහ **''තංතං...පෙ.... හොතී''**ති. තෙන සංයොජනානං භාවෙ යථාවුත්තනියමානං කම්මූපපත්තිභවානං භාවං දස්සෙත්වා තදභාවෙ අභාවං දස්සෙන්තො **''න වා''**තිආදිමාහ. **බන්ධනං** අසෙරිභාවකරණං අන්දුබන්ධනාදයො විය. **ගන්ථකරණං** අවච්ඡින්නතාකරණං. **චක්කලකං** පාදපුඤ්ඡනරජ්ජුමණ්ඩලං. **න චොදෙතබ්බන්ති** පඤ්ඤාචක්ඛුනා පචුරජනස්ස පස්සිතුං අසක්කුණෙය්‍යත්තා යථාවුත්තවිසෙසස්ස සද්ධෙය්‍යතං ආහ. තිවිධො හි අත්ථො කොචි පච්චක්ඛසිද්ධො යො රූපාදිධම්මානං පච්චත්තවෙදනීයො අනිද්දිසිතබ්බාකාරො, සබ්බධම්මානං සභාවලක්ඛණන්ති වුත්තං හොති. කොචි අනුමානසිද්ධො යො ඝටාදීසු පටාදීසු ච පසිද්ධෙන පච්චයායත්තභාවෙන ඝටපට-සද්දාදීනං අනිච්චතාදිආකාරො, කොචි ඔකප්පනසිද්ධො යො පචුරජනස්ස අච්චන්තමදිට්ඨො සද්ධාවිසයො සග්ගනිබ්බානාදි. තත්ථ යස්ස සත්ථුනො වචනං පච්චක්ඛසිද්ධෙ අනුමානසිද්ධෙ ච අත්ථෙ න විසංවාදෙති අවිපරීතප්පවත්තියා, තස්ස වචනෙන

සද්ධෙයාත්ථසිද්ධීති තථාරූපො ච භගවාති **“ධම්මානං සභාව…පෙ…. න වොදෙතබ්බ”**න්ති වුත්තං. එස නයො ඉතො පරෙසුපි එවරූපෙසු.

26-37. යථා සරහෙහි අතික්කමිතබ්බා පබ්බතරාජී සරහනියා, එවං ඔසනියාති සද්දසිද්ධීති ආහ **“තෙනා”**තිආදි.

50-54. විපරියෙසග්ගාහො පරාමසනන්ති ‘‘පරතො’’ති එත්ථ න ධම්මසභාවතො අඤ්ඤථාමත්තං පරන්ති අධිප්පෙතං, අථ ඛො තබ්බිපරියායොති ආහ **“පරතොති නිච්චාදිතො”**ති.

55-68. යදි සභාවතො අවිජ්ජමානං, කථමාරම්මණභාවොති ආහ **“විචිත්තසඤ්ඤාය සඤ්ඤිත”**න්ති, පරිකප්පනාමත්තසිද්ධන්ති අත්ථො. දුවිඤ්ඤෙය්‍යනානත්තතාය නිරන්තරභාවූපගමනං සංසට්ඨභාවොති **“සුවිඤ්ඤෙය්‍යනානත්තත්තා න සංසට්ඨතා”**ති වුත්තං. **තෙසං** අරූපක්ඛන්ධානං. **ඉතරෙහි** රූපනිබ්බානෙහි. කිං පන කාරණං සමානුප්පාදනිරොධානං එකකලාපභූතානං අරූපධම්මානමෙව අඤ්ඤමඤ්ඤං සංසට්ඨතා වුච්චති, න පන තථාභූතානම්පි රූපධම්මානන්ති ආහ **“එස හි තෙසං සභාවො”**ති. තෙන යදිපි කෙචි අරූපධම්මා විසුං ආරම්මණං හොන්ති, දන්ධප්පවත්තිකත්තා පන රූපධම්මානංයෙව සුවිඤ්ඤෙය්‍යනානත්තං, න අරූපධම්මානන්ති තෙසං සංසට්ඨභාවො තදභාවො ච ඉතරෙසං සභාවසිද්ධොති දස්සෙති. සමූහඝනතාය වා දුබ්බිභාගතරත්තා නත්ථි අරූපධම්මානං විසුං ආරම්මණභාවොති දුවිඤ්ඤෙය්‍යනානත්තත්තා තෙසංයෙව සංසට්ඨතා. **අමුඤ්චිත්වා** තදධීනවුත්තිතාය **ගහෙතබ්බතො** බුද්ධියා.

83-100. කාමතණ්හා **කාමො** උත්තරපදලොපෙන යථා රූපභවො රූපං. එවං සෙසෙසුපි. **ආරම්මණකරණවසෙනා**ති එතෙන කාමරූපාරූපතණ්හානං විසයභාවො යථාක්කමං කාමරූපාරූපාවචරතාය කාරණන්ති දස්සෙති. අවස්සඤ්චෙතමෙවං සම්පටිච්ඡිතබ්බං, අඤ්ඤථා කාමාවචරාදිභාවො අපරිපුණ්ණවිසයො සියා. යදි හි ආලම්බිතබ්බධම්මවසෙන භූමිපරිච්ඡෙදො, එවං සති අනාරම්මණානං සඞ්ගහො න සියා. අථ විපාකදානවසෙන, එවම්පි අවිපාකානං සඞ්ගහො න සියා, තස්මා ආරම්මණකරණවසෙන පරියාපන්නානං භූමිපරිච්ඡෙදො කාතබ්බො. එවඤ්හි සති කාමාවචරාදිභාවො පරිපුණ්ණවිසයො සියා. තෙනෙවාහ **“එවඤ්හි සති”**තිආදි. අපරියාපන්නානං පන ලොකතො උත්තිණ්ණභාවෙන අනුත්තරභූමිතා. **අකාමාවචරාදිතා නාපජ්ජතීති** අබ්‍යාපිතදොසං පරිහරති, **කාමාවචරාදිතා නාපජ්ජතීති** අතිබ්‍යාපිතදොසං. නනු ච ඉමස්මිං පක්ඛෙ කාමතණ්හා කතමා, කාමාවචරධම්මාරම්මණා තණ්හා, කාමාවචරධම්මා කතමෙ, කාමතණ්හාවිසයාති ඉතරීතරනිස්සයතා දොසොති? න, අවීචිආදිඑකාදසොකාසනින්නතාය කිඤ්චි තණ්හං කාමතණ්හාභාවෙන ගහෙත්වා තංසභාවාය විසයභාවෙන කාමාවචරධම්මානං උපලක්ඛෙතබ්බත්තා.

ඉදානි යථාවුත්තමත්ථං පාඨෙන සමත්ථෙන්තො **“නික්ඛෙපකණ්ඩෙපි”**තිආදිමාහ. තත්ථ හි කාමතණ්හාය ආලම්බිතබ්බත්තා කාමධාතුපරියාපන්නධම්මා ච කාමභවසඞ්ඛාතෙ කාමෙ ඔගාළ්හා හුත්වා චරන්ති, නාඤ්ඤත්ථාති **එත්ථාවචරාති** වුත්තන්ති. විසෙසත්ථිනා විසෙසො අනුපයුජ්ජතීති ඉමමත්ථං දස්සෙන්තො ආහ **“ලොකස්ස වසෙන පරියාපන්නනිච්ඡයතො”**ති. තෙන ලොකියධම්මෙසු පරියාපන්න-සද්දස්ස නිරුළ්හතං දස්සෙති භගවතො තදුච්චාරණානන්තරං විනෙය්‍යානං තදත්ථපටිපත්තිතො. පරිච්ඡෙදකාපෙක්ඛා පරිච්ඡින්නතාති **“පරිච්ඡෙදකාරිකාය තණ්හාය”**ති වුත්තං. සා හි ධම්මානං කාමාවචරාදිභාවං පරිච්ඡින්දති. **පරි**-සද්දො චෙත්ථ ‘‘උපාදින්නා’’තිආදීසු උප-සද්දො විය සසාධනං කිරියං දීපෙතීති අයමත්ථො වුත්තොති දට්ඨබ්බං.

නිය්‍යානකරණසීලා **නිය්‍යානිකා** යථා ‘‘අපූපභක්ඛනසීලො ආපූපිකො’’ති, නිය්‍යානසීලා එව වා. රාගදොසමොහාව ගහිතාති ඤායති, ඉතරථා පහානෙකට්ඨතාවචනං නිප්පයොජනං සියා. ‘‘රජොහතා න ජොතන්ති, චන්දසූරියා සතාරකා’’තිආදීසු රණ-සද්දස්ස රෙණුපරියායතා දට්ඨබ්බා. සම්පහාරපරියායත්තා යුද්ධ-සද්දස්ස සම්පහාරො ච පහරිතබ්බාධාරොති අකුසලසෙනාව ‘‘සරණා’’ති වුත්තා. **දුක්ඛාදීනන්ති** ඵලභූතානං දුක්ඛවිඝාතඋපායාසපරිළාහානං සභාගභූතාය ච මිච්ඡාපටිපදාය. **තන්නිබ්බත්තකසභාවානං අකුසලානන්ති** එතෙන සබ්බෙසම්පි අකුසලානං සරණතං දස්සෙති.

අභිධම්මදුකමාතිකාපදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සුත්තන්තිකදුකමාතිකාපදවණ්ණනා

101-108. **විජ්ජාසභාගතාය** , න සඞ්කප්පාදයො විය විජ්ජාය උපකාරකභාවතො. **“අහෙජ්ජං…පෙ…. රූහතී”**ති උභයම්පි අනවසෙසප්පහානමෙව සන්ධාය වුත්තං. කිඤ්චාපි හි හෙට්ඨිමමග්ගෙහිපි පහීයමානා කිලෙසා තෙන තෙන ඔධිනා අනවසෙසමෙව පහීයන්ති, යෙ පන අවසිට්ඨා භින්දිතබ්බා, තෙ ලොභාදිකිලෙසභාවසාමඤ්ඤතො පුන විරූළ්හා විය හොන්ති. අරහත්තමග්ගෙ පන උප්පන්නෙ න එවං අවසිට්ඨාභාවතො. **තදුපචාරෙන** නිස්සයවොහාරෙන. කුසලෙහි තාපෙතබ්බාති වා **තපනියා,** තදඞ්ගාදිවසෙන බාධිතබ්බා පහාතබ්බාති අත්ථො. **සමානත්ථානි** අධිවචනාදීනං සඞ්ඛාදිභාවතො. ‘‘සබ්බෙව ධම්මා අධිවචනපථා’’තිආදිනා අධිවචනාදීනං විසයභාවෙ න කොචි ධම්මො වජ්ජිතො,

වචනභාවො එව ච අධිවචනාදීනං වක්ඛමානෙන නයෙන යුජ්ජතීති අධිප්පායෙනාහ **“සබ්බඤ්ච වචනං අධිවචනාදිභාවං භජතී”**ති.

109-118. අඤ්ඤං අනපෙක්ඛිත්වා සයමෙව අත්තනො නාමකරණසභාවො නාමකරණට්ඨොති, තෙන අරූපධම්මානං විය ඔපපාතිකනාමතාය පථවීආදීනම්පි නාමභාවො සියාති ආසඞ්කාය නිවත්තනත්ථං **“නාමන්තරානාපජ්ජනතො”**ති ආහ. න හි විනා පථවීආදිනාමෙනපි රූපධම්මා විය කෙසාදිනාමෙහි විනා වෙදනාදිනාමෙහි අඤ්ඤෙන නාමෙන අරූපධම්මා පිණ්ඩාකාරතො වොහරීයන්තීති. යං පන පරස්ස නාමං කරොති, තස්ස අඤ්ඤාපෙක්ඛං නාමකරණන්ති නාමකරණසභාවතා නත්ථීති සාමඤ්ඤනාමාදිකරණානං නාමභාවො නාපජ්ජති. යස්ස වඤ්ඤෙහි නාමං කරීයති, තස්ස නාමකරණසභාවතාය අභාවොයෙවාති නත්ථි නාමභාවො. යෙ පන අනාපන්නනාමන්තරා සභාවසිද්ධනාමා ච, තෙ වෙදනාදයොව නාමං නාමාති දස්සෙන්තො **“අත්තනාවා”**තිආදිමාහ. ඵස්සාදීනං ආරම්මණාභිමුඛතා තං අග්ගහෙත්වා අප්පවත්තියෙවාති දස්සෙතුං **“අවිනාභාවතො”**ති වුත්තං. **අධිවචනසම්ඵස්සො** මනොසම්ඵස්සො, සො නාමමන්තරෙන ගහෙතුං අසක්කුණෙය්‍යතාය පාකටොති නිදස්සනභාවෙන වුත්තො. **රුප්පනසභාවෙනාති** නිදස්සනමත්තං දට්ඨබ්බං. පකාසකපකාසිතබ්බභාවෙනපි හි විනාපි නාමෙන රූපධම්මා පාකටා හොන්තීති. අථ වා පකාසකපකාසිතබ්බභාවො විසයිවිසයභාවො චක්ඛුරූපාදීනං සභාවො, සො රුප්පනසභාවෙ සාමඤ්ඤෙ අන්තොගධොති දට්ඨබ්බං.

119-123. **ඉතො පුබ්බෙ පරිකම්මන්**තිආදිනා සමාපත්තිවුට්ඨානකුසලතා විය සමාපත්තිකුසලතාපි ඣානලාභීනංයෙව හොතීති වුත්තං විය දිස්සති. ‘‘ඉතරෙසම්පි අනුස්සවවසෙන සමාපත්තීනං අප්පනාපරිච්ඡෙදපඤ්ඤා ලබ්භතී’’ති වදන්ති. ‘‘එවං සීලවිසොධනාදිනා සමාපත්තිං අප්පෙතීති ජානනකපඤ්ඤා සහ පරිකම්මෙන අප්පනාපරිච්ඡෙදජානනකපඤ්ඤා’’ති කෙචි. **වුට්ඨානෙ කුසලභාවො** වුට්ඨානවසිතා. **පුබ්බෙති** සමාපජ්ජනතො පුබ්බෙ.

124-134. සොභනෙ රතො සුරතො, තස්ස භාවො සොරච්චන්ති ආහ **“සොභනකම්මරතතා”**ති. සුට්ඨු වා ඔරතො විරතො සොරතො , තස්ස භාවො සොරච්චන්ති. අයං පනත්ථො අට්ඨකථායං වුත්තො එව. **අප්පටිසඞ්ඛානං** මොහො. **කුසලභාවනා** බොධිපක්ඛියධම්මානං වඩ්ඪනා. **සඤ්ඤාණං** උපලක්ඛණං. **සවිග්ගහං** සබිම්බකං. **උපලක්ඛෙතබ්බාකාරං** ධම්මජාතං, ආරම්මණං වා. **අවික්ඛෙපොති** චිත්තවික්ඛෙපපටිපක්ඛො. උජුවිපච්චනීකතාය හි පහානවුට්ඨානෙන ච අවික්ඛෙපො වික්ඛෙපං පටික්ඛිපති, පවත්තිතුං න දෙතීති.

135-142. **කාරණසීලං** ලොකියං. **ඵලසීලං** ලොකුත්තරං තෙන සිජ්ඣතීති කත්වා, ලොකියස්සපි වා සීලස්ස කාරණඵලභාවො පුබ්බාපරභාවෙන දට්ඨබ්බො. **සම්පන්නසමුදායස්ස** පරිපුණ්ණසමූහස්ස. **අකුසලා සීලා** අකුසලා සමාචාරා. **සීලසම්පදා** සීලසම්පත්ති සීලගුණාති අත්ථො. **සහොත්තප්පං ඤාණන්**ති ඔත්තප්පස්ස ඤාණප්පධානතං ආහ, න පන ඤාණස්ස ඔත්තප්පසහිතතාමත්තං. න හි ඔත්තප්පරහිතං ඤාණං අත්ථීති. **අධිමුත්තතා** අභිරතිවසෙන නිරාසඞ්කාපවත්ති. **නිස්සටතා** විසංයුත්තතා. එත්ථ ච අධිමුත්තතානිස්සටතාවචනෙහි තදුභයපරියායා ද්වෙ විමුත්තියො එකසෙසනයෙන ඉධ ‘‘විමුත්තී’’ති වුත්තාති දස්සෙති. තථා හි වුත්තං ‘‘චිත්තස්ස ච අධිමුත්ති නිබ්බානඤ්චා’’ති. උප්පජ්ජති එතෙනාති උප්පාදො, න උප්පාදොති **අනුප්පාදො,** තබ්භූතෙ අනුප්පාදපරියොසානෙ විමොක්ඛන්තෙ අනුප්පාදස්ස අරියමග්ගස්ස කිලෙසානං වා අනුප්පජ්ජනස්ස පරියොසානෙති ඨානඵලෙහි අරියඵලමෙව උපලක්ඛීයතීති දට්ඨබ්බං.

මාතිකාපදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කාමාවචරකුසලපදභාජනීයවණ්ණනා

1. අප්පෙතුන්ති නිගමෙතුං. ‘‘පදභාජනීයං න වුත්ත’’න්ති පදභාජනීයාවචනෙන අප්පනාවරොධං සාධෙත්වා පදභාජනීයාවචනස්ස කාරණං වදන්තො **‘‘සරූපෙනා’’**තිආදිමාහ. තත්ථ ‘‘ඵස්සො හොති’’තිආදීසු හොති-සද්දො අත්ථි-සද්දෙන අනානත්ථොති අධිප්පායෙන වුත්තං **‘‘දුතියෙන හොති-සද්දෙනා’’**ති. පුබ්බෙ අට්ඨකථාධිප්පායෙන වත්වා යථාවුත්තස්ස පාළිප්පදෙසස්ස අප්පනාවරොධො සමත්ථීතොති අත්තනො අධිප්පායං දස්සෙන්තො **‘‘සඞ්ඛෙපෙනා’’**තිආදිමාහ.

ඤාතුං ඉච්ඡිතොති ලක්ඛණස්ස පුච්ඡාවිසයතං දස්සෙතුං වුත්තං. **යෙන කෙනචීති** දස්සනාදිවිසෙසයුත්තෙන, ඉතරෙන වා. අවත්ථාවිසෙසො හි ඤාණස්ස දස්සනතුලනතීරණානි. **‘‘අදිට්ඨ’’**න්තිආදීසු ආභාති යොජෙතබ්බං, සබ්බත්ථ ච ලක්ඛණස්සාති. තඤ්හෙත්ථ අධිකතන්ති. **අදිට්ඨං ජොතීයති එතායාති** එතෙන දිට්ඨං සංසන්දති එතායාති දිට්ඨසංසන්දනා. විමතිං ඡින්දති එතායාති විමතිච්ඡෙදනාති එතාසම්පි සද්දත්ථො නයතො දස්සිතො, අත්ථතො පන සබ්බාපි තථාපවත්තං වචනං, තදුප්පාදකො වා චිත්තුප්පාදොති වෙදිතබ්බං.

අඤ්ඤමඤ්ඤතො පභිජ්ජතීති පභෙදො, විසෙසො, තෙන **පභෙදෙන. ධම්මානං දෙසනන්ති** කිඤ්චාපි සමයභූමිජාතිආරම්මණසභාවාදිවසෙන අනවසෙසප්පභෙදපරිග්ගහතො නිද්දෙසදෙසනාව වත්තුං යුත්තා, තථාපි කුසලාදිමාතිකාපදසඞ්ගහිතවිසෙසොයෙව ඉධ පභෙදොති අධිප්පෙතොති වුත්තං **‘‘පභෙද...පෙ.... දෙසනං ආහා’’**ති. තෙනෙවාහ **අට්ඨකථායං** ‘‘කුසල...පෙ.... දීපෙත්වාති ඵස්සො හොති...පෙ.... අවික්ඛෙපො හොති’’ති (ධ. ස. අට්ඨ. ධම්මුද්දෙසවාර ඵස්සපඤ්චමකරාසිවණ්ණනා). ‘‘ඵස්සො ඵුසනා’’තිආදිනා ච පභෙදවන්තොව සාතිසයං නිද්දිට්ඨො, න පන මාතිකායං වුත්තප්පභෙදොති පභෙදවන්තදස්සනං නිද්දෙසො. **ඉදං වුත්තං හොතී**තිආදිනා ‘‘පභෙදෙ...පෙ.... දස්සනත්ථ’’න්ති ඉමස්ස වාක්‍යස්ස පිණ්ඩත්ථමාහ. යදි ධම්මා එව පුච්ඡිතබ්බා විස්සජ්ජෙතබ්බා ච, කස්මා කුසලාති පභෙදවචනන්ති ආහ **‘‘තෙ පනා’’**තිආදි. න හි පභෙදෙහි විනා පභෙදවන්තො අත්ථීති. ‘‘ඉමෙ ධම්මා කුසලා’’ති එතෙන ‘‘ඵස්සො හොති’’ති, ‘‘ඵස්සො ඵුසනා’’ති ච ආදිනා උද්දිට්ඨනිද්දිට්ඨානං ධම්මානං කුසලභාවො විස්සජ්ජිතො හොතීති ඉමිනා අධිප්පායෙන **‘‘ඉමෙ ධම්මා කුසලාති විස්සජ්ජනෙපී’’**ති ආහ. **ඉමස්මිඤ්හීති හි**-සද්දො කාරණත්ථො. තෙන යස්මා ධම්මාව දෙසෙතබ්බා, තෙ ච කුසලා...පෙ.... භෙදා දෙසෙතබ්බා , තස්මාති එවං වා යොජනා. **ධම්මානමෙවාති** අවධාරණඵලං දස්සෙති **‘‘අවොහාරදෙසනාතො’’**ති. **අත්ථානඤ්චාති ච**-සද්දෙන ‘‘ඵස්සො ඵුසනා’’ති එවමාදිසභාවනිරුත්තිං යථාවුත්තධම්මාදිඤාණඤ්ච සඞ්ගණ්හාති. ‘‘ඉති එවං අයං පවත්තෙතබ්බො නිවත්තෙතබ්බො වා’’ති තථා තථා විධෙතබ්බභාවො ඉතිකත්තබ්බතා, තාය යුත්තො **ඉති...පෙ.... යුත්තො** , තස්ස විධෙතබ්බස්සාති අත්ථො, **විසෙසනත්තා** පභෙදස්සාති අධිප්පායො.

ඉතිකත්තබ්බතායුත්තස්ස විසෙසිතබ්බත්තා **උද්දෙසො ධම්මප්පධානො,** තස්මා තත්ථ ධම්මස්ස විසෙසිතබ්බත්තා ‘‘කුසලා ධම්මා’’ති අයං පදානුක්කමො කතො. **පුච්ඡා සංසයිතප්පධානා** අනිච්ඡිතනිච්ඡයනාය පවත්තෙතබ්බත්තා. තෙන සබ්බධම්මෙසු සමුග්ඝාටිතවිචිකිච්ඡානුසයානම්පි පුච්ඡා දෙසෙතබ්බපුග්ගලගතසංසයාපත්තිං අත්තනි ආරොපෙත්වා සංසයාපන්නෙහි විය පවත්තීයතීති දස්සෙති. කාමාවචරාදිභෙදො විය කුසලාදිභාවෙන කුසලාදිභෙදො ධම්මභාවෙන නියතොති ධම්මාති වුත්තෙ නිච්ඡයාභාවතො ‘‘කුසලා නු ඛො අකුසලා නු ඛො’’තිආදිනා සංසයො හොතීති ආහ **‘‘කුසලාදිභෙදො පන සංසයිතො’’**ති. ධම්මභාවො පන කුසලාදීසු එකන්තිකත්තා නිච්ඡිතොයෙවාති වුත්තං **‘‘න ච ධම්මභාවො සංසයිතො’’**ති. තෙන සංසයිතො නිච්ඡෙතබ්බභාවෙන පධානො එත්ථ කුසලභාවො, න තථා ධම්මභාවොති ධම්මා කුසලාති වුත්තන්ති දස්සෙති.

චිත්තුප්පාදසමයෙති චිත්තස්ස උප්පජ්ජනසමයෙ. ‘‘අථ විජ්ජමානෙ’’ති එත්ථ අථ-සද්දස්ස අත්ථමාහ **‘‘පච්ඡා’’**ති. භොජනගමනාදීහි සමයෙකදෙසනානත්තං දස්සෙත්වා අවසෙසනානත්තං දස්සෙතුං **‘‘සමවායාදී’’**ති වුත්තං. **විසෙසිතාති** එතෙන ‘‘නියමිතා’’ති පදස්ස අත්ථං විවරති, තස්මා යථාවුත්තචිත්තවිසෙසිතබ්බතො සමයතොති අත්ථො. **යථාධිප්පෙතානන්ති** කාමාවචරාදිවිසෙසයුත්තානං. ‘‘තස්මිං සමයෙ’’ති චිත්තුප්පත්තියා විසෙසිතබ්බොපි සමයො යෙන චිත්තෙන උප්පජ්ජමානෙන විසෙසීයති, තස්සෙව චිත්තස්ස ‘‘යස්මිං සමයෙ’’ති එත්ථ සයං විසෙසනභාවං ආපජ්ජති. තථා ‘‘තස්මිං සමයෙ’’ති එත්ථ විසෙසනභූතං චිත්තං අත්තනා විසෙසිතබ්බසමයස්ස උපකාරත්ථං ‘‘යස්මිං සමයෙ...පෙ.... චිත්ත’’න්ති විසෙසිතබ්බභාවං ආපජ්ජති. උපකාරොති ච අඤ්ඤමඤ්ඤං අවච්ඡෙදකාවච්ඡින්දිතබ්බභාවොති දට්ඨබ්බං. පුරිමධම්මානං භඞ්ගසමකාලං, භඞ්ගානන්තරමෙව වා පච්ඡිමධම්මානං උප්පත්ති **පුරිමපච්ඡිමානං නිරන්තරතා** කෙනචි අනන්තරිතතා. යාය භාවපක්ඛස්ස බලවභාවෙන පටිච්ඡාදිතො විය හුත්වා අභාවපක්ඛො න පඤ්ඤායතීති තදෙවෙතන්ති ගහණවසෙන පචුරජනො විපරියෙසිතො, සොයමත්ථො අලාතචක්කෙන සුපාකටො හොති. තෙනෙවාහ **‘‘එකීභූතානමිවා’’**ති . එකසමූහවසෙන එකීභූතානමිව පවත්ති **සමූහඝනතා,** දුබ්බිඤ්ඤෙය්‍යාකිච්චභෙදවසෙන එකීභූතානමිව පවත්ති **කිච්චඝනතාති** යොජනා. එත්ථ ච පච්චයපච්චයුප්පන්නභාවෙන පවත්තමානානං අනෙකෙසං ධම්මානං කාලසභාවබ්‍යාපාරාරම්මණෙහි දුබ්බිඤ්ඤෙය්‍යාභෙදතාය එකීභූතානමිව ගහෙතබ්බතා යථාක්කමං සන්තතිඝනතාදයොති දට්ඨබ්බං.

සහකාරීකාරණසන්නිජ්ඣං සමෙතීති **සමයො,** සමවෙතීති අත්ථොති **සමය**-සද්දස්ස සමවායත්ථතං දස්සෙන්තො **"පච්චයසාමග්ගී"**න්ති ආහ. සමෙති සමාගච්ඡති එත්ථ මග්ගබ්‍රහ්මචරියං තදාධාරපුග්ගලෙහීති **සමයො,** ඛණො. සමෙන්ති එත්ථ, එතෙන වා, සමාගච්ඡන්ති ධම්මා සහජාතධම්මෙහි උප්පාදාදීහි වාති **සමයො,** කාලො. ධම්මප්පවත්තිමත්තතාය අත්ථතො අභූතොපි හි කාලො ධම්මප්පවත්තියා අධිකරණං කරණං විය ච පරිකප්පනාමත්තසිද්ධෙන රූපෙන වොහරීයතීති. සමං, සහ වා අවයවානං අයනං පවත්ති අවට්ඨානන්ති **සමයො,** සමූහො යථා ''සමුදායො''ති. අවයවසහාවට්ඨානමෙව හි සමූහො. පච්චයන්තරසමාගමෙ එති ඵලං එතස්මා උප්පජ්ජති පවත්තති වාති **සමයො,** හෙතු යථා ''සමුදයො''ති. සමෙති සම්බන්ධො එති සවිසයෙ පවත්තති, සම්බන්ධා වා අයන්ති එතෙනාති **සමයො,** දිට්ඨි. දිට්ඨිසංයොජනෙන හි සත්තා අතිවිය බජ්ඣන්තීති. සමයනං සඞ්ගති සමොධානන්ති **සමයො,** පටිලාභො. සමස්ස නිරොධස්ස යානං, සම්මා වා යානං අපගමො අප්පවත්තීති **සමයො,** පහානං. අභිමුඛභාවෙන සම්මා එතබ්බො අභිසමෙතබ්බො අධිගන්තබ්බොති අවිපරීතො සභාවො **අභිසමයො.** අභිමුඛභාවෙන සම්මා වා එති ගච්ඡති බුජ්ඣතීති **අභිසමයො,** අවිරාධෙත්වා ධම්මානං අවිපරීතසභාවාවබොධො. එත්ථ ච උපසග්ගානං ජොතකමත්තත්තා තස්ස තස්ස අත්ථස්ස වාචකො **සමය**-සද්දො එවාති සඋපසග්ගොපි වුත්තො. **තාපෙනවාති** පීළනාදීනෙව. **විප්ඵාරිකතා** සෙරිභාවෙන කිරියාසු උස්සාහනපරිනිප්ඵන්නො.

කෙසුචීති අකුසලවිපාකාදීසු. ඛණස්ස අසම්භවො තෙන විනාභාවොති ආහ **"නනූ"**තිආදි. **ධම්මෙනෙවාති** විසෙසන්තරරහිතෙන. තංයෙව හි අවධාරණෙන නිවත්තිතං විසෙසං දස්සෙති **"න තස්ස පවත්තිත්ථා"**තිආදිනා. **යථා වා තථා වාති** කාලෙන ලොකො පවත්තති නිවත්තතීති වා කාලො නාම භාවො වත්තනලක්ඛණො භාවානං පවත්තිඔකාසදායකොති වා යෙන තෙන පකාරෙන. ඉධ උත්තමහෙතුනො සම්භවො එව නත්ථීති හෙතුහෙතුසාධාරණහෙතුයෙව පටිසෙධෙති. **තප්පච්චයතං** අනෙකපච්චයතං.

පකතිස්සරවාදග්ගහණං නිදස්සනමත්තං දට්ඨබ්බං. පජාපතිපුරිසකාලවාදාදයොපි **"එකකාරණවාදො"**ති. **වා**-සද්දෙන වා තෙසම්පි සඞ්ගහො දට්ඨබ්බො. **අවයව...පෙ.... දායො වුත්තො** අවයවධම්මෙන සමුදායස්ස අපදිසිතබ්බත්තා, යථා ''සමං චුණ්ණං, අලඞ්කතො දෙවදත්තො''ති ච. **අනිප්ඵාදනං** නිප්ඵාදනාභාවො අහෙතුභාවො. නිප්ඵාදෙතුං අසමත්ථස්ස පන පච්චයන්තරානං සහස්සෙපි සමාගතෙ නත්ථෙව සමත්ථතාති ආහ **"නිප්ඵාදනසමත්ථස්සා"**ති. එත්ථ ච සහකාරීකාරණායත්තා ඵලුප්පාදනා පච්චයධම්මානං අඤ්ඤමඤ්ඤාපෙක්ඛාති වුත්තාති අපෙක්ඛා වියාති අපෙක්ඛා දට්ඨබ්බා.

නිබ්‍යාපාරෙසු අබ්‍යාවටෙසු. **එකෙකස්මින්ති** අට්ඨකථායං ආමෙඩිතවචනස්ස ලුත්තනිද්දිට්ඨතං දස්සෙති. සති ච ආමෙඩිතෙ සිද්ධො බහුභාවොති. අන්ධසතං පස්සතීති ච පච්චත්තවචනං නිද්ධාරණෙ භුම්මවසෙන පරිණාමෙත්වා **"අන්ධසතෙ"**ති ආහ. තථා එකෙකස්මින්ති ඉමිනා විසුං අසමත්ථතා ජොතිතාති අන්ධසතං පස්සතීති සමුදිතං පස්සතීති අත්ථතො අයමත්ථො ආපන්නොති ආහ **"අන්ධසතං සහිතං පස්සතීති අධිප්පායො"**ති. **අඤ්ඤථාති** යථාරුතවසෙන අත්ථෙ ගය්හමානෙ. යස්මා **අසා...පෙ.... සිද්ධො** සිවිකුබ්බහනාදීසු, තස්මා නායමත්ථො සාධෙතබ්බො. ඉදානි තස්සත්ථස්ස සුපාකටභාවෙන අසාධෙතබ්බතං දස්සෙන්තො **"විසු"**න්තිආදිමාහ.

එතෙනුපායෙනාති යොයං ඛණසඞ්ඛාතො සමයො කුසලුප්පත්තියා දුල්ලභභාවං දීපෙති. **අත්තනො දුල්ලභතායාති** එත්ථ ඛණත්ථො වා සමය-සද්දො ඛණසඞ්ඛාතො සමයොති අත්ථො වුත්තො. එතෙන උපායභූතෙන නයභූතෙන. **යොජනා කාතබ්බාති** එත්ථායං යොජනා – **සමවාය...පෙ.... වුත්තිං දීපෙති** සයං පච්චයසාමග්ගීභාවතො, සමවායත්ථො වා සමය-සද්දො සමවායසඞ්ඛාතො සමයො. සො යාය පච්චයසාමග්ගියා සතීති ඉමස්ස අත්ථස්ස පකාසනවසෙන ධම්මානං අනෙකහෙතුතො වුත්තිං දීපෙති. **කාල...පෙ.... පරිත්තතං දීපෙති** අත්තනො අතිපරිත්තතාය. **සමූහ...පෙ.... සහුප්පත්තිං දීපෙති** සයං ධම්මානං සමුදායභාවතො. **හෙතු...පෙ.... වුත්තිතං දීපෙති** සති එව අත්තනි අත්තනො ඵලානං සම්භවතොති. අත්ථපක්ඛෙ ච සද්දපක්ඛෙ ච යස්මිං අතිපරිත්තෙ කාලෙ යස්මිං ධම්මසමුදායෙ යම්හි හෙතුම්හි සතීති එතස්ස අත්ථස්ස ඤාපනවසෙන තදාධාරාය තදධීනාය ච කුසලධම්මප්පවත්තියා දුප්පටිවිජ්ඣතං අනෙකෙසං සහුප්පත්තිං පරාධීනප්පත්තිඤ්ච දීපෙතීති.

දළ්හධම්මා ධනුග්ගහාති දළ්හධනුනො ඉස්සාසා. **දළ්හධනු** නාම ද්විසහස්සථාමං වුච්චති. **ද්විසහස්සථාමන්ති** ච යස්ස ආරොපිතස්ස ජියාබද්ධො ලොහසීසාදීනං භාරො දණ්ඩෙ ගහෙත්වා යාව කණ්ඩප්පමාණා උක්ඛිත්තස්ස පථවිතො මුච්චති. **සික්ඛිතාති** දසද්වාදසවස්සානි ආචරියකුලෙ උග්ගහිතසිප්පා. **කතහත්ථාති** ධනුස්මිං චිණ්ණවසීභාවා. කොචි සිප්පමෙව උග්ගණ්හාති, කතහත්ථො න හොති, ඉමෙ පන න තථාති දස්සෙති. **කතුපාසනාති** රාජකුලාදීසු දස්සිතසිප්පා. **චතුද්දිසා ඨිතා අස්සූති** එකස්මිංයෙව පදෙසෙ ථම්භං වා රුක්ඛං වා යං කිඤ්චි එකංයෙව නිස්සාය චතුද්දිසාභිමුඛා ඨිතා සියුන්ති අත්ථො. **එවං වුත්තජවනපුරිසස්සාති** න එවරූපො පුරිසො කොචි භූතපුබ්බො අඤ්ඤත්‍ර බොධිසත්තෙන. සො හි ජවනහංසකාලෙ එවරූපමකාසි. සුත්තෙ පන අභූතපරිකප්පනවසෙන උපමාමත්තං ආහටං. **තප්පරභාවාති** තප්පරභාවතො හෙතුසඞ්ඛාතස්ස සමයස්ස පරායත්තවුත්තිදීපනෙ එකන්තබ්‍යාවටසභාවතොති අත්ථො. යෙ පන ''තප්පරභාවො''ති පඨන්ති, තෙසං පච්චයායත්තවුත්තිදීපනතො තප්පරභාවො හෙතුසඞ්ඛාතස්ස සමයස්ස, තස්මා තස්ස පරායත්තවුත්තිදීපනතා වුත්තාති යොජනා. සමුදායායත්තතාදීපනෙ තප්පරො, තදෙකදෙසායත්තතාදීපනෙ තප්පරො න හොතීති ආහ **"අතප්පරභාවතො"**ති.

නනු ච තං තං උපාදාය පඤ්ඤත්තො කාලො වොහාරමත්තකො, සො කථං ආධාරො තත්ථ වුත්තධම්මානන්ති ආහ **"කාලොපි හී"**තිආදි. යදි කිරියාය කිරියන්තරලක්ඛණං භාවෙනභාවලක්ඛණං, කා පනෙත්ථ ලක්ඛණකිරියාති ආහ **"ඉහාපී"**තිආදි. **ලක්ඛණභූතභාවයුත්තොති ඉති**-සද්දො හෙතුඅත්ථො. ඉදං වුත්තං හොති – යස්මා සත්තාසඞ්ඛාතාය ලක්ඛණකිරියාය යුත්තො සමයො, තස්මා තත්ථ භුම්මනිද්දෙසොති.

උද්දානතොති යදි සඞ්ඛෙපතොති අත්ථො. නනු ච අවසිට්ඨකිලෙසාදයො විය කිලෙසකාමොපි අස්සාදෙතබ්බතාය වත්ථුකාමෙ සමවරුද්ධො ඤාණං විය ඤෙය්‍යොති සඞ්ඛෙපතො එකොයෙව කාමො සියාති අනුයොගං සන්ධායාහ **"කිලෙසකාමො"**තිආදි. **සහිතස්සාති** විසයවිසයිභාවෙන අවට්ඨිතස්ස. "උද්දානතො ද්වෙ කාමා"ති කිඤ්චාපි සබ්බෙ කාමා උද්දිට්ඨා, "චතුන්නං අපායාන"න්තිආදිනා පන විසයස්ස විසෙසිතත්තා ඔරම්භාගියකිලෙසභූතො කාමරාගො ඉධ කිලෙසකාමොති ගහිතොති **"තෙනා"**තිආදිමාහ. චොදකො තස්ස අධිප්පායං අජානන්තො **"නනු චා"**තිආදිනා අනුයුඤ්ජති. ඉතරො පන **"බහලකිලෙසස්සා"**තිආදිනා අත්තනො අධිප්පායං විවරති.

කාමාවචරධම්මෙසූ විමානකප්පරුක්ඛාදිප්පකාරෙසු පරිත්තකුසලාදීසු වා. නනු ච "චතුන්නං අපායාන"න්ති විසයස්ස විසෙසිතත්තා රූපාරූපධාතුග්ගහණස්ස අසම්භවොයෙවාති? න, "උද්දානතො ද්වෙ කාමා"ති නිරවසෙසතො කාමානං උද්දිට්ඨත්තා. උද්දිට්ඨෙපි හි කාමසමුදායෙ යථා තදෙකදෙසොව ගය්හති, තං දස්සෙතුං **"දුවිධො"**තිආදිමාහ. **කාමරාගො** පඤ්චකාමගුණිකො රාගො. **කාමතණ්හා** කාමාවචරධම්මවිසයා තණ්හා. **නිරොධතණ්හා** උච්ඡෙදදිට්ඨිසහගතො රාගො. **ඉධාති** එකාදසවිධෙ පදෙසෙ. යදි අනවසෙසප්පවත්ති අධිප්පෙතා, "දුවිධොපෙසො"ති න වත්තබ්බං වත්ථුකාමෙකදෙසස්ස ඉධ අප්පවත්තනතොති අනුයොගෙන යෙභුය්‍යභාවතො අනවසෙසො විය අනවසෙසොති වා අත්ථො ගහෙතබ්බොති දස්සෙන්තො **"වත්ථුකාමොපී"**තිආදිමාහ. අනවසෙසසදිසතා චෙත්ථ සභාවභින්නස්ස කස්සචි අනවසෙසතො. **එවඤ්ච කත්වාති** කිලෙසකාමවත්ථුකාමානං අනවසෙසපරිපුණ්ණභාවෙන අභිලක්ඛිතත්තාති අත්ථො. **වාසද්දස්ස රස්සත්තං කතන්ති** කාමාවචරසද්දෙ හෙතුකත්තුඅත්ථො අන්තොනීතොති දස්සෙති.

විසයෙති වත්ථුස්මිං අභිධෙය්‍යත්ථෙති අත්ථො. **නිමිත්තවිරහෙති** එතෙන රුළ්හීසු කිරියා විභාගකරණාය, න අත්තකිරියායාති දස්සෙති. **කුසලභාවන්ති** ජාතකබාහිතිකසුත්තඅභිධම්මපරියායෙන කථිතං කුසලත්තං. **තස්සාති** සුඛවිපාකභාවස්ස. **තස්ස පච්චුපට්ඨානතං චත්තුකාමතායාති** එතෙන "අනවජ්ජසුඛවිපාකලක්ඛණ"න්ති එත්ථ සුඛසද්දො ඉට්ඨපරියායො වුත්තොති දස්සෙති. සඤ්ඤාපඤ්ඤාකිච්චං සඤ්ඤාණකරණපටිවිජ්ඣනානි, තදුභයවිධුරා ආරම්මණූපලද්ධි "විජානාතී"ති ඉමිනා වුච්චතීති ආහ **"සඤ්ඤා…පෙ…. ගහණ"**න්ති. නනු ච ඵස්සාදිකිච්චතොපි විසිට්ඨකිච්චං චිත්තන්ති? සච්චමෙතං, සො පන විසෙසො න තථා දුරවබොධො, යථා සඤ්ඤාපඤ්ඤාවිඤ්ඤාණානන්ති සඤ්ඤාපඤ්ඤාකිච්චවිසිට්ඨලක්ඛණතාය විඤ්ඤාණලක්ඛණමාහ. අනන්තරධම්මානං පගුණබලවභාවස්ස කාරණභාවෙන පවත්තමානො සන්තානං චිනොති නාම. තථාපවත්ති ච ආසෙවනපච්චයභාවොති ආහ **"ආසෙවනපච්චයභාවෙන චිනොතී"**ති.

චිත්තකතමෙවාති අභිසඞ්ඛාරවිඤ්ඤාණකතමෙව. **නානත්තාදීනං චවත්ථානන්ති** එත්ථ චවත්ථානං පච්චෙකං යොජෙතබ්බං. **චවත්ථානං** පරිච්ඡෙදො අසඞ්කරභාවො. තෙන ච ධම්මො නිච්ඡිතො නාම හොතීති ආහ **"නිච්ඡිතතා"**ති. **ලිඞ්ගනානත්තාදීනීති** එත්ථ ඉත්ථිපුරිසසණ්ඨානවසෙන ලිඞ්ගනානත්තං. දෙවමනුස්සතිරච්ඡානාදිවසෙන ඉත්ථිලිඞ්ගස්ස පුථුත්තං, තථා පුරිසලිඞ්ගස්ස. දෙවාදිභෙදෙ ඉත්ථිලිඞ්ගෙ පච්චෙකං නානත්තකායතාසඞ්ඛාතස්ස අඤ්ඤමඤ්ඤවිසදිසසභාවස්ස දෙසාදිභෙදභින්නස්ස ච විසෙසස්ස වසෙන පභෙදො වෙදිතබ්බො. තථා පුරිසලිඞ්ගෙ. ලිඞ්ගනිබ්බත්තකස්ස වා කම්මස්ස යථාවුත්තනානත්තාදිවසෙන ලිඞ්ගස්ස නානත්තාදීනි යොජෙතබ්බානි. ලිඞ්ගනානත්තාදීසු පවත්තත්තා සඤ්ඤාදීනං නානත්තාදීනි. තෙනෙවාහ "කම්මනානත්තාදීහි නිබ්බත්තානි හි තානී"ති. අපදාදිනානාකරණදස්සනෙන ලිඞ්ගනානත්තං දස්සිතං. තස්මිඤ්ච දස්සිතෙ සඤ්ඤානානත්තාදයො දස්සිතා එවාති ආවත්තති භවචක්කන්ති දස්සෙන්තො ආහ **"අනාග…පෙ…. සටෙන්තො"**ති. ඉත්ථිලිඞ්ගපුරිසලිඞ්ගාදි විඤ්ඤාණාධිට්ඨිතස්ස රූපක්ඛන්ධස්ස සන්නිවෙසවිසෙසො. සඤ්ඤාසීසෙන චත්තාරො ඛන්ධා වුත්තා. වොහාරවචනෙන ච පඤ්චන්නං ඛන්ධානං වොහරිතබ්බභාවෙන පවත්ති දීපිතා, යා සා තණ්හාදිට්ඨිඅභිනිවෙසහෙතූති ඉමමත්ථං දස්සෙන්තො **"ලිඞ්ගාදි…පෙ…. යොසානානී"**ති ආහ.

"යෙ කෙචි, භික්ඛවෙ, ධම්මා අකුසලා අකුසලභාගියා, සබ්බෙතෙ මනොපුබ්බඞ්ගමා"ති (අ. නි. 1.56-57), "මනොපුබ්බඞ්ගමා ධම්මා"ති (ධ. ප. 1, 2) ච එවමාදිවචනතො චිත්තහෙතුකං කම්මන්ති ආහ **"කම්මඤ්හි චිත්තතො නිබ්බත්ත"**න්ති. **යථාසඞ්ඛ්‍යන්ති** කම්මතො ලිඞ්ගං ලිඞ්ගතො සඤ්ඤාති අත්ථො. න පුරිමවිකප්පෙ විය කම්මතො ලිඞ්ගසඤ්ඤා ලිඞ්ගතො ලිඞ්ගසඤ්ඤාති උභයතො උභයප්පවත්තිදස්සනවසෙන. "භෙදං ගච්ඡන්ති ඉත්ථායං පුරිසොති වා"ති භෙදස්ස විසෙසිතත්තා ඉත්ථාදිභාවෙන වොහරිතබ්බභාවො ඉධ භෙදොති **"ඉත්ථිපුරිසාදිවොහාරං ගච්ඡන්තී"**ති වුත්තං. **අද්ධද්වයවසෙනාති** අතීතපච්චුප්පන්නද්ධද්වයවසෙන. ගුණාභිබ්‍යාපනං කිත්තීති ආහ **"පත්ථටයසත"**න්ති. කම්මනානාකරණෙන විනා කම්මනිබ්බත්තනානාකාරණාභාවතො **"කම්මජෙහි…පෙ…. නානාකරණ"**න්ති වුත්තං. **අවිපච්චනොකාසො** අට්ඨානභූතා, ගතිකාලොපි වා. කාමාවචරං අභිසඞ්ඛාරවිඤ්ඤාණං රූපධාතුයා චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිං ජනෙත්වා අනොකාසතාය තදාරම්මණං අජනෙන්තං එත්ථ නිදස්සෙතබ්බං. එකච්චචිත්තකරණස්ස අධිප්පෙතත්තා චක්ඛාදිවෙකල්ලෙන චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං අජනකං කම්මවිඤ්ඤාණං අවසෙසපච්චයවිකලෙ අනොගධං දට්ඨබ්බං.

තදපි **කාලගතිපයොගාදීති** ආදි-සද්දෙන සඞ්ගහිතන්ති. එත්ථ ච ‘‘සහකාරීකාරණවිකලං විපාකස්ස අච්චන්තං ඔකාසමෙව න ලභති, ඉතරං විපාකෙකදෙසස්ස ලද්ධොකාසන්ති, ඉදමෙතෙසං නානත්ත’’න්ති වදන්ති, තං විපාකස්ස ඔකාසලාභෙ සති සහායකාරණවිකලතාව නත්ථීති අධිප්පායෙන වුත්තං.

භවතු තාව භවිත්වා අපගතං භූතාපගතං, අනුභවිත්වා අපගතං පන කථන්ති ආහ **‘‘අනුභූතභූතා’’**තිආදි. තෙන **අනුභූත**-සද්දෙන යො අත්ථො වුච්චති, තස්ස **භූත**-සද්දොයෙව වාචකො, න **අනු**-සද්දො, **අනු**-සද්දො පන ජොතකොති දස්සෙති. සාධාභඞ්ගසදිසා හි නිපාතොපසග්ගාති. කිරියාවිසෙසකත්තඤ්ච උපසග්ගානං අනෙකත්ථත්තා ධාතුසද්දානං තෙහි වත්තබ්බවිසෙසස්ස ජොතනභාවෙනෙව අවච්ඡින්දනන්ති යත්තකා ධාතුසද්දෙන අභිධාතබ්බා අත්ථවිසෙසා, තෙසං යං සාමඤ්ඤං අවිසෙසො, තස්ස විසෙසෙ අවට්ඨාපනං තස්ස තස්ස විසෙසස්ස ජොතනමෙවාති ආහ **‘‘සාමඤ්ඤ…පෙ…. විසෙසීයති’’**ති. **අනුභූත**-සද්දො බහුලං කම්මත්ථෙ එව දිස්සතීති තස්ස ඉධ කත්තුඅත්ථවාචිතං දස්සෙතුං **‘‘අනුභූතසද්දො වා’’**තිආදිමාහ. සතිපි සබ්බෙසං චිත්තුප්පාදානං සවෙදයිතභාවතො ආරම්මණානුභවනෙ, සවිපල්ලාසෙ පන සන්තානෙ චිත්තාභිසඞ්ඛාරවසෙන පවත්තිතො අබ්‍යාකතෙහි විසිට්ඨො කුසලාකුසලානං සාතිසයො විසයානුභවනාකාරොති අයමත්ථො ඉධාධිප්පෙතොති දස්සෙන්තො **‘‘වත්තුං අධිප්පායවසෙනා’’**ති ආහ. **භූතාපගතභාවාභිධානාධිප්පායෙනාති** කුසලාකුසලස්ස ආකඞ්ඛනුපායමාහ.

උප්පතිතකිච්චනිප්ඵාදනතො උප්පතිතසදිසත්තා **‘‘උප්පතිත’’**න්ති වුත්තං. **උප්පජ්ජිතුං ආරද්ධොති** අනාගතස්සපි තස්සෙව උප්පන්න-සද්දෙන වුත්තතාය කාරණමාහ. එත්ථ ච රජ්ජනාදිවසෙන ආරම්මණරසානුභවනං සාතිසයන්ති අකුසලඤ්ච කුසලඤ්ච උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධතාසාමඤ්ඤෙන ‘‘සබ්බසඞ්ඛතං භූතාපගත’’න්ති වුත්තං. සම්මොහවිනොදනියං පන ‘‘විපාකානුභවනවසෙන තදාරම්මණං. අවිපක්කවිපාකස්ස සබ්බථා අවිගතත්තා භවිත්වා විගතතාමත්තවසෙනකම්මඤ්ච භූතාපගත’’න්ති වුත්තං. තෙනෙව තත්ථ ඔකාසකතුප්පන්නන්ති විපාකමෙවාහ. ඉධ පන කම්මම්පීති. ආරම්මණකරණවසෙන භවති එත්ථ කිලෙසජාතන්ති **භූමීති** වුත්තා උපාදානක්ඛන්ධා. **අග්ගිආහිතො වියාති** භූමිලද්ධන්ති වත්තබ්බතාය උපායං දස්සෙති. **එතෙනාති** කම්මං. **එතස්සාති** විපාකො වුත්තොති දට්ඨබ්බං.

අවික්ඛම්භිතත්තාති අවිනොදිතත්තා. **සභූමියන්ති** සකභූමියං. **විච්ඡින්දිත්වාති** පුන උප්පජ්ජිතුං අදත්වා. **ඛණත්තයෙකදෙසගතං ඛණත්තයගතන්ති වුත්තන්ති** යථාවුත්තස්ස උදාහරණස්ස උපචාරභාවමාහ. තෙන උප්පන්නා ධම්මා පච්චුප්පන්නා ධම්මාති ඉදමෙත්ථ උදාහරණං යුත්තන්ති දස්සෙති. **පධානෙනාති** පධානභාවෙන. **දෙසනාය චිත්තං පුබ්බඞ්ගමන්ති** ලොකියධම්මෙ දෙසෙතබ්බෙ චිත්තං පුබ්බඞ්ගමං කත්වා දෙසනා භගවතා උචිතාති දස්සෙති. **ධම්මසභාවං වා සන්ධායාති** ලොකියධම්මානං අයං සභාවො යදිදං තෙ චිත්තජෙට්ඨකා චිත්තපුබ්බඞ්ගමා පවත්තන්තීති දස්සෙති. තෙන තෙසං තථාදෙසනාය කාරණමාහ, සබ්බෙ අකුසලා ධම්මා චිත්තවජ්ජාති අත්ථො. **කෙචීති** පදකාරා. **ඵස්සාදයොපීති පි**-සද්දෙන රාගාදයො සම්පිණ්ඩෙති. කාලභෙදාභාවෙපි පච්චයභාවෙන අපෙක්ඛිතො ධම්මො පුරිමනිප්ඵන්නො විය වොහරීයතීති ආහ **‘‘පඨමං උප්පන්නො විය’’**ති. අනුපචරිතමෙවස්ස පුබ්බඞ්ගමභාවං දස්සෙතුං **‘‘අනන්තරපච්චයමන’’**න්තිආදි වුත්තං. ‘‘ඛීණා භවනෙත්තී’’තිආදිවචනතො (දී. නි. 2.155; නෙත්ති. 114) නෙත්තිභූතාය තණ්හාය යුත්තං චිත්තං නායකන්ති ආහ **‘‘තණ්හාසම්පයුත්තං වා’’**ති.

‘‘යං තස්මිං සමයෙ චෙතසිකං සාත’’න්ති නිද්දිට්ඨත්තා සොමනස්සවෙදනා සාතසභාවාති ආහ **‘‘සභාවවසෙන වුත්ත’’**න්ති. නිප්පරියායෙන **මධුර**-සද්දො රසවිසෙසපරියායො, ඉට්ඨභාවසාමඤ්ඤෙන ඉධ උපචාරෙන වුත්තොතිආහ **‘‘මධුරං විය’’**ති. පරමත්ථතො තණ්හාවිනිමුත්තො නන්දිරාගො නන්දිරාගභාවො වා නත්ථීති **‘‘න එත්ථ සම්පයොගවසෙන සහගතභාවො අත්ථී’’**ති, **‘‘නන්දිරාගසහගතා’’**ති ච වුච්චති. තෙන විඤ්ඤායති ‘‘සහගතසද්දො තණ්හාය නන්දිරාගභාවං ජොතෙතී’’ති. අවත්ථාවිසෙසවාචකො වා සහ-සද්දො ‘‘සනිදස්සනා’’තිආදීසු විය, සබ්බාසුපි අවත්ථාසු නන්දිරාගසභාවාවිජහනදීපනවසෙන නන්දිරාගභාවං ගතා නන්දිරාගසහගතාති තණ්හා වුත්තා. ගත-සද්දස්ස වා ‘‘දිට්ඨිගත’’න්තිආදීසු විය අත්ථන්තරාභාවතො නන්දිරාගසභාවා තණ්හා **‘‘නන්දිරාගසහගතා’’**ති වුත්තා, නන්දිරාගසභාවාති අත්ථො. **ඉධාපීති** ඉමිස්සං අට්ඨකථායං. **ඉමස්මිම්පි පදෙති** ‘‘සොමනස්සසහගත’’න්ති එතස්මිම්පි පදෙ. **අයමෙවත්ථොති** සංසට්ඨො එව. **යථාදස්සිතසංසට්ඨසද්දොති** අත්ථුද්ධාරප්පසඞ්ගෙන පාළිතො අට්ඨකථාය ආගතසංසට්ඨසද්දො. **සහජාතෙති** සහජාතත්ථෙ.

කාලවිසෙසානපෙක්ඛො කම්මසාධනො **ආභට්ඨ**-සද්දො භාසිතපරියායොති දස්සෙන්තො ආහ **‘‘අභාසිතබ්බතා අනාභට්ඨතා’’**ති. **පාළියන්ති** ඉමිස්සා පඨමචිත්තුප්පාදපාළියං. **අභාසිතත්තා එවාති** අසඞ්ඛාරිකභාවස්ස අවුත්තත්තා එව. කාරණපරියායත්තා වත්ථුසද්දස්ස පච්චයභාවසාමඤ්ඤතො ද්වාරභූතධම්මානම්පි සියා වත්ථුපරියායොති ආහ **‘‘ද්වාරං වත්ථූති වුත්ත’’**න්ති. තෙන වත්ථු විය වත්ථූති දස්සෙති. මනොද්වාරභූතා ධම්මා යෙහුය්‍යෙන හදයවත්ථුනා සහ චරන්තීති **ද්වාරෙන…පෙ…. හදයවත්ථු වුත්තන්ති** ආහ යථා ‘‘කුන්තා පචරන්තී’’ති. **සකිච්චභාවෙනාති** අත්තනො කිච්චභාවෙන, කිච්චසහිතතාය වා. **අඤ්ඤාසාධාරණොති ස**-සද්දස්ස අත්ථමාහ. සකො හි රසො සරසොති.

අනන්තරචිත්තහෙතුකත්තා චිත්තස්ස එකසමුට්ඨානතා වුත්තා, සහජාතචිත්තඵස්සහෙතුකත්තා චෙතසිකානං ද්විසමුට්ඨානතා. ‘‘චිත්තසමුට්ඨානා ධම්මා, ඵුට්ඨො භික්ඛවෙ වෙදෙති, ඵුට්ඨො සඤ්ජානාති, ඵුට්ඨො චෙතෙතී’’ති (සං. නි. 4.93) හි වුත්තං.

සුඛුමරජාදිරූපන්ති අණුතජ්ජාරිරූපමාහ. පරමාණුරූපෙ පන වත්තබ්බමෙව නත්ථි. **වත්ථුපරිත්තතායාති** එතෙන අනෙකකලාපගතානි බහූනියෙව රූපායතනානි සමුදිතානි සංහච්චකාරිතාය සිවිකුබ්බහනඤායෙන චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස ආරම්මණපච්චයො, න එකං කතිපයානි වාති දස්සෙති. නනු ච එවං සන්තෙ චක්ඛුවිඤ්ඤාණං සමුදායාරම්මණං ආපජ්ජතීති? නාපජ්ජති සමුදායස්සෙව අභාවතො. න හි පරමත්ථතො සමුදායො නාම කොචි අත්ථි. වණ්ණායතනමෙව හි යත්තකං යොගාදෙසෙ අවට්ඨිතං, සති පච්චයන්තරසමායොගෙ තත්තකං යථාවුත්තෙන ඤායෙන චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස ආරම්මණපච්චයො හොති අවිකප්පකත්තා තස්ස. තදභිනිහටං පන මනොවිඤ්ඤාණං අනෙකක්ඛත්තුං උප්පජ්ජමානං පුරිමසිද්ධකප්පනාවසෙන සමූහාකාරෙන සණ්ඨානාදිආකාරෙන ච පවත්තතීති කිං චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස එකං වණ්ණායතනං ආරම්මණං, උදාහු අනෙකානීති න චොදෙතබ්බමෙතං. න හි පච්චක්ඛවිසයෙ යුත්තිමග්ගනා යුත්තා. කිඤ්ච භියො අච්ඡරාසඞ්ඝාතක්ඛණෙන අනෙකකොටිසඞ්ඛාය චිත්තුප්පත්තියා පවත්තනතො චිත්තස්ස ලහුපරිවත්තිතාය සමානෙපි සටසරාවාදිවණ්ණානං යොගාදෙසාවට්ඨානෙ පුරිමමනසිකාරානුරූපං ‘‘සටො’’ති වා ‘‘සරාවො’’ති වා පඨමං තාව එකො මනොවිඤ්ඤාණසන්තානෙන පරිච්ඡිජ්ජති, පච්ඡා ඉතරො චක්ඛුවිඤ්ඤාණවීථියා බ්‍යවහිතෙනාති අවිසෙසවිදූතාය පන සටසරාවාදිබුද්ධියා අභෙදාපත්තිපරිකප්පනාති. ඊදිසීපෙත්ථ චොදනා අචොදනාති දට්ඨබ්බා. **ඛණපරිත්තතායාති** පබන්ධක්ඛණස්ස ඉත්තරතාය. පබන්ධවසෙන හි පච්චෙකං රූපාරූපධම්මා විරොධිඅවිරොධිපච්චයසමායොගෙ ලහුං දන්ධඤ්ච නිරුජ්ඣනතො පරිත්තකාලා දීඝකාලා ච හොන්ති, සභාවලක්ඛණවසෙන පන එකපරිච්ඡෙදා එවාති. යථා ච රූපායතනං, එවං ඉතරානිපි. සද්දාදයොපි හි වත්ථුපරිත්තතාදිභාවෙන ලබ්භන්තීති. **අච්චාසන්නාදිතායාති ආදි-**සද්දෙන අනාවජ්ජනං කෙනචි පටිච්ඡන්නතාති එවමාදිං සඞ්ගණ්හාති. විසයිධම්මං විසෙසතො සිනොති බන්ධතීති විසයොති අනඤ්ඤත්ථභාවාපෙක්ඛො විසයොති ආහ **‘‘විසයො අනඤ්ඤත්ථභාවෙනා’’**ති. න හි චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදයො රූපායතනාදිතො අඤ්ඤස්මිං ආරම්මණෙ පවත්තන්තීති. ගාවො චරන්ති එත්ථාති ගොචරො, ගොචරො වියාති ගොචරොති සම්බහුලචාරිතාපෙක්ඛො ගොචරොති ආහ **‘‘ගොචරො තත්ථ චරණෙනා’’**ති. බහුලඤ්හි චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීහි රූපාදයො ගය්හන්ති, න තථා මනොවිඤ්ඤාණෙනාති. **තෙසන්ති** මනොවිඤ්ඤාණෙන ගය්හමානානං රූපායතනාදීනං. ‘‘වචනස්ස අනුපපත්තිතො’’ති කස්මා වුත්තං, නනු පඤ්චද්වාරෙ පවත්තමනොවිඤ්ඤාණධාතුං සන්ධාය තෙසං ගොචරවිසයං පච්චනුභොතීති වචනං උපපජ්ජතියෙවාති? න, නියමාභාවතො. න හි පඤ්චද්වාරාභිනිහටංයෙව මනො ඉධ ‘‘මනො’’ති වුත්තන්ති නියමහෙතු අත්ථීති, එතංයෙව වා චොදනං මනසි කත්වා දිබ්බචක්ඛුඤාණාදිග්ගහණං කතං. **එවංවණ්ණෙනාති**ආදිවචනතො පුබ්බෙනිවාසඅතීතානාගතංසඤාණාදයොපි ඉධ සම්භවන්ති. **ඉතරථාති** රූපං සද්දන්තිආදිනා.

භොජන …පෙ…. **උස්සාහාදීහීති** ඉදං යාය කම්මඤ්ඤතාය රූපකායස්ස කල්ලතා හොති, තස්සා පච්චයනිදස්සනං. භොජනෙ හි සම්මාපරිණතෙ සප්පායෙ ච උතුභොජනෙ සම්මුපයුත්තෙ සම්මාපයොගසඞ්ඛාතෙ කායිකචෙතසිකවීරියෙ ච සමාරද්ධෙ ලහුතාදිසබ්භාවෙන කායො කම්මක්ඛමො හොති සබ්බකිරියානුකූලොති. අථ වා **භොජන…පෙ…. උස්සාහාදීහීති** ඉදං කායස්ස කල්‍යතාය විය උපද්දුතතායපි කාරණවචනං. විසමභොජනාපරිණාමාදිතො හි කායස්ස උපද්දවකරා වාතාදයො උප්පජ්ජන්තීති. **අනුවත්තන්තස්සාති** පදං ‘‘ජයං වෙරං පසවතී’’තිආදීසු (ධ. ප. 201) විය හෙතුඅත්ථවසෙන වෙදිතබ්බං. ජාගරණනිමිත්තඤ්හි ඉධ අනුවත්තනං අධිප්පෙතන්ති. අථ වා **අනුවත්තන්තස්සාති** ඉදං පකතියා දිට්ඨාදිවසෙන ආපාථගමනූපනිස්සයානං කල්‍යතාදිනිබ්බත්තානං කායිකසුඛාදීනං සම්භවදස්සනං. කායකල්‍යතාදිං අනනුවත්තන්තස්ස හි යථාවුත්තඋපනිස්සයාභොගාභාවෙන වුත්තප්පකාරං ආපාථගමනං න සියාති. යථානුභූතෙ රූපාදිවිසයෙ චිත්තස්ස ඨපනං ආවජ්ජනං චිත්තපණිදහනං. යථානුභූතෙන රූපාදිනා සදිසං අසදිසං සම්බන්ධඤ්ච සදිසාසදිසසම්බන්ධං, තස්ස දස්සනාදි සදිසාසදිසසම්බන්ධදස්සනාදි, චිත්තපණිදහනඤ්ච සදිසාසදිස…පෙ…. දස්සනාදි ච **චිත්ත…පෙ…. දස්සනාදයො** තෙ පච්චයාති යොජෙතබ්බං. **ධාතුක්ඛොභාදීති ආදි-**සද්දෙන දෙවතූපසංහාරාදිං සඞ්ගණ්හාති. **තංසදිසතා** දිට්ඨසුතසදිසතා. **තංසම්පයුත්තතා** දිට්ඨසුතපටිබද්ධතා. **කෙනචි වුත්තෙති** ඉමිනා සද්ධාය අනුස්සවනිබ්බත්තතං ආහ. **ආකාරවිචාරණන්ති** තෙසං තෙසං අත්ථානං උපට්ඨානාකාරවිචාරණං. **කත්ථචි** අත්ථෙ.

නියමිතස්සාති කුසලමෙව මයා උප්පාදෙතබ්බන්ති එවං නියමිතස්ස. පසාදසිනෙහාභාවො දොසබහුලතාය හොතීති **ලූඛපුග්ගලා දොසබහුලාති** ආහ.

ආයතනභාවතොති කාරණභාවතො.

විජ්ජමානවත්ථුස්මින්ති එතෙන ‘‘විනාපි දෙය්‍යධම්මපරිච්චාගෙන චිත්තුප්පාදමත්තෙනෙව දානමයං කුසලං උපචිතං හොතී’’ති කෙසඤ්චි අතිධාවනං නිවත්තිතං හොතීති.

ධම්මසවනස්ස ඝොසනං **ධම්මසවනඝොසනං. තස්සාති** ‘‘සද්ධදානං දස්සාමී’’ති සද්ධවත්ථූනං ඨානකරණභෙරිආදීනං සසද්දප්පවත්තිකරණස්ස. **චින්තනං** තථා තථා චිත්තුප්පාදනං. **අඤ්ඤත්ථාති** සුත්තෙසු. **අපරත්ථාති** අභිධම්මපදෙසු. **අපරියාපන්නාති** පදස්ස අත්ථවණ්ණනා ‘‘පරිභොගරසො’’තිආදිකාය අත්ථවණ්ණනාය පරතො බහූසු පොත්ථකෙසු ලිඛීයති, යථාඨානෙයෙව පන ආනෙත්වා වත්තබ්බා. තත්ථ පරමත්ථතො අවිජ්ජමානත්තා ලක්ඛණපඤ්ඤත්තියො අඤ්ඤායතනත්තා ඡ අජ්ඣත්තිකායතනානි අසඞ්ගහිතා ධම්මායතනෙනාති යොජෙතබ්බං.

‘‘එකද්වාරිකකම්මං අඤ්ඤස්මිං ද්වාරෙ උප්පජ්ජතී’’ති කස්මා වුත්තං, නනු රූපාදීසු එකාරම්මණං චිත්තං යථා න අඤ්ඤාරම්මණං හොති චිත්තවිසෙසස්ස අධිප්පෙතත්තා, එවං කම්මවිසෙසෙ අධිප්පෙතෙ කායද්වාරාදීසු එකද්වාරිකකම්මං අඤ්ඤස්මිං ද්වාරෙ න උප්පජ්ජති තත්ථෙව පරියොසිතත්තා, අථ කම්මසාමඤ්ඤං අධිප්පෙතං, රූපාදීසු එකාරම්මණන්ති ඉදං උදාහරණං න සියාති? න, අසදිසභාවවිභාවනවසෙන උදාහටත්තා, ඉතරථා මනොවිඤ්ඤාණභූතං ඉදං චිත්තං ඡසුපි විසයෙසු පවත්තනතො අනිබද්ධාරම්මණන්ති ආරම්මණං සදිසූදාහරණභාවෙන වුච්චෙය්‍ය ආරම්මණං විය ද්වාරම්පි අනිබද්ධන්ති. යස්මා පන සතිපි කම්මානං ද්වාරන්තරචරණෙ යෙභුය්‍යෙන වුත්තියා තබ්බහුලවුත්තියා ච ද්වාරකම්මානං අඤ්ඤමඤ්ඤං වවත්ථානං වක්ඛති, තස්මා පාණාතිපාතාදිභාවසාමඤ්ඤෙන කම්මං එකත්තනයවසෙන ගහෙත්වා තස්ස වචීද්වාරාදීසු පවත්තිසබ්භාවතො කම්මස්ස අනිබද්ධත්තාති වුත්තන්ති ආහ **‘‘කායද්වාරාදීසු එකද්වාරිකකම්මං අඤ්ඤස්මිං ද්වාරෙ න නුප්පජ්ජතී’’**ති. රූපාදීසු පන එකාරම්මණං චිත්තං තෙනෙවාරම්මණෙන පරිච්ඡින්නන්ති විසිට්ඨමෙව ගහිතන්ති ආරම්මණමෙව නිබද්ධන්ති වුත්තන්ති චිත්තවිසෙසො එව ගහිතො, න චිත්තසාමඤ්ඤං. ‘‘නනු ච රූපාරම්මණං වා…පෙ…. ධම්මාරම්මණං වා යං යං වා පනා’’ති ආරම්මණම්පි අනියමෙනෙව වුත්තන්ති? සච්චමෙතං, තත්ථ පන යං රූපාදීසු එකාරම්මණං චිත්තං, තං තෙන විනා නප්පවත්තති, කම්මං පන කායද්වාරිකාදිභෙදං වචීද්වාරාදීසු න නප්පවත්තතීති ඉමස්ස විසෙසස්ස ජොතනත්ථං පාළියං ආරම්මණමෙව ගහිතං, ද්වාරං න ගහිතන්ති ඉමමත්ථං දස්සෙති **‘‘ආරම්මණමෙව නිබද්ධ’’**න්තිආදිනා. **වචීද්වාරෙ උප්පජ්ජමානම්පි** පාණාතිපාතාදීති අත්ථො.

කාමාවචරකුසලං

කායකම්මද්වාරකථාවණ්ණනා

කම්මද්වාරානන්තිආදිනා පකාසෙතබ්බස්ස සරූපං පකාසනුපායඤ්ච දස්සෙති. **නියතරූපරූපවසෙනාති** ධම්මසඞ්ගහෙ නිද්දිට්ඨනියතරූපරූපවසෙන. අඤ්ඤථා කම්මසමුට්ඨානිකකායෙ හදයවත්ථුපි ගහෙතබ්බං සියා. එකසන්තතිපරියාපන්නො උපාදින්නකකායො ඉධ ගහිතොති චක්ඛායතනාදීති වුත්තෙසු එකො භාවො හදයවත්ථු ච ගහිතන්ති න සක්කා වත්තුං ‘‘චක්ඛායතනාදීනි ජීවිතපරියන්තානී’’ති සන්නිවෙසස්ස විභාවිතත්තා.

විප්ඵන්දමානවණ්ණග්ගහණානන්තරං විඤ්ඤත්තිග්ගහණස්ස ඉච්ඡිතත්තා චලනාකාරාව වායොධාතු විඤ්ඤත්තිවිකාරසහිතාති කදාචි ආසඞ්කෙය්‍යාති තන්නිවත්තනත්ථං **‘‘පඨමජවනසමුට්ඨිතා’’**ති ආහ. **දෙසන්තරුප්පත්තිහෙතුභාවෙන චාලෙතුන්ති** එතෙන දෙසන්තරුප්පත්ති චලනං, තංනිමිත්තෙ ච කත්තුභාවො උපචරිතොති දස්සෙති, අඤ්ඤථා ඛණිකතා අබ්‍යාපාරතා ච ධම්මානං න සම්භවෙය්‍යාති. **තදභිමුඛභාවවිකාරවතීති** තංදිසමභිමුඛො තදභිමුඛො, තස්ස භාවො තදභිමුඛභාවො, සො එව විකාරො, තංසමඞ්ගිනී වායොධාතු තදභිමුඛභාවවිකාරවතී. ඉදානි තදභිමුඛභාවවිකා රස්ස විඤ්ඤත්තිභාවං දස්සෙන්තො ආහ **‘‘අධිප්පායසහභාවී’’**තිආදි. **එවඤ්ච කත්වාති**ආදිනා ඉමිස්සා අත්ථවණ්ණනාය ලද්ධගුණං දස්සෙති. තත්ථ **ආවජ්ජනස්සාති** මනොද්වාරාවජ්ජනස්ස. **යතො ඛාත්තිංසාති**ආදිනා තස්ස විඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපකතා න සක්කා පටිසෙධෙතුන්ති දස්සෙති.

පච්චයො භවිතුං සමත්ථොති එතෙන යථාවුත්තවායොධාතුයා ථම්භනචලනසඞ්ඛාතකිච්චනිප්ඵාදනෙ තස්ස ආකාරවිසෙසස්ස සහකාරීකාරණභාවමාහ. අනිදස්සනසප්පටිඝතාදයො විය මහාභූතානං අවත්ථාවිසෙසමත්තං සො ආකාරවිසෙසොති පරමත්ථතො න කිඤ්චි හොතීති **‘‘පරමත්ථතො අභාවං දස්සෙතී’’**ති ආහ. පරමත්ථතො චිත්තසමුට්ඨානභාවො පටිසෙධිතො. කම්මසමුට්ඨානාදිභාවස්ස පන සම්භවොයෙව නත්ථීති යථාවුත්තවිකාරස්ස පරමත්ථතො සබ්භාවෙ නකුතොචිසමුට්ඨිතත්තා අප්පච්චයත්තං ආපන්නං. න හි රූපං අප්පච්චයං අත්ථි, අප්පච්චයත්තෙ ච සති නිච්චභාවො ආපජ්ජති, න ච නිබ්බානවජ්ජො අත්ථො සභාවධම්මො නිච්චො අත්ථි. **චිත්තසමුට්ඨානභාවො වියාති** විඤ්ඤත්තියා චිත්තසමුට්ඨානඋපාදාරූපභාවො උපචාරසිද්ධොති දස්සෙති.

විඤ්ඤත්තියා කරණභූතාය. **යං කරණන්ති** යං චිත්තකිරියං චිත්තබ්‍යාපාරං. **විඤ්ඤත්තියා විඤ්ඤාතත්තන්ති** ඉදමෙස කාරෙතීති යදෙතං අධිප්පායවිභාවනං, එතං විඤ්ඤත්තිවිකාරරහිතෙසු රුක්ඛචලනාදීසු න දිට්ඨං, හත්ථචලනාදීසු පන දිට්ඨං, තස්මා විප්ඵන්දමානවණ්ණවිනිමුත්තො කොචි විකාරො අත්ථි කායිකකරණසඞ්ඛාතස්ස අධිප්පායස්ස ඤාපකොති විඤ්ඤායති. ඤාපකො ච හෙතු ඤාපෙතබ්බමත්ථං සයං ඤාතොයෙව ඤාපෙති, න සබ්භාවමත්තෙනාති වණ්ණග්ගහණානන්තරං විකාරග්ගහණම්පි විඤ්ඤායති. තථා හි විසයභාවමාපන්නො එව සද්දො අත්ථං පකාසෙති, නෙතරො. තෙනෙවාහ **‘‘න හි විඤ්ඤත්ති’’**තිආදි. යදි පන චිත්තජරූපානං චලනාකාරො විඤ්ඤත්ති, චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස විප්ඵන්දමානවණ්ණාරම්මණත්තා තෙනපි සා ගහිතා සියාති ආසඞ්කාය නිවත්තනත්ථං ආහ **‘‘චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්සා’’**තිආදි.

තාලපණ්ණාදිරූපානීතිආදිනාපි විඤ්ඤත්තියා විඤ්ඤාතබ්බතං මනොවිඤ්ඤාණෙනෙව ච විඤ්ඤාතබ්බතං දස්සෙති. සඤ්ජානාති එතෙනාති සඤ්ඤාණං, තස්ස උදකාදිනො සඤ්ඤාණං තංසඤ්ඤාණං, තස්ස ආකාරො තංසඤ්ඤාණාකාරො, උදකාදිසභාවාරිප්පකාරො ච සො තංසඤ්ඤාණාකාරො චාති **උදකා…පෙ…. කාරො,** තං **ගහෙත්වා** ජානිත්වා. **තදාකාරස්සාති** උදකාදිඤාපනාකාරස්ස. යදි යථාවුත්තවිකාරග්ගහණංයෙව කාරණං

අධිප්පායග්ගහණස්ස, අථ කස්මා අග්ගහිතසඞ්කෙතස්ස අධිප්පායග්ගහණං න හොතීති? න කෙවලං විකාරග්ගහණමෙව අධිප්පායග්ගහණස්ස කාරණං, කිඤ්චරහීති ආහ **"එතස්ස පනා"**තිආදි.

අථ පනාතිආදිනා විඤ්ඤත්තියා අනුමානෙන ගහෙතබ්බතං දස්සෙති. **සාධිප්පාය...පෙ.... නන්තරන්ති** අධිප්පායසහිතවිකාරෙන සහජාතවණ්ණායතනග්ගහණසඞ්ඛාතස්ස චක්ඛුද්වාරිකවිඤ්ඤාණසන්තානස්ස අනන්තරං. **අධිප්පායග්ගහණස්සාති** අධිප්පායවවත්ථාපකස්ස තතියවාරෙ ජවනස්ස. **අධිප්පායසහභූ විකාරාභාවෙ අභාවතොති** එතෙන යථාවුත්තවිකාරං අධිප්පායග්ගහණෙන අනුමිනොති. **එවං සතී**තිආදිනා යථානුමිතමත්ථං නිගමනවසෙන දස්සෙති. තත්ථ **උදකාදිග්ගහණෙනෙවාති** තාලපණ්ණාදීනං වණ්ණග්ගහණානන්තරෙන පුරිමසිද්ධසම්බන්ධානුග්ගහිතෙන උදකාදීනං තත්ථ අත්ථිභාවවිජානනෙනෙව. යථා තාලපණ්ණාදීනං උදකාදිසහචාරිප්පකාරතං සඤ්ඤාණාකාරො විඤ්ඤාතොයෙව හොති නානන්තරියකත්තා, එවං විප්ඵන්දමානවණ්ණග්ගහණානන්තරෙන පුරිමසිද්ධසම්බන්ධානුග්ගහිතෙන ගන්තුකාමතාදිඅධිප්පායවිජානනෙනෙව විඤ්ඤත්ති විඤ්ඤාතා හොති තදභාවෙ අභාවතොති උපමායොජනා.

සභාවභූතන්ති අන්වත්ථභූතං. **ද්විධාති** විඤ්ඤාපනතො විඤ්ඤෙය්‍යතො ච. කායවිඤ්ඤත්තියා තථාපවත්තමානාය චෙතනාසඞ්ඛාතස්ස කම්මස්ස කායකම්මභාවො නිප්ඵජ්ජති තාය උපලක්ඛිතබ්බත්තා, න පන චතුවීසතියා පච්චයෙසු කෙනචි පච්චයභාවතොති දස්සෙන්තො **"තස්මිං ද්වාරෙ සිද්ධා"**තිආදිමාහ. තෙන වචීද්වාරුප්පන්නාපි පාණාතිපාතාදයො සඞ්ගහිතාති තෙසං සඞ්ගහිතභාවං දස්සෙති. අථ වා කායද්වාරුප්පන්නාය කායකම්මභූතාය චෙතනාය වසෙන **"තෙන ද්වාරෙන විඤ්ඤාතබ්බභාවතො"**ති වුත්තං, තස්සායෙව ද්වාරන්තරුප්පන්නාය වසෙන **"තෙන ද්වාරෙන නාමලාභතො"**ති. මනොද්වාරාවජ්ජනස්සපි විඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපකභාවො නිච්ඡිතොති **"එකාදසන්නං කිරියචිත්තාන"**න්ති ආහ.

ද්වාරන්තරචාරිනොති ද්වාරන්තරභාවෙන පවත්තනකා. **ද්වාරසම්භෙදාති** ද්වාරානං සඞ්කරණතො. ද්වාරානඤ්හි ද්වාරන්තරභාවප්පත්තියා සති කායද්වාරස්ස වචීද්වාරාදිභාවො, වචීද්වාරස්ස ච කායද්වාරාදිභාවො ආපජ්ජතීති තංතංද්වාරුප්පන්නකම්මානම්පි සඞ්කරො සියා. තෙනාහ **"කම්මසම්භෙදොපී"**ති. එවං සති කායකම්මං...පෙ.... වවත්ථානං න සියා. යදි කම්මානි කම්මන්තරචාරීනි හොන්ති, කායකම්මාදිකස්ස වචීකම්මාදිකභාවාපත්තිතො ''කම්මසම්භෙදා ද්වාරසම්භෙදොපී''ති කායකම්මං කායකම්මද්වාරන්ති අඤ්ඤමඤ්ඤවවත්ථානං න සියාති ඉමමත්ථමාහ **"කම්මානම්පි කම්මන්තරචරණෙ එසෙව නයො"**ති. කම්මන්තරචරණං කම්මන්තරුපලක්ඛණතා. තෙනෙවාහ **"ද්වාරභාවෙනා"**ති. **ද්වාරන්තරචරණං** ද්වාරන්තරුප්පත්ති. **ද්වාරෙති** අත්තනො ද්වාරෙ. **අඤ්ඤස්මින්ති** ද්වාරන්තරෙ. **කම්මානීති** තංතංද්වාරිකකම්මානි. **අඤ්ඤානීති** අඤ්ඤද්වාරිකකම්මානි. **ද්වාරෙ ද්වාරානි න චරන්තීති** ද්වාරන්තරභාවෙන නප්පවත්තන්ති, ද්වාරන්තරං වා න සඞ්කමන්ති. කිඤ්චාපි විඤ්ඤත්තියා චතුවීසතියා පච්චයෙසු යෙන කෙනචි පච්චයෙන චෙතනාය පච්චයභාවො නත්ථි, තථා පන විඤ්ඤත්තියා පවත්තමානාය එව පාණාතිපාතාදි හොති, නාඤ්ඤථාති සියා විඤ්ඤත්තියා හෙතුභාවො චෙතනායාති වුත්තං **"ද්වාරෙහි කාරණභූතෙහී"**ති. කායකම්මං වචීකම්මන්ති කම්මවවත්ථානස්සෙව වා කාරණභාවං සන්ධාය **"ද්වාරෙහි කාරණභූතෙහී"**ති වුත්තං. යදිපි ''ද්වාරෙහි කම්මානී''ති වුත්තං, ''අඤ්ඤමඤ්ඤං වවත්ථිතා''ති පන වුත්තත්තා කම්මෙහිපි ද්වාරානි වවත්ථිතානීති අයමත්ථොපි සිද්ධොයෙවාති දස්සෙතුං **"න කෙවල"**න්තිආදි වුත්තං. **අද්වාරචාරීහීති** ද්වාරානං සයං වවත්ථිතභාවමාහ, න පන අවවත්ථානං, වවත්ථානමෙවාති අධිප්පායො. ඉදානි තං වවත්ථානං විභාවෙති **කම්මානපෙක්ඛා**තිආදිනා. තත්ථ සමයනියමිතෙන චිත්තෙන සමයො විය ද්වාරනියමිතෙහි කම්මෙහි ද්වාරානි නියමිතානීති අයං සඞ්ඛෙපත්ථො.

එවංසභාවත්තාති ද්වාරභූතෙහි කායාදීහි උපලක්ඛණීයසභාවත්තා. **ආණත්ති...පෙ.... මානස්සාති** කායවචීකම්මානං වචීකායවිඤ්ඤත්තීහි පකාසෙතබ්බතං ආහ. **කායාදීහීති** කායවචීවිඤ්ඤත්තීහි. **තස්මාති** යස්මා ද්වාරන්තරෙ චරන්තානිපි කම්මානි සකෙන ද්වාරෙන උපලක්ඛිතානෙව චරන්ති, තස්මා. **නාපි කම්මං ද්වාරස්සාති** යස්මිං ද්වාරන්තරෙ කම්මං චරති, තස්ස ද්වාරස්ස අනත්තනියස්ස. **තංතංද්වාරමෙවාති** සකද්වාරමෙව. **කම්මස්සාති** සකසකකම්මස්ස. යදි කම්මෙහි ද්වාරානි වවත්ථිතානි, ''කම්මස්ස අනිබද්ධත්තා''ති ඉදං කථං නීයතීති ආහ **"පුබ්බෙ පනා"**තිආදි.

සාති විඤ්ඤත්ති. **තස්සාති** කම්මස්ස. **කෙනචි පකාරෙනාති** චතුවීසතියා පච්චයප්පකාරෙසු කෙනචි පකාරෙන. **තංසහජාතාති** එතෙන කායවිඤ්ඤත්තියා සබ්භාවෙයෙව කායකම්මස්ස සබ්භාවො, නාඤ්ඤථාති පරියායෙන විඤ්ඤත්තියා කම්මස්ස කාරණභාවං විභාවෙති. තෙනෙවාහ **"උප්පත්තිට්ඨානභාවෙන වුත්තා"**ති. **යථාවුත්තනියමෙනා**තිආදිනා කම්මස්ස උප්පත්තිට්ඨානභාවෙ බ්‍යභිචාරාභාවමාහ. තත්ථ **යථාවුත්තනියමෙනාති** අට්ඨකථායං වුත්තප්පකාරෙන වවත්ථානයුත්තිසඞ්ඛාතෙන නියමෙන. **ද්වාරචරණෙති** අඤ්ඤද්වාරචරණෙ.

කායකම්මද්වාරකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

වචීකම්මද්වාරකථාවණ්ණනා

චතූහි අඞ්ගෙහීති එත්ථ ''සුභාසිතංයෙව භාසති, නො දුබ්භාසිතං. ධම්මංයෙව, පියංයෙව, සච්චංයෙව භාසති, නො අලික''න්ති (සං. නි. 1.213; සු. නි. සුභාසිතසුත්ත) යානි අඞ්ගානි සුත්තෙ වුත්තානි, තෙසං චෙතනාසභාවං දස්සෙතුං **''සුභාසිතභාසනා''**තිආදි වුත්තං. **තථාපවත්තාති** සුභාසිතභාසනාදිභාවෙන පවත්තා. **සහ සම්භූතත්තාති** සහෙව උප්පන්නත්තා. න හි වචීවිඤ්ඤත්ති සද්දරහිතා අත්ථි. තථා හි **''යා තාය වාචාය විඤ්ඤත්ති''**ති වුත්තං. ''වාචාගිරා බ්‍යපථො''තිආදිනා (ධ. ස. 636) නාතිසුඛුමංයෙව සද්දවාචං වත්වා ''යා තාය වාචාය විඤ්ඤත්ති''ති, තාය සද්දිං යොජෙත්වා වචීවිඤ්ඤත්තියා වුත්තත්තා රූපායතනං විය වත්ථුපරිත්තතාදිනා සද්දායතනම්පි අනින්ද්‍රියගොචරො අත්ථීති ච අධිප්පායෙන **''යා තාය...පෙ.... විඤ්ඤායති''**ති ආහ.

ඉදානි අවිසෙසෙන චිත්තසමුට්ඨානසද්දස්ස සොතවිඤ්ඤාණාරම්මණතා පාළියං වුත්තාති විතක්කවිප්ඵාරසද්දො න සොතවිඤ්ඤෙය්‍යොති මහාඅට්ඨකථාවාදස්ස පාළියා විරොධං දස්සෙතුං **''චිත්තසමුට්ඨාන''**න්තිආදි වුත්තං. එවං සඞ්ගහකාරස්ස අධිප්පායෙ ඨත්වා මහාඅට්ඨකථාවාදස්ස පටිසෙධෙතබ්බතං දස්සෙත්වා ඉදානි අත්තනො අධිප්පායෙ ඨත්වා තං පරිහරිතුං **''මහාඅට්ඨකථායං පනා''**තිආදිමාහ. සඞ්ඝට්ටනාකාරෙන පවත්තානං භූතානං සද්දස්ස නිස්සයභාවතො සඞ්ඝට්ටනෙන සහෙව සද්දො උප්පජ්ජති. **තප්පච්චයභාවොති** උපාදින්නකසට්ටනස්ස පච්චයභාවො. චිත්තජපථවීධාතුයා උපාදින්නකසට්ටනෙ පච්චයො භවිතුං සමත්ථො චිත්තසමුට්ඨානමහාභූතානං එකො ආකාරවිසෙසො අත්ථි. තදාකාරත්තා හි තෙසං පථවීධාතු උපාදින්නකං ඝට්ටෙතීති ඉමමත්ථං වුත්තානුසාරෙන වෙදිතබ්බත්තා ''වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො''ති වත්වා තමෙව වුත්තනයං **''තබ්බිකාරාන''**න්තිආදිනා විභාවෙති. තත්ථ අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස පච්චයභාවො තප්පච්චයභාවො වුත්තොති අත්ථො. **අඤ්ඤම්පි සබ්බං විධානන්ති** ''න චිත්තසමුට්ඨානාති එතෙන පරමත්ථතො අභාවං දස්සෙති''තිආදිනා අත්තනා වුත්තවිධානං. අට්ඨකථායං පන වුත්තවිධානං ''හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බ''න්ති අට්ඨකථායං වුත්තමෙවාති.

අත්තනො අත්තනො පච්චයුප්පන්නස්ස දෙසන්තරෙ පාරම්පරියෙන උප්පාදනං **දෙසන්තරුප්පාදනපරම්පරතා. ලද්ධාසෙවනෙනාති** ලද්ධපුබ්බාභිසඞ්ඛාරෙන. **චිත්තෙනෙවාති** පඨමචිත්තෙනෙව. ''සත්ත ජවනානි සත්ත අක්ඛරානි නිබ්බත්තෙන්තීති වාදං පටික්ඛිපිත්වා එකජවනවාරපරියාපන්නානි චිත්තානි එකමක්ඛරං නිබ්බත්තෙන්ති''ති වදන්ති. කිඤ්චාපි පඨමචිත්තෙනපි ඝට්ටනා නිප්ඵජ්ජති, එකස්සෙව පන බහුසො පවත්තනෙන අත්ථි කොචි විසෙසොති පුරිමජවනසමුට්ඨිතාහි ඝට්ටනාහි පටිලද්ධාසෙවනෙන සත්තමජවනෙන සමුට්ඨිතා ඝට්ටනා පරිබ්‍යත්තමක්ඛරං නිබ්බත්තෙතීති උපත්ථම්භනං නත්ථීති න සක්කා වත්තුං. ලද්ධාභිසඞ්ඛාරෙන පන පඨමචිත්තෙනපි ඝට්ටනා බලවතී හොතීති අට්ඨකථායං ''උපත්ථම්භනකිච්චං නත්ථි''ති වුත්තං සියා, සබ්බමෙතං වීමංසිත්වා ගහෙතබ්බං.

වචීකම්මද්වාරකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

මනොකම්මද්වාරකථාවණ්ණනා

''සබ්බායපි කායවචීවිඤ්ඤත්තියා කායවචීද්වාරභාවො විය සබ්බස්සපි චිත්තස්ස මනොද්වාරභාවො සම්භවති''ති දස්සනත්ථං අට්ඨකථායං ''අයං නාම මනො මනොද්වාරං න හොතීති න වත්තබ්බො''ති වත්වා තංද්වාරවන්තධම්මදස්සනත්ථං ''අයං නාම චෙතනා''තිආදි වුත්තන්ති ආහ **''යස්ස ද්වාරං මනො, තං දස්සනත්ථං වුත්ත''**න්ති. යථා පන තිවිධචතුබ්බිධකායවචීකම්මානං ද්වාරභාවතො කායකම්මද්වාරවචීකම්මද්වාරානි වුත්තානි, එවං මනොකම්මන්ති වුත්තඅභිජ්ඣාදීනං ද්වාරභාවතො වට්ටහෙතුභූතලොකියකුසලාකුසලසම්පයුත්තමනො එව මනොකම්මද්වාරන්ති සන්නිට්ඨානං කතන්ති දට්ඨබ්බං. චෙතනාය අත්තනො කිච්චං ආරද්ධාය සම්පයුත්තාපි තං තං සකිච්චං ආරභන්තීති සා නෙ සකිච්චෙ පවත්තෙති නාම, තථා පවත්තෙන්ති ච සම්පයුත්තෙ එකස්මිං ආරම්මණෙ අවිප්පකිණ්ණෙ කරොති බ්‍යාපාරෙති චාති වුච්චති, තථා සම්පයුත්තානං යථාවුත්තං අවිප්පකිණ්ණකරණං සම්පිණ්ඩනං ආයූහනං බ්‍යාපාරාපාදනං බ්‍යාපාරණං චෙතයනන්ති ආයූහනචෙතයනානං නානත්තං දස්සෙන්තො **''ඵස්සාදිධම්මෙහී''**තිආදිමාහ. **තථාකරණන්ති** යථා ඵස්සාදයො සකසකකිච්චෙ පසුතා භවන්ති, තථා කරණං. තෙනෙව යථාවුත්තෙන අවිප්පකිණ්ණබ්‍යාපාරණාකාරෙන සම්පයුත්තානං කරණං පවත්තනන්ති දට්ඨබ්බං. **කම්මක්ඛයකරත්තාති** කම්මක්ඛයකරමනස්ස කම්මද්වාරභාවො න යුජ්ජතීති අධිප්පායො. යතො ''කම්මපථකථා ලොකියා එවා''ති වදන්ති.

මනොකම්මද්වාරකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කම්මකථාවණ්ණනා

සමානකාලාපි කාරණඵලකිරියා පුබ්බාපරකාලා විය වත්තුං යුත්තායෙව. සෙය්‍යථාපි පටිච්චසමුප්පාදෙ ''චක්ඛුඤ්ච පටිච්ච රූපෙ ච උප්පජ්ජති චක්ඛුවිඤ්ඤාණ''න්ති දස්සෙතුං **''අථ වා''**තිආදිමාහ. **චොපනකිරියන්ති** විඤ්ඤත්තිද්වයං ආහ. තස්සා හි චිත්තසමුට්ඨානකායසද්දවාචාහි කායවචීවිඤ්ඤත්තීහි එව වා පුරිමපුරිමාහි පවත්තෙතබ්බත්තා ''කායවාචාහි චොපනකිරියං කරොති''ති වුත්තං තබ්බිකාරානං භූතානං තථාපවත්තනතො. අථ වා **කායවාචාහීති** කායවචීවිඤ්ඤත්තීහි . **චොපනකිරියන්ති** රූපකායස්ස ථම්භනචලනකිරියං උපාදින්නකඝට්ටනකිරියඤ්ච. එසා හි කිරියා ''රූපකායං ථම්භෙතුං චාලෙතුං පච්චයො භවිතුං සමත්ථො''ති, ''උපාදින්නකඝට්ටනස්ස පච්චයභූතො''ති ච

වුත්තත්තා කායවචීවිඤ්ඤත්තීහි නිප්ඵජ්ජතීති. එවඤ්ච කත්වා ''චොපනකිරියානිස්සයභූතා කායවාචා''ති, ''කායාදීහි කරණභූතෙහි චොපනාභිජ්ඣාදිකිරියං කරොන්ති වාසිආදීහි විය ඡෙදනාදි''න්ති ච ඉදම්පි වචනං සමත්ථිතං භවති. න කෙවලං ධරමානතාව සබ්භාවො, අථ ඛො මග්ගෙන අසමුච්ඡින්නතාපීති දස්සෙන්තො **''අනිරොධිතෙවා''**ති ආහ. අසමුච්ඡින්නතා ච කායාදීනං තදුපනිස්සයකිලෙසාසමුච්ඡෙදෙනෙවාති දට්ඨබ්බං. ''කායාදීහි කරණභූතෙහි චොපනාභිජ්ඣාදිකිරියං කරොන්ති''ති එතෙන චොපනාභිජ්ඣාදිකිරියානිබ්බත්තිද්වාරෙන චෙතනානිබ්බත්තියෙව වුත්තාති ඉමිනා අධිප්පායෙන **''එවඤ්ච...පෙ.... යුජ්ජන්ති''**ති ආහ. එවඤ්ච කත්වා **කායෙ සති වාචාය සතී**තිආදිවචනං අනුලොමිතං හොති. **යාය චෙතනායා**ති කරණනිද්දෙසො පන කායාදීනං චොපනාභිජ්ඣාදිකිරියාය ච චෙතනාහෙතුකත්තදස්සනත්ථං වුත්තොති.

සභාවතො උපකාරකතො මග්ගෙ සති සබ්භාවතො ච බොජ්ඣඞ්ගා මග්ගෙ අන්තොගධාති ආහ **''න ච න සක්කා''**තිආදි.

කම්මපථං අප්පත්තානම්පි තංතංද්වාරෙ සංසන්දනන්ති යථා කම්මපථං පත්තානං, එවං කම්මපථං අප්පත්තානම්පි සතිපි ද්වාරන්තරුප්පත්තියං යථාසකං ද්වාරෙහෙව නාමග්ගහණන්ති වදන්ති, එවං සති අට්ඨකථාය විරොධො. දුතියත්ථස්ස ච අභාවො සියා, තස්මා **තංතංද්වාරෙ සංසන්දනන්ති** යස්මිං යස්මිං ද්වාරෙ කම්මපථං අප්පත්තා අකුසලචෙතනාදයො පවත්තා, තාසං තෙන තෙනෙව ද්වාරෙන නාමග්ගහණං. තං පන තංතංද්වාරපක්ඛිකභාවකරණතො තත්ථ අවරොධනන්ති වුත්තං. යථා හි කම්මපථං පත්තා කායකම්මාදිසඞ්ඛාතා චෙතනා ද්වාරන්තරෙ උප්පන්නාපි කායකම්මාදිනාමමෙව ලභන්ති, න එවං කම්මපථං අප්පත්තා. තා පන යත්ථ යත්ථ ද්වාරෙ උප්පජ්ජන්ති, තෙන තෙනෙව ද්වාරෙන කායදුච්චරිතං වචීදුච්චරිතන්තිආදිනාමං ලභන්ති. එවං නාමග්ගහණමෙව හි තෙසං තංතංද්වාරපක්ඛිකකරණං වුත්තං. තෙනෙව හි **අට්ඨකථායං** ''කිඤ්චාපි වචීද්වාරෙ චොපනප්පත්තං කම්මපථං, අප්පත්තතාය පන කායකම්මං න හොති, කෙවලං වචීදුච්චරිතං නාම හොති''ති වුත්තං.

සතිපි පාණාතිපාතාදිචෙතනාය වචීද්වාරාදීසු පවත්තියං යථාවුත්තයෙභුය්‍යාතබ්බහුලවුත්තියා කායකම්මාදිභාවවවත්ථාපනං කායාදිකස්ස තංතංද්වාරභාවවවත්ථාපනඤ්ච **කම්මද්වාරාභෙදනං**. තඤ්හි කම්මද්වාරානං අසංකිණ්ණභාවෙන පතිට්ඨාපනං. යං සන්ධාය ''ආණත්තිසමුට්ඨිතෙසූ''ති **අට්ඨකථායං** වක්ඛති. කෙචි පන ''එකෙකස්මිං ද්වාරෙ අනෙකෙසං කම්මානං පවත්තිදස්සනම්පි ද්වාරසංසන්දන''න්ති වදන්ති. යථා පවත්තො බ්‍යාපාදො කම්මපථො හොති, තං දස්සෙතුං **''ඉමෙ සත්තා හඤ්ඤන්තූ''**ති පවත්ති බ්‍යාපාදස්ස දස්සිතා. කායද්වාරිකචෙතනාය සහකාරීකාරණභාවතො **කායකම්මවොහාරලාභා,** අභිජ්ඣාදීනං පරසන්තකස්ස අත්තනො පරිණාමනවසෙන ''ඉමෙ සත්තා හඤ්ඤන්තූ''තිආදිනා ච අප්පවත්තත්තා **මනොකම්මවොහාරවිරහා,** අචෙතනාසභාවතො වා පාණාතිපාතාදිවසෙන අබ්බොහාරිකා, පාණාතිපාතාදිභාවෙන න වත්තබ්බාති අත්ථො. **එත්ථා**ති අබ්බොහාරිකභාවෙ.

දසවිධා ඉද්ධි...පෙ.... තබ්බා විත්ථාරෙනාති අධිප්පායො.

තෙනාධිප්පෙතන්ති ''අකුසලං වචීකම්මං මනොද්වාරෙ සමුට්ඨාතී''ති වදන්තෙන අධිප්පෙතං. **''න උපොසථක්ඛන්ධකෙ වුත්ත''**න්ති කස්මා වුත්තං, නනු තෙන උපොසථක්ඛන්ධකතො සුත්තං ආහටන්ති? කිඤ්චාපි ආහටං, තත්ථ අවුත්තොයෙව පන සො තෙන වුත්තොති ගහිතොති දස්සෙන්තො **''තත්ථ අවුත්තමෙවා''**තිආදිමාහ.

''සුගතිදුග්ගතීසු උපපජ්ජනං සුකතදුක්කටකම්මතො න හොති, බන්ධසිවාදීහි පන හොතීති ගහෙත්වා 'නත්ථි දින්න'න්තිආදිනා පරාමසන්තස්ස වසෙන **'මිච්ඡාදිට්ඨී...පෙ.... පරිභණ්ඩාදීනි කරොති'**ති වුත්ත''න්ති වදන්ති. **අභිජ්ඣාදිපධානත්තා**ති එතෙන විජ්ජමානෙසුපි බ්‍යාපාදාදීසු යදා කායවචීද්වාරෙසු චෙතනා බලවතී හොති, න තථා ඉතරෙ, තදා පධානභාවතො චෙතනා කායකම්මං වචීකම්මන්ති ච වොහාරං ලභති. සො ඛො පනස්සා පධානභාවො පාණාතිපාතාදිසිද්ධියා විඤ්ඤායති. යදා පන තෙසුයෙව ද්වාරෙසු අභිජ්ඣාදයො බලවන්තො හොන්ති, න තථා චෙතනා, තදා තත්ථ විජ්ජමානාපි චෙතනා අපධානභාවතො කායකම්මං වචීකම්මන්ති ච වොහාරං න ලභති. අභිජ්ඣාදයො පන පධානභාවතො සතිපි කායඞ්ගවාචඞ්ගචොපනෙ සකෙන වවත්ථානෙන මනොකම්මන්ත්වෙව වුච්චන්තීති දස්සෙති. යෙ පන ''තීසුපි ද්වාරෙසු කම්මපථභාවෙන අප්පත්තියා ද්වාරත්තයෙපි කම්මපථප්පත්තමනොකම්මෙන සහ පවත්තියා ච චෙතනා එත්ථ කම්මන්ති න වුච්චති''ති වදන්ති, තෙහි අභිජ්ඣාදීනං පධානසභාවංයෙව සන්ධාය වුත්තං සියා. අථ වා චෙතනාය නිප්පරියායකම්මභාවතො පරියායකම්මෙ අනවරොධෙතබ්බත්තා **''අබ්බොහාරිකා''**ති වුත්තං. අත්තනො සභාවෙනෙව පන සා එත්ථාපි කම්මන්ති වුච්චති. යථාහ ''චෙතනාහං, භික්ඛවෙ, කම්මං වදාමී''තිආදි (කථා. 539). **අට්ඨකථායඤ්ච** ''තස්මිං ද්වාරෙ සිද්ධා චෙතනා''තිආදිනා චෙතනායෙව පධානං කත්වා වුත්තං. තෙනෙවාහ **''සභාවෙනෙව සා මනොකම්ම''**න්තිආදි. අථ වා කම්මපථප්පත්තඅභිජ්ඣාදීහි කායවචීද්වාරෙ සහජාතා චෙතනා කායවචීකම්මවසෙන අබ්බොහාරිකා චෙතනාසඞ්ඛාතමනොකම්මත්තාති. යදි අභිජ්ඣාදයො පධානා, න චෙතනා, එවං සති අභිජ්ඣාදයො චෙත්ථ කම්මං, න චෙතනා, අභිජ්ඣාදිපක්ඛිකා වා සා සියාති අනුයොගං මනසි කත්වා ආහ **''තිවිධා, භික්ඛවෙ''**තිආදි. ''චෙතනාපි...පෙ.... මනොද්වාරෙ එව සමුට්ඨහන්තී''ති ඉදං මනොද්වාරෙ චෙතනාය අභිජ්ඣාදීහි මනොකම්මභාවෙ නිබ්බිසෙසභාවදස්සනන්ති කත්වා **''චෙතනා...පෙ.... අධිප්පායො''**ති ආහ. චෙතනා චෙතනාකම්මං, අභිජ්ඣාදයො

චෙතනාසම්පයුත්තකම්මන්ති එත්තකමෙව හි එත්ථ විසෙසොති. එත්ථ ච චෙතනාය කායවචීකම්මභාවො සියාති ආසඞ්කාය අභාවතො මනොද්වාරෙ අකුසලකායවචීකම්මානං අනුප්පත්තිතො ච අබ්බොහාරිකාති න වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

විරතිවිසිට්ඨාති විරතිතො චෙතනාය පධානභාවමාහ. තත්ථ ''තිවිධා, භික්ඛවෙ, කායසඤ්චෙතනා''තිආදිනා (කථා. 539) ආගමම්හි **''පාණාතිපාතාදිපටිපක්ඛභූතා''**ති යුත්තිං දස්සෙති. යස්මා ච පට්ඨානෙ චෙතනාව ''කම්මපච්චයො''ති වුත්තා, න විරති, අභිජ්ඣාදයො වා, තස්මා නිප්පරියායෙන කම්මං ''චෙතනා''ති අනභිජ්ඣාදයො ''චෙතනාපක්ඛිකා වා''ති වුත්තාති වෙදිතබ්බං. අසඞ්කරතො කම්මද්වාරානි වවත්ථපෙන්තො **''රක්ඛති''**ති, විපරියායෙන **''භින්දති''**ති වුත්තොති රක්ඛණභින්දනානි අනාසෙත්වා නාසෙත්වා ච කථනන්ති වුත්තානීති.

කම්මකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

තතියො විකප්පො පඨමචතුත්ථවිඤ්ඤාණද්වාරෙසුයෙව ලබ්භති, න ඉතරත්ථ ''සොතං ඝාන''න්තිආදිනා අවුත්තත්තා, ඉතරථාපි වා අවිභත්තිකෙ නිද්දෙසෙ ලබ්භති. යතො සංවරවසෙන පාතිමොක්ඛසීලං පවත්තති, තං දුස්සීල්‍යන්ති ආහ **''දුස්සීල්‍යං පාණාතිපාතාදිචෙතනා''**ති. ඉතරා සංවරවිනිමුත්තා අභිජ්ඣාදොමනස්සයුත්තා තප්පධානා වා අකුසලධම්මා **සතිපටිපක්ඛා අකුසලා ධම්මා** . ආරම්මණෙ චිත්තවොස්සග්ගවසෙන පවත්තො අකුසලචිත්තුප්පාදො **පමාදො.** වීරියපනොදනභාවතො ථිනමිද්ධං **''කොසජ්ජ''**න්ති වුත්තං, ථිනමිද්ධප්පධානො වා චිත්තුප්පාදො.

අසුද්ධතාති අකෙවලතා අඤ්ඤෙන සම්මිස්සතා. ද්වාරඤ්හි ද්වාරන්තරිකකම්මස්ස ද්වාරං හොන්තං තෙන මිස්සිතං විය හොති. තෙනෙවාහ **''මුසාවාදාදිනොපි කායද්වාරෙ පවත්තිසබ්භාවා''**ති. කෙචි පන ''අවිඤ්ඤෙය්‍යමානන්තරානං ද්වාරන්තරචිත්තානං අන්තරන්තරා අප්පවත්තිතො සුද්ධන්ති වුත්ත''න්ති වදන්ති, තං අනෙකස්සපි ජවනවාරස්ස කායකම්මාදිභාවෙන පබන්ධනවසෙන පවත්ති අත්ථීති කත්වා වුත්තං. **අවිරුද්ධං හොතීති** අකුසලකායකම්මාදිභාවෙන අවධාරෙත්වා අසංවරං වත්වා පුන තස්සෙව වාචාඅසංවරද්වාරාදීසු උප්පත්තිවචනං කායද්වාරූපලක්ඛිතො අසංවරො ද්වාරන්තරෙ පවත්තොපි කායද්වාරිකො එවාති එවං සංවණ්ණනාය සති න විරුජ්ඣතීති අත්ථො. ඉදානි තං අවිරුජ්ඣනාකාරං **''අසංවරො හී''**තිආදිනා විභාවෙති. **සද්වාරෙති** අත්තනො ද්වාරෙ. **අසංවරො ද්වාරන්තරෙ උප්පජ්ජමානොපි සද්වාරවසෙන උප්පන්නොති වුච්චතීති** එතෙන වාචාඅසංවරද්වාරෙ උප්පන්නොපි කායිකො අසංවරො චොපනකායඅසංවරද්වාරවසෙන උප්පන්නොත්වෙව වුත්තොති දට්ඨබ්බං. එස නයො ඉතරත්ථාපි. **කම්මං අඤ්ඤද්වාරෙති** කම්මස්ස ද්වාරන්තරචරණං පාකටන්ති කත්වා වුත්තං.

එවං සතීති චොපනසඞ්ඛාතෙ කායඅසංවරද්වාරෙ අසංවරොති එත්තකෙ එව ගහිතෙ. කම්මපථභාවප්පත්තස්සෙව කම්මභාවො අට්ඨකථායං වුත්තොති ආහ **''කම්මපථභාවප්පත්තතාය වචීමනොකම්ම''**න්ති. **සෙසන්ති** ද්වාරන්තරානුපලක්ඛිතං. **තථා න වුච්චතීති** කායකම්මන්ති න වුච්චතීති අත්ථො. **තත්ථෙව වක්ඛාමාති** කම්මපථසංසන්දනෙ වක්ඛාම. ''සො හි කායද්වාරෙ චොපනප්පත්තො අකුසලං කායකම්මං හොතී''තිආදිනා (ධ. ස. අට්ඨ. කම්මපථසංසන්දනකථා) ''චොපනකායඅසංවරද්වාරවසෙන උප්පන්නො අකුසලං කායකම්මමෙව හොතී''තිආදිනා ච වචීකම්මාදීනඤ්ච කම්මපථප්පත්තානං අසංවරභූතානං කායකම්මාදිභාවෙ ආපන්නෙ ''චතුබ්බිධං වචීදුච්චරිතං අකුසලං වචීකම්මමෙව හොතී''තිආදිනා අපවාදෙන නිවත්ති දට්ඨබ්බාති එවං වක්ඛමානතං සන්ධායාහ. **අන්තොගධතා දට්ඨබ්බා** පච්චයසන්නිස්සිතආජීවපාරිසුද්ධිසීලානං ඤාණවීරියෙහි සාධෙතබ්බත්තාති අධිප්පායො.

අකුසලකම්මපථකථාවණ්ණනා

සරසෙන අත්තනො සභාවෙන. යාය චෙතනාය පවත්තමානස්ස ජීවිතින්ද්‍රියස්ස පච්චයභූතෙසු මහාභූතෙසු උපක්කමකරණහෙතු තංමහාභූතපච්චයා උප්පජ්ජනකමහාභූතා නුප්පජ්ජිස්සන්ති, සා තාදිසපයොගසමුට්ඨාපිකා චෙතනා පාණාතිපාතො නාම. ලද්ධුපක්කමානි හි භූතානි න පුරිමභූතානි විය විසදානීති සමානජාතියානං භූතානං කාරණං න හොන්තීති. එකස්සපි පයොගස්ස සහසා නිප්ඵාදනවසෙන කිච්චසාධිකාය බහුක්ඛත්තුං පවත්තජවනෙහි ලද්ධාසෙවනාය ච සන්නිට්ඨාපකචෙතනාය වසෙන පයොගස්ස මහන්තභාවො. සතිපි කදාචි ඛුද්දකෙ චෙව මහන්තෙ ච පාණෙ පයොගස්ස සමභාවෙ මහන්තං හනන්තස්ස චෙතනා තිබ්බතරා උප්පජ්ජතීති වත්ථුස්ස මහන්තභාවොති තදුභයං චෙතනාය බලවභාවෙනෙව හොතීති ආහ **''පයොග…පෙ…. භාවතො''**ති. **යථාවුත්තපච්චයවිපරියායෙපීති** පයොගවත්ථුආදිපච්චයානං අමහත්තෙපි. **තංතංපච්චයෙහීති** ගුණවන්තතාදිපච්චයෙහි. එත්ථ ච හන්තබ්බස්ස ගුණවන්තතාය මහාසාවජ්ජතා වත්ථුමහන්තතාය විය දට්ඨබ්බා. කිලෙසානං උපක්කමානං ද්වින්නඤ්ච මුදුතාය තිබ්බතාය ච අප්පසාවජ්ජතා මහාසාවජ්ජතා ච යොජෙතබ්බා. පාණො පාණසඤ්ඤිතා වධකචිත්තඤ්ච පුබ්බභාගසම්භාරා, උපක්කමො වධකචෙතනාසමුට්ඨාපිතො, පඤ්චසම්භාරවතී පාණාතිපාතචෙතනාති සා පඤ්චසම්භාරවිනිමුත්තා දට්ඨබ්බා. එස නයො අදින්නාදානාදීසුපි.

මන්තපරිජප්පනෙන පරස්ස සන්තකහරණං **විජ්ජාමයො,** විනා මන්තෙන පරසන්තකස්ස කායවචීපයොගෙහි ආකඩ්ඪනං තාදිසඉද්ධියොගෙන **ඉද්ධිමයො** පයොගොති අදින්නාදානස්සපි ඡ පයොගා සාහත්ථිකාදයො වෙදිතබ්බා.

අභිභවිත්වා වීතික්කමනෙ මිච්ඡාචාරො මහාසාවජ්ජො, න තථා උභින්නං සමානච්ඡන්දභාවෙ. **"චත්තාරො සම්භාරාති** වුත්තත්තා අභිභවිත්වා වීතික්කමනෙ සතිපි මග්ගෙනමග්ගපටිපත්තිඅධිවාසනෙ පුරිමුප්පන්නසෙවනාභිසන්ධිපයොගාභාවතො මිච්ඡාචාරො න හොති අභිභුය්‍යමානස්සා''ති වදන්ති. සෙවනචිත්තෙ සති පයොගාභාවො න පමාණං ඉත්ථියා සෙවනප්පයොගස්ස යෙභුය්‍යෙන අභාවතො. පුරිසස්සෙව හි යෙභුය්‍යෙන සෙවනප්පයොගො හොතීති ඉත්ථියා පුරෙතරං සෙවනචිත්තං උපට්ඨාපෙත්වා නිපන්නායපි මිච්ඡාචාරො න සියාති ආපජ්ජති, තස්මා පුරිසස්ස වසෙන උක්කංසතො චත්තාරො සම්භාරා වුත්තාති දට්ඨබ්බං. අඤ්ඤථා ඉත්ථියා පුරිසකිච්චකරණකාලෙ පුරිසස්සපි සෙවනප්පයොගාභාවතො මිච්ඡාචාරො න සියාති. කෙචි පන ''අත්තනො රුචියා පවත්තිතස්ස තීණි අඞ්ගානි, බලක්කාරෙන පවත්තිතස්ස තීණීති සබ්බානි අග්ගහිතග්ගහණෙන චත්තාරී''ති වදන්ති, වීමංසිත්වා ගහෙතබ්බං.

දුට්ඨචිත්තස්ස අමරණාධිප්පායස්ස ඵරුසකායවචීපයොගසමුට්ඨාපිකා ඵරුසචෙතනා **ඵරුසවාචා.** මරණාධිප්පායෙ පන සති අත්ථසිද්ධිතදභාවෙසු පාණාතිපාතා බ්‍යාපාදා ච හොන්තීති. යං පති ඵරුසවාචා පයුජ්ජති, තස්ස සම්මුඛාව සීසං එති. ''පරම්මුඛෙපි ඵරුසවාචා හොතී''ති වදන්ති.

යදි චෙතනාය සබ්බදා කම්මපථභාවාභාවතො අනියතො කම්මපථභාවොති කම්මපථරාසිම්හි අවචනං, නනු අභිජ්ඣාදීනම්පි කම්මපථං අප්පත්තානං අත්ථීතාය අනියතො කම්මපථභාවොති තෙසම්පි කම්මපථරාසියං අවචනං ආපජ්ජතීති? නාපජ්ජති, කම්මපථතාතංසභාගතාහි තෙසං තත්ථ වුත්තත්තා. යදි එවං චෙතනාපි තත්ථ වත්තබ්බා සියාති? සච්චමෙතං, සා පන පාණාතිපාතාදිකාති පාකටො තස්සා කම්මපථභාවොති න වුත්තං සියා. චෙතනාය හි ''චෙතනාහං, භික්ඛවෙ, කම්මං වදාමි,'' ''තිවිධා, භික්ඛවෙ, කායසඤ්චෙතනා අකුසලං කායකම්ම''න්තිආදිවචනෙහි කම්මභාවො දීපිතො. කම්මංයෙව ච සුගතිදුග්ගතීනං තදුප්පජ්ජනසුඛදුක්ඛානඤ්ච පථභාවෙන පවත්තං කම්මපථොති වුච්චතීති පාකටො තස්සා කම්මපථභාවො. අභිජ්ඣාදීනං පන චෙතනාසමීහනභාවෙන සුචරිතදුච්චරිතභාවො, චෙතනාජනිතතංබන්ධතිභාවෙන සුගතිදුග්ගතිතදුප්පජ්ජනසුඛදුක්ඛානං පථභාවො චාති න තථා පාකටො කම්මපථභාවොති තෙ එව කම්මපථරාසිභාවෙන වුත්තා. අතථාජාතියත්තා වා චෙතනා තෙහි සද්ධිං න වුත්තා සියා. විචාරෙත්වා ගහෙතබ්බං.

පාණාතිපාතාදීනං ආරම්මණානෙව තබ්බිරතිආරම්මණානීති **පඤ්ච සික්ඛාපදා පරිත්තාරම්මණා එවාති** වචනෙන අදින්නාදානාදීනං සත්තාරම්මණතාවචනස්ස විරොධං චොදෙති. තථා හි වක්ඛති ''වීතික්කමිතබ්බතොයෙව හි වෙරමණී නාම හොති''ති. **සයමෙව පරිහරිස්සතීති සික්ඛාපදවිභඞ්ගෙ** පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනං සන්ධාය වදති. තත්ථ හි ''යස්මා සත්තොති සඞ්ඛ්‍යං ගතෙ සඞ්ඛාරෙයෙව ආරම්මණං කරොති, තස්මා පරිත්තාරම්මණාති වුච්චන්තී''ති වුත්තං.

දුග්ගතතාදීනීති ආදි-සද්දෙන ''අලද්ධාලාභො ලද්ධවිනාසො ඉච්ඡිතානං භොගානං කිච්ඡපටිලාභො රාජාදීහි සාධාරණභොගතා දුක්ඛවිහාරො සාසඞ්කවිහාරො''ති එවමාදයො සඞ්ගහිතා. කෙචි පන ''දිට්ඨෙව ධම්මෙ භොගජානිආදයො නිස්සන්දඵලා''න්ති වදන්ති.

කුසලකම්මපථකථාවණ්ණනා

තාසඤ්ච විරතීනං චෙතනාසම්පයුත්තත්තා චෙතනාද්වාරෙන සුගතිදුග්ගතිතදුප්පජ්ජනසුඛදුක්ඛානං පථභාවො යුත්තොති අධිප්පායො.

කම්මපථසංසන්දනකථාවණ්ණනා

තථාති කම්මපථප්පත්තානං. **කෙචීති** ධම්මසිරිත්ථෙරං සන්ධායාහ. සො හි කම්මපථප්පත්තානමෙව දුස්සීල්‍යාදීනං සුසීල්‍යාදීනඤ්ච කම්මපථෙහි අත්ථතො නානත්තාභාවදස්සනං, තෙසං වා ඵස්සද්වාරාදීහි අවිරොධභාවෙන දීපනං කම්මපථසංසන්දනන්ති වදති. **කම්මපථතා නත්ථීති** එතෙන යථාවුත්තානං අසංවරසංවරානං තෙසං වාදෙ කම්මපථසංසන්දනෙ අසඞ්ගහිතතං දස්සෙති. යෙ පන සඞ්ගහං ලභන්ති, තෙසං ගහණෙ පයොජනාභාවං දස්සෙතුං **"තිවිධ…පෙ…. දස්සනෙනා"**ති වුත්තං. එවං පුරිමපක්ඛෙ සඞ්ඛෙපතො දොසං වත්වා දුතියපක්ඛෙපි වත්තුං **"න ච දුච්චරිතාන"**න්තිආදිමාහ. තෙන යෙ දුච්චරිතසුචරිතඅසංවරසංවරා අනුවරියන්ති, තෙසං කායකම්මාදිතා විධීයතීති දස්සෙති. ''පඤ්චඵස්සද්වාරවසෙන උප්පන්නො අසංවරො අකුසලං මනොකම්මමෙව හොති''තිආදිනා හි වුත්තන්ති. **යදි චාතිආදිනා** අනවසෙසපරියාදානාභාවමාහ. **උප්පත්ති න වත්තබ්බාති** කම්මපථ…පෙ…. වදන්තෙහි ''මනොකම්මං ඵස්සද්වාරවසෙන උප්පජ්ජතී''ති න වත්තබ්බන්ති අත්ථො. අථ වා යදි කම්මපථප්පත්තානෙව දුස්සීල්‍යාදීනි කායකම්මාදිනාමෙහි අට්ඨකථායං වුත්තානීති එවං වදන්තෙහි අට්ඨකථාචරියෙහි මනොකම්මස්ස ඵස්සද්වාරවසෙන උප්පත්ති න වත්තබ්බාති අත්ථො. **තංතංකම්මභාවස්ස වුත්තත්තාති** ''තිවිධං කායදුච්චරිතං අකුසලං කායකම්මමෙව හොති''තිආදිං (විභ. 913) සන්ධායාහ.

කම්මන්තරම්පි තංද්වාරිකකම්මමෙව සියාති පාණාතිපාතාදිකස්ස වචීකම්මාදිභාවමාසඞ්කති. **තස්මාති** යස්මා කෙසඤ්චි අසංවරානං සංවරානඤ්ච කම්මපථතා නත්ථි, කායදුච්චරිතාදීනඤ්ච කම්මපථෙහි නානත්තාභාවදස්සනෙන

පයොජනං නත්ථි, න ච දුච්චරිතාදීනං ඵස්සද්වාරානං වසෙන උප්පත්ති දීපිතා, න චායං විධි නිරවසෙසසඞ්ගාහිකා, කම්මානඤ්ච සඞ්කරො ආපජ්ජති, අට්ඨකථායඤ්ච පුබ්බාපරවිරොධො, තස්මාති අත්ථො. **සමානනාමතා** කායකම්මාදිතා. **සාමඤ්ඤනාමවිජහනං** කායකම්මාදිභාවවිජහනං. **උභයෙසන්ති** කම්මපථාකම්මපථානං. **උප්පත්තිපරියායවචනාභාවතොති** එතෙන ඵස්සද්වාරඅසංවරද්වාරාදීනං තංද්වාරිකකම්මානඤ්ච අත්ථතො නානත්තාභාවෙපි තථා තථා පවත්තදෙසනාවසෙන තෙ විචාරිතාති දස්සෙති. ''අකුසලං කායකම්මං පඤ්චඵස්සද්වාරවසෙන න උප්පජ්ජති''තිආදිකො දුතියවිනිච්ඡයො.

කායෙ වාචාය ච...පෙ.... සිද්ධිතොති එතෙන චොපනප්පත්තං අකුසලං මනොකම්මං චොපනං අප්පත්තතො විසෙසෙත්වා දස්සෙතුං **''කායවචීකම්ම''**න්ති වුත්තං, න පන කායවචීකම්මභාවතොති දස්සෙති. තෙන කායවචීගහණං යථාවුත්තචොපනප්පත්තං එව විභාවෙතීති දට්ඨබ්බං. තෙනෙවාහ – ''චොපනප්පත්තං අකුසලං කායද්වාරෙ වචීද්වාරෙ ච මනොකම්මං හොති''ති. **තං**-සද්දෙ වුත්තෙ **යං**-සද්දො අබ්‍යභිචාරිතසම්බන්ධතාය වුත්තොයෙව හොතීති කත්වා **''යං උප්පජ්ජතී''**ති වුත්තං. **උප්පාදමත්තපරිච්ඡින්නෙනාති** ඡඵස්සද්වාරිකකම්මෙනාති අත්ථො. **මත්ත**-සද්දෙන විසෙසනිවත්තිඅත්ථෙන මනොකම්මතාවිසෙසං නිවත්තෙති. **නියමස්ස එව-සද්දස්ස අකතත්තා** ''කායවචීකම්මමෙව හොති''ති අවුත්තත්තා. ඉදානි නියමාකරණෙන ලද්ධගුණං දස්සෙන්තො **''න පන සබ්බම්පී''**තිආදිමාහ.

''නියමස්ස අකතත්තා''තිආදි **පුරිමනයොති** අධිප්පෙතො. වත්තුඅධිප්පායානුරොධිනී සද්දප්පවත්තීති සමාසපදෙ එකදෙසොපි ආකඞ්ඛීයති අධිකාරවසෙනාති අධිප්පායෙන **''කම්ම-සද්දමත්තෙන සම්බන්ධං කත්වා''**ති වුත්තං. **යං පන වදන්තී**තිආදිනා එත්ථ පදකාරමතස්ස අයුත්තතං දස්සෙති. තත්ථ **චෙතනාපක්ඛිකානන්ති** කායවචීකම්මභූතචෙතනාපක්ඛිකානං. **සතන්ති** සමානානං. **තංතංද්වාරකම්මපථානඤ්චාති** ඉදං ඉමස්ස චිත්තස්ස කම්මපථභාවෙන පවත්තං කාලං සන්ධාය වුත්තං, න සබ්බදා, කම්මපථභාවෙනෙව පවත්තනතො. **ච**-සද්දෙන වා අකම්මපථසඞ්ගහො දට්ඨබ්බො. අථ වා තංතංද්වාරා ච තංතංද්වාරකම්මපථා ච තංතංද්වාරකම්මපථාති ''තංතංද්වාරා''ති පදෙන අකම්මපථානං සංවරානං සඞ්ගහො දට්ඨබ්බො. **තෙන සභාවෙනාති** මනොකම්මස්ස ද්වාරභාවෙන, න අත්තනොති අධිප්පායො. **එවම්ධාපීති** චිත්තජනිතො චිත්තසම්පයුත්තස්ස කම්මස්ස ද්වාරභාවො චිත්තෙපි උපචරිතොති අත්ථො. **වත්තබ්බමෙව නත්ථි** අනන්තරපච්චයභූතමනොරහිතස්ස චිත්තස්ස අභාවතොති.

ද්වාරකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කමාභාවනියමාභාවෙ **සබ්බාරම්මණතාදීති ආදි**-සද්දෙන සඞ්ගණ්හාති. **න හි...පෙ.... අත්ථීති** පධානෙ අසම්භවතො අප්පධානං අධිකරීයතීති දස්සෙති.

ධම්මුද්දෙසවාරකථා

ඵස්සපඤ්චමකරාසිවණ්ණනා

''තස්මිං සමයෙ ඵස්සො හොති''තිආදිකාය පාළියා ඵස්සාදීනං කාමාවචරතාදිදස්සනෙ න තප්පරභාවො, සභාවදස්සනෙ එව පන තප්පරභාවොති දස්සෙති **''න හි ඵස්සාදීන''**න්තිආදිනා.

චිත්තකිරියාභාවෙනාති චිත්තබ්‍යාපාරභාවෙන. ඵස්සස්ස සම්පජ්ජනමුප්පජ්ජනමෙව. **සන්නිපතිතප්පවත්තියා පච්චයො හොතීති** එතෙන චිත්තාරම්මණසන්නිපාතකාරණං ඵස්සො චිත්තාරම්මණසන්නිපාතොති වුත්තොති දස්සෙති. ඵස්සො හි චිත්තස්ස ආරම්මණෙ ඵුසනාකාරෙනෙව පවත්තිතො තස්ස ආරම්මණෙ සන්නිපතිතප්පවත්තියා පච්චයොති ච වුච්චති. සා චස්ස ඵුසනාකාරප්පවත්ති සාඛග්ගෙ ඨිතං දිස්වා භූමිසණ්ඨිතස්ස අධීරකපුරිසස්ස ජඞ්ඝචලනං, අම්බිලඅම්බපක්කාදිං ඛාදන්තං දිස්වා මුඛෙ ඛෙළුප්පත්ති, දයාලුකස්ස පරං හඤ්ඤමානං දිස්වා සරීරකම්පනන්ති එවමාදීසු පරිබ්‍යත්තා හොති. **තබ්බිසෙසභූතා රූපධම්මාති** යථා පටිහනනවසෙන අඤ්ඤමඤ්ඤං ආසන්නතරං උප්පජ්ජමානෙසු රූපධම්මවිසෙසෙසු සඞ්ඝට්ටනපරියායො, එවං චිත්තාරම්මණානං විසයකරණවිසයභාවප්පත්ති පටිහනනාකාරෙන හොති. සො ච චිත්තනිස්සිතො ධම්මවිසෙසො සඞ්ඝට්ටනපරියායෙන වුත්තො, යදාහ **''එව''**න්තිආදි. කෙචි පන ''සඞ්ඝට්ටනරසො ඵස්සො පඤ්චද්වාරිකොව, න ඉතරො වත්ථාරම්මණසඞ්ඝට්ටනාභාවතො''ති වදන්ති, තං න යුජ්ජති උපචාරසිද්ධත්තා සඞ්ඝට්ටනස්ස. ඉතරථා පඤ්චද්වාරිකස්සපි තං න සම්භවෙය්‍යාති. ඉන්ද්‍රියමනසිකාරෙසු යථාපවත්තමානෙසු තංතංආරම්මණෙ විඤ්ඤාණං උප්පජ්ජති, තෙසං තථාපවත්තියෙව **විඤ්ඤාණස්ස විසයභාවකරණං.**

''යං ඛො, භික්ඛවෙ, ඉමෙ පඤ්ච කාමගුණෙ පටිච්ච උප්පජ්ජති සුඛං සොමනස්සං, අයං වුච්චති කාමානං අස්සාදො''තිආදිවචනතො (අ. නි. 9.34) සුඛවෙදනාව අස්සාදොති ආහ **''අස්සාදභාවතො''**ති. **ඵුසනාදිභාවෙන ආරම්මණග්ගහණං එකදෙසානුභවනන්ති** අනුපචරිතමෙව ඵස්සාදීනං අනුභවනකිච්චමාහ.

නිමිත්තෙනාති නීලාදිනා දීඝාදිනා ච නිමිත්තෙන. **එතෙනුපායෙනාති** යථා ඤාණප්පධානෙ චිත්තුප්පාදෙ සඤ්ඤා ඤාණමනුවත්තති, එවං සමාධිප්පධානෙ සමාධින්ති දස්සෙති.

පබන්ධතීති පට්ඨපෙති සම්පයුත්තධම්මෙ සකසකකිච්චෙ පට්ඨපෙති. තෙනෙව හි තදත්ථං විවරන්තො **“පවත්තෙතී”**ති ආහ.

විජ්ජමානතාවාචී **හොති**-සද්දො, විජ්ජමානතා ච සඞ්ඛතධම්මානං උප්පජ්ජනෙන විනා නත්ථීති ‘‘චිත්තං න තථා අත්ථතො නුප්පජ්ජතී’’ති වුත්තං. තෙන යස්මා චිත්තං න නුප්පජ්ජති උප්පජ්ජති එව, තස්මා චිත්තං හොතීති වුත්තන්ති අයමෙත්ථ අධිප්පායො අත්ථො. එවමවට්ඨිතෙ **හොති-උප්පජ්ජති**-සද්දානං සමානත්ථත්තෙන න කිඤ්චි පයොජනං දිස්සති. අථ වා භවනං නාම සත්තා, සත්තා ච උප්පාදාදිනා සමඞ්ගිතාති ඵස්සාදීනං ඛණත්තයපරියාපන්නතා ‘‘ඵස්සො හොතී’’තිආදීසු **හොති**-සද්දෙන වුත්තා. තත්ථ යො භාවො උප්පාදසමඞ්ගී, න සො න හොති නාම, තස්මා **උප්පජ්ජති**-සද්දෙන වුච්චමානස්ස අත්ථස්ස **හොති**-සද්දවචනීයතා න න සම්භවති. **උප්පන්නං හොතීති** එත්ථ පන කිඤ්චාපි **උප්පන්න**-සද්දෙනෙව උප්පාදාදිසමඞ්ගිතා වුච්චති, තබ්භාවානතිවත්ති පන **හොති**-සද්දෙන වුත්තා ඛණත්තයවීතිවත්තෙපි **උප්පන්න**-සද්දස්ස වත්තනතො, තස්මා න එත්ථ **උප්පජ්ජති**-සද්දෙන සමානත්ථතාසබ්භාවදස්සනං විය උප්පජ්ජතිදස්සනම්පි විරුජ්ඣති පාකටකරණභාවතො. ඉතරථා ‘‘චිත්තං උප්පන්නං හොතී’’ති ඉමිනාව චිත්තස්ස විජ්ජමානභාවො දස්සිතොති කිං පුන විජ්ජමානභාවදස්සනෙනාති න න සක්කා වත්තුං, සමයවවත්ථානවසෙන සවිසෙසං වුත්තම්පි චිත්තං ඵස්සාදීහි සහුප්පත්තියා සුට්ඨුතරං නිබ්බිසෙසන්ති දස්සෙතුං චිත්තස්ස පුන වචනං. උද්දිට්ඨධම්මානංයෙව චෙත්ථ නිද්දෙසවාරෙ විභජනං, න විභඞ්ගෙ විය පාළියා ආරුළ්හසබ්බපදානන්ති ‘‘උද්දෙසවාරෙ සඞ්ගණ්හනත්ථං නිද්දෙසවාරෙ විභජනත්ථ’’න්ති අයම්පි අත්ථො නිච්චලො. තථා හි ‘‘යස්මිං සමයෙ රූපූපපත්තියා මග්ගං භාවෙතී’’තිආදීසු මග්ගාදයො න විභත්තා. අපිච අධිපතිභාවෙන ඉන්ද්‍රියෙසු විය ඵස්සවෙදනාසඤ්ඤාචෙතනාහි සහ සබ්බචිත්තුප්පාදසාධාරණරාසියං ගහෙතබ්බත්තා සමයවවත්ථානෙ වුත්තම්පි චිත්තං ඵස්සපඤ්චමකෙ වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

ඣානඞ්ගරාසිවණ්ණනා

විතක්කනන්ති විතක්කනකිරියා, සා ච විතක්කස්ස අත්තනො පච්චයෙහි පවත්තිමත්තමෙවාති භාවනිද්දෙසො වසවත්තිභාවනිවාරණාය හොති. යස්මිං ආරම්මණෙ චිත්තං අභිනිරොපෙති, තං තස්ස ගහණයොග්‍යං කරොන්තො විතක්කො ආකොටෙන්තො විය පරිවත්තෙන්තො විය ච හොතීති තස්ස ආකොටනලක්ඛණතා පරියාහනනරසතා ච වුත්තා. ඉදඤ්ච ලක්ඛණං කිච්චසන්නිස්සිතං කත්වා වුත්තං. ධම්මානඤ්හි සභාවවිනිමුත්තා කාචි කිරියා නාම නත්ථි, තථා ගහෙතබ්බාකාරො. බොධනෙය්‍යජනානුරොධෙන පන පරමත්ථතො එකසභාවොපි සභාවධම්මො පරියායවචනෙහි විය සමාරොපිතරූපෙහි බහූහි පකාරෙහි පකාසීයති. එවඤ්හි සො සුට්ඨු පකාසිතො හොතීති.

විප්ඵාරො නාම විතක්කස්ස ථිනමිද්ධපටිපක්ඛො ආරම්මණෙ අනොලීනතා අසඞ්කොචො, සො පන අභිනිරොපනභාවතො චලනං විය හොතීති අධිප්පායෙන **“විප්ඵාරවාති විචලනයුත්තො”**ති වුත්තං. **උපචාරප්පනාසු සන්තානෙන පවත්තියන්ති** එතෙන යථා අපුබ්බාරම්මණෙ පඨමාභිනිපාතභූතො විතක්කො විප්ඵාරවා හොති, න තථා එකස්මිංයෙව ආරම්මණෙ නිරන්තරං අනුප්පබන්ධවසෙන පවත්තියං, නාතිවිප්ඵාරවා පන තත්ථ හොති සන්නිසින්නභාවතොති දස්සෙති. තෙනෙවාහ **“නිච්චලො හුත්වා”**තිආදි.

‘‘පීතිසුඛෙන අභිසන්දෙතී’’තිආදිවචනතො (දී. නි. 1.226; ම. නි. 1.427) පීතියා ඵරණං කායවිසයන්ති යථා තං හොති, තං දස්සෙතුං **“පණීතරූපෙහී”**ති වුත්තං.

විසාරස්ස බ්‍යග්ගභාවස්ස පටිපක්ඛො සභාවො අවිසාරො, න විසාරාභාවමත්තං. අවිසාරාවික්ඛෙපානං සමාධානභාවතො අත්ථතො විසෙසාභාවෙපි සමුඛෙන සම්පයුත්තමුඛෙන ච උභයං වුත්තන්ති දස්සෙතුං **“අවිසා…පෙ.… වික්ඛෙපො”**ති වුත්තං. **විසෙසතොති** අතිසයෙනාති වා අත්ථො ගහෙතබ්බො. සුඛඤ්හි සමාධිස්ස විසෙසකාරණං ‘‘සුඛිනො චිත්තං සමාධියතී’’ති (දී. නි. 3.359; අ. නි. 3.96; 6.10; 11.12) වචනතො.

ඉන්ද්‍රියරාසිවණ්ණනා

තත්ථාති සද්දහනසඞ්ඛාතෙ අධිමොක්ඛලක්ඛණෙ. **පුග්ගලො සද්දහතීති** ඉමිනාපි සද්ධාය ආහිතවිසෙසානං තංසම්පයුත්තධම්මානං සද්දහනකිරියාය කත්තුභාවමෙව විභාවෙති. අවයවබ්‍යාපාරො හි සමුදායෙ වොහරීයතීති. න කෙවලං පසාදනීයවත්ථුස්මිං අප්පසාදනාකාරප්පවත්තමෙව අකුසලං අස්සද්ධියං, අථ ඛො අප්පසාදනීයවත්ථුස්මිං පසාදනාකාරප්පවත්තම්පීති දස්සෙතුං **“මිච්ඡාධිමොක්ඛො”**ති වුත්තං. තෙන පූරණාදීසු පසාදස්ස අස්සද්ධියතමාහ. **පසාදභූතොති** එතෙන අප්පසාදභූතං අස්සද්ධියං නිවත්තෙති. **වත්ථුගතොති** ඉමිනා මිච්ඡාධිමොක්ඛං. ‘‘පසාදභූතො නිච්ඡයො’’ති ඉමිනා පන විභාවිතමෙවත්ථං පාකටං කරොන්තො **“න යෙවාපනකාධිමොක්ඛො”**ති ආහ. අකාලුස්සියං පසාදො, තං පන අසඞ්ඛොභභාවතො **“අනාවිලභාවො”**ති වුත්තං. තඤ්හි සම්පයුත්තෙසු විදහන්තී සද්ධා අකාලුස්සියපච්චුපට්ඨානා. **එවමෙතන්ති** අධිමුච්චනාකාරෙන පන ගහෙතබ්බත්තා අධිමුත්තිපච්චුපට්ඨානා. **බුද්ධාදිවත්ථූනීති** එත්ථ ඉධලොකපරලොකකම්මඵලසම්බන්ධාපි සඞ්ගහිතාති දට්ඨබ්බං. ‘‘සද්ධාහත්ථො, මහානාම, අරියසාවකො’’ති, ‘‘සද්ධීධ චිත්තං පුරිසස්ස සෙට්ඨ’’න්ති (සං. නි. 1.246; සු. නි. 184), ‘‘සද්ධා බීජං තපො වුට්ඨී’’ති (සං. නි. 1.197; සු. නි. 77) එවමාදිවචනතො කුසලධම්මානං ආදානාදීසු හත්ථාදයො විය සද්ධා දට්ඨබ්බා.

''ඉධ භික්ඛුනා කම්මං කත්තබ්බං හොති. තස්ස එවං හොති 'කම්මං ඛො මෙ කත්තබ්බං භවිස්සති, කම්මං ඛො පන මෙ කරොන්තස්ස න සුකරං බුද්ධානං සාසනං මනසි කාතුං, හන්දාහං වීරියං ආරභාමි අප්පත්තස්ස පත්තියා අනධිගතස්ස අධිගමාය අසච්ඡිකතස්ස සච්ඡිකිරියායා'''ති (දී. නි. 3.335) –

ආදිකා අනුරූපපච්චවෙක්ඛණා.

තංමූලකානීති ගන්තබ්බමග්ගාදිමූලකානි. එත්ථ ච **මග්ගො ගන්තබ්බො හොතී**තිආදයො අට්ඨකථායං දස්සනවසෙනෙව වුත්තා, න පාළියං ආගතානුක්කමෙනාති දට්ඨබ්බං.

කරණාදිකාලෙ විය චිරකතාදිආරම්මණං විභූතං කත්වා පවත්තන්තී සති තං උපගන්ත්වා තිට්ඨන්තී අනිස්සජ්ජන්තී ච හොති. යං ආරම්මණං සම්මුට්ඨං, තං පිලවිත්වා ගතං විය චලිතං විය ච හොති, තප්පටිපක්ඛභාවෙන පන අසම්මුට්ඨන්ති ඉමමත්ථං දස්සෙන්තො **''උදකෙ අලාබු විය''**තිආදිමාහ. තත්ථ **සාරණන්ති** එතෙන ''සරන්ති තායා''ති ඉමමෙවත්ථං විභාවෙති. සරණකිරියාය හි පවත්තමානානං ධම්මානං තත්ථ ආධිපච්චභාවෙන සති පච්චයො. තස්සා හි තථා පච්චයභාවෙ සති තෙ ධම්මා සාරිතා අසම්මුට්ඨකතා අපිලාවිතාහොන්තීති. ''ඉමෙහි නාම හෙතූහි පච්චයෙහි ච එතෙ ධම්මා සම්භවන්තී''ති **සම්භවතො.** ''ඉමං නාම ඵලං නිබ්බත්තෙන්තී''ති **ඵලතො** ධම්මා උප්පජ්ජනෙන විපච්චනෙන ච නිප්ඵන්නා නාම හොන්තීති. **වත්ථුභූතා**ති ආරම්මණභූතා.

සතිපි සබ්බෙසං සාරම්මණධම්මානං ආරම්මණග්ගහණෙ න චිත්තං විය පරෙ පරිච්ඡිජ්ජගාහිනොති **''පරිච්ඡින්නොපලද්ධිවසෙන ජානාතී''**ති චිත්තං වුත්තං. චෙතසිකෙසු හි කෙචි විසයං පරිච්ඡිජ්ජ ගහෙතුං න සක්කොන්ති, කෙචි පන පරිච්ඡෙදමත්තෙයෙව තිට්ඨන්ති, න විඤ්ඤාණං විය විසයං ගණ්හන්තීති යෙ ආසඞ්කිතබ්බා, තෙසු තදභාවං දස්සෙන්තො **''න සඤ්ඤා...පෙ.... විජ්ඣනවසෙනා''**ති ආහ.

පීතියා ච සොමනස්සභාවො ආපජ්ජතීති ඉදං පීති ච සොමනස්සඤ්ච පීතිසොමනස්සන්ති පීතිසොමනස්සානං තුල්‍යයොගං සන්ධාය වුත්තං. සොමනස්සස්සෙව පන ''ආජඤ්ඤරථො''ති විය පීතියුත්තං සොමනස්සං පීතිසොමනස්සන්ති පධානභාවො ඉච්ඡිතොති න පීතියා සොමනස්සභාවප්පත්ති. න හි පධානෙ විජ්ජමානෙ අප්පධානං උපයුජ්ජති, පීතිග්ගහණඤ්චෙත්ථ පීතියුත්තස්ස සොමනස්සස්ස යෙභුය්‍යෙන භාවතො පරිබ්‍යත්තකිච්චතො ච කතං, න ච නිප්පීතිකසොමනස්සස්ස අසඞ්ගහො. රුළ්හීසද්දෙසු කිරියාය අනච්චන්තිකභාවතො. පීතියා පන උපලක්ඛණභාවෙන අයමත්ථො සුට්ඨු යුජ්ජතීති දස්සෙන්තො ආහ **''පීතිඋපලක්ඛිතං වා''**තිආදි.

පවත්තං උපාදින්නක්ඛන්ධං. **චිරට්ඨිතිකං හොතී**ති එතෙන න කෙවලං අනුපාලෙතබ්බධම්මානං ඛණට්ඨිතියායෙව, අථ ඛො පබන්ධානුපච්ඡෙදස්සපි ජීවිතං කාරණන්ති දස්සෙති. අඤ්ඤථා හි ආයුක්ඛයමරණං න යුජ්ජෙය්‍යාති. **අවිසෙසෙනා**ති කාරණවිසෙසානපෙක්ඛෙන ජීවිතින්ද්‍රියතාසාමඤ්ඤෙන. යදිපි අරූපාසඤ්ඤභවෙසු රූපාරූපධම්මා නප්පවත්තන්ති, තෙහි පන පුරිමපච්ඡිමභවෙසු චරිමපඨමධම්මා සමානජාතියෙන අබ්‍යවහිතතාය නිරන්තරායෙව නාම හොන්තීති **''යාව පරිනිබ්බානං අවිච්ඡින්නං පවත්තතී''**ති වුත්තං. **අනුපාලනාදිකස්සා**ති අනුපාලනපවත්තනට්ඨපනානියෙව වදති. **ජීවමානවිසෙසප්පච්චයභාවතො**ති සහජාතානං ජීවමානතාවිසෙසස්ස පච්චයභාවතො. ඉන්ද්‍රියබද්ධස්ස හි මතරූපතො කම්මජස්ස ච උතුජාදිතො විසෙසො ජීවිතින්ද්‍රියකතොති.

මග්ගඞ්ගරාසිවණ්ණනා

අවිපරීතනිය්‍යානිකභාවෙනාති ඉදං **සම්මා**-සද්දස්ස **දිට්ඨි**-ආදිසද්දානඤ්ච සමානාධිකරණතාවසෙන දිට්ඨිආදීනං අවිසෙසභූතස්ස නිය්‍යානිකභාවස්ස සම්මා-සද්දෙන විසෙසිතබ්බත්තා වුත්තං. අවිපරීතත්ථො හි සම්මා-සද්දො, න නිය්‍යානිකත්ථොති. අවිපරීතනිය්‍යානිකත්ථො එව වා සම්මා-සද්දො. අනෙකත්ථා හි නිපාතාති. **එවමෙවා**ති අවිපරීතනිය්‍යානිකභාවෙන.

බලරාසිවණ්ණනා

පතිස්සවො වචනසම්පටිග්ගහොති අධිප්පායෙන **''සප්පතිස්සවං පතිස්සවභූතං තංසභාගඤ්ච යං කිඤ්චි ගාරව''**න්ති ආහ. **තත්ථ තත්ථ පාකටභාවෙනා**ති අජ්ඣත්තභූතෙසු ජාතියාදීසු බහිද්ධාභූතෙසු භික්ඛුආදීසු හිරොත්තප්පානං අනුරූපපච්චවෙක්ඛණවසෙන සසම්භාරපථවීආදීසු පථවීධාතුආදීනං විය විභූතකිච්චභාවෙනාති අත්ථො.

මූලරාසිවණ්ණනා

එවඤ්හි උපමාය සමෙතීති යථා අසුචිම්හි පතිතපුරිසස්ස සතිපි කායෙන අල්ලීයනෙ භාවො අනල්ලීනො, එවං අලොභොපි ආරම්මණකරණවසෙන ගහිතෙපි ආරම්මණෙ අලග්ගභාවෙන අනල්ලීනභාවො අනල්ලීනාකාරො එව පවත්තති. එවංසභාවො හි සො ධම්මොති. කිඤ්චි දුස්සීල්‍යං දොසසමුට්ඨානං සබ්බම්පි දුස්සීල්‍යං දොසූපනිස්සයන්ති

“දොසසමුට්ඨානතං දොසූපනිස්සයතඤ්චා”ති වුත්තං. තෙන අදොසො දොසස්සෙව උජුවිපච්චනීකො, තංමුඛෙන දුස්සීල්‍යස්සාති දස්සෙති.

තත්ථ ජාතානං ධම්මානං අනතිවත්තනට්ඨෙන...පෙ.... ආසෙවනට්ඨෙන භාවනාති යො සො එකත්තුපගතො පඨමජ්ඣානාදිඅප්පනාචිත්තුප්පාදො ආසන්නූපචාරාහිතවිසෙසො නීවරණාදිපරිපන්ථවිසුද්ධියා විසුද්ධො, තදාවරණවිසයවිරහෙන ච සමප්පවත්තඅප්පනාසමාධිසඞ්ඛාතං මජ්ඣිමං සමථනිමිත්තං පටිපන්නො, එවං පටිපන්නත්තා එව තත්තුපගමනෙන තත්ථ ච පක්ඛන්දො, විසොධෙතබ්බස්ස වික්ඛෙපස්ස කිලෙසසංසග්ගස්ස ච අභාවතො විසොධනසමාධානඑකත්තුපට්ඨානබ්‍යාපාරවිරහෙන විසුද්ධිසමථපටිපත්තිඑකත්තුපට්ඨානාකාරෙ අජ්ඣුපෙක්ඛන්තො අභිබ්‍යත්තරූපාය සහජාතතත්‍රමජ්ඣත්තුපෙක්ඛාය කිච්චවසෙන උපෙක්ඛානුබ්‍රූහිතො, තස්මිංයෙව ජාතා සමාධිපඤ්ඤාසඞ්ඛාතා යුගනද්ධධම්මා. තෙ යථා අඤ්ඤං අනතිවත්තමානා හුත්වා පවත්තන්ති, එවං භාවනා බ්‍රූහනා. තථා යානි තත්ථ සද්ධාදීනි ඉන්ද්‍රියානි නානාකිලෙසෙහි විමුත්තත්තා විමුත්තිරසෙන එකරසානි හුත්වා පවත්තානි. යඤ්ච තත්ථ තදුපගං, තෙසං අනතිවත්තනඑකරසභාවානං අනුච්ඡවිකං වීරියං වාහීයති පවත්තීයති, යා චස්ස තස්මිං ඛණෙ පවත්තා පගුණබලවභාවාපත්තිසඞ්ඛාතා ආසෙවනා. සබ්බෙසං එතෙසං ආකාරානං භාවනා උප්පාදනා වඩ්ඪනා, අයං **තත්ථ ජාතානං...පෙ.... ආසෙවනට්ඨෙන භාවනා** නාම.

යස්මා පනායං භාවනාකාරො ‘‘පඨමස්ස ඣානස්ස පටිපදාවිසුද්ධි ආදී’’තිආදිනාපි (පටි. ම. 1.158) **පාළියං** ආගතො එව, ඤාණෙන ච සංකිලෙසවොදානෙසු තං තං ආදීනවං ආනිසංසඤ්ච දිස්වා තථා තථා නිප්ඵාදෙතබ්බො, තස්මා **“එවං වුත්තාය පඤ්ඤාසාධනාය භාවනායා”**ති වුත්තං. **අප්පවත්තීති** යස්මිං ධම්මෙ සති යථාවුත්තා භාවනා නප්පවත්තති, සො ධම්මො පටිපක්ඛභාවනාපරාමසනෙන අභාවනාති වුත්තොති අධිප්පායො. න හි අභාවමත්තස්ස අමොහො පටිපක්ඛොති යුජ්ජතීති. **තප්පටිපක්ඛභූතා අකුසලා** කාමච්ඡන්දාදයො දට්ඨබ්බා. පමාදවිසෙසො වා **අභාවනා.** සො හි ‘‘කුසලානං වා ධම්මානං අනාසෙවනා අභාවනා අබහුලීකම්ම’’න්තිආදිනා නිද්දිට්ඨොති.

එකන්තෙන අලබ්භනෙය්‍යදස්සනත්ථං **“ජරාධම්මො”**ති වුත්තං. තථා හි පාළියං ‘‘ජාතිධම්මානං, භික්ඛවෙ, සත්තානං එවං ඉච්ඡා උප්පජ්ජති’’තිආදිනා (ම. නි. 3.373) ඉච්ඡිතාලාභො විභත්තො. අලොභානුභාවෙන කායානුපස්සනාය, අමොහානුභාවෙන චිත්තධම්මානුපස්සනාය සිද්ධි පාකටායෙවාති අපාකටං අදොසානුභාවෙන වෙදනානුපස්සනාසිද්ධිං විභාවෙන්තො **“සුඛවිපරිණාමෙ”**තිආදිමාහ. අයඤ්ච යොජනා අලොභාදීනං විසෙසපච්චයතං සන්ධාය කතා, අවිසෙසෙන පන සබ්බෙ සබ්බෙසං පච්චයා. සභාවතො සඞ්කප්පතො ච උප්පන්නස්ස දුක්ඛස්ස අසහනවසෙනෙව උප්පජ්ජතීති දොසො තංදස්සනස්ස **ආසන්නපටිපක්ඛො,** න රාගො විය දූරපටිපක්ඛො.

කම්මපථරාසිවණ්ණනා

අභිජ්ඣාදයො විය අනභිජ්ඣාදයොපි න එකන්තං කම්මපථභූතායෙවාති ආහ **“කම්මපථතාතංසභාගතාහී”**ති. මනොකම්මපථභාවෙන පවත්තනකම්මභාවතො හි එතෙසං කම්මපථරාසිභාවෙන සඞ්ගහො, න සබ්බදා කම්මපථායෙවාති. තෙන යො අඤ්ඤොපි ධම්මො අනියතො කම්මපථභාවෙන පාකටො ච, තස්සපි කම්මපථතාවචනං න විරුජ්ඣතීති දස්සෙති.

පස්සද්ධාදියුගලවණ්ණනා

සමන්ති සම්මා. **චෙතියවන්දනාදිඅත්ථන්ති** චෙතියවන්දනාදිහෙතු. සමථචතුසච්චකම්මට්ඨානවසෙන තබ්භෙදවසෙන ච සබ්බකම්මට්ඨානභාවනාභියුත්තානං මුදුමජ්ඣිමතික්ඛින්ද්‍රියතාදිභෙදවසෙන සබ්බයොගීනං චිත්තස්ස ලීනුද්ධච්චාදිකාලවසෙන සබ්බදා හිතාහිතධම්මූපලක්ඛණභාවතො යථාසභාවං පටිවෙධභාවතො ච සතිසම්පජඤ්ඤානං පාරිබන්ධකහරණභාවනාවඩ්ඪනානි අවිසෙසතො දට්ඨබ්බානි. යථා අප්පනාකොසල්ලෙන විනා සමථො සමථමන්තරෙන යථාභූතාවබොධො ච නත්ථීති නානාක්ඛණිකා සමාධිපඤ්ඤා අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස විසෙසකාරණං, එවං පටිවෙධෙ එකක්ඛණිකාපීති දස්සෙන්තො ආහ **“අඤ්ඤමඤ්ඤං නිමිත්තභාවෙනා”**ති. පඤ්ඤාය හි සාතිසයං අවභාසියමානෙ විසයෙ සමාධි එකත්තවසෙන අප්පෙතුං සක්කොති, සමාධිම්හි ච මජ්ඣිමං සමථනිමිත්තං පටිපන්නෙ පඤ්ඤා ආරම්මණෙසු විසදා වහතීති. **සමං පවත්තාති** අඤ්ඤමඤ්ඤානතිවත්තනෙන සමං අවිසමං එකරසභාවෙන පවත්තා. අඤ්ඤමඤ්ඤසහායභාවූපගමනෙන යොගිනො මනොරථධුරාකඩ්ඪනෙ රථධුරාකඩ්ඪනෙ විය ආජානෙය්‍යයුගො යුගලකො හුත්වා අඤ්ඤමඤ්ඤානතිවත්තමානෙන නද්ධා බද්ධා වියාති වා **යුගනද්ධා.** අධිචිත්තමනුයුත්තෙහි වීරියසමාධයො සමං යොජෙතබ්බාති ඉමස්ස විසෙසස්ස දස්සනත්ථං පුබ්බෙ ගහිතාපි තෙ පුන ගහිතාති දස්සෙතුං වීරියසමාධියොජනත්ථායාති අට්ඨකථායං වුත්තං. තං පන සමාධිවීරියයොගස්ස විභාවනං හොතීති **“යොගවචනත්ථායාති අත්ථො”**ති ආහ.

යෙවාපනකවණ්ණනා

යථා තථා වාති සම්මා මිච්ඡා වා. **අනධිමුච්චන්තොති** ‘‘ඉදං කරිස්සාමි, එතං කරිස්සාමී’’ති එවං පවත්තපුබ්බභාගසන්නිට්ඨානහෙතුකෙන පයොගකාලසන්නිට්ඨානෙන අනිච්ඡිනන්තො. යත්ථ හි අනිච්ඡයො, තත්ථ

අප්පටිපත්ති එවාති. **සංසප්පනං** සංසයො. සො හි ''ආසප්පනා පරිසප්පනා''ති වුත්තො. අසතිපි බ්‍යාපාරෙ තත්‍රමජ්ඣත්තතාය සති තංසම්පයුත්තධම්මා සකසකකිච්චවසෙන අනූනානධිකතාය අලීනඅනුද්ධතතාය ච සංවත්තන්තීති සා තෙසං තථාපවත්තියා පච්චයභූතා ඌනාධිකභාවං නිවාරෙති වියාති **ඌනාධිකනිවාරණරසා** වුත්තා. තථා පවත්තිපච්චයත්තායෙව තෙසු ධම්මෙසු මජ්ඣත්තතාති ච වුත්තා.

ඣානපදස්සාති ඣානසද්දස්ස. **තෙසූති** පඤ්චසු. **පඤ්ච හි අඞ්ගානි ඣානපදස්ස අත්ථොති** ඉදං සංවණ්ණියමානත්තායෙව ඉමං චිත්තුප්පාදං සන්ධාය වුත්තං. න හි සබ්බස්මිං චිත්තුප්පාදෙ පඤ්චෙව ඣානඞ්ගානි. **පදසමූහො** වාක්‍යං, **පදකොට්ඨාසො වා** ඵස්සපඤ්චමකාදි ධම්මරාසි. **වුත්තං පූරිතන්ති** ඡපණ්ණාසාදිතාය පූරණවසෙන. ඵස්සපච්චයා වෙදනා ''ඵුට්ඨො වෙදෙති, ඵුට්ඨො සඤ්ජානාති''තිආදිවචනතො (සං. නි. 4.93) ඵස්සො වෙදනාදීනං පච්චයො. යදිපි ඡන්දාදයො යථාවුත්තරාසිකිච්චාභාවතො තෙසු න වත්තබ්බා, විසුං රාසිඅන්තරභාවෙන පන සරූපතො වත්තබ්බාති චොදනං මනසි කත්වා **''වුත්තානම්පී''**තිආදිමාහ.

ධම්මුද්දෙසවාරකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කාමාවචරකුසලං

නිද්දෙසවාරකථාවණ්ණනා

2. **සන්තෙති** සභාවතො විජ්ජමානෙ. ඵස්සස්ස විසයවිසයීනං සන්නිපතනාකාරෙන ගහෙතබ්බත්තා ඵුසනං විසයෙ චිත්තස්ස සන්නිපතනං වුත්තං. ''චින්තනට්ඨෙන චිත්තං, මනනට්ඨෙන මනො''තිආදිනා චිත්තාදිසද්දා චින්තනාදිබ්‍යාපාරමුඛෙන අත්තනො අත්ථං විභාවෙන්තීති ආහ **''චිත්තං මනොතිආදීසු විය කිච්චවිසෙසං අනපෙක්ඛිත්වා''**ති. යථා ලොකෙ විකතමෙව වෙකතං, විසයො එව වෙසයන්ති වුච්චති, එවං මනො එව මානසන්ති සද්දමත්තවිසෙසො. **නීලාදි**-සද්දා විය වත්ථාදීසු චිත්තෙසු පරිසුද්ධභාවනිබන්ධනා **පණ්ඩර**සද්දස්ස පවත්තීති තස්ස **ගුණවිසෙසා**පෙක්ඛතා වුත්තා. යථා කායිකං සාතන්ති එත්ථ කායපසාදනිස්සිතන්ති අත්ථො, එවං **චෙතසිකං සාතන්ති** එත්ථ චෙතොනිස්සිතං සාතන්ති **නිස්සයවිසෙසා**පෙක්ඛතා වුත්තා. එකක්ඛණිකා නානාක්ඛණිකා ච චිත්තස්ස ඨිති නාම, තස්ස අවත්ථාවිසෙසොති **අවත්ථාවිසෙසා**පෙක්ඛො චිත්තස්ස ඨිතීති එවංපකාරො නිද්දෙසො. ''න ලුබ්භතී''ති වුත්තස්ස චිත්තස්ස, පුග්ගලස්ස වා පවත්තිආකාරභාවෙන අලුබ්භනාති අලොභො වුත්තොති **අඤ්ඤස්ස කිරියාභාවවිසෙසා**පෙක්ඛො **අලුබ්භනාති** නිද්දෙසො. වුත්තනයෙනෙව අලුබ්භිතස්ස භාවො **අලුබ්භිතත්තන්ති** අයං නිද්දෙසො **අඤ්ඤස්ස භාවභූතතාවිසෙසා**පෙක්ඛො වුත්තො. කත්තුකරණභාවාදයො සභාවධම්මානං අජ්ඣාරොපනවසෙනෙව සිජ්ඣන්ති , භාවනිද්දෙසො පන අජ්ඣාරොපනානපෙක්ඛො, තතොයෙව ච විසෙසන්තරවිනිමුත්තො විනිවත්තො විසෙසතො නිජ්ජීවභාවගිභාවතො සභාවනිද්දෙසො නාම හොතීති ඵස්සොති ඉදං ඵුසනට්ඨෙන **''ධම්මමත්තදීපනං සභාවපද''**න්ති වුත්තං. ආරම්මණං ඵුසන්තස්ස චිත්තස්ස පවත්තිආකාරො ඵුසනබ්‍යාපාරො හොතීති **''ඵුසනකිරියා ඵුසනාකාරො''**ති වුත්තං. සම්ඵුසනාති සං-සද්දො ''සමුදයො''තිආදීසු විය සමාගමත්ථදීපකොති ආහ **''සමාගමඵුසනා''**ති. ''ඵුසාමි නෙක්ඛම්මසුඛ''න්තිආදීසු (ධ. ප. 272) පටිලාභොපි ඵුසනා සම්ඵුසනාති ච වුච්චතීති ආහ **''න පටිලාභසම්ඵුසනා''**ති.

අපරෙන වෙවචනෙන. බහුස්සුතභාවසම්පාදිකාය පඤ්ඤාය **පණ්ඩිච්ච**පරියායො. සිප්පායතනාදීසු දක්ඛතාභූතාය **කොසල්ල**පරියායො, යත්ථ කත්ථචි තික්ඛසුඛුමාය **නෙපුඤ්ඤ**පරියායො, සම්මා ධම්මෙ පඤ්ඤපෙන්තියා **වෙභබ්‍යා**පරියායොති එවමාදිනා තෙසු තෙසු පඤ්ඤාවිසෙසෙසු තෙ තෙ පරියායවිසෙසා විසෙසෙන පවත්තාති තෙසං පඤ්ඤාවිසෙසානං නානාකාලෙ ලබ්භමානතා වුත්තා, **ඉතරෙපි අනුගතා හොන්ති** යෙභුය්‍යෙනාති අධිප්පායො. **අත්ථනානත්තෙන** පඤ්ඤාදිඅත්ථවිසෙසෙන. **කොධො කුජ්ඣනා කුජ්ඣිතත්තන්ති** එවංපකාරා නිද්දෙසා සභාවාකාරභාවදීපනවසෙන බ්‍යඤ්ජනවසෙනෙව විභාගවචනං. පණ්ඩිච්චන්තිආදයො පඤ්ඤාවිසෙසනිබන්ධනත්තා අත්ථවසෙන විභාගවචනන්ති ඉමමත්ථමාහ **''අථ වා''**තිආදිනා. **එවමාකාරො පනාති** පුරිමාකාරතො විසෙසො අත්ථතො විභත්තිගමනස්ස කාරණං වුත්තං.

පටික්ඛිපනං පටිසෙධනං පටික්ඛෙපො, තස්ස නානත්තං විසෙසො පටික්ඛෙපනානත්තං, සද්ධම්මගරුතාය පටික්ඛෙපො සද්ධම්මගරුතාපටික්ඛෙපො, තෙන සද්ධම්මගරුතාපටික්ඛෙපෙන නානත්තං **සද්ධම්මගරුතාපටික්ඛෙපනානත්තං**. තං සද්ධම්මගරුතාපටික්ඛෙපනානත්තං පන කොධගරුතාදිභෙදභින්නන්ති **''කොධගරුතාදිවිසිට්ඨෙනා''**ති වුත්තං. කොධාදීහි විසිට්ඨො භින්නො සද්ධම්මගරුතාය පටික්ඛෙපො පටිසෙධනං කොධාදිවිසිට්ඨපටික්ඛෙපො. කොධගරුතාදියෙව, තස්ස නානත්තෙන **සද්ධම්මගරුතාපටිපක්ඛනානත්තෙනාති** කොධගරුතා සද්ධම්මගරුතාය පටිපක්ඛො. මක්ඛලාභසක්කාරගරුතා සද්ධම්මගරුතාය පටිපක්ඛොති සද්ධම්මගරුතාය පටිපක්ඛභාවවිසෙසෙන අසද්ධම්මගරුතා තබ්භාවෙන එකීභූතාපි නානත්තං ගතා. යස්මා පන **කොධො** අත්ථතො දොසොයෙව. **මක්ඛො** දොසප්පධානා පරගුණවිද්ධංසනාකාරප්පවත්තා අකුසලා ඛන්ධා. තග්ගරුතා ච තෙසං සාදරඅභිසඞ්ඛරණවසෙන පවත්තනමෙව. **ලාභගරුතා** චතුන්නං පච්චයානං සක්කාරගරුතා, තෙසංයෙව සුසඞ්ඛතානං ලද්ධකාමතා. තදුභයෙසු ච ආදරකිරියා තථාපවත්තා ඉච්ඡායෙව, තස්මා

‘‘සද්ධම්මගරුතාපටිපක්ඛනානත්තෙන අසද්ධම්මා නානත්තං ගතා’’ති වුත්තං. තථා හි චත්තාරො අසද්ධම්මා ඉච්චෙව උද්දිට්ඨා. **අසද්ධම්මගරුතාති** එත්ථ ච පුරිමස්මිං විකප්පෙ ‘‘න සද්ධම්මගරුතා’’ති සද්ධම්මගරුතා න හොතීති අත්ථො. දුතියස්මිං සද්ධම්මගරුතාය පටිපක්ඛොති සද්ධම්මගරුතා එව වා පටිපක්ඛො, තස්ස නානත්තෙන **සද්ධම්මගරුතාපටිපක්ඛනානත්තෙනාති** එවමෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො. කොධමක්ඛගරුතානඤ්හි සද්ධම්මවිසෙසා පවත්තිභෙදභින්නා මෙත්තා පටිපක්ඛො. ලාභසක්කාරගරුතානං අප්පිච්ඡතා සන්තොසා. තෙන කොධගරුතා න සද්ධම්මගරුතාති කොධගරුතා කායචි සද්ධම්මගරුතාය පටිපක්ඛොති අයමත්ථො වුත්තො හොති. තථා මක්ඛගරුතාදීසුපි. එවඤ්ච කත්වා ‘‘චත්තාරො සද්ධම්මා සද්ධම්මගරුතා න කොධගරුතා…පෙ…. සද්ධම්මගරුතා න සක්කාරගරුතා’’ති (අ. නි. 4.44) ආගතතන්තිපි සමත්ථිතා භවති. ලොභො න හොතීති **අලොභො** ලුබ්භනා න හොතීති **අලුබ්භනාති** එවමාදිකො අලොභොතිආදීනං ලොභාදිවිසිට්ඨො පටික්ඛෙපො ‘‘ඵස්සො ඵුසනා’’තිආදිකෙහි විසදිසභාවතො **‘‘ඵස්සාදීහි නානත්ත’’**න්ති වුත්තො. **ඵස්සාදීහීති** චෙත්ථ අලුබ්භනාදයොපි **ආදි**-සද්දෙන සඞ්ගහිතාති දට්ඨබ්බං. **ලොභාදිපටිපක්ඛෙනාති** ‘‘ලොභපටිපක්ඛො අලොභො’’තිආදිනා යොජෙතබ්බං. සෙසං පුරිමසදිසමෙව. අලොභාදොසාමොහානං විධුරතාය පටිපක්ඛභාවෙන ච ලබ්භමානො අඤ්ඤමඤ්ඤවිසදිසො ලොභාදිවිසිට්ඨපටික්ඛෙපභාවෙන ලොභාදිපටිපක්ඛභාවෙන ච විඤ්ඤායතීති ආහ **‘‘අලොභා…පෙ…. යොජෙතබ්බ’’**න්ති. බහූහි පකාරෙහි දීපෙතබ්බත්ථතා **මහත්ථතා. ආදරවසෙන** සොතූනං.

3. යදිපි එකස්මිං ඛණෙ එකංයෙව ආරම්මණං හොති, ඡසුපි පන ආරම්මණෙසු උප්පත්තිරහත්තා **‘‘තෙහි වා’’**තිආදි වුත්තං. **තස්සාති** සාතස්ස සුඛස්ස. **ජාතාති** එතස්ස අත්ථං දස්සෙතුං **‘‘කාරණභාවෙන එස්සත්ථං පවත්තා’’**ති වුත්තං. ඉදං වුත්තං හොති – යථා චෙතසිකසාතසඞ්ඛාතා සොමනස්සවෙදනා සහෙව උප්පජ්ජති, එවං තදනුරූපඵස්සසහිතා හුත්වා පවත්තා තජ්ජාති වුත්තා. **සාදයතීති** අධිගමාසීසාය අනඤ්ඤනින්නං කරොති.

5. **න තස්සා තජ්ජතාති** තස්සා මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා තස්සාරුප්පා ‘‘තස්ස ජාතා’’ති වා උභයථාපි තජ්ජතා න යුජ්ජති. යදිපි ඵස්සො විඤ්ඤාණස්ස විසෙසපච්චයො න හොති, තථාපි සො තස්ස පච්චයො හොතියෙවාති තස්ස තජ්ජාමනොවිඤ්ඤාණධාතුසම්ඵස්සජතා වත්තබ්බාති චොදනං සන්ධායාහ **‘‘න ච තදෙවා’’**තිආදි. **තෙහි ආරම්මණෙහි ජාතා තජ්ජාති** ඉමිනාපි අත්ථෙන තජ්ජා මනොවිඤ්ඤාණධාතුසම්ඵස්සජාති වත්තුං න සක්කා. විඤ්ඤාණස්ස පන තජ්ජතාපඤ්ඤත්ති ලබ්භතෙව. තථා හි ‘‘කිං වා එතෙනා’’තිආදිනා ඵස්සාදීනං තථා දෙසෙතබ්බතං ආහ.

7. චිත්තස්ස ආරම්මණෙ ආනයනාකාරප්පවත්තො විතක්කො අත්ථතො ආරම්මණං තත්ථ ආකඩ්ඪන්තො විය හොතීති **‘‘ආරම්මණස්ස ආකඩ්ඪනං විතක්කන’’**න්ති වුත්තං.

8. ආරම්මණස්ස අනුමජ්ජනාකාරප්පවත්තො විචාරො තත්ථ පරිබ්භමන්තො විය සමන්තතො චරන්තො විය ච හොතීති **‘‘සමන්තතො චරණං විචරණ’’**න්ති වුත්තං.

11. **තථා අවට්ඨානමත්තභාවතොති** පාණවධාදිසාධනඅවට්ඨානමත්තභාවතො, න බලවභාවතොති අධිප්පායො.

14. යෙන ධම්මෙන චිත්තෙ ආරම්මණං උපතිට්ඨති ජොතති ච, සො ධම්මො උපට්ඨානං ජොතනන්ති ච වුත්තොති ආහ **‘‘උපට්ඨානං ජොතනඤ්ච සතියෙවා’’**ති.

16. **සණ්හට්ඨෙනාති** සුඛුමට්ඨෙන.

30. **භාවොති** හිරියනං වදති.

33. **න බ්‍යාපාදෙතබ්බොති අබ්‍යාපජ්ජ**-සද්දස්ස කම්මත්ථං ආහ.

42-43. යදි අනවජ්ජධම්මානං සීඝසීඝපරිවත්තනසමත්ථතා ලහුතා, සාවජ්ජධම්මානං කථන්ති ආහ **‘‘අවිජ්ජානීවරණාන’’**න්තිආදි. **තෙසං භාවො ගරුතාති** එතෙන සතිපි සබ්බෙසං අරූපධම්මානං සමානඛණත්තෙ මොහසම්පයුත්තානං සාතිසයො දන්ධො පවත්තිආකාරොති දස්සෙති. සො පන තෙසං දන්ධාකාරො සන්තානෙ පාකටො හොති.

44-45. අප්පටිඝාතො අවිලොමනං.

46-47. **කිලින්නන්ති** අවස්සුතං.

50-51. **පච්චොසක්කනං** මායා යා අච්චසරාතිපි වුච්චති. **අරුමක්ඛනං** වණාලෙපනං. වෙළු එව දාතබ්බභාවෙන පරිග්ගහිතො **වෙළුදානං** නාම.

නිද්දෙසවාරකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කොට්ඨාසවාරකථාවණ්ණනා

58-120. **තෙති** ඵස්සපඤ්චමකාදයො. **සඞ්ගහගමනෙනෙවාති** සාධාරණතාදිනා කෙනචි සදිසතාලෙසෙන, න ඵස්සාදයො විය විසුං ධම්මභාවෙනෙවාති අත්ථො. **තථා අවිප්පකිණ්ණත්තාති** ඵස්සාදයො විය සරූපෙන විසුං විසුං අවුත්තත්තා. යදිපි ඡන්දාදයො සඞ්ගහසුඤ්ඤතවාරෙසුපි සරූපෙන න වුත්තා, ඛන්ධායතනධාතුරාසීසු පන සඞ්ගහිතායෙවාති දස්සෙතුං **''යස්මා පනා''**තිආදිමාහ. **තංනිද්දෙසෙති** සඞ්ඛාරක්ඛන්ධනිද්දෙසෙ. ඛන්ධානං ධාතායතනභාවෙ බ්‍යභිචාරාභාවතො අඛන්ධභාවනිවාරණෙන අනායතනාධාතුභාවනිවාරණම්පි දට්ඨබ්බං. **න යෙවාපනකා ඨපෙතබ්බාති** ඛන්ධාදිරාසිඅන්තොගධතං සන්ධාය වුත්තං. උද්දෙසාදීසු පන ''යෙවාපනාත්වෙව වුත්තානං තෙසං තථායෙව සඞ්ගහො යුත්තො''ති අට්ඨකථායං ''ඨපෙත්වා යෙවාපනකෙ''ති වුත්තං. සරූපෙන අවුත්තානම්පි චිත්තුප්පාදපරියාපන්නානං ඛන්ධාදිභාවො න වාරෙතබ්බොති න යෙවාපනකා ඨපෙතබ්බාති වුත්තන්ති උභයෙසම්පි අධිප්පායො වෙදිතබ්බො.

ආහාරපච්චයසඞ්ඛාතෙනාති උපත්ථම්භකපච්චයසඞ්ඛාතෙන. සො ච ආහාරානං උපත්ථම්භකභාවො පාකටොති කත්වා වුත්තො, න ජනකත්තාභාවතො. ඔජට්ඨමකරූපස්ස හි වෙදනාදීනඤ්ච ආහාරණතො තෙසං ජනකත්තං ලබ්භතීති. යදි උපත්ථම්භකො ඉධ පච්චයොති අධිප්පෙතො, කබළීකාරාහාරස්ස තාව හොතු, ඉතරෙසං කථන්ති ආහ **''යථා හී''**තිආදි . **සහජාතාදිපච්චයෙති** සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයසම්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතපච්චයෙ වදති, මහාචතුක්කං වා, **එකෙනාකාරෙනාති** රූපාරූපානං උපත්ථම්භකත්තෙන උපකාරකභාවමාහ. සො එව ච නෙසං ආහරණකිච්චං. ''සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණ''න්ති වචනතො චෙතනාය විඤ්ඤාණස්ස පච්චයභාවො සාතිසයොති ආහ **''විඤ්ඤාණං විසෙසෙනා''**ති.

යථාගතමග්ගොති වුත්තො කාරණඵලානං අභෙදූපචාරෙනාති දට්ඨබ්බං, නානාක්ඛණිකො අට්ඨඞ්ගිකමග්ගො උපනිස්සයො එතස්සාති **අට්ඨඞ්ගිකමග්ගූපනිස්සයො**. අරියමග්ගස්ස යථාගතමග්ගපරියායො වුච්චමානො තස්ස යා පුරිමකාලභූතා අභෙදොපචාරසිද්ධා ආගමනාවත්ථා තතො නාතිවිලක්ඛණාති ඉමමත්ථං විභාවෙතීති ආහ **''පුබ්බභාග… පෙ…. දීපිතා''**ති. විඤ්ඤාණස්ස චිත්තවිචිත්තතා විජානනභාවවිසෙසා එවාති ආහ **''විජානනමෙව චිත්තවිචිත්තතා''**ති. **වෙදනාක්ඛන්ධාදීනන්ති ආදි**-සද්දෙන ''ද්වායතනානි හොන්ති''තිආදීසු වුත්තමනායතනාදයොපි සඞ්ගණ්හාති. **තප්පටික්ඛෙපොති** තස්ස ජාතිනිද්දෙසභාවස්ස පටික්ඛෙපො. **කතො හොතීති** එතෙන ආහාරින්ද්‍රියඣානමග්ගඵලහෙතුයො යත්තකා ඉමස්මිං චිත්තෙ ලබ්භන්ති, තෙ සබ්බෙපි ''එකො විඤ්ඤාණාහාරො හොති''තිආදිනා අවුත්තාපි අත්ථතො වුත්තායෙවාති දස්සෙති. එස නයො අඤ්ඤත්ථාපි.

කොට්ඨාසවාරකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සුඤ්ඤතවාරාදිවණ්ණනා

121-145. **යථාවුත්තෙ සමයෙති** වුත්තප්පකාරසමූහෙ.

146. **උස්සාහනං** පෙසනං නියොජනං.

156-159. **නාතිසමාහිතායාති** නානාවජ්ජනූපචාරං සන්ධාය වදති. **යෙවාපනකෙහිපි නිබ්බිසෙසතං දස්සෙති** කරුණාමුදිතානම්පි උප්පජ්ජනතො.

කායවචීකිරියා කායවචීපවත්ති, විඤ්ඤත්ති එව වා. **අසමත්තභාවනන්ති** පුබ්බභාගභාවනමාහ.

කාමාවචරකුසලවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

රූපාවචරකුසලං

චතුක්කනයො

පඨමජ්ඣානකථාවණ්ණනා

160. **උත්තරපදලොපං කත්වා ''රූපභවො රූප''න්ති** වුත්තො, ''රූපී රූපානි පස්සති (ම. නි. 2.248; 3.312; ධ. ස. 248; පටි. ම. 1.209), රූපරාගො''තිආදීසු (ධ. ස. 363) වියාති දට්ඨබ්බං. පයොගසම්පාදිතස්ස රූපජ්ඣානස්ස රූපභවාතික්කමස්සපි උපායභාවතො යථා රූපූපපත්තියා එව මග්ගොති අයං නියමො න යුජ්ජති, එවං පච්චයන්තරවිකලතාදීහි රූපූපපත්තියා අනභිනිප්ඵාදකස්සපි අත්ථිභාවතො රූපූපපත්තියා මග්ගො එවාති අයම්පි නියමො න යුජ්ජති. එවඤ්ච සති යදෙව රූපූපපත්තියා නිප්ඵාදකං, තස්සෙව සම්පයුත්තස්ස රූපාවචරකුසලභාවො, න

අනභිනිප්ඵාදකස්සාති අයමත්ථො ආපන්නොති චොදනං සමුට්ඨාපෙති **න සබ්බස්ස කුසලජ්ඣානස්සා**තිආදිනා. තත්ථ සාමඤ්ඤසද්දොපි අධිකාරවසෙන විසෙසනිද්දිට්ඨො හොතීති **"කුසලජ්ඣානස්ස මග්ගභාවො"**ති වුත්තං.

රූපූපපත්තිජනකසභාවො රූපභවපච්චනසභාවොති තස්සපි විපාකධම්මභාවෙ සතිපි සබ්බකුසලාකුසලසාධාරණං විපාකධම්මභාවසාමඤ්ඤං "විපාකධම්මභාවො විය"ති උදාහරණභාවෙන වුත්තං. සාමඤ්ඤම්පි හි විසෙසතො භින්නං කත්වා වොහරීයතීති. **සබ්බසමානොති** රූපූපපත්තියා නිප්ඵාදකස්ස පච්චයන්තරවිකලතාදීහි අනිප්ඵාදකස්ස ච සබ්බස්ස යථාධිගතස්ස ඣානස්ස සාධාරණො. එතෙන උත්තරපදාවධාරණස්ස පරිග්ගහිතතං දස්සෙති. "ඉතො අඤ්ඤො මග්ගො නාම නත්ථී"ති ඉමිනාපි සජාතියා සාධාරණො අඤ්ඤජාතිවිනිවත්තියා අනඤ්ඤසාධාරණො ඉමස්ස ඣානස්ස රූපූපපත්තියා උපායභාවො වුත්තොති දට්ඨබ්බං. **ඉතරෙ ද්වෙ** සද්ධා හිරී ච. යදි පටිපදාය සාධෙතබ්බතො පුග්ගලපුබ්බඞ්ගමාය දෙසනාය භාවෙන්තෙන සමයවවත්ථානං කතං. පටිපදාරහිතෙසු කථන්ති ආහ **"කෙසඤ්චී"**තිආදි. තත්ථ **කෙසඤ්චීති** සමථභාවනාය කතාධිකාරානං. තෙසඤ්හි මග්ගාධිගමනතො පුබ්බෙ අනධිගතජ්ඣානානං පටිසම්භිදාදයො විය මග්ගාධිගමෙනෙව තානි සමිජ්ඣන්ති.

අඤ්ඤානීති අරියමග්ගසිද්ධිතො අඤ්ඤානි. **තෙසුපීති** අරියමග්ගෙන සිද්ධත්තා පටිපදාරහිතෙසුපි. නනු ච අරියමග්ගසිද්ධස්සපි ආගමනවසෙන පටිපදා උපලබ්භතියෙව. ඉතරථා "න කාමාවචරං විය විනා පටිපදාය උප්පජ්ජතී"ති , "බහුතරං ලොකියජ්ඣානම්පි න විනා පටිපදාය ඉජ්ඣතී"ති ච වචනං විරුජ්ඣෙය්‍යාති? න, යෙභුය්‍යෙන ගහණතො පුග්ගලවිසෙසාපෙක්ඛත්තා ච. අරියමග්ගසමිජ්ඣනකඤ්හි ඣානං කස්සචිදෙව හොති, තස්මා ඉතරං බහුතරං ලොකියජ්ඣානං පුථුජ්ජනස්ස අරියස්ස ච අකතාධිකාරස්ස න විනා පටිපදාය සිජ්ඣතීති තෙසං වසෙන වුත්තං. අරියමග්ගසිද්ධස්සපි ඣානස්ස විපාකානං විය කුසලෙන අරියමග්ගෙන සදිසත්තාභාවතො අතබ්බිපාකත්තා ච න මග්ගාගමනවසෙන පටිපදා යුජ්ජති, එවමස්ස පටිපදාවිරහො සිද්ධො. එවඤ්ච කත්වා සුද්ධිකනවකදෙසනාපි සුට්ඨු නීතා හොති. තථා ච වක්ඛති ලොකුත්තරකථායං "ලොකියජ්ඣානම්පී"තිආදි (ධ. ස. මූලටී. 277).

වට්ටාසයස්ස විසෙසපච්චයභූතාය තණ්හාය තනුකරණවසෙන විවට්ටාසයස්ස වඩ්ඪනන්ති ආහ **"තණ්හාසංකිලෙසසොධනෙන ආසයපොසන"**න්ති. ආසයපොසනන්ති ච ඣානභාවනාය පච්චයභූතා පුබ්බයොගාදිවසෙන සිද්ධා අජ්ඣාසයසම්පදා. සා පන තණ්හුපතාපවිගමෙන හොතීති ආහ **"තණ්හාසංකිලෙසසොධනෙනා"**ති.

ථිනමිද්ධාදීනන්ති ථිනමිද්ධඋද්ධච්චකුක්කුච්චවිචිකිච්ඡානං. **පහානන්ති** පහායකං.

තංසදිසෙසූති මහග්ගතභාවාදිනා පඨමජ්ඣානසමාධිසදිසෙසු.

පීතිසුඛවන්තං ඣානං පීතිසුඛන්ති වුත්තං යථා අරිසසොති දස්සෙන්තො **"පීතිසුඛ…පෙ…. අකාරො වුත්තො"**ති ආහ. මග්ගස්සපි වා නිබ්බානාරම්මණතො තථලක්ඛණූපනිජ්ඣානතා යොජෙතබ්බා. **අසම්මොසධම්මන්ති** අවිනාසභාවං.

දුතියජ්ඣානකථාවණ්ණනා

161-162. දිට්ඨාදීනවස්ස තංතංඣානක්ඛණෙ අනුප්පජ්ජනධම්මතාපාදනං වූපසමනං විරජ්ජනං පහානඤ්චාති ඉධාධිප්පෙතවිතක්කාදයොයෙව ඣානඞ්ගභූතා තථා කරීයන්ති, න තංසම්පයුත්තඵස්සාදයොති විතක්කාදීනංයෙව වූපසමාදිවචනං ඤායාගතං. යස්මා පන විතක්කාදයො විය තංසම්පයුත්තධම්මාපි එතෙන එතං ඔළාරිකන්ති දිට්ඨාදීනවා එව, තස්මා අවිසෙසෙන විතක්කාදීනං තංසහජාතානඤ්ච වූපසමාදිකෙ වත්තබ්බෙ විතක්කවිචාරාදීනංයෙව වූපසමාදිකං වුච්චමානං "අධිකවචනමඤ්ඤමත්ථං බොධෙතී"ති කිඤ්චි විසෙසං දීපෙතීති තං දස්සෙන්තො **"යෙහි විතක්කවිචාරෙහී"**තිආදිමාහ. විසුං විසුං ඨිතානිපි විතක්කවිචාරසමතික්කමවචනාදීනි පහෙය්‍යඞ්ගනිද්දෙසතාසාමඤ්ඤෙන චිත්තෙන සමූහතො ගහෙත්වා අවයවෙන සමුදායොපලක්ඛණං කතන්ති දස්සෙන්තො **"තෙසං…පෙ…. තං දීපකන්ති වුත්ත"**න්ති ආහ. ඉදානි අවයවෙන සමුදායොපලක්ඛණං විනා විතක්කවිචාරවූපසමවචනෙන පීතිවිරාගාදිවචනානං සවිසයෙ සමානබ්‍යාපාරතං දස්සෙන්තො **"අථ වා"**තිආදිමාහ.

තස්මිං දස්සිතෙති "යා සද්ධා සද්දහනා"තිආදිනා ඣානවිභඞ්ගෙ සම්පසාදනෙ දස්සිතෙ. **සමානාධිකරණනිද්දෙසෙනෙවාති** තත්ථෙව විභඞ්ගෙ උද්දෙසපදුද්ධාරාදීසු සද්ධාඣානානං "සම්පසාදන"න්ති එකාධිකරණතාවචනෙනෙව.

ඔළාරිකඞ්ගමුඛෙන **"තදනුධම්මතා සතී"**ති වුත්තාය තංතංඣානනිකන්තියා වික්ඛම්භනං විතක්කවිචාරවූපසමවචනාදීහි පකාසිතන්ති ආහ **"තණ්හාප්පහානං එතෙසං වූපසමන"**න්ති (විභ. 799). යතො විතක්කවිචාරෙසු විරත්තභාවදීපකං විතක්කවිචාරවූපසමවචනන්ති තදුභයාභාවදීපනං පුන කතන්ති දස්සෙතුං **"යෙ වා"**තිආදි වුත්තං.

තතියජ්ඣානකථාවණ්ණනා

163. **වීරියං උපෙක්ඛාති වුත්තං** ''පග්ගහනිග්ගහෙසු බ්‍යාපාරාකරණෙන උපෙක්ඛියතී''ති. ගහණෙ මජ්ඣත්තභාවෙන සඞ්ඛාරෙ උපෙක්ඛතීති සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා, තථාපවත්තා විපස්සනා පඤ්ඤා. තස්සා පන විසයතො පභෙදො ''අට්ඨ සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා''තිආදිනා (පටි. ම. 1.57) යස්සං **පාළියං** වුත්තො, තං පාළිසෙසං දස්සෙන්තො **''පඨමජ්ඣාන''**න්තිආදිමාහ. තත්ථ **උප්පාදන්ති** පුරිමකම්මපච්චයා ඉධ උප්පත්තිං. **පවත්තන්ති** තථා උප්පන්නස්ස පවත්තිං. **නිමිත්තන්ති** සබ්බම්පි සඞ්ඛාරගතං නිමිත්තභාවෙන උපට්ඨානතො. **ආයූහනන්ති** ආයතිං පටිසන්ධිහෙතුභූතං කම්මං. **පටිසන්ධින්ති** ආයතිං උපපත්තිං. **ගතින්ති** යාය ගතියා සා පටිසන්ධි හොති. **නිබ්බත්තින්ති** ඛන්ධානං නිබ්බත්තනං. **උපපත්තින්ති** ''සමාපන්නස්ස වා උපපන්නස්ස වා''ති එවං වුත්තං විපාකප්පවත්තිං. **ජාතින්ති** ජරාදීනං පච්චයභූතං භවපච්චයා ජාතිං. **ජරාමරණාදයො** පාකටා එව. එත්ථ ච උප්පාදාදයො පඤ්චෙව සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණස්ස විසයවසෙන වුත්තා, සෙසා තෙසං වෙවචනවසෙන. ''නිබ්බත්ති ජාතී''ති ඉදඤ්හි ද්වයං උප්පාදස්ස චෙව පටිසන්ධියා ච වෙවචනං. ''ගති උපපත්ති චා''ති ඉදං ද්වයං පවත්තස්ස. ජරාදයො නිමිත්තස්සාති.

භූතස්සාති ඛන්ධපඤ්චකස්ස. **එතෙහීති** ඣානචිත්තසමුට්ඨිතරූපෙහි.

චතුක්කනයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පඤ්චකනයවණ්ණනා

167. **ආකාරභෙදන්ති** ආකාරවිසෙසං. අනෙකාකාරා හි ධම්මා, තෙ ච නිරවසෙසං යාථාවතො භගවතා අභිසම්බුද්ධා. යථාහ – ''සබ්බෙ ධම්මා සබ්බාකාරෙන බුද්ධස්ස භගවතො ඤාණමුඛෙ ආපාථං ආගච්ඡන්තී''ති (මහානි. 156; චූළනි. මොඝරාජමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 85; පටි. 3.5). **දුතියජ්ඣානපක්ඛිකං** න පඨමජ්ඣානපක්ඛිකන්ති අධිප්පායො. තෙනෙවාහ **''පඨමජ්ඣානමෙව හී''**තිආදි. අත්ථතො හි චතුක්කපඤ්චකනයා අඤ්ඤමඤ්ඤානුප්පවෙසිනො. පඤ්චකනයෙ දුතියජ්ඣානං කිං සවිචාරතාය පඨමජ්ඣානපක්ඛිකං උදාහු අවිතක්කතාය දුතියජ්ඣානපක්ඛිකන්ති සියා ආසඞ්කාති තදාසඞ්කානිවත්තනත්ථමිදං වුත්තං. **කස්මාති**ආදිනා තත්ථ කාරණමාහ. සුත්තන්තදෙසනාසු ච දුතියජ්ඣානමෙව භජන්තීති සම්බන්ධො. ච-සද්දෙන න කෙවලං ඉධෙව, අථ ඛො සුත්තන්තදෙසනාසුපීති දෙසනන්තරෙපි යථාවුත්තජ්ඣානස්ස පඨමජ්ඣානපක්ඛිකත්තාභාවං දස්සෙති. ඉදානි භජනම්පි දස්සෙතුං **''විතක්කවූපසමා''**තිආදි වුත්තං. තෙන සුත්තන්තෙපි පඤ්චකනයස්ස ලබ්භමානතං දස්සෙති.

නනු ච සුත්තන්තෙ චත්තාරියෙව ඣානානි විභත්තානීති පඤ්චකනයො නත්ථීයෙවාති? න, ''සවිතක්කසවිචාරො සමාධී''තිආදිනා සමාධිත්තයාපදෙසෙන පඤ්චකනයස්ස ලබ්භමානත්තා. චතුක්කනයනිස්සිතො පන කත්වා පඤ්චකනයො විභත්තොති තත්ථාපි පඤ්චකනයො නිද්ධාරෙතබ්බො. විතක්කවිචාරානං වූපසමාති හි විතක්කස්ස විචාරස්ස විතක්කවිචාරානඤ්ච විතක්කවිචාරානන්ති සක්කා වත්තුං. තථා අවිතක්කඅවිචාරානන්ති ච විනා සහ ච විචාරෙන විතක්කප්පහානෙන අවිතක්කං සහ විනා ච විතක්කෙන විචාරප්පහානෙන අවිචාරන්ති අවිතක්කං අවිචාරං අවිතක්කඅවිචාරඤ්චාති වා තිවිධම්පි සක්කා සඞ්ගණ්හිතුං.

දුතියන්ති ච විතක්කරහිතෙ විතක්කවිචාරද්වයරහිතෙ ච ඤායාගතා දෙසනා. දුතියං අධිගන්තබ්බත්තා විචාරමත්තරහිතෙපි ද්වයප්පහානාධිගතසමානධම්මත්තා. එවඤ්ච කත්වා පඤ්චකනයනිද්දෙසෙ දුතියෙ වූපසන්තොපි විතක්කො තංසහායවිචාරාවූපසමෙන න සම්මාවූපසන්තොති විතක්කවිචාරද්වයරහිතෙ විය විචාරවූපසමෙනෙව තදුපසමං සෙසධම්මසමානතඤ්ච දස්සෙන්තෙන ''විතක්කවිචාරානං වූපසමා අජ්ඣත්තං සම්පසාදනං චෙතසො එකොදිභාවං අවිතක්කං අවිචාරං සමාධිජං පීතිසුඛං තතියං ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරතී''ති තතියං චතුක්කනයෙ දුතියෙන නිබ්බිසෙසං විභත්තං. දුවිධස්සපි සහායවිරහෙන අඤ්ඤථා ච විතක්කප්පහානෙන අවිතක්කත්තං සමාධිජං පීතිසුඛත්තඤ්ච සමානන්ති සමානධම්මත්තාපි දුතියන්ති නිද්දෙසො. විචාරමත්තම්පි හි විතක්කවිචාරද්වයරහිතං විය ''යස්මිං සමයෙ රූපූපපත්තියා මග්ගං භාවෙති අවිතක්කවිචාරමත්තං සමාධිජං පීතිසුඛං දුතියං ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරතී''ති අවිතක්කං සමාධිජං පීතිසුඛන්ති විභත්තං. පඨමජ්ඣානෙ වා සහචාරීසු විතක්කවිචාරෙසු එකං අතික්කමිත්වා දුතියම්පි තත්‍රට්ඨමෙව දොසතො දිස්වා උභයම්පි සහාතික්කමන්තස්ස පඤ්චකනයෙ තතියං වුත්තං තතියං අධිගන්තබ්බත්තා. පඨමතො අනන්තරභාවෙන පනස්ස දුතියභාවො ච උප්පජ්ජති. කස්මා පනෙත්ථ සරූපතො පඤ්චකනයො න විභත්තොති? විනෙය්‍යජ්ඣාසයතො. යථානුලොමදෙසනා හි සුත්තන්තදෙසනාති.

පටිපදාචතුක්කාදිවණ්ණනා

176-180. **තදනුරූපතාති** තස්ස පඨමාදිජ්ඣානස්ස අනුරූපසභාවා. යථාලද්ධජ්ඣානං සන්තතො පණීතතො දිස්වා අස්සාදයමානා නිකන්ති තංසම්පයුත්තා ඛන්ධා වා තදාරක්ඛභූතා සතියෙව වා තස්ස ඣානස්ස අනුච්ඡවිකතාය ''තදනුධම්මතා සතී''ති වුත්තාති. **කදාචීති** යදා පඨමං අධිගන්ත්වා යථානිසින්නොයෙව විනා පයොගන්තරං දුතියාදීනි අධිගච්ඡති, ඊදිසෙ කාලෙති අත්ථො.

186. කුසලජ්ඣානස්ස අධිගතත්තා ''සෙක්ඛා''ති වුත්තං. **න හි තෙ උප්පාදෙන්ති නාමාති** අරියමග්ගක්ඛණෙ රූපාවචරජ්ඣානානං අනුප්පජ්ජමානතං සන්ධායාහ.

කසිණකථාවණ්ණනා

203. **ආරුප්පපාදකතා ච දස්සිතා** විනා අභාවතො. න හි තෙසං ආරුප්පපාදකතාය විනා නිරොධපාදකතා අත්ථීති. නිම්මිනිතුං ඉච්ඡිතස්ස වත්ථුනො නිම්මානවසෙන ඛිප්පං නිසන්ති නිසාමනං ආලොචනං අධිගමො එතස්සාති ඛිප්පනිසන්ති. තබ්භාවො ''ඛිප්පනිසන්තිභාවො''ති ආහ **''ඛිප්පදස්සනං ඛිප්පාභිඤ්ඤතා''**ති.

කසිණකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අභිභායතනකථාවණ්ණනා

204. පටිභාගනිමිත්තභූතං කසිණාරම්මණසඞ්ඛාතං ආයතනං කාරණං එතස්සාති **කසිණායතනං,** ඣානං. අථ වා ආරම්මණස්ස අනවසෙසඵරණට්ඨෙන කසිණඤ්ච තං ආයතනඤ්ච යොගිනො සුඛවිසෙසානං අධිට්ඨානභාවතො මනායතනධම්මායතනභාවතො වාති සසම්පයුත්තං ඣානං **කසිණායතනං**. තෙනෙවාහ ''සතිපි අභිභායතනානං කසිණායතනත්තෙ''ති. භාවනාය නිමිත්තං භාවනානිමිත්තං, ආරම්මණස්ස පරිත්තප්පමාණතා සුවිසුද්ධනීලාදිතා ච, තදෙව නානත්තං. භාවනා එව වා පුබ්බභාගභූතා භාවනානිමිත්තං, තස්ස නානත්තං භාවනානිමිත්තනානත්තං. පුබ්බභාගභාවනා හි යථාවුත්තවිසෙසෙ ආරම්මණෙ පවත්තිආකාරවිසෙසතො නානාසභාවාති. කසිණනිමිත්තස්ස අභිභවනකභාවනානිමිත්තනානත්තං **කසිණ...පෙ.... නානත්තං,** තතොති යොජෙතබ්බං.

එත්ථ ච පුරිමානි චත්තාරි අභිභායතනානි භූතකසිණාරම්මණානි, භූතකසිණෙසු ච යං සුවණ්ණං දුබ්බණ්ණන්ති ච න සක්කා වත්තුං. තත්ථ පවත්තිතානි සබ්බත්ථ වා වණ්ණාභොගරහිතෙන පවත්තිතානි පඨමතතියාභිභායතනානීති දුතියචතුත්ථානි වණ්ණකසිණාරම්මණානි. යදි එවං දුතියචතුත්ථෙහි පඤ්චමාදීනං කො විසෙසොති ''පඤ්චමාදීනි වණ්ණතො රමණීයතරානි, න තථා ඉතරානී''ති වදන්ති. පුරිමානිපි චත්තාරි අට්ඨ කසිණාරම්මණානෙව, තස්මා තං නෙසං මතිමත්තං ''අට්ඨසු කසිණෙසූ''ති වුත්තත්තා. විමොක්ඛෙසු ච පඨමදුතියවිමොක්ඛා අට්ඨ කසිණාරම්මණා. තතියො වණ්ණකසිණාරම්මණො. පඨමදුතියාපි වා වණ්ණකසිණාරම්මණා එව ''බහිද්ධා නීලකසිණාදිරූපානි ඣානචක්ඛුනා පස්සතී''ති වුත්තත්තා. ආරම්මණමනුඤ්ඤතාය හි තත්ථ අනිග්ගතිතභාවෙන තෙසං පවත්තීති. එවං සන්තෙ තතියස්ස ඉතරෙහි කො විසෙසොති? සුභාකාරාභොගො. තතියො එව හි සුභන්ති ආභුජනවසෙන පවත්තති, න ඉතරෙති.

ඤාණං අප්පනාපඤ්ඤා. **විජ්ජමානෙපීති අපි**-සද්දෙන අවිජ්ජමානෙපීති දස්සෙති. **පරිත්තප්පමාණතා අභිභවනස්ස කාරණං** ඉමෙසු චතූසු අභිභායතනෙසූති අධිප්පායො. නනු ච සබ්බත්ථ **''සුවණ්ණදුබ්බණ්ණානී''**ති වචනතො වණ්ණාභොගසහිතානියෙව ගහිතානීති? න ගහිතානීති දස්සෙන්තො **''තත්ථ වා''**තිආදිමාහ. **තත්ථාති** ආගමෙසු. **තථා අප්පමාණානීති** වණ්ණාභොගරහිතානි ච සබ්බානි අප්පමාණානි සුවණ්ණදුබ්බණ්ණානීති අත්ථො. යදි එවං කථං විසිට්ඨානං වණ්ණාභොගෙන රහිතානං සහිතානඤ්ච එකජ්ඣං මනසි කරොති? න එකජ්ඣං, විසුංයෙව පන තෙසු මනසිකාරො. යදි විසුං කථමෙකන්ති? පරිත්තභාවසාමඤ්ඤතො. යදි එවං ''සුවණ්ණදුබ්බණ්ණග්ගහණං අතිරිච්ඡතී''ති, නාතිරිච්ඡතීති දස්සෙන්තො **''අත්ථි හි එසො පරියායො''**තිආදිමාහ. තත්ථ යදිදං වණ්ණාභොගජනිතං විසෙසං අග්ගහෙත්වා පරිත්තසාමඤ්ඤෙන එකත්තං නෙත්වා ''පරිත්තානි අභිභුය්යා''ති වත්වා පුන තදන්තොගධධම්මප්පභෙදං විනෙය්‍යවසෙන දස්සෙතුං ''තානි චෙ කදාචි වණ්ණවසෙන ආභුජිතානි හොන්ති සුවණ්ණදුබ්බණ්ණානි අභිභුය්යා''ති වත්තබ්බතාය වණ්ණාභොගරහිතානි සහිතානි ච විසුං මනසි කත්වා උභයත්ථාපි වණ්ණාභොගරහිතපරිත්තාභිභවනෙ තං සහිතපරිත්තාභිභවනෙ ච පරිත්තාභිභවනස්ස සාමඤ්ඤං ගහෙත්වා එකන්ති වචනං, එසො පරියායො විජ්ජතීති අයමධිප්පායො.

එවං සුත්තන්තාභිධම්මපාඨවිසෙසතො අට්ඨකථාය විරොධාභාවං දස්සෙත්වා ඉදානි සුත්තන්තාභිධම්මපාඨානං අවිරොධං අධිප්පායවිභාවනෙන දස්සෙතුං **''තත්ථවා''**තිආදිමාහ. එවං අභිධම්මෙ වණ්ණාභොගරහිතානි සහිතානි ච විසුං වුත්තානි. සුත්තන්තෙ පන ''උභයානි එකජ්ඣ''න්ති වුත්තං, තං කථං විඤ්ඤායතීති ආහ **''තදෙත''**න්තිආදි. තත්ථ **ආගතස්සාති** සුත්තන්තෙ ආගතස්ස. තත්ථ හි ''අජ්ඣත්තං රූපසඤ්ඤී''ති ආගතං. **අවචනතොති** අභිධම්මෙ අවචනතො. යදිපි විමොක්ඛා විසුං දෙසිතා, කසිණායතනභාවො විය පන අභිභායතනානං විමොක්ඛකිච්චතාපි අත්ථීති අභිභායතනවිමොක්ඛානං ඉධාපි සඞ්කරො දුන්නිවාරොති චොදනං මනසි කත්වා ආහ **''සබ්බවිමොක්ඛකිච්චසාධාරණවචනභාවතො''**ති. තෙන යථා අභිභායතනදෙසනායං අභිභායතනකිච්චානි නිරවසෙසතො වුත්තානි, එවං විමොක්ඛදෙසනායං විමොක්ඛකිච්චානීති ඉධ තෙසං අසඞ්කරොයෙවාති දස්සෙති.

යෙ ච යථාවුත්තං වචත්ථානං න සම්පටිච්ඡන්ති, තෙහි සුත්තන්තාභිධම්මපාඨභෙදෙ අඤ්ඤං කාරණං වත්තබ්බං සියා. කිමෙත්ථ වත්තබ්බං, නනු අට්ඨකථායං ''කස්මා පන යථා සුත්තන්තෙ''තිආදිං වත්වා ''අජ්ඣත්තරූපානං අනභිභවනීයතො''ති කාරණං වුත්තන්ති. න තං තස්ස කාරණවචනන්ති දස්සෙන්තො

“අජ්ඣත්තරූපාන”න්තිආදිමාහ. තත්ථ **යන්ති** ඉධ සුත්තන්තෙ ච ‘‘බහිද්ධා රූපානි පස්සතී’’ති (අ. නි. 8.65) වුත්තවචනං සන්ධායාහ. බහිද්ධා රූපානියෙව හි අභිභවනීයානීති. **අඤ්ඤහෙතුකන්ති** දෙසනාවිලාසතො අඤ්ඤං අභිභවනීයහෙතු එතස්සාති අඤ්ඤහෙතුකං. අජ්ඣත්තඅරූපසඤ්ඤිතාය එව, න සුත්තන්තෙ විය අජ්ඣත්තරූපසඤ්ඤිතාය චාති අත්ථො. **අවිභූතත්තාති** ඉදං ඤාණුත්තරානං සහ නිමිත්තුප්පාදනෙන අප්පනානිබ්බත්තනං ආරම්මණස්ස අභිභවො න සුට්ඨු විභූතභාවමන්තරෙන සම්භවතීති කත්වා වුත්තං. නනු ච අට්ඨකථායං පාඨද්වයවිසෙසස්ස දෙසනාවිලාසො කාරණභාවෙන වුත්තොති ආහ **‘‘දෙසනාවිලාසො ච යථාවුත්තවවත්ථානවසෙන වෙදිතබ්බො’’**ති. දෙසනාවිලාසො හි නාම විනෙය්‍යජ්ඣාසයානුරූපං විජ්ජමානස්සෙව පරියායස්ස විභාවනං න යස්ස කස්සචීති. තත්ථ ච ‘‘පරියායදෙසනත්තා’’තිආදිනා වුත්තප්පකාරවවත්ථානං දෙසනාවිලාසනිබන්ධනමාහ. තථා චෙව හි පුරතො දෙසනාවිලාසො විභාවිතො.

අභිභායතනකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

විමොක්ඛකථාවණ්ණනා

248. තන්ති ‘‘සසන්තතිපරියාපන්නරූප’’න්ති වුත්තකෙසාදිවණ්ණමාහ. තං පන යස්මා බලමණ්ඩලාදි විය පරම්පරාය ඣානස්ස කාරණං, තස්මා **‘‘ඣානස්ස හෙතුභාවෙනා’’**ති ආහ. **යෙනාති** යථාවුත්තරූපවිසෙසෙන. **විසිට්ඨෙනාති** අතිසයප්පත්තෙන ‘‘රූපූපපත්තියා’’තිආදීසු (ධ. ස. 160 ආදයො; විභ. 625) විය උත්තරපදලොපෙන ‘‘රූප’’න්ති වුත්තෙන රූපජ්ඣානෙන. ‘‘විසිට්ඨෙනා’’ති ඉමිනා හි අතිසයරූපයුත්තො රූපීති වුත්තොති දස්සෙති. ‘‘පඨමං ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරති පථවීකසිණ’’න්තිආදිනා (ධ. ස. 499) **ඣානානමෙව කසිණභාවෙන පවත්තා. සුත්තෙ ආරම්මණානං** කසිණභාවෙන පවත්තා ‘‘පථවීකසිණමෙකො සඤ්ජානාතී’’තිආදිනා (දී. නි. 3.360; අ. නි. 10.25).

විමොක්ඛකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

බ්‍රහ්මවිහාරකථාවණ්ණනා

251. අඤ්ඤාණසම්පයුත්තාපි වා උපෙක්ඛාවෙදනා **අඤ්ඤාණුපෙක්ඛා, උපෙක්ඛාති** අඤ්ඤාණසම්පයුත්තා උපෙක්ඛාවෙදනා, අඤ්ඤාණුපෙක්ඛාතිපි එතාසංයෙව නාමන්ති (විභ. අට්ඨ. 947) හි **සම්මොහවිනොදනියං** වක්ඛතීති. අප්පටිභාගනිමිත්තත්තෙපි එකං කතිපයෙ වා සත්තෙ ඔදිස්ස පවත්තා පරිච්ඡින්නරූපාදිඋපාදානවිසයෙ පවත්තත්තා කථමප්පමාණගොචරාති ආහ **‘‘න ච සම්මුතිසච්චවසෙනා’’**තිආදි. එවම්පි යථා නත්ථි සත්තා ඔපපාතිකාති සත්තවසෙන පවත්තායපි මිච්ඡාදිට්ඨියා සඞ්ඛාරාරම්මණතා වුච්චති උපාදානවසෙන, එවං සත්තවසෙන පවත්තානම්පි මෙත්තාදීනං සඞ්ඛාරාරම්මණතාපි සියාති චෙ? න, අපරාමසනවසෙන පවත්තානං මෙත්තාදීනං සඋපාදානග්ගහණාසම්භවතොති දස්සෙන්තො ආහ **‘‘අපරාමාසා’’**තිආදි.

බ්‍රහ්මවිහාරකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අසුභකථාවණ්ණනා

263. ‘‘එකාහමතං වා ද්වීහමතං වා’’තිආදිනා (දී. නි. 2.379; ම. නි. 1.112) වුත්තාසු නවසු සිවථිකාසු වණ්ණවසෙන පවත්තජ්ඣානං **සිවථිකාවණ්ණජ්ඣානං**. නනු චෙතස්ස වණ්ණකසිණෙහි ගහණං යුත්තං, න අසුභෙහීති? න, සිවථිකාවණ්ණං උපමං කත්වා අත්තනො කායෙ පටිකූලත්තං අමුඤ්චිත්වාව වණ්ණවසෙන පවත්තනතො . තෙනෙවාහ **‘‘පටිකූලමනසිකාරසාමඤ්ඤෙනා’’**ති. අයමත්ථො **සිවථිකාවණ්ණජ්ඣානස්සාති** එත්ථාපි යොජෙතබ්බොති විභාවෙන්තො **‘‘තම්පී’’**තිආදිමාහ.

අසුභකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

රූපාවචරකුසලවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අරූපාවචරකුසලකථාවණ්ණනා

265. **රූපනිමිත්තන්ති** රූපහෙතු රූපාධිකරණං. **රූපාරූපනිමිත්තෙසූති** රූපධම්මෙසු ච පථවීකසිණාදිනිමිත්තෙසු ච. **තදාරම්මණජ්ඣානෙසූති** එත්ථ **තං**-සද්දෙන රූපනිමිත්තං පච්චාමසති රූපම්පි වා රූපධම්මාරම්මණානම්පි රූපාවචරජ්ඣානානං සම්භවතො. **රූපාදීසූති** රූපාරූපනිමිත්තතදාරම්මණජ්ඣානෙසු රූපපටිබද්ධධම්මෙසු ච. **අනාවජ්ජිතුකාමතාදිනාති ආදි**-සද්දෙන අසමාපජ්ජිතුකාමතාදිං සඞ්ගණ්හාති.

චුතිතො උද්ධං උප්පත්තිරහානං...පෙ.... අනුප්පත්තිධම්මතාපාදනෙන සමතික්කමොති එතෙන සමතික්කමිතබ්බත්තෙන රූපාවචරකුසලානං රූපාවචරවිපාකකිරියෙහි විසෙසාභාවං දස්සෙති අනධිගතභාවතො. යෙසඤ්හි රූපසඤ්ඤාදීනං අරූපභාවනාය සමතික්කමාදිකො ලබ්භති, තෙ දස්සෙතුං ''අරූපභාවනාය අභාවෙ චුතිතො උද්ධං උප්පත්තිරහාන''න්ති වුත්තන්ති. **යාති** එකන්තරූපනිස්සිතා අවසිට්ඨපරිත්තවිපාකසඤ්ඤාදයො.

ආනෙඤ්ජසන්තසමාපත්තිසුඛානුභවනභවවිසෙසූපපජ්ජනාදයො ආරුප්පසමාපත්තීනං අත්ථාති ආහ **''රූපසඤ්ඤා...පෙ.... න අත්ථො''**ති.

ඉධ උග්ඝාටිතකසිණවසෙන පරිත්තානන්තතා හොති නිප්පරියායදෙසනත්තාති අධිප්පායො. යදි එවං පරිත්තකසිණුග්ඝාටිතෙ කථමාකාසානඤ්චායතනවචනන්ති? තත්ථාපි අනන්තඵරණසබ්භාවතො. තෙනෙවාහ **''අනන්තඵරණතාසබ්භාවෙ''**ති. යදි සබ්බත්ථ අනන්තඵරණතා අත්ථි, අථ කස්මා ''අනන්තො ආකාසො''ති න වුත්තන්ති ආහ **''සමයවවත්ථාපනා''**තිආදි. තත්ථ **පටිපත්තීති** ඣානභාවනාකාරමාහ.

266. උග්ඝාටභාවො **උග්ඝාටිමං**. යථා පාකිමං.

268. ආකාසෙ පවත්තිතවිඤ්ඤාණාතික්කමතො තතියාති පදුද්ධාරං කත්වා යුත්තිතො ආගමතො ච තදත්ථං විභාවෙතුං **''තදතික්කමතො හී''**තිආදිමාහ. ආරුප්පසමාපත්තීනං ආරම්මණාතික්කමෙන පත්තබ්බත්තා විසෙසතො ආරම්මණෙ දොසදස්සනං තදෙව අතික්කමිතබ්බන්ති අයං යුත්ති, ආරම්මණෙ පන අතික්කන්තෙ තදාරම්මණං ඣානම්පි අතික්කන්තමෙව හොති. භාවනාය ආරම්මණස්ස විගමනං අපනයනං විභාවනා. **පාළියන්ති** විභඞ්ගෙ. නනු ච පාළියං ''තඤ්ඤෙව විඤ්ඤාණ''න්ති අවිසෙසෙන වුත්තං ''න ආකාසානඤ්චායතනවිඤ්ඤාණ''න්ති. ''න තඤ්ඤෙවවිඤ්ඤාණන්ති විසෙසවචනෙන අයමත්ථො සිද්ධො''ති දස්සෙන්තො **''විඤ්ඤාණඤ්චායතන''**න්තිආදිමාහ.

අරූපාවචරකුසලකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

තෙභූමකකුසලවණ්ණනා

269. **සත්තහි මහාවාරෙහීති** පටිච්චසහජාතපච්චයනිස්සයසංසට්ඨසම්පයුත්තපඤ්හාවාරෙහි අනුලොමපච්චනීයඅනුලොමපච්චනීයපච්චනීයානුලොමාදිනයා **අනුලොමාදිනයා**. භාරද්වාජගොතමාදයො අට්ඨචත්තාලීස ලොකෙ ගොත්තානි මූලභූතානි, තථා කට්ඨකලාපාදයො අට්ඨචත්තාලීසෙව චරණානීති ආහ **''අට්ඨචත්තාලීස''**න්තිආදි. තත්ථ **තෙසන්ති** හබ්බාහබ්බානං. ද්වාරසීසෙන ද්වාරවන්තානි ගය්හන්තීති අධිප්පායෙනාහ **''තංතංද්වාරානි වා කායාදීනී''**ති. අචිත්තීකාරෙන වා කතං **හීනං,** අප්ඵුපෙක්ඛනෙන කතං **මජ්ඣිමං,** සක්කච්චකතං **පණීතං**. ආමිසකිඤ්ජක්ඛාදිහෙතු වා කතං **හීනං,** පුඤ්ඤඵලකාමතාය කතං **මජ්ඣිමං,** කත්තබ්බමිච්චෙව අරියභාවෙ ඨිතෙන කතං **පණීතං**. භවසම්පත්තිලොභෙන වා පවත්තිතං **හීනං,** අලොභජ්ඣාසයෙන පවත්තිතං **මජ්ඣිමං,** පරහිතාය පවත්තිතං **පණීතං**. පරිත්තකතං වා **හීනං,** මත්තසො කතං **මජ්ඣිමං,** අධිමත්තසො කතං **පණීතං**. මහග්ගතෙසු පන පටිලද්ධමත්තං **හීනං,** නාතිසුභාවිතං **මජ්ඣිමං,** සුභාවිතං වසිප්පත්තං **පණීතං**. ඉමෙසුපි එකෙකස්ස හීනාදිකස්ස ආයූහනනානත්තාදිවසෙන හීනාදිභෙදො ලබ්භතියෙවාති දට්ඨබ්බං. **සම්පයුත්තධම්මානං වසෙනාති** යො චිත්තප්පභාවිතො චිත්තසම්පයුත්තානං චිත්තාධිපතෙය්‍යභාවො, සො තංනිමිත්තෙ චිත්තෙ උපචරිතොති එවං වා එත්ථ අත්ථො.

තෙභූමකකුසලවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ලොකුත්තරකුසලවණ්ණනා

277. ''කෙනට්ඨෙන ලොකුත්තර''න්තිආදි පටිසම්භිදාවචනං (පටි. ම. 2.43) අට්ඨකථාය ආහතං, තස්මා තත්ථ ''තිවිධොපි අනුත්තරධම්මො ලොකං තරතී''තිආදිනා සඞ්ගහිතොති තං තීහි පදෙහි යොජෙත්වා දස්සෙතුං **''ලොකං තරතීති එතෙනා''**තිආදිමාහ. එකෙකස්මිං යොජෙතබ්බො ලොකස්ස අන්තගමනාදිතාය මග්ගාදීසුපි ලබ්භමානත්තා. මග්ගෙයෙව වා තිවිධොපි අත්ථො යොජෙතබ්බොති සම්බන්ධො. **අනතිවත්තනාදීති ආදි**-සද්දෙන ඉන්ද්‍රියානං එකරසතා තදුපගවීරියවාහනං ආසෙවනාති ඉමෙ තයො භාවනාවිසෙසෙ සඞ්ගණ්හාති. යස්මා චෙතෙ භාවනාවිසෙසා සංකිලෙසවොදානෙසු වට්ටවිවට්ටෙසු ච තංතංආදීනවානිසංසදස්සනභූතාය පුබ්බභාගපඤ්ඤාය සම්පාදිතෙන ඤාණවිසෙසෙන නිප්ඵජ්ජන්ති, තස්මා වුත්තං **''අඤ්ඤමඤ්ඤං...පෙ.... වඩ්ඪෙතී''**ති.

නිස්සයො හොතීති රුක්ඛො විය සාඛාය ආධාරභාවෙන වොහරීයතීති අත්ථො. ඵලඤාණඵලඞ්ගානං නිස්සයවචනං නිස්සයපච්චයත්තා. තතොයෙව නිස්සයභාවතො පතිට්ඨාභාවතො. අරියඵලසන්නිස්සයෙන හි අරියා කතකිච්චා සුට්ඨු නිබ්බින්නසබ්බභවාපි චිරතරං ලොකෙ පරහිතාය තිට්ඨන්ති. කිලෙසානං ඔධිසො පජහනකාපි අරියමග්ගා අවිසෙසෙන සබ්බාකුසලානං සබ්බකුසලපටිපක්ඛතාය අඤ්ඤමග්ගප්පහාතබ්බෙසුපි කෙනචි පහානාකාරෙන පවත්තන්තීති තං පහානාකාරං දස්සෙන්තො **''ඉතරෙසං විජ්ජුතොභාසෙන විය තමස්සා''**ති ආහ. යෙන

පාළියං හෙට්ඨිමමග්ගඤාණානං විජ්ජූපමතා දස්සිතා. යදි එවං උපරිමග්ගවජ්ඣා කිලෙසා ඉතරෙති ඉධාධිප්පෙතා. න තෙසං සමුච්ඡෙදවචනං යුත්තං. න හි භාවනාය පහාතබ්බෙ දස්සනමග්ගො සමුච්ඡින්දිතුං සක්කොති. තථා ච සති දස්සනෙන පහාතබ්බා එව තෙ සියුං. අථ තදඞ්ගප්පහානං අධිප්පෙතං, යෙන ''විජ්ජුතොභාසෙන විය තමස්සා''ති වුත්තං, තං පුබ්බභාගවිපස්සනාය එව සිද්ධං න ච යුත්තං ලොකුත්තරමග්ගො තදඞ්ගවසෙන කිලෙසෙ පජහතීති. වික්ඛම්භනෙපි එසෙව නයො, අනුලොමඤාණෙනෙව තස්ස සාතිසයං සාධිතත්තා. අථ පන පඨමමග්ගවජ්ඣා එව කිලෙසා ඉතරෙති අධිප්පෙතා, එවං සන්තෙ තෙසං ඉතරභාවොව න සියා, න ච අනපායගමනීයා නාම කිලෙසා දස්සනෙන පහාතබ්බා අත්ථි, නාපි පඨමමග්ගවජ්ඣා කිලෙසා තෙන විජ්ජුතොභාසෙන විය තමො සමුච්ඡින්දිතබ්බාති වත්තුං යුත්තන්ති උපපරික්ඛිතබ්බොයං ''ඉතරෙසං...පෙ.... සමුච්ඡෙදො''ති. ලොකියජ්ඣානම්පි **න විනා පටිපදාය ඉජ්ඣතීති** ඉදං අධිප්පායවසෙන නෙතබ්බං නෙයාත්ථත්තාති තං අධිප්පායං විභාවෙන්තො **''අකතාධිකාරස්සා''**ති ආහ. තෙන යථාවුත්තවචනස්ස ච සප්පදෙසතං දස්සෙති. නනු ච කතාධිකාරස්ස අරියස්ස මග්ගෙන සමිජ්ඣමානම්පි ඣානං මග්ගපටිපදාවසෙන පටිපදාසහිතමෙවාති. න විනා පටිපදාය ඉජ්ඣතීති සක්කා වත්තුං, තෙනෙතං වචනං නිප්පදෙසමෙවාති අනුයොගං සන්ධායාහ **''කතාධිකාරස්ස පනා''**තිආදි. ඉදානි තස්ස වචනස්ස අධිප්පායවසෙන ගහෙතබ්බත්ථතා පාළිතොපි විඤ්ඤායතීති දස්සෙන්තො ආහ **''යථාවුත්ත...පෙ.... කතා''**ති.

''යො කොචීති අවිසෙසවචන''න්ති තස්ස අපවාදං දස්සෙන්තො **''සකිං ද්වික්ඛත්තු''**න්ති ආදිමාහ. පරිච්ඡින්දිත්වා ගහණං පරිජානනං. **නාමරූපවවත්ථාපනාදීනන්ති** නාමරූපවවත්ථාපනපච්චයපරිග්ගහලක්ඛණපටිවෙධනිකන්තිපරියාදානානං . **කිච්ඡසිද්ධිතොති** නාමරූපවවත්ථාපනාදීනං කෙසඤ්චි සබ්බෙසම්පි වා කිච්ඡසිද්ධිතො. එස නයො දුතියවාරාදීසුපි යථාසම්භවං. **සුඛසිද්ධියම්පීති** නාමරූපවවත්ථාපනාදීනං කිච්ඡසිද්ධි මග්ගපාතුභාවදන්ධභාවස්ස කාරණභාවෙ අනෙකන්තිකා. විපස්සනාසහගතින්ද්‍රියානං පන මන්දතා තස්ස එකන්තකාරණන්ති දස්සෙති.

එතදන්තත්තා පටිපදායාති එතෙන නිප්පරියායතො පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධිසඞ්ඛාතාය විපස්සනාපඤ්ඤාය චිරාචිරප්පවත්තිවසෙන මග්ගස්ස ඛිප්පදන්ධාභිඤ්ඤතා වුත්තාති දස්සෙති. **පුරිමානන්ති** පුරිමවාරානං, ලක්ඛණපටිවෙධාදීනංයෙව වා. හෙට්ඨිමකොටියා තික්ඛත්තුං කිලෙසවික්ඛම්භනෙ සති දුක්ඛාපටිපදාභාවො, න තතො හෙට්ඨාති නිච්ඡිතත්තා ආහ **''තික්ඛත්තුං වික්ඛම්භනවාරතාවසෙනා''**ති. **තස්ස සුඛාපටිපදා වෙදිතබ්බා** උක්කංසවසෙනාති අධිප්පායො.

යස්මිං පුග්ගලෙ විසංවාදනභෙදනානිට්ඨානත්ථනියොජනානං පවත්ති, තත්ථ සිනෙහවිරහෙනෙව තෙසං පවත්ති, සො ච පුග්ගලො අසඞ්ගහිතො හොතීති මුසාවාදාදීනං විසංවාදනාදිකිච්චතාය ලූඛතා ච අපරිග්ගහතා ච වුත්තා. තප්පටිපක්ඛවිරුද්ධසභාවත්තා සම්මාවාචාය සිනිද්ධභාවතා පරිග්ගාහකසභාවතා . සද්ධාවිසෙසයොගතො වා තස්සා සිනිද්ධභාවො දට්ඨබ්බො. **සමුට්ඨාපෙතීති** පවත්තෙති. ජීවමානො වා සත්තො, **සම්පයුත්තධම්මා වා වොදායන්ති** එතෙන සයං වා වොදායතීති වොදානං.

285. තණ්හාදිට්ඨීහි **පතිට්ඨානං**. අවසෙසකිලෙසාභිසඞ්ඛාරෙහි **ආයූහනා**. සස්සතදිට්ඨියා **පතිට්ඨානං**. උච්ඡෙදදිට්ඨියා **ආයූහනා**. ලීනවසෙන **පතිට්ඨානං**. උද්ධච්චවසෙන **ආයූහනා**. කාමසුඛානුයොගවසෙන **පතිට්ඨානං**. අත්තකිලමථානුයොගවසෙන **ආයූහනා**. සබ්බාකුසලාභිසඞ්ඛාරවසෙන **පතිට්ඨානං**. සබ්බලොකියකුසලාභිසඞ්ඛාරවසෙන **ආයූහනාති** ඔඝතරණසුත්තවණ්ණනායං වුත්තෙසු පකාරන්තරෙසු ඉධ අවුත්තානං වසෙනපි පතිට්ඨානායූහනා වෙදිතබ්බා.

අථ වා කිලෙසග්ගහණෙන තණ්හාසස්සතදිට්ඨිසබ්බාකුසලාභිසඞ්ඛාරා ගහිතා තංසභාගතාය තදෙකට්ඨතාය ච. තථා අභිසඞ්ඛාරග්ගහණෙන අවසෙසකිලෙසඋච්ඡෙදදිට්ඨිසබ්බලොකියකුසලාභිසඞ්ඛාරා. ලීනුද්ධච්චකාමසුඛත්තකිලමථානුයොගානං විසුං වුත්තත්තා තෙහි න යොජෙතබ්බන්ති කිලෙසාභිසඞ්ඛාරවසෙන පතිට්ඨානායූහනෙ වත්වා තණ්හාදිට්ඨීනං තත්ථ විසෙසපච්චයතං දීපෙතුං තදුභයවසෙනපි යොජනා කතා. නයදස්සනං වා එතං තත්ථ දට්ඨබ්බං. එවමිතරෙපි පකාරා යොජෙතබ්බාති . ''චතූහි, භික්ඛවෙ, අඞ්ගෙහි සමන්නාගතො පුග්ගලො''තිආදීසු (ම. නි. 4.112, 114) **අඞ්ග**-සද්දස්ස කාරණත්ථතා දට්ඨබ්බා.

299. මුසාවාදාදීනි භාසමානො කරොති නාම කිං වක්ඛමානං කිරියං, කා පන සාති? මුසාවාදාදිකිරියාති විදිතොවායමත්ථො. එවං වා එත්ථ යොජනා දට්ඨබ්බා.

301. **නිප්ඵාදිතපච්චයානන්ති** චීවරාදිපච්චයානං. **කුහනවත්ථූනීති** පාපිච්ඡතං නිස්සාය ලූඛචීවරාදිසෙවනවසෙන ''යො තෙ විහාරෙ වසති, සො අරහා''තිආදිනා (පාරා. 224) අත්තානං අරියගුණසාමන්තං කත්වා භණනවසෙන විසෙසලාභිනො විය අත්තනො පරිහරණවසෙන ච පවත්තා අකුසලචිත්තුප්පාදා පරෙසං විම්හාපනකාරණානි කුහනවත්ථූනි.

343. සතිපි සගුණාරම්මණෙහි මග්ගස්ස අනිමිත්තනාමලාභෙ න නිප්පරියායෙන විපස්සනා අනිමිත්තනාමිකාති ආගමනතො මග්ගො අනිමිත්තනාමං න ලභතීති ආහ **''න පන සගුණාරම්මණෙහි...පෙ.... සිද්ධං හොතී''**ති. යස්මා

පන ආගමනතො සුඤ්ඤතං අප්පණිහිතන්ති ලද්ධනාමස්ස මග්ගස්ස සගුණතො ආරම්මණතො ච තංනාමාභාවො න කදාචිපි අත්ථි, තස්මා නාමත්තයපාරිපූරිහෙතුආගමනතො නාමලාභොති අධිප්පායෙනාහ **"පරිපුණ්ණනාමසිද්ධිහෙතුත්තා"**ති. **සබ්බෙසන්ති** සබ්බවිමොක්ඛමුඛාගතානම්පි මග්ගානං. **නාමත්තයයොගොති** සුඤ්ඤතාපණිහිතානිමිත්තනාමයොගො. **වවත්ථානං** අසඞ්කරො.

350. නිමිත්තධම්මා සඞ්ඛාරා තෙහි සනිමිත්තා සවිග්ගහා විය උපට්ඨහන්තීති තෙසං අභාවිතභාවනස්ස භාවිතභාවනස්ස ච උපට්ඨහනාකාරං දස්සෙන්තො **"සමූහාදී"**තිආදිමාහ. තෙන ච ''විමොක්ඛෙන සද්ධින්ද්‍රියං අධිමත්තං හොතී''ති (ධ. ස. අට්ඨ. 350) වුත්තං, න ''තස්මිං විමොක්ඛෙ''ති, තස්මා **"අනිමිත්තවිමොක්ඛොති අනිච්චානුපස්සනං ආහා"**ති වුත්තං. ඉතරත්ථාපි එසෙව නයො. අනිමිත්තස්ස අනිමිත්තභාවාභාවො නත්ථීති කස්මා වුත්තං, නනු ච අනිච්චානුපස්සනාය අනිමිත්තවිමොක්ඛභාවො පරියායෙනාති නිප්පරියායදෙසනාය තස්සා අනිමිත්තභාවාභාවො අත්ථි එව, එවඤ්ච සති ''අනිමිත්තස්ස අනිමිත්තනාමදානාභාවො''ති ච න න සක්කා වත්තුන්ති උපමාසංසන්දනං සුට්ඨුතරං යුජ්ජති, තථා අනිමිත්තෙන මග්ගස්ස අනිමිත්තභාවො න යුජ්ජතියෙව. තෙනාහ ''පරමත්ථතො නාමං දාතුං න සක්කොතී''ති? සච්චමෙතං , පරියායසිද්ධංයෙව පන අනිච්චානුපස්සනාය අනිමිත්තභාවං ගහෙත්වා මග්ගසොධනවසෙනායමනුයොගො කතො ''අනිමිත්තවිමොක්ඛස්ස අනිමිත්තභාවාභාවො නත්ථීතිවිරුද්ධං විය හොතී''ති. එවඤ්ච කත්වා ''අනිමිත්තං...පෙ.... දීපිතො හොතී''ති සයමෙව වක්ඛතීති. **සාමඤ්ඤන්ති** උපමොපමිතබ්බානං සම්බන්ධමාහ. **න මග්ගාධිපතීති** මග්ගො අධිපති මග්ගාධිපතීති ඡන්දචිත්තානං අයං සමඤ්ඤා නත්ථීති අත්ථො. **න ච තෙහි මග්ගස්සාති** ඡන්දචිත්තෙහි මග්ගො අධිපති එතස්සාති මග්ගාධිපතීති අයං සමඤ්ඤා මග්ගස්ස නත්ථි. කස්මා? තෙසං ඡන්දචිත්තානං අමග්ගඞ්ගත්තා.

ඣානස්ස සුඤ්ඤතාදිනාමකත්තාති එතෙන ඉන්ද්‍රියබලාදීනම්පි මග්ගසම්පයොගතො සුඤ්ඤතාදිනාමකතා දස්සිතාති දට්ඨබ්බං. සතිපි පච්චනීකාමසනෙ න තස්ස මග්ගස්ස තං පරිබ්‍යත්තං යථා සරසතාති ආහ **"සරසපධානො"**ති. **ද්වීහීති** සරසපච්චනීකෙහි. **අඤ්ඤනිරපෙක්ඛෙහීති** ආගමනනිරපෙක්ඛෙහි. **තස්මාති** යස්මා සරසතොව නාමලාභෙ අවවත්ථානාපත්ති සබ්බස්ස මග්ගස්ස සබ්බනාමභාවාපත්ති හොති, තස්මා. **අත්තාභි...පෙ.... මග්ගාති** තෙන ආගමනතො නාමලාභස්ස පච්චනීකතො නාමලාභභාවං දස්සෙති. **සරසන්තරෙති** අනිමිත්තභාවාදිකෙ. **පච්චනීකසහිතෙන සරසෙනාති** සුඤ්ඤතාප්පණිහිතභාවෙහි තදාගමනෙහි. **නිමිත්තග්ගහණනිවාරණාති** සඞ්ඛාරනිමිත්තග්ගාහස්ස අනිසෙධනතො. සුඤ්ඤතාප්පණිහිතස්සෙව මග්ගස්ස වුත්තත්තා අනිච්චතො වුට්ඨහන්තස්ස මග්ගො ඉධ අසඞ්ගහිතො සියාති ආසඞ්කිත්වා ආහ **"අනිච්චානුපස්සනා"**තිආදි. සඞ්ඛාරෙහි වුට්ඨානං න සියා, ලක්ඛණෙහි එව වුට්ඨානං සියාති අධිප්පායො, ලක්ඛණපටිවෙධො න සියා අතදාරම්මණත්තාති අත්ථො. සඞ්ඛාරානඤ්හි හුත්වා අභාවඋදයබ්බයපටිපීළනාවසවත්තනාකාරෙසු අනිච්චතාදිලක්ඛණවොහාරො.

ආකාරවන්තෙසු ගහිතෙසු තදාකාරොපි ගහිතොයෙව හොතීති ආහ **"ලක්ඛණානිපි පටිවිද්ධානි හොන්ති තදාකාරසඞ්ඛාරග්ගහණතො"**ති. **යථාවුත්තාධිප්පායෙනාති** ''අනිච්ච''න්තිආදිනා ''සඞ්ඛාරෙසූ''තිආදිනාව වුත්තප්පකාරාධිප්පායෙන. **විසුන්ති** සඞ්ඛාරෙහි විනිවත්තෙත්වා.

ලොකුත්තරකුසලං

පකිණ්ණකකථාවණ්ණනා

පඤ්චධා උද්දිසති පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධෙ අජ්ඣත්තදුකවසෙන රූපදුකවසෙන ච භින්දිත්වා අභින්දිත්වා ච නිමිත්තවචනෙනෙව උද්දිසති පවත්තස්සපි සඞ්ඛාරනිමිත්තභාවානතිවත්තනතො වුට්ඨාතබ්බතාසාමඤ්ඤතො ච. තෙනෙව උපාදින්නානුපාදින්නවසෙන පවත්තං ද්විධා කත්වා නිද්දිසිත්වාපි ''අයං තාව නිමිත්තෙ විනිච්ඡයො''ති නිමිත්තවසෙනෙව නිගමෙති. එත්ථ ච නිමිත්තං අජ්ඣත්තබහිද්ධා, පවත්තං පන අජ්ඣත්තමෙවාති අයමෙතෙසං විසෙසො. **බොජ්ඣඞ්ගාදිවිසෙසන්ති** බොජ්ඣඞ්ගඣානඞ්ගමග්ගඞ්ගානං අසදිසතං. අසමාපජ්ජිතුකාමතාසඞ්ඛාතා විතක්කාදිවිරාගභාවනා **අසමාපජ්ජිතුකාමතාවිරාගභාවනා. ඉතරස්සාති** පාදකජ්ඣානාදිකස්ස. **අතබ්භාවතොති** යථාවුත්තවිරාගභාවනාභාවස්ස අභාවතො. ඉදං වුත්තං හොති – යථා මග්ගාසන්නාය විපස්සනාය සොමනස්සසහගතත්තෙ මග්ගස්ස පඨමාදිජ්ඣානිකතා ච උපෙක්ඛාසහගතත්තෙ පඤ්චමජ්ඣානිකතා එව ච තබ්බසෙන ච බොජ්ඣඞ්ගාදීනං විසෙසොති තෙසං නියමෙ ආසන්නකාරණං පධානකාරණඤ්ච වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනා, න එවං පාදකජ්ඣානාදයොති.

ඉදානි අපාදකපඨමජ්ඣානපාදකානං පකිණ්ණකසඞ්ඛාරපඨමජ්ඣානානි සම්මසිත්වා නිබ්බත්තිතානඤ්ච මග්ගානං එකන්තෙන පඨමජ්ඣානිකභාවතො විපස්සනානියමොයෙවෙත්ථ එකන්තිකො පධානඤ්චාති ඉමමත්ථං විභාවෙන්තො **"විපස්සනානියමෙනෙවා"**තිආදිමාහ. තත්ථ **ඉතරෙති** දුතියජ්ඣානිකාදිමග්ගා. පාදකජ්ඣානාතික්කන්තානං අඞ්ගානං අසමාපජ්ජිතුකාමතාවිරාගභාවනාභූතා වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනා අධිට්ඨානභූතෙන පාදකජ්ඣානෙන ආහිතවිසෙසා මග්ගස්ස ඣානඞ්ගාදිවිසෙසනියාමිකා හොතීති **"පාදකජ්ඣානවිපස්සනානියමෙහී"**ති වුත්තං. යථා ච අධිට්ඨානභූතෙන පාදකජ්ඣානෙන, එවං ආරම්මණභූතෙන

සම්මසිතජ්ඣානෙන උභයසබ්භාවෙ අජ්ඣාසයවසෙන ආහිතවිසෙසා විපස්සනා නියමෙතීති ආහ **''එවං සෙසවාදෙසුපි...පෙ.... යොජෙතබ්බො''**ති.

පාදකජ්ඣානසඞ්ඛාරෙසූති පඨමජ්ඣානසඞ්ඛාරෙසු. ''පඨමජ්ඣානං පාදකං කත්වා''ති (ධ. ස. අට්ඨ. 350) හි වුත්තං. **තංතංවිරාගාවිරාගභාවනාභාවෙනාති** විතක්කාදීනං විරජ්ජනාවිරජ්ජනභාවනාභාවෙන. තෙන ආරම්මණජ්ඣානස්සපි විපස්සනාය විසෙසාධානං උපනිස්සයතමාහ.

පාදකජ්ඣානසම්මසිතජ්ඣානානියෙව බොජ්ඣඞ්ගාදිවිසෙසානං උපනිස්සයො කාරණන්ති **පාදකජ්ඣානසම්මසිතජ්ඣානූපනිස්සයො** , තස්ස සබ්භාවෙ. **තදභාවාභාවතොති** තස්ස අජ්ඣාසයස්ස අභාවාභාවතො.

චතුත්ථජ්ඣානිකස්ස මග්ගස්ස ආරුප්පෙ අරූපජ්ඣානමෙව පාදකං සියාති ආහ **''චතුත්ථජ්ඣානිකවජ්ජාන''**න්ති. අරියමග්ගස්ස ඔළාරිකඞ්ගාතික්කමනූපනිස්සයා විපස්සනාය අධිට්ඨානාරම්මණභූතා දුතියජ්ඣානාදයො. **පඤ්චහි අඞ්ගෙහීති** පඤ්චහි ඣානඞ්ගෙහි. ''තංතංවාදෙහි පඤ්ඤාපියමානානි පාදකජ්ඣානාදීනි වාදසහචාරිතාය 'වාදා'ති වුච්චන්තී''ති අධිප්පායෙන **''තයොපෙතෙ වාදෙ''**ති ආහ. වදන්ති එතෙහීති වා වාදකරණභූතානි පාදකජ්ඣානාදීනි වාදා.

විපාකසන්තානස්ස...පෙ.... සුසඞ්ඛතත්තාති එතෙන යස්මිං සන්තානෙ කම්මං උප්පජ්ජති, තත්ථ උප්පජ්ජමානමෙව කිඤ්චි විසෙසාධානං කරොතීති දීපෙති. යතො තස්මිංයෙව සන්තානෙ තස්ස විපාකො, නාඤ්ඤත්ථ.

පුරිමානුලොමං විය තන්ති යථා ගොත්‍රභුට්ඨානෙ උප්පන්නානුලොමතො පුරිමඅනුලොමඤාණං තං ගොත්‍රභුට්ඨානෙ උප්පන්නානුලොමං අනුබන්ධති, එවං. **තදපීති** ගොත්‍රභුට්ඨානෙ උප්පන්නානුලොමඤාණම්පි අඤ්ඤං අනුලොමඤාණමෙව අනුබන්ධෙය්‍ය, තස්ස අනන්තරං උප්පජ්ජෙය්‍ය. **සා භූමීති** සා පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධසඞ්ඛාතා කිලෙසානං උප්පත්තිට්ඨානතාය භූමි. **එකො භවොති ගහෙත්වා වුත්තන්ති** එතෙන සත්ත භවෙ ද්වෙ භවෙති ඉදම්පි අධිප්පායවසෙන නෙතබ්බත්ථං, න යථාරුතවසෙනාති දස්සෙති. තත්ථායං අධිප්පායො – එකවාරං කාමාවචරදෙවෙසු එකවාරං මනුස්සෙසූති එවම්පි මිස්සිතූපපත්තිවසෙන තෙසු එකිස්සා එව උපපත්තියා අයං පරිච්ඡෙදො. යං පන ''න තෙ භවං අට්ඨමමාදියන්තී''ති (ඛු. පා. 6.9; සු. නි. 232) වුත්තං, තම්පි කාමාවචරභවංයෙව සන්ධායාහ. මහග්ගතභවානං පරිච්ඡෙදො නත්ථීති වදන්ති. තථා ''ඨපෙත්වා ද්වෙ භවෙ''ති එත්ථාපි කාමාවචරදෙවමනුස්සභවානං මිස්සකවසෙනෙව, තස්මා **කාමධාතුයං යෙ ද්වෙ භවාති** කාමාවචරදෙවමනුස්සවසෙන යෙ ද්වෙ භවාති අත්ථො. පුරිමවිකප්පෙසු පුග්ගලභෙදෙන පටිපදා භින්දිත්වා කස්සචි චලතීති, කස්සචි න චලතීති කත්වා ''චලති එවා''ති අවධාරණමන්තරෙන අත්ථො වුත්තො. යස්මා පන **අට්ඨකථායං** (ධ. ස. අට්ඨ. 350 ලොකුත්තරකුසලපකිණ්ණකකථා) ''යථා ච පටිපදා, එවං අධිපතිපි චලති එවා''ති වුත්තං, තස්මා සබ්බෙසම්පි පටිපදාසු අභෙදෙන ගහිතාසු එකන්තෙන චලනං සම්භවතීති **''චලතිච්චෙව වුත්තං, න න චලතී''**ති තතියවිකප්පො චලනාවධාරණො වුත්තො.

ලොකුත්තරකුසලපකිණ්ණකකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පඨමමග්ගවීසතිමහානයවණ්ණනා

357. ඣානමග්ගාදිපරියායෙහි කථිතෙ බොජ්ඣනකාති අධිප්පෙතා, විසෙසතො පුබ්බභාගෙ ''ඣානං භාවෙමි මග්ගං භාවෙමී''ති පවත්තජ්ඣාසයා හොන්තීති අධිප්පායෙන **''යස්ස පුබ්බභාගෙ''**තිආදිමාහ.

358. **උපනිස්සයවසෙනාති** තථා චිත්තප්පවත්තිසඞ්ඛාතෙන පුබ්බභාගාභිසඞ්ඛාරෙන. තෙනෙවාහ **''යස්ස හී''**තිආදි. **තදනුරූපබලාති** අධිපතිපච්චයලාභෙන සත්තිවිසෙසයොගමාහ. යදි පුබ්බභාගාභිසඞ්ඛාරවසෙන ඡන්දාදීනං අධිපතිභාවො, කිමත්ථමෙතෙයෙව එවං වුත්තා, නනු සද්ධාදීනම්පි පුබ්බභාගාභිසඞ්ඛාරො ලබ්භතීති ආහ **''සෙසධම්මාන''**න්තිආදි. **අතංසභාවත්තාති** සම්පයුත්තෙහි සාතිසයමනුවත්තිතබ්බභාවරහිතත්තා. කිඤ්චාපි හි සද්ධාදයොපි ඉන්ද්‍රියපච්චයතාය සම්පයුත්තෙහි අනුවත්තයන්ති, එකස්මිං පන චිත්තුප්පාදෙ සමධුරෙන අඤ්ඤෙන විනා සම්පයුත්තෙහි අනුවත්තනීයභාවො න තෙසං යථා ඡන්දාදීනන්ති තෙයෙව අධිපතිභාවෙන වුත්තා. එවඤ්ච කත්වා ඉන්ද්‍රියසහජාතාධිපතිපච්චයානං විසෙසො පරිබ්‍යත්තො හොති.

චතුමග්ගනයසහස්සවණ්ණනා

362. **මානස්ස දිට්ඨියාසදිසා පවත්ති**. තථා හි සො අධිපති විය අඤ්ඤාධිපතිනා දිට්ඨියා සහ නප්පවත්තතීති. **එකදෙස...පෙ.... උපමා හොති,** න සබ්බසාමඤ්ඤෙන, ඉතරථා සූරියත්ථඞ්ගමනෙ අන්ධකාරාවත්ථරණං විය අග්ගමග්ගනිරොධානෙ සච්චපටිච්ඡාදකතමප්පවත්ති ආපජ්ජෙය්‍යාති අධිප්පායො. **අඤ්ඤමඤ්ඤන්ති** අඤ්ඤෙ අඤ්ඤෙ. ''ආනීතං ඉදං සුත්ත''න්ති විභත්ති පරිණාමෙතබ්බා. **යථාවුත්තනයෙනාති** ඉමිස්සා අට්ඨකථායං වුත්තනයෙන. **න උපමාය වුත්තත්තාති** ඉමස්මිං සුත්තෙ න උපමාය වුත්තභාවතො. **යථාවුත්තනයෙනාති** වා එතස්මිං සුත්තෙ

වුත්තප්පකාරෙන නයෙන ඉමිස්සා අට්ඨකථායං උපමාය න වුත්තත්තා. **අවයවා විය හොන්ති,** යෙන තෙ චෙතසි නියුත්තා, චිත්තස්ස එතෙති ච **චෙතසිකා**තිආදිනා වුච්චන්ති, න පන ‘‘ඵස්සිකා’’තිආදිනාති දට්ඨබ්බං.

කුසලකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අකුසලපදං

ධම්මුද්දෙසවාරො

පඨමචිත්තවණ්ණනා

365. ඛණත්තයස්ස අකුසලෙසු අසම්භවතො සමවායකාලහෙතුසමූහත්ථො **සමය**-සද්දො. ලොභාභිභූතාය එව ඉට්ඨාරම්මණස්මිං ඉතරත්‍ර ච ඉට්ඨාකාරග්ගහණවසෙන සොමනස්සසහගතභාවොති එවමාදිං සන්ධාය **‘‘යථානුරූප’’**න්ති වුත්තං. ‘‘කිලෙසාතුරතාය අනාරොග්‍යට්ඨෙන කිලෙසවජ්ජසබ්භාවතො සාවජ්ජට්ඨෙන අවිජ්ජාසම්භූතතාය අකොසල්ලසම්භූතට්ඨෙන අකුසල’’න්ති ච ‘‘සාවජ්ජදුක්ඛවිපාකලක්ඛණං, අනත්ථජනනරසං, සංකිලෙසපච්චුපට්ඨානං, අයොනිසොමනසිකාරපදට්ඨානං, ගාරය්හභාවතො වා සාවජ්ජලක්ඛණං, සංකිලෙසභාවරසං, අනිට්ඨවිපාකපච්චුපට්ඨානං, යථාවුත්තපදට්ඨානමෙවා’’ති ච එවමාදිනා වුත්තනයෙන අනුගන්තබ්බතාය වුත්තං **‘‘වුත්තනයං අනුගන්ත්වා’’**ති.

ගතං ගමනං පවත්තීති කත්වා වුත්තං **‘‘ගතමත්තං ගතිමත්තං ගහණමත්ත’’**න්ති. දිට්ඨියා හි ගති පවත්ති එවාති. **ආසන්නකාරණත්තා**ති පදට්ඨානතාය, යොනිසොමනසිකාරො විය හි කුසලස්ස අයොනිසොමනසිකාරො අකුසලස්ස අච්චාසන්නහෙතු. තථා හි සතිපි අසද්ධම්මසවනාදිකාරණෙ අයොනිසො අනාවජ්ජිතෙ අවවත්ථාපිතෙ ච නත්ථි අකුසලප්පවත්ති. තථා ච වක්ඛති **අට්ඨකථායං** ‘‘අයොනිසො අකුසල’’න්ති. එතෙන එකන්තකාරණතා ච වුත්තත්ථා හොති. පටිසඞ්ඛා සීතාදිඛමනං අප්පමාදවිහාරොති වුත්තං **‘‘අප්පමජ්ජනං ඛමන’’**න්ති. තෙන සතිසංවරොති ඉධ ඛන්තිසංවරො වුත්තොති අධිප්පායො ඉන්ද්‍රියසංවරස්ස වුත්තත්තා. **පහානසංවරොති වීරියසංවරො.** සො හි ‘‘උප්පන්නං කාමවිතක්කං නාධිවාසෙති පජහතී’’තිආදිනා (ම. නි. 1.26; අ. නි. 4.14; 6.58) වුත්තොති.

සම්මාපටිපත්තියා පටිපක්ඛභාවෙන ගහෙතබ්බතාකාරො මොහො **සම්මාපටිපත්තිපටිපක්ඛභාවග්ගහණාකාරො.** තෙන හි නිවුතා න සම්මා පටිපජ්ජන්ති. අභිජ්ඣාය විසෙසයොගො **කම්මපථප්පත්ති**.

අනුපපරික්ඛා මොහො. සො චෙත්ථ දිට්ඨිරහිතො වෙදිතබ්බො. දිට්ඨිසහිතස්ස පන දිට්ඨියා අනුවිධායකත්තා තග්ගහණෙනෙව ගහණන්ති. **අවත්ථුස්මි**න්ති අසද්දහනීයෙ වත්ථුස්මිං. **සානුනයො අධිමොක්ඛො**ති මොහදිට්ඨීනං සද්ධාපතිරූපතමාහ. අහිරිකානොත්තප්පමොහාදීහි පමජ්ජනතො **අහිරිකාදීහි** කාරණෙහි. **ආරක්ඛරහිතචිත්තෙ**ති චිත්තස්ස සතිවිරහතංයෙව දස්සෙති. ආරක්ඛපච්චුපට්ඨානා හි සතීති. එතෙන ‘‘අස්සද්ධියචිත්තෙ අන්ධබාලචිත්තෙ’’ති පදද්වයං වුත්තත්ථං හොති. **උපනාහාදීති ආදි**-සද්දෙන රාගාදයො සඞ්ගය්හන්ති. රාගාදීනං පරියුට්ඨානාදිසභාවතාය **‘‘අවිසෙසෙනා’’**ති වුත්තං විසෙසස්ස එකච්චස්ස අසම්භවතො. **ඉධා**ති, ඉමස්මිං චිත්තෙ. **නිප්ඵාදෙතබ්බෙ පයොජනෙ භුම්මං** ‘‘චම්මස්මිං දීපිනං හන්තී’’ති (වජිර. ටී. 17-18 වෙරඤ්ජකණ්ඩවණ්ණනා) විය **ආරම්මණං වා අවූපසමො** ඵලූපචාරෙන ‘‘සෙම්හො ගුළො’’ති විය.

ධම්මුද්දෙසවාරකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිද්දෙසවාරකථාවණ්ණනා

390. සභාවපටිච්ඡාදවසෙන පකතිඅත්තාදිඅසන්තග්ගහණස්ස නිස්සයත්තා නිමිත්තත්තා **අසන්තං බුජ්ඣති,** නිච්චාදිවිසමග්ගහණස්ස සඤ්ඤාදිවිපරියෙසස්ස නිස්සයත්තා **අසමං බුජ්ඣතී**ති මොහො වුත්තො නිමිත්තස්ස කත්තුභාවෙන උපචාරිතත්තා, අයඤ්ච අත්ථො දිට්ඨිසහිතමොහවසෙන දට්ඨබ්බො. එත්ථ ච **පකතී**ති කාපිලානං පධානං.

තතියචිත්තවණ්ණනා

400. අපණ්ණකපදං විය අවිරජ්ඣනකපදම්පි කදාචි නියතභාවං දීපෙය්‍යාති අනියතතං දීපෙතුං **‘‘උප්පත්තිඅරහඞ්ගානී’’**ති වුත්තං මානස්ස අනියතත්තා. යදි හි මානො නියතො සියා, කාමරාගස්ස මානරහිතා පවත්ති න සියා, තථා භවරාගස්ස. එවං සති පට්ඨානෙ චතුක්ඛත්තුං කාමරාගෙන යොජනා න සියා, තික්ඛත්තුංයෙව සියා, භවරාගමූලිකා ච න සියා, එවඤ්ච සංයොජනානං සංයොජනෙහි අට්ඨවිධෙන යොජනා සියා, න දසවිධා දස්සිතාති යථාවුත්තාහි යොජනාහි මානස්ස අනියතභාවො පකාසිතො. අථ වා මානෙන සද්ධිං පඤ්ච හොන්ති යථාවුත්තානි

අපණ්ණකඞ්ගානි, කිං පන හොන්තීති අපෙක්ඛායං යෙවාපනකාති විදිතොවායමත්ථො. යෙවාපනකානඤ්හි පඤ්චභාවො ඉධ විධීයති, න අපණ්ණකඞ්ගානන්ති සො යථා හොති , තථා යොජෙතබ්බං. කිලෙසදුකෙ පටිච්චවාරාදීසු ''කිලෙසං ධම්මං පටිච්ච කිලෙසො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා''තිආදීසු ''ලොභං පටිච්ච මොහො මානො ථිනං උද්ධච්චං අහිරිකං අනොත්තප්පං. ලොභං පටිච්ච මොහො මානො උද්ධච්චං අහිරිකං අනොත්තප්පං. ලොභං පටිච්ච මොහො ථිනං උද්ධච්චං අහිරිකං අනොත්තප්පං. ලොභං පටිච්ච මොහො උද්ධච්චං අහිරිකං අනොත්තප්ප''න්ති විභත්තත්තා **''තථා කිලෙසදුකෙපී''**ති වුත්තං. දිට්ඨිවිප්පයුත්තසසඞ්ඛාරිකාසඞ්ඛාරිකචිත්තවසෙන හි අයං පාඨභෙදොති.

''කාමරාගො චතුධා එකතො උප්පජ්ජති, පටිඝො තිධා, මානො එකධා, තථා විචිකිච්ඡා භවරාගොති උද්දිසිත්වා කාමරාගො මානසංයොජනඅවිජ්ජාසංයොජනෙහි චෙව අවිජ්ජාසංයොජනමත්තෙනෙව ච සද්ධිං මානො භවරාගාවිජ්ජාසංයොජනෙහි සද්ධිං භවරාගො අවිජ්ජාසංයොජනෙන සද්ධි''න්ති **අට්ඨකථාකණ්ඩවණ්ණනායං** (ධ. ස. අට්ඨ. 1485) වක්ඛමානත්තා **''ඉධ ච වක්ඛතී''**තිආදි වුත්තං. තත්ථෙව ''ලොභො ඡධා එකතො උප්පජ්ජති, පටිඝො ද්වෙධා, තථා මොහො''ති උද්දිසිත්වා ''ලොභො අසඞ්ඛාරිකො දිට්ඨිවිප්පයුත්තො මොහඋද්ධච්චඅහිරිකානොත්තප්පෙහි, සසඞ්ඛාරිකො මොහථිනඋද්ධච්චඅහිරිකානොත්තප්පෙහි, අසඞ්ඛාරිකො එව මොහමානඋද්ධච්චඅහිරිකඅනොත්තප්පෙහි, සසඞ්ඛාරිකො එව ච මොහමානථිනඋද්ධච්චඅහිරිකඅනොත්තප්පෙහී''ති වක්ඛමානත්තා **''තථාදසවිධා කිලෙසාන''**න්ති වුත්තං. ''අහ''න්ති ගහණතාය අවංකත්වා ගහණම්පි **''සම්පග්ගහො''**ති වුත්තං.

චතුත්ථචිත්තවණ්ණනා

402. **උස්සාහං ජනෙන්තාති** එත්ථ චිත්තපයොගසඞ්ඛාතො සඞ්ඛාරො එව උස්සාහො, න වීරියුස්සාහොති.

නවමචිත්තවණ්ණනා

413. **විසප්පනානිට්ඨරූපසමුට්ඨානං** යෙන කුපිතස්ස සකලසරීරං කම්පති, කුපිතාකාරො පඤ්ඤායති. එතෙන සම්පත්තිඅත්ථො රසො දස්සිතො හොති, පවත්තිආකාරවසෙන වා විසප්පනරසො. තථා හි යස්ස කුප්පති, තස්ස අමිත්තස්ස සම්පත්ති යෙභුයොන පටිසුප්පත්තිහෙතු හොතීති. එතෙන කිච්චත්ථො රසො වුත්තො හොතීති.

418. **වචනත්ථමෙව** වචනපරියායමෙව.

එකාදසමචිත්තවණ්ණනා

424. **නිච්ඡයාභාවාති** අධිමොක්ඛාභාවා. **අසණ්ඨහනතොති** සන්තානවසෙන එකස්මිං ආරම්මණෙ අනවට්ඨානතො.

ද්වාදසමචිත්තවණ්ණනා

429. සහජාතාධිපති නත්ථි ''ඡන්දවතො වෙ විචිකිච්ඡා උප්පජ්ජති, සා මය්හං උප්පජ්ජෙය්‍යා''තිආදිප්පවත්තියා අභාවා. **අනුද්ධටත්තා පටිසිද්ධතා,** යථාධම්මසාසනෙ අවචනම්පි අභාවං දීපෙති.

අවචනතොති අ-කාරස්ස තදඤ්ඤවචනතං දස්සෙති. එතෙන ච දස්සනෙන පහාතබ්බෙසු අභාවවචනෙන කාරණසිද්ධියා ඵලසිද්ධීති තත්ථ අභාවස්ස කාරණමෙව තාව දස්සෙතුං **''පටිසන්ධිඅනාකඞ්ඛනතො''**ති වුත්තං. තෙන තංසභාවතා තස්ස චිත්තුප්පාදස්ස වුත්තා හොති. තතො ච ''බලවං පටිසන්ධිං ආකඞ්ඛති, දුබ්බලං නාකඞ්ඛතී''ති ඉදං පටිසන්ධිදානසභාවෙසු. යස්ස පන පටිසන්ධිදානසභාවො එව නත්ථි, න තස්ස බලවභාවො පටිසන්ධිආකඞ්ඛනෙ කාරණන්ති අයමත්ථො දස්සිතො හොති. අනාකඞ්ඛනං සාධෙති ''යදි හි ආකඞ්ඛෙය්‍යා''තිආදිනා. යස්මා ච නාගතං, තස්මා නාකඞ්ඛතීති අධිප්පායො. ''යස්මා පන තං පටිසන්ධිදානං නත්ථි, තස්මා නාගත''න්ති වුත්තත්තා **''අනාකඞ්ඛනතො අනාගමනං සාධෙතු''**න්ති වුත්තං.

අපායගමනීයස්සාති අපායං ගමෙතීති අපායගමනීයං, තංසභාවන්ති අත්ථො. පටිසන්ධිආකඞ්ඛනෙ සති උද්ධච්චසහගතං එකන්තෙන අපායගමනීයං සියා. තෙන වුත්තං **අට්ඨකථායං** (ධ. ස. අට්ඨ. 429) ''ඉතරස්සාපි එත්ථෙව පටිසන්ධිදානං භවෙය්‍යා''ති. න හි අකුසලපටිසන්ධි සුගතියං සම්භවතීති. ''චතූහි අපායෙහි ච විප්පමුත්තො (ඛු. පා. 6.11; සු. නි. 234) අවිනිපාතධම්මො''ති (ස. නි. 2.41; 5.998, 1004) වචනතො අපායගමනීයඤ්ච දස්සනෙන පහාතබ්බං. තෙනාහ ''අපායගමනීයස්ස දස්සනෙන පහාතබ්බත්තා''ති. න චෙතං දස්සනෙන පහාතබ්බං, න සො තස්ස අපායගමනීයො රාගො දොසො මොහො තදෙකට්ඨා ච කිලෙසාති එතෙන සඞ්ගහොති සක්කා වත්තුං නියොගතො භාවනාය පහාතබ්බභාවෙන වුත්තත්තා. වුත්තඤ්හෙතං ''කතමෙ ධම්මා භාවනාය පහාතබ්බා, උද්ධච්චසහගතො චිත්තුප්පාදො''ති (ධ. ස. 1406).

‘‘කුසලාකුසලං කම්මං විපාකානං ඛන්ධානං කටත්තා ච රූපානං කම්මපච්චයෙන පච්චයො’’ති (පට්ඨා. 1.1.427) වුත්තකම්මපච්චයභාවො නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවො. සො ච යදි උද්ධච්චසහගතං පටිසන්ධිං ආකඩ්ඪෙය්‍ය, තස්සාපි සියා. තථා ච සති උද්ධච්චසහගතං දස්සනෙන පහාතබ්බං සියා දස්සනෙන පහාතබ්බානංයෙව නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවස්ස වුත්තත්තා. **න චෙතං දස්සෙනෙන පහාතබ්බ**න්ති සබ්බං පුබ්බෙ විය ආවත්තති.

සහජාතමෙව විභත්තන්ති යථා දස්සනෙන පහාතබ්බවිභඞ්ගෙ ‘‘දස්සනෙන පහාතබ්බො ධම්මො නෙව දස්සනෙන න භාවනාය පහාතබ්බස්ස ධම්මස්ස කම්මපච්චයෙන පච්චයො’’ති (පට්ඨා. 2.8.86) සහජාතං නානාක්ඛණිකන්ති උද්දිසිත්වා ‘‘සහජාතා දස්සනෙන පහාතබ්බා චෙතනා චිත්තසමුට්ඨානානං රූපානං කම්මපච්චයෙන පච්චයො, නානාක්ඛණිකා දස්සනෙන පහාතබ්බා චෙතනා විපාකානං ඛන්ධානං කටත්තා ච රූපානං කම්මපච්චයෙන පච්චයො’’ති විභත්තං, එවං අවිභජිත්වා ‘‘භාවනාය පහාතබ්බා චෙතනා චිත්තසමුට්ඨානානං රූපානං කම්මපච්චයෙන පච්චයො’’ති (පට්ඨා. 2.8.89) එත්තකමෙව වුත්තං, න වුත්තං ‘‘නානාක්ඛණිකා චෙතනා විපාකානං ඛන්ධානං කටත්තා ච රූපානං කම්මපච්චයෙන පච්චයො’’ති. තෙන න භාවනාය පහාතබ්බස්ස නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවොති විඤ්ඤායති. **පච්චනීයෙපි** යථාසම්භවං සඞ්ගාහකපච්චයානං වසෙන පච්චයුද්ධාරෙ කරියමානෙ. **ඉතරත්ථ චාති** දස්සනෙනපහාතබ්බපදෙ. තත්ථ හි ‘‘දස්සනෙන පහාතබ්බො ධම්මො නෙව දස්සනෙන න භාවනාය පහාතබ්බස්ස ධම්මස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො, සහජාතඋපනිස්සයපච්ඡාජාතකම්මපච්චයෙන පච්චයො’’ති (පට්ඨා. 2.8.71) කම්මපච්චයොපි වුත්තොති.

තදභාවාති නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයත්තාභාවා. න ච නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයං විනා පටිසන්ධිආකඩ්ඪනං අත්ථීති **‘‘පටිසන්ධිඅනාකඩ්ඪනතො තත්ථ අනාගතා’’**ති වුත්තං. **එත්ථාති** ‘‘ඨපෙත්වා උද්ධච්චසහගතං සෙසානි එකාදසෙව පටිසන්ධිං ආකඩ්ඪන්තී’’ති එත්ථ. **පවත්තිවිපාකස්සාති** පවත්තියං විපාකො පවත්තිඑකදෙසතාය පවත්තිභූතො වා විපාකො එතස්සාති **පවත්තිවිපාකං,** කම්මං, තස්ස. අථ වා පවත්තියං විපාකො පවත්තිවිපාකො. ඉමස්මිං පන අත්ථෙ නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයො එතස්සාති නානා…පෙ…. යො, **තබ්භාවො…පෙ…. තාති** එවං පදච්ඡෙදො දට්ඨබ්බො. **න සක්කා නිවාරෙතුං** නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයං විනා විපාකස්ස අනුප්පජ්ජනතො.

ඉදානි පවත්තිවිපාකානං නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයලාභිතාය ආභච්චභාසිතතං දස්සෙතුං **‘‘වුත්තඤ්චා’’**තිආදිමාහ. විපාකදානං පටිසන්ධිවිපාකධම්මතාති මඤ්ඤමානො **‘‘යදි භාවනා’’**තිආදිමාහ. ඉතරො විපාකදානාභාවෙපි සිද්ධො විපාකධම්මභාවො තාදිසානං අඤ්ඤෙසම්පි ලබ්භමානත්තාති ආහ **‘‘අභිඤ්ඤාචිත්තාදීන’’**න්ති. ආදි-සද්දෙන අත්තනො කාලමතික්කන්තං දිට්ඨධම්මවෙදනීයං උපපජ්ජවෙදනීයඤ්ච සඞ්ගණ්හාති. **වුත්තං සියාති** ඉදං සහායපච්චයලාභතො පුථුජ්ජනසන්තානවුත්තිනො උද්ධච්චසහගතස්ස විපාකුප්පාදනං, තදභාවා සෙක්ඛසන්තතියං තස්ස විපාකානුප්පාදනඤ්ච යුත්තං සියාති වුත්තං. තෙනෙවාහ **‘‘ඉදං පන ඨානං සුට්ඨු විචාරෙතබ්බ’’**න්තිආදි. තථා ච වක්ඛති ‘‘පුථුජ්ජනෙසු උප්පජ්ජමානානං සකභණ්ඩෙ ඡන්දරාගාදීනං උද්ධච්චසහගතචිත්තුප්පාදස්ස ච සංයොජනත්තයතදෙකට්ඨකිලෙසානං අනුපච්ඡින්නතාය අපරික්ඛීණසහායානං විපාකුප්පාදනං න සක්කා පටික්ඛිපිතුන්ති උද්ධච්චසහගතධම්මානං විපාකො විභඞ්ගෙ වුත්තො’’ති. තස්ස තාදිසස්සෙව සති සහායෙ විපාකුප්පාදනවචනං, අසති විපාකානුප්පාදනවචනං විරුජ්ඣතීති ච පවත්තිවිපාකදායිකං වා උද්ධච්චසහගතස්ස මනසි කත්වා **‘‘වුත්තං සියා’’**ති වුත්තං. ‘‘පවත්තිවිපාකඤ්හි සන්ධාය ‘තෙසං විපාකෙ ඤාණ’න්ති **පටිසම්භිදාවිභඞ්ගෙ** (විභ. 725-726) වුත්ත’’න්ති එකෙ වණ්ණයන්ති. එවං උද්ධච්චචෙතනාපි න හොති, සාපි විඤ්ඤාණපච්චයභාවෙ අපනෙතබ්බාති ඉදම්පි පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණමෙව සන්ධාය වුත්තන්ති.

අකුසලපදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අබ්‍යාකතපදං

අහෙතුකකුසලවිපාකවණ්ණනා

431. **කාමාවචර…පෙ….** ආදි වුත්තන්ති එත්ථ ආදි-සද්දෙන ‘‘උපචිතත්තා’’ති පදං සඞ්ගය්හති ‘‘අසාධාරණකම්මපච්චයවසෙනා’’ති වුත්තත්තා. **‘‘උපචිතත්තාති** ලද්ධාසෙවනත්තා’’ති කෙචි වදන්ති , තං පඨමජවනස්ස න යුජ්ජති අනාසෙවනත්තා. තථා ච සති තස්ස විපාකදානමෙව න සියාති තතො අඤ්ඤථා අත්ථං දස්සෙන්තො **‘‘යථා’’**තිආදිමාහ. තත්ථ **විපාකාභිමුඛ**න්ති විපාකදානාභිමුඛං කතොකාසං. කතොකාසතා ච අනාදිම්හි සංසාරෙ අනෙකෙසං කම්මානං කතානං අත්ථිතාය පරස්ස පටිබාහනෙන හොතීති **‘‘අඤ්ඤස්ස විපාකං පටිබාහිත්වා’’**තිආදි වුත්තං. **වඩ්ඪිතතා** ච සකම්මස්ස බලදානසමත්ථතාවසෙන අත්තනො කාරණෙහි අභිසඞ්ඛතතා. **අසාධාරණෙන නාමං උද්ධටං** ‘‘භෙරීසද්දො යවඞ්කුරො’’ති යථා. **විඤ්ඤාණානන්ති** චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං. **විසෙසපච්චයත්තාති** අධිකපච්චයත්තා.

චක්ඛුසන්නිස්සිතඤ්ච තං රූපවිජානනඤ්චාති එතෙන සමානාධිකරණතං සමාසස්ස දස්සෙන්තො තත්ථ ච **‘‘චක්ඛුසන්නිස්සිත’’**න්තිආදිපදද්වයස්ස නීලුප්පලසද්දාදීනං විය අඤ්ඤමඤ්ඤවිසෙසනවිසෙසිතබ්බභාවමාහ. **අඤ්ඤවිඤ්ඤාණ**න්ති රූපාරම්මණං මනොවිඤ්ඤාණං. රූපංයෙවාරම්මණන්ති පන අත්ථෙ දිබ්බචක්ඛුවිඤ්ඤාණං

දට්ඨබ්බං තංසදිසානං තදුපචාරං කත්වා යථා ‘‘සා එව තිත්තිරී තානි එව ඔසධානී’’ති. **ඣානපච්චයත්තාභාවෙ න ඣානඞ්ගතා නත්ථීති** පඤ්චවිඤ්ඤාණෙසු උපෙක්ඛාදීනං උපචරිතඣානඞ්ගතං සාධෙති. න හි ඣානඞ්ගානං ඣානපච්චයතං වත්වා තෙසං ඣානපච්චයභාවො පටික්ඛිත්තොති. යදි එවං පඤ්චවිඤ්ඤාණෙසු උපෙක්ඛාදයො ඣානරාසිට්ඨානෙ න වත්තබ්බා සියුන්ති ආහ **‘‘ඣානපච්චයත්තාභාවෙ’’**තිආදි. **උපෙක්ඛාදිභාවතොති** උපෙක්ඛාසුඛදුක්ඛෙකග්ගතාභාවතො. **අඤ්ඤට්ඨානාභාවතොති** චිත්තට්ඨිතිං එව සන්ධාය වුත්තං.

436. අකුසලං භවඞ්ගනිස්සන්දෙන **‘‘පණ්ඩර’’**න්ති වුච්චති, භවඞ්ගෙ අපණ්ඩරෙ තංමූලිකා කුතො අකුසලස්ස පණ්ඩරතාති **‘‘අකුසලස්ස චා’’**ති වුත්තං. **පණ්ඩරතාය කාරණං වත්තබ්බං,** යදි අඤ්ඤකාරණා පණ්ඩරතා, **සභාවොවායන්ති** චිත්තස්ස අකිලෙසසභාවතාය වුත්තං, න චෙත්ථ ඵස්සාදීනම්පි පණ්ඩරතාපත්ති. යතො ධම්මානං සභාවකිච්චවිසෙසඤ්ඤුනා භගවතා විඤ්ඤාණංයෙව තථා නිද්දිට්ඨන්ති.

439. **අනතික්කමනෙන** භාවනාය. පසාදඝට්ටනං විසයස්ස යොග්‍යදෙසෙ අවට්ඨානන්ති **‘‘පසාදං ඝට්ටෙත්වා ආපාථං ගන්ත්වා’’**ති වුත්තං. **මහාභූතෙසු පටිහඤ්ඤතීති** එත්ථ න සයං කිඤ්චි පටිහඤ්ඤති, නාපි කෙනචි පටිහඤ්ඤියති අඵොට්ඨබ්බසභාවත්තා. විසයවිසයීභූතං පන අභිමුඛභාවප්පත්තියා විඤ්ඤාණුප්පත්තියා හෙතුතාය විසිට්ඨභාවප්පත්තං පටිහතපටිඝාතකභාවෙන වොහරීයති , තස්මා තෙසු සප්පටිඝවොහාරො. ‘‘උපාදාරූපං ඝට්ටෙතීති එවමාදි ච උපචාරවසෙනෙව වෙදිතබ්බං. මහාභූතාරම්මණෙන පන කායප්පසාදනිස්සයභූතෙසු මහාභූතෙසු ඝට්ටියමානෙසු පසාදොපි ඝට්ටිතො එව නාම හොතීති වත්වා වීමංසිතබ්බ’’න්ති වදන්ති. යථාධිප්පෙතෙන එකදෙසසාමඤ්ඤෙන උපමාවචනතො නිස්සිතනිස්සයඝට්ටනානං සතිපි පුබ්බාපරභාවෙ උපමත්තෙ උපමාභාවෙන ගහෙතබ්බභාවං දස්සෙන්තො **‘‘උභයඝට්ටනදස්සනත්ථ’’**න්ති ආහ.

455. **දස්සනාදිප්පවත්තිභාවතොති** මනොධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතූනං අදස්සනාදිතාය සා එතෙසං එව විසෙසො. **අනඤ්ඤනිස්සයමනොපුබ්බඞ්ගමතායාති** අඤ්ඤනිස්සයමනොපුබ්බඞ්ගමත්තාභාවතො. **අඤ්ඤනිස්සයවිඤ්ඤාණස්ස අනන්තරපච්චයත්තාභාවෙනාති** ඉමිනා කිරියාමනොධාතුතොපි විසෙසස්ස වුත්තත්තා **‘‘මනොද්වාරනිග්ගමනමුඛභාවාභාවතො’’**ති වුත්තං, න වුත්තං ‘‘නිග්ගමනපවෙසමුඛභාවාභාවතො’’ති. තිවිධෙනපි හි මනොධාතුවිඤ්ඤාණධාතූහි මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා විසෙසො දස්සිතොති. **තතො එව** විජානනවිසෙසවිරහතොයෙව. යදි මනොධාතු ‘‘මනොවිඤ්ඤාණ’’න්ති න වුච්චති, ඡවිඤ්ඤාණකායාති කථං මනොධාතුයා තත්ථ සඞ්ගහො හොතීති? සඞ්ගහො එව පරියායදෙසනත්තා. අත්ථි හි එස පරියායො ‘‘මනනමත්තං විඤ්ඤාණං මනොවිඤ්ඤාණ’’න්ති යථා ‘‘මනනමත්තා ධාතු මනොධාතූ’’ති. අපිච වත්ථුකිච්චෙහි මනොවිඤ්ඤාණසභාගත්තා තස්ස උපරමුප්පාදභාවතො අන්තාදිභාවතො ච මනොවිඤ්ඤාණකායසඞ්ගහිතා මනොධාතු, න සෙසවිඤ්ඤාණකායසඞ්ගහිතා අතංසභාගත්තා, ඉධ පන නිප්පරියායකතත්තා මනසො සම්භූය විසිට්ඨමනොකිච්චයුත්තං මනොවිඤ්ඤාණන්ති තදභාවතො ‘‘මනොවිඤ්ඤාණන්තිපි න වුච්චතී’’ති ඉමමෙවත්ථං සාධෙතුං **‘‘න හි තං විඤ්ඤාණං මනතො’’**තිආදි වුත්තං. තෙන මනොධාතුයා නිප්පරියායතො මනොවිඤ්ඤාණකිච්චවිරහංයෙව දස්සෙති. **දස්සනාදීනං පනාති**ආදිනා අඤ්ඤවිඤ්ඤාණවිධුරං මනොධාතුයා ච සභාවං දස්සෙති.

යදි ජනකසදිසතා නාම මහාවිපාකෙසු විතක්කාදීනං සම්මාසඞ්කප්පාදිතා, තිහෙතුකතො නිබ්බත්තානං තිහෙතුකානං, දුහෙතුකතො නිබ්බත්තානං දුහෙතුකානඤ්ච භවතු සම්මාසඞ්කප්පාදිතා, තිහෙතුකතො පන නිබ්බත්තදුහෙතුකානං කථන්ති ආහ **‘‘තත්ථ හී’’**තිආදි. **තංසොතපතිතතා න සියා** තස්සා අනානන්තරත්තා. **තතො එව හීති**ආදිනා වුත්තසොතපතිතං එවානන්තරෙන වචනෙන සමත්ථයති. යදි විජ්ජමානානම්පි මනොධාතුආදීසු විතක්කාදීනං පඤ්චවිඤ්ඤාණෙසු විය අගණනූපගභාවො, එවං සන්තෙ පට්ඨානෙ කථං තෙසං ඣානපච්චයතාවචනං. ‘‘අබ්‍යාකතො ධම්මො අබ්‍යාකතස්ස ධම්මස්ස ඣානපච්චයෙන පච්චයො’’ති (පට්ඨා. 1.1.431), ‘‘විපාකාබ්‍යාකතානි කිරියාබ්‍යාකතානි ඣානඞ්ගානි සම්පයුත්තකානං ඛන්ධානං චිත්තසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං ඣානපච්චයෙන පච්චයො’’ති (පට්ඨා. 1.1.431) හි වුත්තං. පච්චනීයෙපි ‘‘අබ්‍යාකතං ධම්මං පටිච්ච අබ්‍යාකතො ධම්මො උප්පජ්ජති න ඣානපච්චයා, පඤ්චවිඤ්ඤාණසහිතං එකං ඛන්ධං පටිච්ච තයො ඛන්ධා’’තිආදිනා (පට්ඨා. 1.1.98) පඤ්චවිඤ්ඤාණානි එව උද්ධටානි, න මනොධාතුආදීනීති ආහ **‘‘ඣානපච්චයකිච්චමත්තතො’’**තිආදි. න හෙත්ථ ඣානඞ්ගානං බලවදුබ්බලභාවො අධිකතො, අථ ඛො ඣානපච්චයභාවමත්තන්ති අධිප්පායො.

469. **සමානවත්ථුකං අනන්තරපච්චයං ලභිත්වාති** දස්සනාදිතො මනොධාතුයා ච බලවභාවෙ කාරණවචනං. **යථාරම්මණන්ති** ආරම්මණානුරූපං. යදි සමානනිස්සයතාය මනොධාතුතො බලවතරත්තං විපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතුයා සොමනස්සසහගතාය, වොට්ඨබ්බනං කථං මජ්ඣත්තවෙදනන්ති අනුයොගං මනසි කත්වා තස්ස බලවභාවං සම්පටිච්ඡිත්වා සන්තතිපරිණාමනබ්‍යාපාරවිසෙසා න සොමනස්සවෙදනන්ති පරිහාරං වදන්තො **‘‘වොට්ඨබ්බන’’**න්තිආදිමාහ. **විපාකො විය අනුභවනමෙව න හොතීති** සති සමත්ථතාය විපාකානං එකන්තෙන ආරම්මණරසානුභවනතාය වුත්තං.

අහෙතුකකුසලවිපාකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අට්ඨමහාවිපාකචිත්තවණ්ණනා

498. විපාකධම්මානං කම්මද්වාරං වුත්තං **ද්වාරකථායං** ''තෙභූමකකුසලාකුසලො එකූනතිංසවිධො මනො''ති (ධ. ස. අට්ඨ. මනොකම්මද්වාරකථා). **පයොගෙනාති** අත්තනා පරෙහි වා කතෙන උස්සාහනපයොගෙන. **කුසලාකුසලානි විය** යෙසං තං තදාරම්මණං අනුබන්ධභූතං. පඨමපඤ්චමචිත්තානං අඤ්ඤමඤ්ඤබලවදුබ්බලභාවවිචාරෙන දුතියඡට්ඨාදීනම්පි සො විචාරිතො හොතීති **''එතෙසු බලවං දුබ්බලඤ්ච විචාරෙතු''**න්ති වුත්තං. යථා සාලිආදීනං ඵද්ධමුදුභූමිවසෙන තිණාදීනං අනීහරණනීහරණවසෙන උතුආදිඅවසෙසපච්චයානං විපත්තිසම්පත්තිවසෙන ච ඵලවිසෙසයොගො, එවං කම්මස්ස සුගතිදුග්ගතිවසෙන අවිසුද්ධවිසුද්ධපයොගවසෙන උපපත්තියා විපත්තිසම්පත්තිවසෙන ච විසිට්ඨඵලතාය පරිණමනං, එවමෙව ගිම්හවස්සකාලාදීසු බීජානං ඵලවිසෙසයොගො විය තංතංකාලවිසෙසෙන කම්මස්ස ඵලවිසෙසයොගො හොතීති ආහ **''කාලවසෙන පරිණමතී''**ති. **සුක්කසොණිතපච්චයානන්ති** කම්මවිසෙසපරිභාවිතසන්තානුප්පන්නතාය සුක්කසොණිතානං ආයුවිසෙසහෙතුභාවමාහ සුක්කසොණිතවසෙනපි වණ්ණාදිවිසෙසදස්සනතො, යෙන ''පිතූනං ආකාරං පුත්තො අනුවිදහතී''ති වුච්චති. **තංමූලකානන්ති** අප්පායුකසංවත්තනියකම්මමූලකානං. **ආහාරාදීති** ආදි-සද්දෙන විසමූපක්කමාදයො පරිග්ගණ්හාති.

විපාකුද්ධාරකථාවණ්ණනා

යතො තිහෙතුකාදිකම්මතො. **යස්මිඤ්ච ඨානෙති** පටිසන්ධිආදිට්ඨානෙ, සුගතිදුග්ගතියං වා. **තිහෙතුකතො දුහෙතුකං අනිච්ඡන්තො** පටිසන්ධින්ති අධිප්පායො. පවත්තිවිපාකං පන තිහෙතුකතො දුහෙතුකම්පි ඉච්ඡති එව. තථා හි වක්ඛති **අට්ඨකථායං** ''යං පුරිමාය හෙතුකිත්තනලද්ධියා න යුජ්ජතී''ති (ධ. ස. අට්ඨ. 498).

යෙ ''තස්සෙව කම්මස්ස විපාකාවසෙසෙනා''ති, ''එකපුප්ඵං යජිත්වාන, අසීති කප්පකොටියො (ථෙරගා. 96). දුග්ගතිං නාභිජානාමී''ති (අප. ථෙර 2.46.64) ච එවමාදිවචනස්ස අධිප්පායං අජානන්තා ''කිං නු ඛො එකෙනපි කම්මෙන අනෙකා පටිසන්ධි හොතී''ති, ''දිස්වා කුමාරං සතපුඤ්ඤලක්ඛණ''න්තිආදිවචනස්ස (දී. නි. 3.205) අත්ථං අසල්ලක්ඛෙත්වා ''කින්නු ඛො නානාකම්මෙහි එකා පටිසන්ධි හොතී''ති සංසයපක්ඛන්දා, තෙසං බීජඞ්කුරොපමාය ''එකස්මා එකා, අනෙකස්මා ච අනෙකා පටිසන්ධි හොතී''ති විනිච්ඡිතත්තා කම්මපටිසන්ධිවවත්ථානතො සාකෙතපඤ්හෙ විපාකුද්ධාරකථාය උස්සදකිත්තනගහණස්ස සම්බන්ධං ආහ **''කම්මවසෙන...පෙ.... දස්සෙතු''**න්ති. පටිසන්ධිජනකකම්මවසෙන පටිසන්ධිවිපාකො එව අලොභලොභාදිගුණදොසාතිරෙකභාවහෙතූති අත්ථො දට්ඨබ්බො. තථා හි වුත්තං ''සො තෙන කම්මෙන දින්නපටිසන්ධිවසෙන නිබ්බත්තො ලුද්ධො හොතී''තිආදි. එත්ථ ච ලොභවසෙන, දොස, මොහ , ලොභදොස, ලොභමොහ, දොසමොහ, ලොභදොසමොහවසෙනාති තයො එකකා, තයො ද්විකා, එකො තිකොති ලොභාදිදස්සනවසෙන අකුසලපක්ඛෙයෙව සත්ත වාරා. තථා කුසලපක්ඛෙ අලොභාදිදස්සනවසෙනාති චුද්දස වාරා ලබ්භන්ති.

තත්ථ ''අලොභදොසාමොහා, අලොභාදොසමොහා, අලොභදොසාමොහා බලවන්තො''ති ආගතෙහි කුසලපක්ඛෙ තතියදුතියපඨමවාරෙහි දොසුස්සදමොහුස්සදදොසමොහුස්සදවාරා ගහිතා. තථා අකුසලපක්ඛෙ ''ලොභාදොසමොහා, ලොභදොසාමොහා, ලොභාදොසාමොහා බලවන්තො''ති ආගතෙහි තතියදුතියපඨමවාරෙහි අදොසුස්සදඅමොහුස්සදඅදොසාමොහුස්සදවාරා ගහිතායෙවාති අකුසලකුසලපක්ඛෙ තයො තයො වාරෙ අන්තොගධෙ කත්වා අට්ඨෙව වාරා දස්සිතා. යෙ පන උභයෙසං වොමිස්සතාවසෙනෙව ලොභාලොභුස්සදවාරාදයො අපරෙ එකූනපඤ්ඤාස වාරා දස්සෙතබ්බා, තෙ අසම්භවතො එව න දස්සිතා. න හි එකස්මිං සන්තානෙ අන්තරෙන අවත්ථන්තරං ලොභො බලවා අලොභො චාති යුජ්ජති. පටිපක්ඛතොයෙව හි එතෙසං බලවදුබ්බලභාවො, සහජාතධම්මතො වා. තෙසු ලොභස්ස තාව පටිපක්ඛතො අලොභෙන අනභිභූතතාය බලවභාවො, තථා දොසමොහානං අදොසාමොහෙහි. අලොභාදීනං පන ලොභාදිඅභිභවනතො සබ්බෙසඤ්ච සමානජාතියං සමභිභූය පවත්තිවසෙනෙව සහජාතධම්මතො බලවභාවො. තෙන වුත්තං **අට්ඨකථායං** ''ලොභො බලවා, අලොභො මන්දො, අදොසාමොහා බලවන්තො, දොසමොහා මන්දා''ති. සො ච තෙසං මන්දබලවභාවො පුරිමූපනිස්සයතො ආසයස්ස පරිභාවිතතාය වෙදිතබ්බො. එත්ථ ච පඨමදුතියෙහි, සත්තමපඨමෙහි වා වාරෙහි තිහෙතුකකම්මතො පටිසන්ධිපවත්තිවසෙන තිහෙතුකවිපාකො, ඉතරෙහි තිහෙතුකදුහෙතුකකම්මතො යථාසම්භවං පටිසන්ධිපවත්තිවසෙන දුහෙතුකාහෙතුකවිපාකා දස්සිතාති අයම්පි විසෙසො වෙදිතබ්බො.

ඉධාති විපාකුද්ධාරමාතිකායං. තෙන හෙතුකිත්තනං විසෙසෙති. **ජච්චන්ධාදිවිපත්තිනිමිත්තං** මොහො, සබ්බාකුසලං වා. යං පන වුත්තන්ති සම්බන්ධො. **තෙන** පටිසම්භිදාමග්ගවචනෙන. **ගතිසම්පත්තියා** සති **ඤාණසම්පයුත්තෙ** පටිසන්ධිම්හි නිප්ඵාදෙතබ්බෙ. **අඤ්ඤත්ථාති** නිකන්තිපටිසන්ධික්ඛණෙසු. **කම්මසරික්ඛකොති** ඉධ සාතිසයො සරික්ඛභාවො අධිප්පෙතොති දට්ඨබ්බො. ඉතරථා තිහෙතුකදුහෙතුකාපි අඤ්ඤමඤ්ඤං සරික්ඛායෙවාති දස්සිතමෙතන්ති. **චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනීති** එත්ථ පඤ්චවිඤ්ඤාණානි විය අපුබ්බනිස්සයපවත්තිනී විජානනවිසෙසරහිතා ච මනොධාතු ඉට්ඨාදිභාගග්ගහණෙ න සමත්ථාති ''පාකටායෙවා''ති න වුත්තා, **ආදි**-සද්දෙන වා සඞ්ගහිතා. **තදාරම්මණපච්චයසබ්බජවනවතාති** තදාරම්මණස්ස පච්චයභූතසකලජවනප්පවත්තිසහිතෙන. යං සන්ධාය ''ඉධ පරිපක්කත්තා ආයතනාන''න්ති වුත්තං. **අඤ්ඤකාලෙති** අබුද්ධිපවත්තිකාලෙ.

අනුලොමෙති ධම්මානුලොමෙ. **ආසෙවනපච්චයාති** ආසෙවනභූතා පච්චයා. **න මග්ගෙ** අමග්ගපච්චයෙ . **සොපි මොඝවාරො ලබ්භෙයාති** යදි වොට්ඨබ්බනම්පි ආසෙවනපච්චයො සියා, යථා ''සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තං ධම්මං

පටිච්ච සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තො ධම්මො උප්පජ්ජති ආසෙවනපච්චයා න (පට්ඨා. 1.2.3) මග්ගපච්චයා''ති (පට්ඨා. 1.2.14) අනුලොමපච්චනීයෙ, පච්චනීයානුලොමෙ ච ''සුඛා…පෙ…. න මග්ගපච්චයා ආසෙවනපච්චයා''ති ච වුත්තං හසිතුප්පාදචිත්තවසෙන, එවං වොට්ඨබ්බනවසෙන ''අදුක්ඛමසුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තං ධම්මං පටිච්චා''තිආදිනා පුබ්බෙ වුත්තනයෙන පාඨො සියා, තථා ච සති වාරද්වයවසෙන ගණනායං ''ආසෙවනපච්චයා න මග්ගෙ ද්වෙ. න මග්ගපච්චයා ආසෙවනෙ ද්වෙ''ති ච වත්තබ්බං සියා, න පන වුත්තං, තස්මා න ලබ්භෙය්‍යායං මොසවාරොති අධිප්පායො.

වොට්ඨබ්බනම්පි යදි ආසෙවනපච්චයො සියා, දුතියමොසවාරෙ අත්තනො විය තතියචතුත්ථවාරෙසුපි සියා, තථා සති අත්තනාපි කුසලාකුසලානං සියා. **න හි…පෙ…. අවුත්තො අත්ථි** ''පුරිමා පුරිමා කුසලා ධම්මා''තිආදිනා අනවසෙසතො වුත්තත්තා. **වොට්ඨබ්බනස්ස…පෙ…. අවුත්තො** ''අබ්‍යාකතො ධම්මො කුසලස්ස ධම්මස්ස ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයො. අකුසලස්ස…පෙ…. පච්චයො''ති වචනාභාවතො. න කෙවලං අවුත්තො, අථ ඛො **කුසලං…පෙ…. පටික්ඛිත්තොව. අථාපි සියා**තිආදි මග්ගසොධනත්ථමෙව වුච්චති. සමානවෙදනානං එව ආසෙවනපච්චයභාවස්ස දස්සනතො **''අසමානවෙදනානං වසෙනා''**ති වුත්තං. **එවං ''ආසෙවන පච්චයෙන පච්චයො''තිපි වත්තබ්බං සියා,** සමානවෙදනාවසෙනාති අධිප්පායො. **අභින්නජාතිකස්ස චා**ති ච-සද්දො අභින්නවෙදනස්ස චාති සම්පිණ්ඩනත්ථො. වෙදනාත්තිකෙපි වොට්ඨබ්බනස්ස ආසෙවනපච්චයත්තස්ස අභාවාති යොජනා. කුසලත්තිකාදීසු යථාදස්සිතපාළිප්පදෙසෙසුපීති සම්පිණ්ඩනත්ථො **පි**-සද්දො. **ගණනාය** කාරණභූතාය ගණනාය **නිද්ධාරියමානාය** සති ගණනාය වා අබ්භන්තරෙ. **දුතියො මොසවාරො වීමංසිතබ්බොති** ආසෙවනපච්චයත්තාභාවා ජවනට්ඨානෙ ඨාතුං න යුජ්ජති. න හි විනා ආසෙවනං ජවනප්පවත්ති අත්ථීති අධිප්පායො.

අපිචෙත්ථ ''යං ජවනභාවප්පත්තං, තං ජින්නමූලකරුක්ඛපුප්ඵං විය''ති (ධ. ස. අට්ඨ. 566) වක්ඛමානත්තා අනුපච්ඡින්නභවමූලානං පවත්තමානස්ස වොට්ඨබ්බනස්ස කිරියභාවො න සියා, වුත්තො ච ''යස්මිං සමයෙ මනොවිඤ්ඤාණධාතු උප්පන්නා හොති කිරියා නෙව කුසලා නාකුසලා න ච කම්මවිපාකා උපෙක්ඛාසහගතා''ති, තස්මා ''ජවනට්ඨානෙ ඨත්වාති ජවනස්ස උප්පජ්ජනට්ඨානෙ ද්වික්ඛත්තුං පවත්තිත්වා, න ජවනභාවෙනා''ති, ''ආසෙවනං ලභිත්වාති ච ආසෙවනං විය ආසෙවන''න්ති වුච්චමානෙ න කොචි විරොධො, විප්ඵාරිකස්ස පන සතො ද්වික්ඛත්තුං පවත්තියෙවෙත්ථ ආසෙවනසදිසතා. විප්ඵාරිකතාය හි විඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපකත්තඤ්චස්ස වුච්චති. විප්ඵාරිකම්පි ජවනං විය අනෙකක්ඛත්තුං අප්පවත්තියා දුබ්බලත්තා න නිප්පරියායතො ආසෙවනපච්චයභාවෙන පවත්තෙය්‍යාති න ඉමස්ස පාඨෙ ආසෙවනත්ථං වුත්තං, අට්ඨකථායං පන පරියායතො වුත්තං යථා ''ඵලචිත්තෙසු මග්ගඞ්ගං මග්ගපරියාපන්න''න්ති. අයමෙත්ථ අත්තනොමති. අයම්පි පොරාණකෙහි අසංවණ්ණිතත්තා සාධුකං උපපරික්ඛිතබ්බො.

එවඤ්ච කත්වාති වොට්ඨබ්බනාවජ්ජනානං අනත්ථන්තරභාවතො **''ආවජ්ජනා''ඉච්චෙව වුත්තං,** වොට්ඨබ්බනට්ඨානෙපීති අධිප්පායො. **තස්මා**ති යස්මා වොට්ඨබ්බනං ආවජ්ජනායෙව අත්ථතො උපෙක්ඛාසහගතාහෙතුකකිරියමනොවිඤ්ඤාණධාතුභාවතො, තස්මා. තං ආවජ්ජනා විය සති උප්පත්තියං කාමාවචරකුසලාකුසලකිරියජවනානං එකන්තතො අනන්තරපච්චයභාවෙනෙව වත්තෙය්‍ය, නො අඤ්ඤථාති අධිප්පායෙන **''වොට්ඨබ්බනතො''**තිආදිමාහ. **චතුන්න**න්ති මුච්ඡාමරණාසන්නවෙලාදීසු මන්දීභූතවෙගතාය චත්තාරිපි ජවනානි උප්පජ්ජෙය්‍යුන්ති අධිප්පායෙන වුත්තං. **අයමෙතස්ස සභාවොති** ආරම්මණමුඛෙනපි චිත්තනියාමංයෙව දස්සෙති. යදිපි **''ජවනාපාරිපූරියා…පෙ…. යුත්තො''**ති වුත්තං, **''ආවජ්ජනාදීනං පච්චයො භවිතුං න සක්කොති''**ති පන වුත්තත්තා චිත්තප්පවත්තිවසෙන පඨමමොසවාරතො එතස්ස න කොචි විසෙසො. තෙනෙවාහ **''අයම්පි…පෙ…. රෙතබ්බො''**ති. පටිසන්ධිචිත්තෙයෙව පවත්තියං ''භවඞ්ග''න්ති වුච්චමානෙ න තස්ස හෙතුවසෙන භෙදොති ''සහෙතුකං භවඞ්ගං අහෙතුකස්ස භවඞ්ගස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 3.1.102) න සක්කා වත්තුං, වුත්තඤ්ච, තස්මා **සහෙතුකං භවඞ්ග**න්ති තදාරම්මණං වුත්තන්ති විඤ්ඤායති.

සභාවකිච්චෙහි අත්තනො ඵලස්ස පච්චයභාවො, සභාවකිච්චානං වා ඵලභූතානං පච්චයභාවො **සභාවකිච්චපච්චයභාවො. අප්පටිසිද්ධං දට්ඨබ්බ**න්ති ''දුහෙතුකසොමනස්සසහගතඅසඞ්ඛාරිකජවනාවසානෙ එවා''ති ඉමස්ස අත්ථස්ස අනධිප්පෙතත්තා. යථා ච අහෙතුකදුහෙතුකපටිසන්ධිකානං තිහෙතුකජවනාවසානෙ අහෙතුකදුහෙතුකතදාරම්මණං අප්පටිසිද්ධං, එවං තිහෙතුකපටිසන්ධිකස්ස තිහෙතුකජවනානන්තරං දුහෙතුකතදාරම්මණං, දුහෙතුකපටිසන්ධිකස්ස ච දුහෙතුකානන්තරං අහෙතුකතදාරම්මණං අප්පටිසිද්ධං දට්ඨබ්බං. ''තිහෙතුකකම්මං තිහෙතුකම්පි දුහෙතුකම්පි අහෙතුකම්පි විපාකං දෙති''ති (ධ. ස. අට්ඨ. 498) හි වුත්තං. **පරිපුණ්ණවිපාකස්සා**ති ඉමිනාපි තිහෙතුකජවනතො යථාවුත්තතදාරම්මණස්ස අප්පටිසිද්ධංයෙව සාධෙති. න හි පච්චයන්තරසාමග්ගියා අසති තදාරම්මණං සබ්බං අවිපච්චන්තං කම්මං පරිපුණ්ණවිපාකං හොතීති. **මුඛනිදස්සනමත්තමෙව** යථාවුත්තතදාරම්මණප්පවත්තියා අවිභාවිතත්තා. තිහෙතුකාදිකම්මස්ස හි උක්කට්ඨස්ස තිහෙතුකකම්මස්ස සොළස, ඉතරස්ස ද්වාදස, උක්කට්ඨස්සෙව දුහෙතුකකම්මස්ස ද්වාදස, ඉතරස්ස අට්ඨාති එවං සොළසවිපාකචිත්තාදීනි යොජෙතබ්බානි. **තස්මා**ති යස්මා පරිපුණ්ණවිපාකස්ස පටිසන්ධිජනකකම්මස්ස වසෙන විපාකවිභාවනාය මුඛනිදස්සනමත්තමෙවෙතං, තස්මා.

එවඤ්ච කත්වාති නානාකම්මතො තදාරම්මණුප්පත්තියං ඉතො අඤ්ඤථාපි සම්භවතොති අත්ථො. ‘‘උපෙක්ඛා… පෙ…. උප්පජ්ජතී’’ති එත්ථ කෙන කිච්චෙන උප්පජ්ජතීති? තදාරම්මණකිච්චං තාව න හොති ජවනාරම්මණස්ස අනාලම්බණතො, නාපි සන්තීරණකිච්චං තථා අප්පවත්තනතො, පටිසන්ධිචුතීසු වත්තබ්බමෙව නත්ථි, පාරිසෙසතො භවඞ්ගකිච්චන්ති යුත්තං සියා. න හි පටිසන්ධිභූතංයෙව චිත්තං ‘‘භවඞ්ග’’න්ති වුච්චතීති.

තන්නින්නන්ති ආපාථගතවිසයනින්නං ආවජ්ජනන්ති සම්බන්ධො. **අඤ්ඤස්ස විය** පඨමජ්ඣානාදිකස්ස විය. එතස්සපි සාවජ්ජනතාය භවිතබ්බන්ති අධිප්පායො. **අතදත්ථාති** එත්ථ **තං**-සද්දෙන නිරොධං පච්චාමසති. **උප්පත්තියාති** උප්පත්තිතො. **තන්ති** නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං. **තස්ස** නිරොධස්ස. **තථා ච උප්පජ්ජතීති** ‘‘අනන්තරපච්චයො හොතී’’ති පදස්ස අත්ථං විවරති. **යථාවුත්තා** වුත්තප්පකාරා. **වොදානං** දුතියමග්ගාදීනං පුරෙචාරිකඤාණං. **එතෙසන්ති** අරියමග්ගචිත්තමග්ගානන්තරඵලචිත්තානං. **එතස්සාති** යථාවුත්තවිපාකචිත්තස්ස.

උපනිස්සයතො තස්සෙව චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිවිපාකස්ස දස්සනත්ථං **චක්ඛාදීනං දස්සනාදිඅත්ථතො** දස්සනාදිඵලතො, දස්සනාදිප්පයොජනතො වා. **පුරිමචිත්තානි** ආවජ්ජනාදීනි. වත්ථන්තරරහිතත්තෙ දස්සෙතබ්බෙ වත්ථන්තරෙ විය ආරම්මණන්තරෙපි න වත්තතීති **‘‘වත්ථාරම්මණන්තරරහිත’’**න්ති වුත්තං.

යදි විපාකෙන කම්මසරික්ඛෙනෙව භවිතබ්බං, එවං සති ඉමස්මිං වාරෙ අහෙතුකවිපාකානං අසම්භවො එව සියා තෙසං අකම්මසරික්ඛකත්තාති ඉමමත්ථං මනසි කත්වා ආහ **‘‘අහෙතුකානං පනා’’**ති. **අභිනිපාතමත්තන්ති** පඤ්චන්නං විඤ්ඤාණානං කිච්චමාහ. තෙ හි ආපාථගතෙසු රූපාදීසු අභිනිපාතනමත්තෙනෙව වත්තන්ති. **ආදි**-සද්දෙන සම්පටිච්ඡනාදීනි සඞ්ගණ්හාති. කුසලෙසු කුසලාකුසලකිරියෙසුපි වා විජ්ජමානා සසඞ්ඛාරිකාසඞ්ඛාරිකතා අඤ්ඤමඤ්ඤං අසරික්ඛත්තා පහානාවට්ඨානතො ච විරුද්ධා වියාති විපාකෙසු සා තදනුකූලා සියා, සා පන මූලාභාවෙන න සුප්පතිට්ඨිතානං සවිසයාභිනිපතනමත්තාදිවුත්තීනං නත්ථීති වුත්තං **‘‘න සසඞ්ඛාරිකවිරුද්ධො’’**තිආදි. **උභයෙනපි තෙසං නිබ්බත්තිං අනුජානාති** යථා ‘‘කටත්තාරූපාන’’න්ති අධිප්පායො. ‘‘විපාකධම්මධම්මො විපාකස්ස ධම්මස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො. විපාකධම්මධම්මෙ ඛන්ධෙ අනිච්චතො දුක්ඛතො අනත්තතො විපස්සති, අස්සාදෙති අභිනන්දති, තං ආරබ්භ රාගො උප්පජ්ජති, දොමනස්සං උප්පජ්ජති, කුසලාකුසලෙ නිරුද්ධෙ’’තිආදිනා (පට්ඨා. 1.3.93) විපාකත්තිකෙ විය සියා කුසලත්තිකෙපි පාළීති කත්වා **‘‘කුසලත්තිකෙ වා’’**තිආදි වුත්තං. තත්ථ හි ‘‘කුසලො ධම්මො අබ්‍යාකතස්ස ධම්මස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො’’ති උද්දිසිත්වා ‘‘සෙක්ඛා වා පුථුජ්ජනා වා කුසලං අනිච්චතො දුක්ඛතො අනත්තතො විපස්සන්ති, කුසලෙ නිරුද්ධෙ විපාකො තදාරම්මණතා උප්පජ්ජති, කුසලං අස්සාදෙති අභිනන්දති, තං ආරබ්භ රාගො උප්පජ්ජති, දිට්ඨි, විචිකිච්ඡා, උද්ධච්චං, දොමනස්සං උප්පජ්ජති, අකුසලෙ නිරුද්ධෙ විපාකො තදාරම්මණතා උප්පජ්ජතී’’ති වුත්තං. අවිජ්ජමානත්තා එව අවචනන්ති අධිප්පායෙන තත්ථ යුත්තිං දස්සෙති **‘‘විප්ඵාරිකඤ්හී’’**තිආදිනා.

එත්ථ කෙචි ‘‘ඡළඞ්ගුපෙක්ඛාවතොපි කිරියමයචිත්තතාය කිරියජවනස්ස විප්ඵාරිකකිරියභාවො න සක්කා නිසෙධෙතුන්ති නිදස්සනභාවෙන පණ්ණපුටමුපනීතං අසමානං. කිරියජවනානන්තරං තදාරම්මණාභාවස්ස පාළියං අවචනම්පි අකාරණං ලබ්භමානස්සපි කත්ථචි කෙනචි අධිප්පායෙන අවචනතො. තථා හි ධම්මසඞ්ගහෙ අකුසලනිද්දෙසෙ ලබ්භමානොපි අධිපති න වුත්තො, තස්මා කිරියජවනානන්තරං තදාරම්මණාභාවො වීමංසිතබ්බො’’ති වදන්ති. සතිපි කිරියමයත්තෙ සබ්බත්ථ තාදිභාවප්පත්තානං ඛීණාසවානං ජවනචිත්තං න ඉතරෙසං විය විප්ඵාරිකං, සන්තසභාවතාය පන සන්නිසින්නරසං සියාති තස්ස පණ්ණපුටං දස්සිතං. ධම්මසඞ්ගහෙ අකුසලනිද්දෙසෙ අධිපතිනො විය පට්ඨානෙ කිරියජවනානන්තරං තදාරම්මණස්ස ලබ්භමානස්ස අවචනෙ න කිඤ්චි කාරණං දිස්සති. තථා හි වුත්තං තත්ථ අට්ඨකථායං ‘‘හෙට්ඨා දස්සිතනයත්තා’’ති (ධ. ස. අට්ඨ. 429). න චෙත්ථ දස්සිතනයත්තාති සක්කා වත්තුං විපාකධම්මධම්මෙහි කුසලාකුසලෙහි අතංසභාවානං නයදස්සනස්ස අයුජ්ජමානකත්තා. අපිච තත්ථ වීමංසාය කෙසුචි සබ්බෙසඤ්ච අධිපතීනං අභාවතො එකරසං දෙසනං දස්සෙතුං ‘‘උද්ධටො’’ති ච සක්කා වත්තුං, ඉධ පන න තාදිසං අවචනෙ කාරණං ලබ්භතීති **‘‘අවචනෙ කාරණං නත්ථී’’**ති වුත්තං.

අධිප්පායෙනාති අකුසලානන්තරං සහෙතුකතදාරම්මණං නත්ථීති තස්ස ථෙරස්ස මතිමත්තන්ති දස්සෙති. ‘‘කුසලාකුසලෙ නිරුද්ධෙ සහෙතුකො විපාකො තදාරම්මණතා උප්පජ්ජතී’’ති (පට්ඨා. 3.1.98) වචනතො පන අකුසලානන්තරං සහෙතුකතදාරම්මණම්පි විජ්ජතියෙවාති උප්පත්තිං වදන්තස්ස යුත්තග්ගහණවසෙනාති අධිප්පායො.

න එත්ථ කාරණං දිස්සතීති එතෙන තිහෙතුකජවනානන්තරං තිවිධම්පි තදාරම්මණං යුත්තන්ති දස්සෙති. **යෙන අධිප්පායෙනාති** පඨමථෙරෙන තාව එකෙන කම්මුනා අනෙකතදාරම්මණං නිබ්බත්තමානං කම්මවිසෙසාභාවා තංතංජවනසඞ්ඛාතපච්චයවිසෙසෙන විසිට්ඨං හොතීති ඉමිනා අධිප්පායෙන ජවනවසෙන තදාරම්මණස්ස සසඞ්ඛාරාදිවිධානං වුත්තං, විපාකෙන නාම කම්මසරික්ඛෙන භවිතබ්බං, න කම්මවිරුද්ධසභාවෙන. අඤ්ඤථා අනිට්ඨප්පසඞ්ගො සියාති එවමධිප්පායෙන දුතියත්ථෙරො කම්මවසෙනෙව තදාරම්මණවිසෙසං ආහ. ඤාණස්ස ජච්චන්ධාදිදුග්ගතිවිපත්තිනිමිත්තපටිපක්ඛතා විය සුගතිවිපත්තිනිමිත්තපටිපක්ඛතාපි සියාති මඤ්ඤමානො තතියත්ථෙරො ‘‘තිහෙතුකකම්මතො දුහෙතුකපටිසන්ධිම්පි නානුජානාතී’’ති ඉමිනා නයෙන තෙසු වාදෙසු අධිප්පායාවිරොධවසෙන යුත්තං ගහෙතබ්බං. **මහාපකරණෙ ආගතපාළියාති** ‘‘සහෙතුකො ධම්මො අහෙතුකස්ස ධම්මස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො’’ති (පට්ඨා. 3.1.102) ඉමස්ස විභඞ්ගෙ ‘‘සහෙතුකං භවඞ්ගං අහෙතුකස්ස

භවඞ්ගස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො, සහෙතුකා ඛන්ධා වුට්ඨානස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො''ති එවමාදිනා පට්ඨානෙ සහෙතුකදුකාදීසු ආගතපාළියාති අත්ථො.

කාමාවචරකුසලවිපාකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

රූපාවචරාරූපාවචරවිපාකකථාවණ්ණනා

499. **තස්මිං ඛණෙ විජ්ජමානානං ඡන්දාදීනන්**ති එතෙන විපාකජ්ඣානෙ දුක්ඛාපටිපදාදිභාවස්ස අවිජ්ජමානතං දස්සෙති. න හි කුසලජ්ඣානං විය විපාකජ්ඣානං පරිකම්මවසෙන නිබ්බත්තතීති. න චෙත්ථ පටිපදාභෙදො විය කුසලානුරූපො විපාකස්ස ආරම්මණභෙදොපි න පරමත්ථිකො සියාති සක්කා වත්තුං එකන්තෙන සාරම්මණත්තා අරූපධම්මානං විපාකස්ස ච කම්මනිමිත්තාරම්මණතාය අඤ්ඤත්‍රාපි විජ්ජමානත්තා. **නානාක්ඛණෙසු නානාධිපතෙය්‍යන්**ති ''යස්මිං ඛණෙ යං ඣානං යදධිපතිකං, තතො අඤ්ඤස්මිං ඛණෙ තං ඣානං එකන්තෙන තදධිපතිකං න හොතී''ති කත්වා වුත්තං. **චතුත්ථජ්ඣානස්සෙවා**ති ච පටිපදා විය අධිපතයො න එකන්තිකාති ඉමමෙවත්ථං දස්සෙති.

රූපාවචරාරූපාවචරවිපාකකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ලොකුත්තරවිපාකකථාවණ්ණනා

505. තණ්හාවිජ්ජාදීහි ආහිතවිසෙසං ලොකියකම්මං විපාකුප්පාදනසමත්ථං හොති, න අඤ්ඤථාති වුත්තං **''තණ්හාදීහි අභිසඞ්ඛත''**න්ති. **ඉතරස්සා**ති සුඤ්ඤතාප්පණිහිතනාමරහිතස්ස. යො සුද්ධිකපටිපදාය විභාවිතො, යො ච සුත්තන්තපරියායෙන අනිමිත්තොති වුච්චති. තෙනෙවාහ **''අනිච්චානුපස්සනානන්තරස්සපි මග්ගස්සා''**තිආදි. **වළඤ්ජන...පෙ.... භෙදො හොති** මග්ගාගමනවසෙනාති අධිප්පායො. ''මග්ගානන්තරඵලචිත්තස්මිං යෙවා''ති වචනං අපෙක්ඛිත්වා **''සුඤ්ඤතාදිනාමලාභෙ සතී''**ති සාසඞ්කං ආහ. **අනිමිත්තනාමඤ්ච ලභති** මග්ගාගමනතො ඵලස්ස නාමලාභෙ විසෙසාභාවතොති අධිප්පායො. **තාදිසාය එවා**ති යාදිසා මග්ගෙ සද්ධා, තාදිසාය එව ඵලෙ සද්ධාය.

555. ''කතමෙ ධම්මා නිය්‍යානිකා? චත්තාරො මග්ගා''ති වචනතො (ධ. ස. 1295, 1609) අනිය්‍යානිකපදනිද්දෙසෙ ච ''චතූසු භූමීසු විපාකො''ති (ධ. ස. 1610) වුත්තත්තා න නිප්පරියායෙන ඵලං නිය්‍යානසභාවං, නිය්‍යානසභාවස්ස පන විපාකො කිලෙසානං පටිප්පස්සද්ධිප්පහානවසෙන පවත්තමානො පරියායතො තථා වුච්චතීති ආහ **''නිය්‍යානිකසභාවස්සා''**තිආදි. **පඤ්චඞ්ගිකො චා**ති එතෙන මග්ගවිභඞ්ගෙ සබ්බවාරෙසුපි ඵලස්ස මග්ගපරියායො ආගතොති දස්සෙති. තත්ථ හි අරියමග්ගක්ඛණෙ විජ්ජමානාසුපි විරතීසු තදවසිට්ඨානං පඤ්චන්නං කාරාපකඞ්ගානං අතිරෙකකිච්චතාදස්සනත්ථං පාළියං පඤ්චඞ්ගිකොපි මග්ගො උද්ධටොති. **එවං බොජ්ඣඞ්ගාපී**ති යථා මග්ගො, එවං මග්ගබොජ්ඣඞ්ගවිභඞ්ගෙසු ඵලෙසු ච බොජ්ඣඞ්ගා උද්ධටාති අත්ථො.

ලොකුත්තරවිපාකකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කිරියාබ්‍යාකතකථාවණ්ණනා

568. **පුරිමා පවත්තී**ති මහාකිරියචිත්තප්පවත්තිං ආහ. තාය හි ඛීණාසවො එවං පච්චවෙක්ඛති. තෙනෙවාහ **''ඉදං පන චිත්තං විචාරණපඤ්ඤාරහිත''**න්ති. **එවන්**ති යථා සොතද්වාරෙ, එවං ඝානද්වාරාදීසුපි මහාකිරියචිත්තෙහි තස්මිං තස්මිං විසයෙ ඉදමත්ථිකතාය පරිච්ඡින්නාය ඉදං චිත්තං වත්තතීති දස්සෙති. **පඤ්චද්වාරානුගතං හුත්වා ලබ්භමානන්**ති පඤ්චද්වාරෙ පවත්තමහාකිරියචිත්තානං පිට්ඨිවට්ටකභාවෙන ඉමස්ස චිත්තස්ස පවත්තිං සන්ධාය වුත්තං, පඤ්චද්වාරෙ එව වා ඉදමෙව පවත්තන්ති සම්බන්ධො. **''ලොලුප්ප...පෙ.... භූත''**න්ති වුත්තත්තා පඤ්චද්වාරෙ පඨමං ඉමිනා චිත්තෙන සොමනස්සිතො හුත්වා පච්ඡා මහාකිරියචිත්තෙහි තං තං අත්ථං විචිනොතීති අයමත්ථො වුත්තො විය දිස්සති. පුබ්බෙයෙව පන මනොද්වාරිකචිත්තෙන පධානසාරුප්පට්ඨානාදිං පරිච්ඡින්දන්තස්ස පඤ්චද්වාරෙ තාදිසස්සෙව තාදිසෙසු රූපාදීසු ඉදං චිත්තං පවත්තතීති වදන්ති. අයම්පි අත්ථො පඤ්චද්වාරෙ එව පවත්තං ලොලුප්පතණ්හාපහානාදිපච්චවෙක්ඛණාහෙතු යථාවුත්තකාරණභූතං ජාතන්ති එවං යොජෙත්වා සක්කා වත්තුං. එවඤ්ච සති ඉමස්ස චිත්තස්ස පච්චයභූතා පුරිමා පවත්තීති ඉදම්පි වචනං සමත්ථිතං හොති.

එත්ථ ච පඤ්චද්වාරෙ ඉමිනා චිත්තෙන සොමනස්සුප්පාදනමත්තං දට්ඨබ්බං, න හාසුප්පාදනං පඤ්චද්වාරිකචිත්තානං අවිඤ්ඤත්තිජනකත්තා, මනොද්වාරෙ පන හාසුප්පාදනං හොති. තෙනෙව හි **අට්ඨකථායං** පඤ්චද්වාරෙ ''සොමනස්සිතො හොතී''ති එත්තකමෙව වුත්තං, මනොද්වාරෙ ච ''හාසයමාන''න්ති. ඉමිනා හසිතුප්පාදචිත්තෙන පවත්තියමානම්පි භගවතො සිතකරණං පුබ්බෙනිවාසඅනාගතංසසබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණානං අනුවත්තකත්තා ඤාණානුපරිවත්තියෙවාති. එවං පන ඤාණානුපරිවත්තිභාවෙ සති න කොචි පාළිඅට්ඨකථානං විරොධො, එවඤ්ච කත්වා **අට්ඨකථායං** ''තෙසං ඤාණානං චිණ්ණපරියන්තෙ ඉදං චිත්තං උප්පජ්ජතී''ති වුත්තං. අවස්සඤ්ච එතං එවං ඉච්ඡිතබ්බං, අඤ්ඤථා ආවජ්ජනචිත්තස්සපි භගවතො පවත්ති න යුජ්ජෙය්‍ය. තස්සපි හි

විඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපකභාවස්ස නිච්ඡිතත්තා, න ච විඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපකත්තෙ තංසමුට්ඨිතාය විඤ්ඤත්තියා කායකම්මාදිභාවං ආවජ්ජනභාවො විබන්ධතීති.

තතො එවාති මූලාභාවෙන න සුප්පතිට්ඨිතත්තා එව. ''අහෙතුකානං ඣානඞ්ගානි බලානි වා''ති සම්පිණ්ඩනත්ථො **ඣානඞ්ගානි චාති ච**-සද්දො. යදි අපරිපුණ්ණත්තා බලභාවස්ස ඉමස්මිං අහෙතුකද්වයෙ බලානි අනුද්දිට්ඨානි අසඞ්ගහිතානි ච, අථ කස්මා නිද්දිට්ඨානීති ආහ **''යස්මා පනා''**තිආදි. සම්මා නියානිකසභාවානං කුසලානං පටිභාගභූතො විපාකොපි ඵලං විය තංසභාවො සියාති සහෙතුකවිපාකචිත්තානි අග්ගහෙත්වා කිරියචිත්තකතත්තා වා **''මහාකිරියචිත්තෙසූ''**ති වුත්තං. අථ වා **මහාකිරියචිත්තෙසුචාති ච**-සද්දෙන සහෙතුකවිපාකචිත්තානිපි ගහිතානීති වෙදිතබ්බානි.

574. **''ඉන්ද්‍රිය** ...පෙ.... **ඉමස්සානන්තරං උප්පජ්ජමානානී''**ති වුත්තං තෙසං ඤාණානං කාමාවචරත්තා. ඉතරෙසං මහග්ගතත්තා **''පරිකම්මානන්තරානී''**ති වුත්තං.

577. ආහිතො අහං මානො එත්ථාති අත්තා, සො එව භවති උප්පජ්ජති, න පරපරිකප්පිතො විය නිච්චොති **අත්තභාවො**. අත්තාති වා දිට්ඨිගතිකෙහි ගහෙතබ්බාකාරෙන භවති පවත්තතීති **අත්තභාවො**.

කිරියාබ්‍යාකතකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

චිත්තුප්පාදකණ්ඩවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. රූපකණ්ඩං

උද්දෙසවණ්ණනා

කෙනචීති රූපෙන වා අරූපෙන වා. චිත්තුප්පාදෙන තාව රූපස්ස සමයවවත්ථානං න සක්කා කාතුං අබ්‍යාපිතාය අනෙකන්තිකතාය චාති ඉමමත්ථං දස්සෙන්තො **“අචිත්තසමුට්ඨානසබ්භාවතො”**තිආදිමාහ. තත්ථ අචිත්තසමුට්ඨානං රූපං චිත්තස්ස තීසු ඛණෙසු උප්පජ්ජතීති ඉමස්මිං තාව වාදෙ චිත්තුප්පත්තිසමයෙන රූපුප්පත්තිසමයස්ස වවත්ථානං මා හොතු, චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙයෙව සබ්බම්පි රූපං උප්පජ්ජතීති ඉමස්මිං පන වාදෙ කථන්ති? එත්ථාපි අචිත්තසමුට්ඨානං රූපං චිත්තෙන සහුප්පාදෙපි අනින්ද්‍රියබද්ධරූපං විය අචිත්තපටිබන්ධුප්පාදතාය න චිත්තෙන වවත්ථාපෙතබ්බසමයන්ති වුත්තං **“අචිත්තසමුට්ඨානසබ්භාවතො”**ති. තෙන චිත්තුප්පාදෙන රූපස්ස සමයවවත්ථානං න බ්‍යාපීති දස්සෙති. අනෙකචිත්තසමුට්ඨානතාය වවත්ථානාභාවතොති සම්බන්ධො. නියතෙ හි සමුට්ඨාපකචිත්තෙ චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස සියා වවත්ථානන්ති.

කෙසඤ්චීති කාමාවචරකුසලාදීනං. **කත්ථචීති** ආරුප්පෙ. **කෙසඤ්චීති** වා කෙසඤ්චි පඤ්චවොකාරවිපාකානං. **කත්ථචීති** පටිසන්ධික්ඛණෙ චරිමක්ඛණෙ ච. ‘‘තස්මිං සමයෙ ඵස්සො හොතී’’තිආදිනා (ධ. ස. 1) චිත්තසහභාවීනං එව චිත්තෙන සමයවවත්ථානං කතන්ති වුත්තං **“අචිත්තසහභූභාවතො”**ති. **තෙසන්ති** උපාදාරූපානං. යො යස්ස සහභාවෙන උපකාරකො, සො එව තස්ස සමයවවත්ථාපකභාවෙන වුත්තොති ආහ **“සහජාත…පෙ.… ත්තනතො”**ති. **නාපි මහාභූතෙහීති**ආදිනා වවත්ථානාභාවමෙව දස්සෙති. **කෙසඤ්චීති** අකම්මජාදීනං. **කෙහිචීති** කම්මජාදීහි. **පවත්තිතොති** පවත්තනතො. **සහාති** එකස්මිං කාලෙ. **අභාවාති** නියොගතො අභාවා.

විඤ්ඤත්ති …පෙ.… න සක්කා වත්තුං මහාභූතෙහි සමයවවත්ථානෙ කරියමානෙ තෙහි අයාවභාවිතතායාති අධිප්පායො. **එකස්මිං කාලෙති**ආදිනාපි මහාභූතෙහි සමයනියමනෙ වවත්ථානාභාවමෙව විභාවෙති. ‘‘තථා විභජනත්ථ’’න්ති, ‘‘අවිභත්තං අබ්‍යාකතං අත්ථීති දස්සෙතු’’න්ති ච ඉමෙසං පදානං ‘‘විභත්තං අවිභත්තඤ්ච සබ්බං සඞ්ගණ්හන්තො ආහා’’ති ඉමිනා සම්බන්ධො. සමයවවත්ථානං කත්වා නිද්දිසියමානස්ස නිප්පදෙසතාය අසම්භවතො එකදෙසං නිද්දිසිත්වා සාමඤ්ඤෙන නිගමනං යුත්තං, අකත්වා පන සමයවවත්ථානං සරූපතො නිද්දිසනෙන තථාති ඉමමත්ථං ආහ **“සමයවවත්ථානෙනා”**තිආදිනා. **අවිභත්තෙති** විපාකකිරියාබ්‍යාකතං විය න පුබ්බෙ විභත්තෙ. **විභජිතබ්බෙති** භෙදවන්තතාය විභජනාරහෙ. **දස්සිතෙති** උද්දිසනවසෙන දස්සිතෙ. වුත්තමෙවත්ථං විත්ථාරතරෙන දස්සෙතුං **“එත්ථ පනා”**තිආදිමාහ.

විපාකාදිධම්මානං නයනං නයො, සොව දස්සනන්ති නයදස්සනං. ‘‘දෙසනා’’ති වුත්තං **හෙට්ඨා ගහණමෙව නයදස්සනන්ති.** දුතියවිකප්පෙ පන කාමාවචරාදිභාවෙන නීයතීති නයො, කිරියාබ්‍යාකතං. තස්ස දස්සනං නයදස්සනන්ති යොජෙතබ්බං. දුකාදීසු නිද්දෙසවාරෙ ච හදයවත්ථුනො අනාගතත්තා තං අග්ගහෙත්වා පඨමවිකප්පො වුත්තො, එකකෙ පන වත්ථුපි ගහිතන්ති **“හදයවත්ථුඤ්චා”**ති දුතියවිකප්පෙ වුත්තං. කිං පන කාරණං දුකාදීසු නිද්දෙසවාරෙ ච හදයවත්ථු න ගහිතන්ති? ඉතරවත්ථූහි අසමානගතිකත්තා දෙසනාභෙදතො ච. යථා හි චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි එකන්තතො චක්ඛාදිනිස්සයානි, න එවං මනොවිඤ්ඤාණං එකන්තතො හදයවත්ථුනිස්සයං, නිස්සිතමුඛෙන ච වත්ථුදුකාදිදෙසනා පවත්තා. යම්පි එකන්තතො හදයවත්ථුනිස්සයං, තස්ස වසෙන ‘‘අත්ථි රූපං මනොවිඤ්ඤාණස්ස වත්ථූ’’තිආදිනා දුකාදීසු වුච්චමානෙසුපි තදනුකූලආරම්මණදුකාදයො න සම්භවන්ති. න හි ‘‘අත්ථි රූපං මනොවිඤ්ඤාණස්ස ආරම්මණං, අත්ථි රූපං න මනොවිඤ්ඤාණස්ස ආරම්මණ’’න්තිආදිනා සක්කා වත්තුන්ති වත්ථාරම්මණදුකදෙසනා භින්නගතිකා සියුං, සමානගතිකා ච තා දෙසෙතුං භගවතො අජ්ඣාසයො. එසා හි භගවතො දෙසනා පකති. තෙනෙව හි **නික්ඛෙපකණ්ඩෙ** චිත්තුප්පාදවිභාගෙන අවුච්චමානත්තා අවිතක්කාවිචාරපදවිස්සජ්ජනෙ විචාරොති වත්තුං න සක්කාති අවිතක්කවිචාරමත්තපදවිස්සජ්ජනෙ ලබ්භමානොපි විතක්කො න උද්ධටො, අඤ්ඤථා විතක්කො චාති වත්තබ්බං සියාති. එවං ඉතරවත්ථූහි අසමානගතිකත්තා දෙසනාභෙදතො ච දුකාදීසු උද්දෙසෙ න ගහිතං. උද්දිට්ඨස්සෙව හි නිද්දිසනතො නිද්දෙසෙපි න ගහිතං හදයවත්ථූති වදන්ති.

චක්ඛාදිදසකා සත්තාති චක්ඛුසොතඝානජිව්හාකායඉත්ථිභාවපුරිසභාවදසකා සත්ත, එකසන්තානවසෙන වා චක්ඛුසොතඝානජිව්හාකායභාවවත්ථුදසකා සත්ත. නිබ්බානස්ස අසතිපි පරමත්ථතො භෙදෙ පරිකප්පිතභෙදොපි භෙදොයෙව වොහාරවිසයෙති කත්වා **සොපාදිසෙසාදිභෙදො** වුත්තො.

584. කිඤ්චාපි අඤ්ඤත්ථ කුක්කුටණ්ඩසණ්ඨානෙ පරිමණ්ඩල-සද්දො දිස්සති, චක්කසණ්ඨානතා පන වට්ටසණ්ඨානෙ චක්කවාළෙ වුච්චමානො පරිමණ්ඩල-සද්දො වට්ටපරියායො සියා. අනෙකත්ථා හි සද්දාති අධිප්පායෙනාහ **“වට්ටං පරිමණ්ඩල”**න්ති. එත්ථ ච සිනෙරුයුගන්ධරාදීනං සමුද්දතො උපරිඅධොභාගානං වසෙන උබ්බෙධො වුත්තො, ආයාමවිත්ථාරෙහිපි සිනෙරු චතුරාසීතියොජනසහස්සපරිමාණොව. යථාහ ‘‘සිනෙරු, භික්ඛවෙ, පබ්බතරාජා චතුරාසීති යොජනසහස්සානි ආයාමෙන, චතුරාසීති යොජනසහස්සානි විත්ථාරෙනා’’ති (අ. නි. 7.66). සිනෙරුං පාකාරපරික්ඛෙපවසෙන පරික්ඛිපිත්වා ඨිතා යුගන්ධරාදයො, සිනෙරුයුගන්ධරාදීනං අන්තරෙපි සීතසමුද්දා නාම. ‘‘තෙ විසාලතො යථාක්කමං සිනෙරුආදීනං අච්චුග්ගමනසමානපරිමාණා’’ති වදන්ති.

කොටිසතසහස්සචක්කවාළස්සෙව ආණාඛෙත්තභාවො දසසහස්සචක්කවාළස්ස ජාතිඛෙත්තභාවො විය ධම්මතාවසෙනෙව වෙදිතබ්බො. විකප්පසමානසමුච්චයවිභාවනෙසු විය අවධාරණෙ අනියමෙ ච **වා**-සද්දො වත්තතීති තථා යොජනා කතා. අනෙකත්ථා හි නිපාතාති. තත්ථ අනෙකන්තිකත්ථො **අනියමත්ථො.**

සීලාදිවිසුද්ධිසම්පාදනෙන, චතුධාතුවවත්ථානවසෙනෙව වා මහාකිච්චතාය **මහන්තෙන වායාමෙන.** සතිපි ලක්ඛණාදිභෙදෙ එකස්මිං එව කාලෙ එකස්මිං සන්තානෙ අනෙකසතසහස්සකලාපවුත්තිතො මහන්තානි බහූනි භූතානි පරමත්ථතො විජ්ජමානානීති වා **මහාභූතානි** යථා ‘‘මහාජනො’’ති. **එවන්ති** ‘‘උපාදාය පවත්ත’’න්ති අත්ථෙ සති **පටිච්චසමුප්පන්නතා වුත්තා හොති** පච්චයසම්භූතතාදීපනතො. **උපාදායතීති** උපාදායති එවාති අධිප්පායො. තෙනෙවාහ **‘‘එකන්තනිස්සිතස්සා’’**ති. **‘‘භවති හි නිස්සයරූපානං සාමිභාවො’’**ති ආධාරාධෙය්‍යසම්බන්ධවචනිච්ඡාය අභාවෙ ආධාරභූතොපි අත්ථො සංසාමිසම්බන්ධවචනිච්ඡාය සාමිභාවෙන වුච්චති යථා ‘‘රුක්ඛස්ස සාඛා’’ති අධිප්පායො.

තිවිධරූපසඞ්ගහවණ්ණනා

585. **විඤ්ඤත්තිදුකො වාති ච**-සද්දෙන චිත්තසහභුචිත්තානුපරිවත්තිදුකාපි සඞ්ගහිතාති වෙදිතබ්බා. **සක්කා හි එතෙන නයෙන…පෙ…. විඤ්ඤාතුන්ති** එත්ථ පඤ්චවීසාය තාව වත්ථුදුකෙසු පඨමදුකපඤ්චකාදයො චුද්දසහිපි පකිණ්ණකදුකෙහි අවසිට්ඨෙහි වත්ථුදුකෙහි පඤ්චවීසාය ආරම්මණදුකෙහි පඤ්චහි බාහිරායතනදුකෙහි රූපධාතුදුකාදීහි පඤ්චහි ධාතුදුකෙහි පච්ඡිමකෙහි තීහි ඉන්ද්‍රියදුකෙහි ද්වාදසහිපි සුඛුමරූපදුකෙහි පඨමාදිවජ්ජෙහි අවසිට්ඨෙහි ආයතනධාතුඉන්ද්‍රියදුකෙහි ච යොජනං ගච්ඡන්ති. පඤ්චවීසාය පන ආරම්මණදුකෙසු පුරිමකො දුකපඤ්චකො උපාදින්නඋපාදින්නුපාදානියසනිදස්සනචිත්තසමුට්ඨානචිත්තසහභුචිත්තානුපරිවත්තිදුකවජ්ජෙහි පකිණ්ණකදුකෙහි සබ්බෙහිපි වත්ථුදුකෙහි රූපායතනරූපධාතුදුකවජ්ජෙහි ආයතනධාතුදුකෙහි සබ්බෙහිපි ඉන්ද්‍රියදුකසුඛුමරූපදුකෙහි යොජනං ගච්ඡති. දුතියදුකපඤ්චකාදීසු යථාක්කමං සද්දායතනසද්දධාතුදුකාදයො යොජනං න ගච්ඡන්ති, රූපායතනරූපධාතුදුකාදයො ගච්ඡන්ති. පකිණ්ණකදුකෙසු සනිදස්සනදුකඤ්චාති අයමෙව විසෙසො. යථා ච වත්ථුදුකෙසු, එවං චක්ඛායතනචක්ඛුධාතුචක්ඛුන්ද්‍රියාදිදුකපඤ්චකෙසු. යථා ච ආරම්මණදුකෙසු, එවං රූපායතනරූපධාතුආදිදුකපඤ්චකෙසු තිකයොජනා. ඉත්ථින්ද්‍රියපුරිසින්ද්‍රියජීවිතින්ද්‍රියදුකා සුඛුමරූපදුකා ච සබ්බෙහිපි දුකෙහි යොජනං ගච්ඡන්තීති එවං තාව තිකයොජනා වෙදිතබ්බා. නනු චායම්පි යොජනා භගවතා න දෙසිතාති න කාතබ්බාති? නයිදං එකන්තිකං. කස්මා? භගවතා දින්නනයෙන යොජනාපි භගවතොයෙව දෙසනා. තථා හි වුත්තං **මාතිකාවණ්ණනායං** (ධ. ස. අට්ඨ. 1-6) ‘‘හෙතූ චෙව ධම්මා අහෙතුකා චාති ඉදම්පි සම්භවතී’’තිආදි. සම්භවො හි ගහණස්ස කාරණන්ති ච.

තිවිධරූපසඞ්ගහවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

චතුබ්බිධාදිරූපසඞ්ගහවණ්ණනා

586. චිත්තතො එව සමුට්ඨාතීති චිත්තසමුට්ඨානන්ති ඉමමෙව අත්ථං ගහෙත්වා **‘‘විඤ්ඤත්තිදුකාදීහි සමානගතිකො චිත්තසමුට්ඨානදුකො’’**ති වුත්තං . විනිවත්තිතෙ හි සාමඤ්ඤෙ යං රූපං ජනකපච්චයෙසු චිත්තතො සමුට්ඨාති, තං චිත්තතො එව සමුට්ඨාතීති. **විඤ්ඤත්තිදුකාදීහීති ආදි**-සද්දෙන චිත්තසහභුචිත්තානුපරිවත්තිදුකෙ සඞ්ගණ්හාති. **ලබ්භමානොති** යං තං රූපං උපාදා, තං අත්ථි චිත්තසමුට්ඨානං, අත්ථි න චිත්තසමුට්ඨානං. යං තං රූපං නුපාදා, තං අත්ථි චිත්තසමුට්ඨානං, අත්ථි න චිත්තසමුට්ඨානන්ති එවං ලබ්භමානො. **සනිදස්සනදුකාදීනන්ති ආදි**-සද්දෙන සප්පටිඝමහාභූතදුකාදයො සඞ්ගණ්හාති. **තෙනාති** චිත්තසමුට්ඨානදුකෙන. **තස්සාති** චිත්තසමුට්ඨානදුකස්සෙව. **අඤ්ඤෙ පනාති** විඤ්ඤත්තිචිත්තසමුට්ඨානචිත්තසහභුචිත්තානුපරිවත්තිදුකෙහි අඤ්ඤෙපි පකිණ්ණකදුකා.

සද්දායතනස්ස එකන්තතො අනුපාදින්නත්තා **‘‘සොතසම්ඵස්සාරම්මණදුකාදයො වජ්ජෙත්වා’’**ති වුත්තං. **චතුක්කා ලබ්භන්තීති** යං තං රූපං උපාදින්නං, තං අත්ථි චක්ඛුසම්ඵස්සස්ස ආරම්මණං, අත්ථි චක්ඛුසම්ඵස්සස්ස නාරම්මණං. යං තං රූපං අනුපාදින්නං, තං අත්ථි චක්ඛුසම්ඵස්සස්ස ආරම්මණං, අත්ථි චක්ඛුසම්ඵස්සස්ස නාරම්මණන්ති එවමාදයො සබ්බාරම්මණබාහිරායතනාදිලබ්භමානදුකෙහි යොජනායං චතුක්කා ලබ්භන්තීති සම්බන්ධො. **අවසෙසෙහීති** ආරම්මණබාහිරායතනරූපධාතුදුකාදිතො ලබ්භමානදුකෙහීති වුත්තදුකරාසිතො අවසෙසෙහි. **තෙසන්ති** උපාදින්නඋපාදින්නුපාදානියචිත්තසමුට්ඨානදුකානං. **අඤ්ඤෙසන්ති** උපාදින්නදුකාදිතො අඤ්ඤෙසං උපාදාදුකාදීනං. **වත්ථුදුකාදීහීති ආදි**-සද්දෙන චක්ඛායතනදුකාදයො සඞ්ගණ්හාති. එත්ථාපි අවසෙසෙහි තෙසං අඤ්ඤෙසඤ්ච යොජනාය චතුක්කා න ලබ්භන්තීති සම්බන්ධො.

චතුබ්බිධාදිරූපසඞ්ගහවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

උද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

රූපවිභත්ති

එකකනිද්දෙසවණ්ණනා

594. පථවීආදීනං ධම්මානං රුප්පනසභාවො විය න හෙතුආදිභාවොපි සාධාරණොති න හෙතූසු විභජිතබ්බොති වුත්තං **"අවිජ්ජමානවිභාගස්සා"**ති. තස්ස පන විභාගාභාවදස්සනසරූපදස්සනමෙව නිද්දෙසො. එවඤ්ච කත්වා නිබ්බානස්සපි විභාගරහිතත්තා ''අසඞ්ඛතා ධාතූ''ති එත්තකමෙව නිද්දෙසවසෙන වුත්තං.

යදිපි හිනොති එතෙන පතිට්ඨාති කුසලාදිකො ධම්මොති අලොභාදයො කෙවලං හෙතුපදවචනීයා, කාරණභාවසාමඤ්ඤතො පන මහාභූතාදයොපි හෙතු-සද්දාභිධෙය්‍යාති මූලට්ඨවාචිනා දුතියෙන **හෙතු**-සද්දෙන විසෙසෙත්වා ආහ **"හෙතුහෙතූ"**ති. සුප්පතිට්ඨිතභාවසාධනතො කුසලාදිධම්මානං මූලත්ථෙන උපකාරකධම්මා ''තයො කුසලහෙතූ''තිආදිනා (ධ. ස. 1059-1060) පට්ඨානෙ ච තෙයෙව ''හෙතුපච්චයො''ති වුත්තාති ආහ **"මූලහෙතු පච්චයහෙතූති වා අයමත්ථො"**ති. හිනොති එතෙන, එතස්මා වා ඵලං පවත්තතීති හෙතු, පටිච්ච එතස්මා එති පවත්තතීති පච්චයොති එවං **හෙතුපච්චය**-සද්දානං අනානත්ථතං සන්ධාය හෙතුසද්දපරියායභාවෙන **පච්චය**-සද්දො වුත්තොති ආහ **"හෙතුපච්චයසද්දානං සමානත්ථත්තා"**ති. භූතත්තයනිස්සිතානි ච මහාභූතානි චතුමහාභූතනිස්සිතං උපාදාරූපන්ති සබ්බම්පි රූපං සබ්බදා සබ්බත්ථ සබ්බාකාරං චතුමහාභූතහෙතුකං මහාභූතානි ච අනාමට්ඨභෙදානි සාමඤ්ඤතො ගහිතානීති වුත්තං **"රූපක්ඛන්ධස්ස හෙතූ"**ති.

කම්මසමාදානානන්ති සමාදානානං කම්මානං, සමාදියිත්වා කතකම්මානං වා. **අඤ්ඤෙසු පච්චයෙසු** විපාකස්ස තණ්හාවිජ්ජාදීසු.

> ''අට්ඨානමෙතං, භික්ඛවෙ, අනවකාසො, යං කායදුච්චරිතස්ස ඉට්ඨො කන්තො මනාපො විපාකො නිබ්බත්තෙය්‍ය, නෙතං ඨානං විජ්ජති. ඨානඤ්ච ඛො එතං, භික්ඛවෙ, විජ්ජති, යං කායදුච්චරිතස්ස අනිට්ඨො අකන්තො අමනාපො විපාකො නිබ්බත්තෙය්‍ය. ඨානමෙතං විජ්ජති. වචී…පෙ…. මනො…පෙ…. විජ්ජති…පෙ…. අට්ඨානමෙතං, භික්ඛවෙ, අනවකාසො, යං කායසුචරිතස්ස අනිට්ඨො අකන්තො අමනාපො විපාකො නිබ්බත්තෙය්‍යා''ති (ම. නි. 3.131; විභ. 809),

''කම්මං සත්තෙ විභජති, යදිදං හීනපණීතතාය''ති (ම. නි. 3.289) – එවමාදිවචනතො කම්මං විපාකස්ස ඉට්ඨානිට්ඨතං නියමෙතීති ආහ **"ඉට්ඨානිට්ඨවිපාකනියාමකත්තා"**ති. **ගතිඋපධිකාලපයොගසම්පත්තිවිපත්තියොයෙව ඨානං** විපාකස්ස ඔකාසභාවතො. න හි තෙහි විනා කොචි විපාකො නිබ්බත්තතීති. යථාවුත්තට්ඨානෙ සති අධිගන්තබ්බං ඉට්ඨානිට්ඨාරම්මණං **"ගති…පෙ…. නිප්ඵාදිත"**න්ති වුත්තං. විපාකස්ස ආරම්මණෙන විනා අභාවතො ආරම්මණම්පි තස්ස පධානං කාරණං. **අනඤ්ඤසභාවතොති** හෙතුආදිසභාවාභාවතො.

රුප්පනං රූපං. තං අස්ස අත්ථීති එත්ථ ''අස්සා''ති වුච්චමානො පථවීආදිඅත්ථොයෙව රුප්පතීතිපි වුච්චතීති ආහ **"රුප්පනලක්ඛණයුත්තස්සෙව රූපීරූපභාවතො"**ති. **එතං සභාවන්ති** එතං උප්පන්නභාවෙ සති ඡහි විඤ්ඤාණෙහි විඤ්ඤෙය්‍යසභාවං රූපෙ නියමෙති රූපස්සෙව තංසභාවත්තා. **න රූපං එතස්මින්ති** කාලභෙදවසෙන අතංසභාවස්සපි රූපස්ස අත්ථිතාය න රූපං තත්ථ නියන්තබ්බන්ති දස්සෙති. **අත්ථී හීති**ආදිනා තත්ථ රූපස්සෙව නියන්තබ්බතාභාවංයෙව විවරති. **එතමෙවාති**ආදිනා උද්දෙසෙන නිද්දෙසං සංසන්දෙති. එත්ථ එතමෙව රූපෙ යථාවුත්තසභාවං නියමෙතබ්බං නිද්දෙසෙ **එව**-සද්දෙන නියමෙති අවධාරෙතීති අත්ථො. **යථාවුත්තො නියමොති** උප්පන්නභාවෙ සති ඡහි විඤ්ඤාණෙහි විඤ්ඤෙය්‍යභාවො නියන්තබ්බතාය ''නියමො''ති වුත්තො, සො රූපෙ අත්ථි එව රූපස්සෙව තංසභාවත්තා. විසිට්ඨකාලස්ස වුත්තප්පකාරං අවධාරණංයෙව වා යථාවුත්තො නියමො, සො රූපෙ අත්ථියෙව සම්භවතියෙව, න අරූපෙ විය න සම්භවතීති අත්ථො දට්ඨබ්බො. **කාලභෙදන්ති** කාලවිසෙසං. **අනාමසිත්වාති** අග්ගහෙත්වා. **තං සබ්බන්ති** අනාමට්ඨකාලභෙදං තතොයෙව අරූපෙහි සමානවිඤ්ඤෙය්‍යසභාවං සබ්බං රූපං. **උප්පන්නන්ති** එතෙන කාලභෙදාමසනෙන විසෙසෙති **"උප්පන්නං…පෙ…. මෙවා"**ති.

වත්තමානකාලිකං සබ්බං රූපං දිට්ඨසුතමුතවිඤ්ඤාතසභාවං, තං යථාසකං ඡහි විඤ්ඤාණෙහි විඤ්ඤෙය්‍යසභාවමෙව, න තෙහි අවිඤ්ඤෙය්‍යං. නාපි උප්පන්නමෙව ඡහි විඤ්ඤාණෙහි විඤ්ඤෙය්‍යසභාවං එකන්තලක්ඛණනියමාභාවාපත්තිතොති එවං අවිපරීතෙ අත්ථෙ විභාවිතෙපි චොදකො අධිප්පායං අජානන්තො **"නනු එව"**න්තිආදිනා සබ්බස්ස සබ්බාරම්මණතාපත්තිං චොදෙති. ඉතරො **"රූපං සබ්බං සම්පිණ්ඩෙත්වා"**තිආදිනා අත්තනො අධිප්පායං විභාවෙති. එත්ථ **එකීභාවෙන ගහෙත්වාති** ඉදං ''සම්පිණ්ඩෙත්වා''ති එතස්ස අත්ථවචනං. එකන්තලක්ඛණං ඡහි විඤ්ඤාණෙහි විඤ්ඤෙය්‍යසභාවොයෙව. ඉදං වුත්තං හොති – කිඤ්චාපි පඤ්චන්නං විඤ්ඤාණානං විසයන්තරෙ අප්පවත්තනතො න සබ්බස්ස සබ්බාරම්මණතා, සබ්බස්සපි පන රූපස්ස ඡවිඤ්ඤාණාරම්මණභාවතො යථාසකං ඡහි විඤ්ඤාණෙහි විඤ්ඤෙය්‍යතාය ඡහි විඤ්ඤාණෙහි විඤ්ඤෙය්‍යතාව අත්ථි, තං එකතො සඞ්ගහණවසෙන ගහෙත්වා ''උප්පන්නං සබ්බං රූපං ඡහි විඤ්ඤාණෙහි විඤ්ඤෙය්‍ය''න්ති වුත්තං යථා ''අභිඤ්ඤාප්පත්තං පඤ්චමජ්ඣානං ඡළාරම්මණං හොතී''ති. යථා හි දිබ්බචක්ඛුදිබ්බසොතාදිඅභිඤ්ඤාප්පත්තස්ස පඤ්චමජ්ඣානස්ස විසුං අසබ්බාරම්මණත්තෙපි එකන්තලක්ඛණවසෙන එකීභාවෙන ගහෙත්වා ආරම්මණවසෙන පඨමජ්ඣානාදිතො විසෙසං දස්සෙතුං ''අභිඤ්ඤාප්පත්තං පඤ්චමජ්ඣානං ඡළාරම්මණං හොතී''ති වුච්චති, එවං අරූපතො රූපස්ස විසයවසෙන විසෙසං දස්සෙතුං **"උප්ප …පෙ…. විඤ්ඤෙය්‍යා"**න්ති වුත්තන්ති. ඡහි විඤ්ඤාණෙහි

විඤ්ඤෙය්‍යාභාවො රූපෙ නියමෙතබ්බො, න පන රූපං තස්මිං නියමෙතබ්බං, අනියතදෙසො ච එව-සද්දොති **අට්ඨකථායං** (ධ. ස. අට්ඨ. 594) ‘‘පච්චුප්පන්නරූපමෙව චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීහි ඡහි වෙදිතබ්බ’’න්ති වුත්තං. ‘‘පච්චුප්පන්නරූපමෙවා’’තිආදිනා තත්ථ දොසමාහ. **තස්මාති** යස්මා පාළියං විඤ්ඤෙය්‍යාමෙවාති එව-සද්දො වුත්තො, න ච තස්ස අට්ඨානයොජනෙන කාචි ඉට්ඨසිද්ධි, අථ ඛො අනිට්ඨසිද්ධියෙව සබ්බරූපස්ස එකන්තලක්ඛණනියමාදස්සනතො, තස්මා. යථාරුතවසෙනෙව නියමෙ ගය්හමානෙ උප්ප…පෙ…. පත්ති නත්ථි, තතො ච සොතපතිතතායපි පයොජනං නත්ථීති. **වුත්තනයෙනාති** ‘‘අරූපතො විධුර’’න්තිආදිනා වුත්තනයෙන.

ඤාණස්ස වා උත්තරස්ස පුරිමඤාණං වත්ථුකාරණන්ති **ඤාණවත්ථු**. ‘‘සජාතී’’ති එත්ථ ස-කාරො සමානසද්දත්ථොති දස්සෙතුං **‘‘සමානජාතිකාන’’**න්ති වුත්තං. සමානජාතිතා ච සම්මාවාචාදීනං සීලනත්ථො එව. එතෙන සමානසභාවතා සජාතිසඞ්ගහොති වෙදිතබ්බො. ආරම්මණෙ චෙතසො අවික්ඛෙපප්පවත්තියා උපට්ඨානුස්සාහනානි විය තෙසං අවික්ඛෙපොපි අතිසයෙන උපකාරකොති **‘‘අඤ්ඤමඤ්ඤොපකාරවසෙනා’’**ති වුත්තං. තෙනෙව විජ්ජමානෙසුපි අඤ්ඤෙසු සහජාතධම්මෙසු එතෙසංයෙව සමාධික්ඛන්ධසඞ්ගහො දස්සිතො. යං පන **සච්චවිභඞ්ගවණ්ණනායං** (විභ. අට්ඨ. 189) **විසුද්ධිමග්ගාදීසු** (විසුද්ධි. 2.568) ච ‘‘වායාමසතියො කිරියතො සඞ්ගහිතා’’ති වුත්තං, තං අසමාධිසභාවතං තෙසං සමාධිස්ස උපකාරකත්තඤ්ච සන්ධාය වුත්තං. තෙනෙව ච තත්ථ ‘‘සමාධියෙවෙත්ථ සජාතිතො සමාධික්ඛන්ධෙන සඞ්ගහිතො’’ති (විසුද්ධි. 2.568; විභ. අට්ඨ. 189) වුත්තං. ඉධ පන **සජාතිසඞ්ගහොති** සමාධිතදුපකාරකධම්මානං උප්පත්තිදෙසවසෙන සඞ්ගහො වුත්තොති. අවිරාධෙත්වා විසයසභාවාවග්ගහණං **පටිවෙධො, අප්පනා** ච ආරම්මණෙ දළ්හනිපාතො තදවගාහොයෙවාති **‘‘පටිවෙධසදිසං කිච්ච’’**න්ති වුත්තං. අථ වා ආරම්මණපටිවෙධස්ස තදාහනනපරියාහනනමනුගුණතාය සමානන්ති පඤ්ඤාවිතක්කානං කිච්චසරික්ඛතා වුත්තා.

එකකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

දුකනිද්දෙසො

උපාදාභාජනීයවණ්ණනා

596. සමන්තතො සබ්බසො දස්සනට්ඨෙන චක්ඛු **සමන්තචක්ඛූති** ඉමමත්ථං දස්සෙතුං **‘‘සබ්බසඞ්ඛතාසඞ්ඛතදස්සන’’**න්ති වුත්තං. **එවමාදිනාති** එත්ථ **ආදි**-සද්දො ‘‘දුක්ඛං පරිඤ්ඤෙය්‍යං පරිඤ්ඤාත’’න්ති තීසුපි පදෙසු පච්චෙකං යොජෙතබ්බො. ‘‘ඉදං දුක්ඛන්ති මෙ, භික්ඛවෙ, පුබ්බෙ අනනුස්සුතෙසු ධම්මෙසු චක්ඛුං උදපාදි, ඤාණං උදපාදී’’තිආදිනා (මහාව. 15; පටි. ම. 2.30) හි පාළි පවත්තාති. **ආකාරෙනාති** ද්වාදසවිධෙන ආකාරෙන. **තම්පි කාමාවචරං** විපස්සනාපච්චවෙක්ඛණඤාණභාවතො. ‘‘ඤාණචක්ඛු සහඅරියමග්ගං විපස්සනාඤාණන්තිපි යුජ්ජතී’’ති වදන්ති. අග්ගමග්ගෙන පන සහ විපස්සනා පච්චවෙක්ඛණඤාණන්ති යුත්තං විය දිස්සති.

යථාවුත්තෙ මංසපිණ්ඩෙ සසම්භාරෙ චක්ඛුවොහාරො සන්තානවසෙන පවත්තමානෙ චතුසමුට්ඨානිකරූපධම්මෙ උපාදාය පවත්තොති **‘‘චතු…පෙ…. සම්භාරා’’**ති වුත්තං. **සණ්ඨානන්ති වණ්ණායතනමෙවාති** තෙන තෙන ආකාරෙන සන්නිවිට්ඨෙසු මහාභූතෙසු තංතංසණ්ඨානවසෙන වණ්ණායතනස්ස විඤ්ඤායමානත්තා වුත්තං, න වණ්ණායතනස්සෙව සණ්ඨානපඤ්ඤත්තියා උපාදානත්තා. තථා හි අන්ධකාරෙ ඵුසිත්වාපි සණ්ඨානං විඤ්ඤායතීති. තථා ච වක්ඛති ‘‘දීඝාදීනි ඵුසිත්වාපි සක්කා ජානිතු’’න්ති, (ධ. ස. අට්ඨ. 616) ‘‘දීඝාදිසන්නිවෙසං භූතසමුදායං නිස්සායා’’ති (ධ. ස. මූලටී. 616) ච. **තෙසං** සම්භවසණ්ඨානානං ආපොධාතුවණ්ණායතනෙහි අනත්ථන්තරභාවෙපි තෙහි **විසුං වචනං තථාභූතානං** සම්භවභූතානං සණ්ඨානභූතානඤ්ච. එතෙන ආපොධාතුවණ්ණායතනානං වසෙන වත්තමානඅවත්ථාවිසෙසො සම්භවො සණ්ඨානඤ්චාති අයමත්ථො දස්සිතො හොති. තත්ථ සම්භවො චතුසමුට්ඨානිකො සොළසවස්සකාලෙ උප්පජ්ජති. තස්ස රාගවසෙන ඨානා චවනං හොතීති වදන්ති. **අතථාභූතානං** තතො අඤ්ඤථාභූතානං. **යථාවුත්තෙ** සම්භාරවත්ථුසඞ්ඛාතෙ. **විජ්ජමානත්තාති** භියොයාවුත්තිවසෙන වුත්තං. තථා හි ඛීණාසවානං බ්‍රහ්මානඤ්ච සම්භවො නත්ථීති. ආපොධාතුවිසෙසත්තා සම්භවො ආපොධාතුසම්බන්ධී ආපොධාතුතන්නිස්සයනිස්සිතොපි හොතීති තස්ස චතුධාතුනිස්සිතතාය අවිරොධො වුත්තො.

උතුචිත්තාහාරෙහි උපත්ථම්භියමානන්ති එත්ථ ‘‘කලාපන්තරගතා උතුආහාරා අධිප්පෙතා’’ති වදන්ති. **අනෙකකලාපගතභාවං චක්ඛුස්ස දස්සෙති** යතො උපද්දුතපටලෙ නිරාකරණෙපි චක්ඛු විජ්ජතීති . **පටිසණ්ඨනං** විසයාභිමුඛභාවො නිසංසපච්චයත්තා. **නිසංසො** නිස්සයභාවාපත්ති. යතො චක්ඛාදිනිස්සිතා සඤ්ඤා **‘‘පටිසසඤ්ඤා’’**ති වුච්චති.

අනෙකත්තාති ඉදං අවචනස්ස කාරණං, න හෙතුකිරියාය විඤ්ඤායමානභාවස්ස. සො පන අපෙක්ඛාසිද්ධිතො එව වෙදිතබ්බො. හෙතුකිරියාපෙක්ඛා හි ඵලකිරියාති. **චක්ඛුං සඞ්ගණ්හාතීති** චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස නිස්සයභාවානුපගමනෙපි තංසභාවානතිවත්තනතො තස්සා සමඤ්ඤාය තත්ථ නිරුළ්හභාවං දස්සෙති. දස්සනපරිණායකට්ඨො චක්ඛුස්ස ඉන්ද්‍රට්ඨොයෙවාති **‘‘යථා හි ඉස්සරො’’**තිආදිනා ඉස්සරොපමා වුත්තා. චක්ඛුවිඤ්ඤාණං දස්සනකිච්චෙ පරිණායන්තං චක්ඛු තංසහජාතෙ චක්ඛුසම්ඵස්සාදයොපි තත්ථ පරිණායතීති වුච්චතීති **‘‘තෙ ධම්මෙ…පෙ…. පරිණායතී’’**ති වුත්තං, න

පන චක්ඛුසම්ඵස්සාදීනං දස්සනකිච්චත්තා. අථ වා චක්ඛුසම්ඵස්සාදීනං ඉන්ද්‍රියපච්චයභාවෙන උපකාරකං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං දස්සනකිච්චෙ පරිණායන්තං චක්ඛු තත්ථ චක්ඛුසම්ඵස්සාදයොපි තදනුවත්තකෙ පරිණායතීති අත්ථායං පරියායොති දස්සෙන්තො ආහ **“තෙ ධම්මෙ...පෙ.... ණායතී”**ති. අනෙකත්ථත්තා ධාතූනං **චක්ඛතීති** ඉමස්ස ‘‘පරිණායති පකාසෙතී’’ති ච අත්ථා වුත්තා. සණ්ඨානම්පි රූපායතනමෙවාති **“සමවිසමානි රූපානි චක්ඛතීති චක්ඛූ”**ති වුත්තං. තංද්වාරිකානං ඵස්සාදීනං උපනිස්සයපච්චයභාවො එව **වළඤ්ජනත්ථො.**

599. **තංද්වාරිකා...පෙ.... උප්පත්ති වුත්තාති** චක්ඛුවිඤ්ඤාණෙ උප්පන්නෙ සම්පටිච්ඡනාදීනි බලවාරම්මණෙ ජවනං එකන්තෙන උප්පජ්ජතීති කත්වා වුත්තං. තථා චෙව හි අන්තරා චක්ඛුවිඤ්ඤාණෙ වා සම්පටිච්ඡනෙ වා සන්තීරණෙ වා ඨත්වා නිවත්තිස්සතීති නෙතං ඨානං විජ්ජතීති නිච්ඡිතං. **තෙන පච්චයෙනාති** තංපකාරෙන පච්චයෙන. **තංසදිසානන්ති** ගරුං කත්වා අස්සාදනාදිප්පවත්තිවිසෙසරහිතතාය දස්සනසදිසානං මනොධාතුසන්තීරණවොට්ඨබ්බනානං. පඤ්චද්වාරිකජවනානං අස්සාදනාදිතො අඤ්ඤථා ගරුං කත්වා පවත්ති නත්ථි රූපධම්මවිසයත්තාති **“අස්සාදනාභිනන්දනභූතානී”**ති එත්තකමෙව වුත්තං. මනොද්වාරිකජවනපිට්ඨිවට්ටකානම්පි හි පඤ්චද්වාරිකජවනානං අස්සාදනාභිනන්දනභාවෙන රූපං ගරුං කත්වා පවත්ති නත්ථීති න සක්කා වත්තුන්ති. රූපං ආරම්මණාධිපති අකුසලස්සෙව හොති. තථා හි **පට්ඨානෙ** ‘‘අබ්‍යාකතො ධම්මො අකුසලස්ස ධම්මස්ස අධිපතිපච්චයෙන පච්චයො. ආරම්මණාධිපති චක්ඛුං ගරුං කත්වා අස්සාදෙති අභිනන්දතී’’තිආදිනා (පට්ඨා. 1.1.416) රූපධම්මොපි ආරම්මණාධිපති විභත්තො. ‘‘අබ්‍යාකතො ධම්මො අබ්‍යාකතස්ස ධම්මස්ස අබ්‍යාකතො ධම්මො කුසලස්සා’’ති එත්ථ පන ඵලනිබ්බානානෙව ආරම්මණාධිපතිභාවෙන විභත්තානීති. ගණනාය ච ‘‘ආරම්මණආරම්මණාධිපතිඋපනිස්සයපුරෙජාතඅත්ථිඅවිගතන්ති එක’’න්ති (පට්ඨා. 1.1.445) වුත්තං. යදි කුසලස්සපි සියා, ද්වෙති වත්තබ්බං සියාති. **තානීති** යථාවුත්තජවනානි පටිනිද්දිට්ඨානි. **තංසම්පයුත්තානි වාති** ජවනසම්පයුත්තානි. **අඤ්ඤානි** චක්ඛුසම්ඵස්සාදීනි. යදි රූපස්ස ආරම්මණපච්චයභාවමත්තං අධිප්පෙතං, ‘‘තං රූපාරම්මණොති එතෙනෙව සිජ්ඣෙය්‍යා’’ති එත්තකමෙව වදෙය්‍ය. යස්මා පන රූපං තංද්වාරිකජවනානං පච්චයවිසෙසොපි හොති, තස්මා තස්ස විසෙසස්ස දීපනත්ථං ‘‘ආරබ්භා’’ති වචනං වුත්තං සියාති ආහ **“ආරම්මණපච්චයතො අඤ්ඤපච්චයභාවස්සපි දීපක”**න්ති.

600. සොතවිඤ්ඤාණප්පවත්තියං සවනකිරියාවොහාරොති සොතස්ස සවනකිරියාය කත්තුභාවො සොතවිඤ්ඤාණස්ස පච්චයභාවෙනාති වුත්තං **“සොතවිඤ්ඤාණස්ස නිස්සයභාවෙන සුණාතී”**ති. ජීවිතනිමිත්තමාහාරරසො ජීවිතං, තස්මිං නින්නතාය තං අව්හායතීති ජිව්හාති එවං සිද්ධෙන ජිව්හා-සද්දෙන පකාසියමානා රසාව්හායනසඞ්ඛාතා සායනකිරියා ලබ්භතීති කත්වා වුත්තං **“ජිව්හාසද්දෙන විඤ්ඤායමානා කිරියාසායන”**න්ති. තථා ච වක්ඛති ‘‘ජීවිතමව්හායතීති ජිව්හා’’ති (විභ. අට්ඨ. 154). **ආයොති** උප්පත්තිදෙසො. පසාදකායස්ස කායිකානං දුක්ඛසුඛානං නිස්සයභාවතො ඉතරෙසං උපනිස්සයභාවතො **“දුක්ඛදුක්ඛවිපරිණාමදුක්ඛානං ආයො”**ති වුත්තං. **බ්‍යාපිතායාති** බ්‍යාපිභාවෙ, බ්‍යාපිභාවෙන වා. **කායප්පසාදභාවොති** කායප්පසාදසබ්භාවො. **අනුවිද්ධත්තාති** අනුයුත්තභාවතො, සංසට්ඨභාවතොති අත්ථො. **තස්මාති** යස්මා යාවතා ඉමස්මිං කායෙ උපාදින්නකපවත්තං නාම අත්ථි, සබ්බත්ථ කායායතනං කප්පාසපටලෙ ස්නෙහො වියාති වුත්තං, තස්මා. පණ්ඩරසභාවා පසාදා ආපාථගතං විසයං විඤ්ඤාණුප්පත්තිහෙතුභාවෙන පකාසෙන්තා විය හොන්තීති තෙසං විසයාවභාසනකිච්චතා වුත්තා. **සමානනිස්සයානන්ති** එකනිස්සයානං. අවිනිබ්භුත්තෙසු හි රූපරසාදීසු යංනිස්සයං රූපං, තංනිස්සයො එව රසාදීති. **අඤ්ඤමඤ්ඤසභාවානුපගමෙනාති** ලක්ඛණසඞ්කරාභාවමාහ.

යස්මා පච්චයන්තරසහිතොයෙව චක්ඛුප්පසාදො රූපාභිහනනවසෙන පවත්තති, න පච්චයන්තරරහිතො, තස්මා රූපාභිඝාතො හොතු වා මා වා හොතු, එවංසභාවො සො රූපධම්මොති දස්සෙතුං **“රූපාභිඝාතාරහො”**ති වුත්තං යථා ‘‘විපාකාරහසභාවා කුසලාකුසලා’’ති. විසයවිසයීනං අඤ්ඤමඤ්ඤං අභිමුඛභාවො අභිඝාතො වියාති අභිඝාතො, සො රූපෙ චක්ඛුස්ස , චක්ඛුම්හි වා රූපස්ස හොතීති වුත්තං **“රූපෙ, රූපස්ස වා අභිඝාතො”**ති. තෙනෙවාහ ‘‘යම්හි චක්ඛුම්හි අනිදස්සනම්හි සප්පටිඝම්හි රූපං සනිදස්සනං සප්පටිඝං පටිහඤ්ඤි වා’’ති (ධ. ස. 597), ‘‘චක්ඛු අනිදස්සනං සප්පටිඝං රූපම්හි සනිදස්සනම්හි සප්පටිඝම්හි පටිහඤ්ඤි වා’’ති (ධ. ස. 598) ච ආදි. එත්ථ ච තංතංභවපත්ථනාවසෙන චක්ඛාදීසු අවිගතරාගස්ස අත්තභාවනිප්ඵාදකසාධාරණකම්මවසෙන පුරිමං චක්ඛුලක්ඛණං වුත්තං, සුදූරසුඛුමාදිභෙදස්සපි රූපස්ස ගහණසමත්ථමෙව චක්ඛු හොතූති එවං නිබ්බත්තිතආවෙණිකකම්මවසෙන දුතියං. එස නයො සෙසෙසුපි. අථ වා සතිපි පඤ්චන්නං පසාදභාවසාමඤ්ඤෙ සවිසයාවභාසනසඞ්ඛාතස්ස පසාදබ්‍යාපාරස්ස දස්සනවසෙන පුරිමං වුත්තං, පසාදකාරණස්ස සතිපි කම්මභාවසාමඤ්ඤෙ අත්තනො කාරණභෙදෙන භෙදදස්සනවසෙන දුතියං.

කාමතණ්හාති කාමභවෙ තණ්හා. තථා රූපතණ්හා දට්ඨබ්බා. තස්ස තස්ස භවස්ස මූලකාරණභූතා තණ්හා තස්මිං තස්මිං භවෙ උප්පජ්ජනාරහායතනවිසයාපි නාම හොතීති **කාමතණ්හාදීනං දට්ඨුකාමතාදිවොහාරාරහතා** වුත්තා. **දට්ඨුකාමතාති** හි දට්ඨුමිච්ඡා රූපතණ්හාති අත්ථො. තථා සෙසාසුපීති. එත්ථ ච දට්ඨුකාමතාදීනං තංතංඅත්තභාවනිබ්බත්තකකම්මායූහනක්ඛණතො සති පුරිමනිබ්බත්තියං වත්තබ්බං නත්ථි. අසතිපි තස්ස මග්ගෙන අසමුග්ඝාතිතභාවෙනෙව කාරණන්ති දට්ඨබ්බං. යතො මග්ගෙන අසමුච්ඡින්නං කාරණලාභෙ සති උප්පජ්ජිත්වා අත්තනො ඵලස්ස කාරණභාවූපගමනතො විජ්ජමානමෙවාති උප්පන්නඅත්ථිතාපරියායෙහි වුච්චති ‘‘අරියං අට්ඨඞ්ගිකං මග්ගං භාවෙන්තො අරියං අට්ඨඞ්ගිකං මග්ගං බහුලීකරොන්තො උප්පන්නුප්පන්නෙ පාපකෙ අකුසලෙ ධම්මෙ

අන්තරායෙව අන්තරධාපෙති’’ (සං. නි. 5.157), ‘‘සන්තං වා අජ්ඣත්තං කාමච්ඡන්දං අත්ථි මෙ අජ්ඣත්තං කාමච්ඡන්දොති පජානාතී’’ති (දී. නි. 2.382; ම. නි. 1.115) ච එවමාදීසු.

එත්ථාහ – චක්ඛාදීනං ඉන්ද්‍රියානං කිං එකකම්මුනා උප්පත්ති, උදාහු නානාකම්මුනාති? උභයථාපීති පොරාණා. තත්ථ නානාකම්මුනා තාව උප්පත්තියං චක්ඛාදීනං විසෙසෙ වත්තබ්බං නත්ථි කාරණස්ස භින්නත්තා. එකකම්මුනා පන උප්පත්තියං තෙසං කථං විසෙසොති? කාරණස්ස භින්නත්තායෙව. තංතංභවපත්ථනාභූතා හි තණ්හා තංතංභවපරියාපන්නායතනාභිලාසතාය සයං විචිත්තරූපා උපනිස්සයභාවෙන තංතංභවනිබ්බත්තකකම්මස්ස විචිත්තභෙදතං විදහති. යතො තදාහිතවිසෙසං තං තථාරූපසමත්ථතායොගෙන අනෙකරූපාපන්නං විය අනෙකං විසිට්ඨසභාවං ඵලං නිබ්බත්තෙති. තථා ච වක්ඛති ‘‘කම්මමෙව නෙසං විසෙසකාරණ’’න්ති. න චෙත්ථ සමත්ථතාභාවතො අඤ්ඤං චෙදිතබ්බං කාරණවිසෙසෙනාහිතවිසෙසස්ස විසිට්ඨඵලනිප්ඵාදනයොග්‍යතාභාවතො. තථා හි සති එකස්සපි කම්මස්ස අනෙකින්ද්‍රියහෙතුතාවිසෙසයොගං එකම්පි කම්මන්තිආදිනා යුත්තිතො ආගමතොපි පරතො සයමෙව වක්ඛති. තථා ච එකස්සෙව කුසලචිත්තස්ස සොළසාදිවිපාකචිත්තනිබ්බත්තිහෙතුභාවො වුච්චති. ලොකෙපි එකස්සෙව සාලිබීජස්ස පරිපුණ්ණාපරිපුණ්ණතණ්ඩුලඵලනිබ්බත්තිහෙතුතා දිස්සති. කිං වා එතාය යුත්තිචින්තාය, න චින්තිතබ්බමෙවෙතං. යතො කම්මවිපාකො චක්ඛාදීනි කම්මවිපාකො ච සබ්බාකාරතො බුද්ධානංයෙව කම්මවිපාකඤාණඵලයුත්තානං විසයො, න අඤ්ඤෙසං අතක්කාවචරතාය. තෙනෙව ච භගවතා ‘‘කම්මවිපාකො අචින්තෙය්‍යො න චින්තෙතබ්බො, යො චින්තෙය්‍ය උම්මාදස්ස විඝාතස්ස භාගී අස්සා’’ති (අ. නි. 4.77) ආදීනවං දස්සෙත්වා පටික්ඛිත්තං. **ආවිඤ්ඡනං පුග්ගලස්ස විඤ්ඤාණස්ස වා** තංනින්නභාවප්පත්තියා හෙතුභාවො.

සබ්බෙසන්ති පදස්ස පකරණතො පාරිසෙසතො වා ලබ්භමානං අත්ථවිසෙසං අජානන්තො යථාරුතවසෙනෙව අත්ථං ගහෙත්වා **‘‘කො එත්ථ විසෙසො’’**තිආදිනා චොදෙති. ඉතරො තෙජාදීනං පච්චෙකං අධිකභාවෙ විය ද්වින්නං තිණ්ණං වා අධිකභාවෙපි යථාවුත්තාධිකභාවෙනෙව එකකාදිවසෙන ලබ්භමානාය ඔමත්තතායපි කායප්පසාදො න හොතීති විඤ්ඤායමානත්තා පකරණතො පාරිසෙසතො වා චතුන්නම්පි භූතානං සමභාවෙන කායො හොතීති අයමත්ථො සිද්ධොති සබ්බ-සද්දො ඉධ සමභාවදීපකොති දස්සෙතුං **‘‘ඉදං පනා’’**තිආදිමාහ. **ඉමමත්ථං දීපෙතී**ති ච යථාවුත්තෙන ඤායෙන ‘‘සබ්බෙස’’න්ති වචනතො අයමත්ථො ලබ්භති, න තස්ස වාචකත්තාති දස්සෙති. තෙනෙවාහ **‘‘අනුවත්ත…පෙ…. වසෙන වුත්තත්තා’’**ති. එකදෙසාධිකභාවනිවාරණෙනෙව හි එකදෙසොමත්තතානිවාරණම්පි විඤ්ඤායතීති. **එකදෙසො** අවයවො. චතුධාතුසමුදායනිස්සයස්ස හි පසාදස්ස තදෙකධාතුඅධිකතා අවයවාධිකතා හොතීති.

‘‘පුරිමා චෙත්ථ ද්වෙපි වාදිනො නිකායන්තරියා’’ති වදන්ති. ආලොකාදිසහකාරීකාරණසහිතානංයෙව චක්ඛාදීනං රූපාදිඅවභාසනසමත්ථතා විවරස්ස ච සොතවිඤ්ඤාණූපනිස්සයභාවො ගුණොති තෙසං ලද්ධීති අධිප්පායෙන **‘‘තංතංභූතගුණෙහී’’**තිආදි වුත්තං. තෙජාදීනං විය විවරස්ස භූතභාවාභාවතො **‘‘යථායොග’’**න්ති වුත්තං. අථ වා රූපාදයො විය විවරම්පි භූතගුණොති පරාධිප්පායං දස්සෙන්තො **‘‘තංතංභූතගුණෙහී’’**ති ආහ. තෙජස්ස පන ආලොකරූපෙන, ආකාසසඞ්ඛාතස්ස විවරස්ස සද්දෙන, වායුස්ස ගන්ධෙන, උදකස්ස රසෙන, පථවියා ඵොට්ඨබ්බෙනාති ඉමමත්ථං සන්ධාය **‘‘යථායොගං තංතංභූතගුණෙහී’’**ති වුත්තං සියා. **රූපාදිග්ගහණෙ**ති රූපාදිවිසයෙ චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිකෙ නිප්ඵාදෙතබ්බෙති අත්ථො. **උපකරිතබ්බතො**ති සහකාරීකාරණභූතෙහි යථාවුත්තභූතගුණෙහි චක්ඛාදීනං සකිච්චකරණෙ උපකරිතබ්බතො. **සභාවෙන සූයමානස්සා**ති කෙනචි අනුච්චාරියමානස්සෙව ලබ්භමානත්තා වුත්තං. ඝට්ටනං පන විනා වායුසද්දොපි නත්ථීති. අථ වා වායුම්හි සද්දො සභාවෙන සූයතීති ආපෙ රසො මධුරොති ච තස්ස ලද්ධියෙවාති දට්ඨබ්බං. **දුතියවාදිස්සපි නිග්ගහො හොති** තස්සපි තෙජාදිගුණා රූපාදයොති එවංලද්ධිකත්තා.

රූපාදිවිසෙසගුණෙහීති රූපාදිවිසෙසගුණයුත්තෙහි. **තෙජ…පෙ…. වායූහී**ති සහාකාසෙහි තෙජාදිපරමාණූහි. **කප්පාසතො විසදිසායා**ති කප්පාසපථවිතො විසෙසයුත්තාය තතො අධිකසාමත්ථියයුත්තායාති අධිප්පායො. **තස්සායෙවා**ති කප්පාසපථවියායෙව. යස්මා සා විජ්ජමානානිපි අවිසෙසභූතානි අත්ථීති ගහෙතුං අසක්කුණෙය්‍යාභාවෙන අභිභවිත්වා ඨිතා, තස්මා තස්සායෙව ගන්ධො අධිකතරො භවෙය්‍යාති අත්ථො. අයඤ්ච සබ්බො උත්තරො ‘‘තස්ස තස්ස භූතස්ස අධිකතායා’’තිආදිනා **අට්ඨකථායං** (ධ. ස. අට්ඨ. 600) වුත්තත්තා තථාගතානං වාදං සම්පටිච්ඡිත්වා වදන්තස්ස කණාදස්ස වසෙන වුත්තො. ‘‘අත්තනො පන මතෙන කණාදකපිලාදයො කෙවලං පථවාදිද්‍රබ්‍යමෙවාතිආදි ලද්ධි. කණාදසාසනාය අධිමුත්තානං සාසනෙ අනවගාළ්හානං කෙසඤ්චි අයං වාදො’’ති ච වදන්ති. **එතස්සුභයස්සා**ති ආසවගන්ධතො කප්පාසගන්ධො අධිකො සීතුදකවණ්ණතො උණ්හොදකවණ්ණො ච අධිකොති එතස්ස උභයස්ස. තෙජාදිඅධිකෙසු ච සම්භාරෙසු රූපාදීනං විසෙසස්ස අදස්සනතො න රූපාදයො තෙජාදීනං විසෙසගුණොති සිද්ධන්ති ආහ **‘‘තදභා…පෙ…. ත්තිතා’’**ති. තෙන න රූපං තෙජස්ස විසෙසගුණො එකන්තතො තෙජාදිකෙ සම්භාරෙ විසෙසෙන අදස්සනතො, යො යස්ස විසෙසගුණො, න සො තදධිකෙ සම්භාරෙ එකන්තතො විසෙසෙන දිස්සති යථා පථවීඅධිකෙ සම්භාරෙ ආපොධාතූති දස්සෙති. එවං සෙසෙසුපි යථායොගං යොජෙතබ්බං. **කො පන වාදො නානාකලාපෙ**ති සභාවතො නානත්තාභාවෙපි මූලකාරණනානත්තවසෙන අත්ථි කොචි විසෙසො අසඞ්ඛාතෙති දස්සෙති, යතො පරමරණාදිකිරියාසමත්ථතා නෙසං කෙසඤ්චියෙව දිස්සතීති.

එකම්පීති පි-සද්දෙන අනෙකස්මිං වත්තබ්බමෙව නත්ථීති දස්සෙති. පඤ්චායතනිකත්තභාවෙ පත්ථනා යා දට්ඨුකාමතාදිභාවෙන වුත්තා, තාය නිප්ඵන්නං. එතෙන කාරණවිසෙසෙන ඵලවිසෙසමාහ. **න හීති**ආදිනා වුත්තමෙවත්ථං සමත්ථයති. **තන්ති** කම්මං. **විසෙසෙනාති** අත්තනො කාරණෙන ආහිතාතිසයෙන . තෙනෙව සොතස්ස න හොති පච්චයො, තතො අඤ්ඤෙනෙව පන හොතීති අධිප්පායො. තෙන අනෙකසභාවෙන කාරණෙන ආහිතවිසෙසං එකම්පි කම්මං අනෙකසභාවං ඵලං නිප්ඵාදෙතුං සමත්ථං හොතීති දස්සෙති. ඉදානි කම්මස්ස වුත්තප්පකාරවිසෙසාභාවෙ දොසමාහ **“ඉන්ද්‍රියන්තරාභාවප්පත්තිතො”**ති. තස්සත්ථො – කාරණවිසෙසාභාවෙ ඵලවිසෙසස්ස අසම්භවතො යං විසෙසයුත්තං කම්මං චක්ඛුස්ස කාරණං, තස්ස තතො අඤ්ඤවිසෙසාභාවෙ තදඤ්ඤින්ද්‍රියුප්පාදකතාපි න සියාති සොතින්ද්‍රියාදීනං තතො අනුප්පත්ති එව සියා. එවමිතරත්ථාපි. **විසෙසොති** චෙත්ථ කම්මස්ස තංතංඉන්ද්‍රියුප්පාදනසමත්ථතා අධිප්පෙතා, සා ච පුබ්බෙ දස්සිතසභාවොව.

අනෙකාහි මහග්ගතචෙතනාහි එකාය වා පරිත්තචෙතනාසහිතාය පටිසන්ධික්ඛණෙ කටත්තාරූපානං නිබ්බත්තීති න සක්කා විඤ්ඤාතුන්ති **“සබ්බෙසං...පෙ.... විඤ්ඤායතී”**ති වුත්තං. ඉදානි තමෙව අසක්කුණෙය්‍යතං විත්ථාරතො දස්සෙතුං **“නානාචෙතනායා”**තිආදි වුත්තං. තස්සායං සඞ්ඛෙපත්ථො – **“පටිස...පෙ.... පච්චයො”**ති එත්ථ යදි නානාකම්මවසෙන ඉන්ද්‍රියානං උප්පත්ති අධිප්පෙතා, එවං සති මහග්ගතකම්මෙන ච කාමාවචරකම්මෙන ච තංතංපටිසන්ධික්ඛණෙ කටත්තාරූපං උප්පන්නං සියා, න චෙතං යුත්තං ‘‘මහග්ගතචෙතනා කම්මපච්චයො’’ති (පට්ඨා. 2.12.78) වුත්තත්තා. නාපි තංතංභවනියතරූපින්ද්‍රියෙහි විකලින්ද්‍රියතා ගතිසම්පත්තියා ඔපපාතිකයොනියං පටිසන්ධික්ඛණෙ යුත්තා. අථ මහග්ගතාහි එව නානාචෙතනාහි නිබ්බත්තං, න චෙකා පටිසන්ධි අනෙකකම්මනිබ්බත්තා හොති. නිච්ඡිතඤ්හෙතං සාකෙතපඤ්හෙනාති. එවං එකෙන මහග්ගතකම්මුනා චක්ඛුන්ද්‍රියසොතින්ද්‍රියහදයවත්ථූනං උප්පත්තිඤාපකෙන ඉමිනා වචනෙන පරිත්තකම්මුනාපි එකෙන යථාරහං අනෙකෙසං ඉන්ද්‍රියානං උප්පත්ති සිද්ධාවාති වුත්තං **“සිද්ධමෙකෙන කම්මෙන අනෙකින්ද්‍රියුප්පත්ති හොතී”**ති.

සම්පත්තොයෙව නාම සම්පත්තිකිච්චකරණතොති ඉමමත්ථං දස්සෙතුං **“පටි...පෙ.... නකතො”**ති වුත්තං. අතිසුඛුමභාවතො මංසචක්ඛුඅගොචරෙන රූපායතනෙන සමන්නාගතසඞ්ඝාතවුත්තිතාය ච **“වායු වියා”**ති වුත්තං. **චිත්තසමුට්ඨානං සද්දායතනං සොතවිඤ්ඤාණස්ස කදාචිපි ආරම්මණපච්චයො න සියා** ධාතුපරම්පරාය ඝට්ටෙන්තස්ස උතුසමුට්ඨානත්තා. තෙනාහ **“න හි...පෙ.... පජ්ජතී”**ති. **පට්ඨානෙ** (පට්ඨා. 1.1.2) ච ‘‘සද්දායතනං සොතවිඤ්ඤාණස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො’’ති අවිසෙසෙන වුත්තං.

නනු චිරෙන සුය්‍යන්තීති දූරෙ ඨිතානං ලහුකං සවනං නත්ථි, තෙසම්පි වා ලහුකං සවනෙන දූරාසන්නභාවානං විසෙසො න සියාති අධිප්පායො. **න , දූ...පෙ.... තොති** න දූරෙ ඨිතෙහි රජකාදිසද්දා චිරෙන සොතවිඤ්ඤාණෙන සුය්‍යන්ති, සචෙ සවනූපචාරෙ සො සද්දො දූරෙ ආසන්නෙ ච ඨිතානං යථාභූතෙ ආපාථගතෙ සද්දෙ මනොවිඤ්ඤාණසඞ්ඛාතතො ගහණවිසෙසතො චිරෙන සුතො සීඝං සුතොති අභිමානොති අත්ථො. එතමෙවත්ථං විත්ථාරතො දස්සෙන්තො **“යථා හී”**තිආදිමාහ. **නිච්ඡය...පෙ.... අභිමානො හොති,** සොතවිඤ්ඤාණප්පවත්ති පන උභයත්ථාපි සමානා, යස්මා **සො පන සද්දො...පෙ.... ආගච්ඡතීති**. යදි ධාතුපරම්පරාය සද්දො නප්පවත්තති, කථං පටිඝොසාදීනං උප්පත්තීති ආහ **“දූරෙ...පෙ.... පච්චයො හොතී”**ති. **උප්පත්තිවසෙන ආගතානීති** එතෙන රූපධම්මාපි යත්ථ උප්පජ්ජන්ති, තත්ථෙව භිජ්ජන්ති, න දෙසන්තරං සඞ්කමන්තීති දස්සෙති. **ඝට්ටනසභාවානෙවාති** තෙසං භූතානං සද්දසමුප්පත්තිහෙතුභාවමාහ. **සොතපදෙසස්සාති** සොතදෙසස්ස, සොතදෙසෙ ඨිතස්සාති අත්ථො.

චක්ඛුමතො පුග්ගලස්ස අජ්ඣාසයවසෙනාති චිත්‍රවිචිත්‍රරූපායතනෙ යෙභුය්‍යෙන සත්තානං චක්ඛුද්වාරිකජවනස්ස අනුකඩ්ඪනවසෙන පවත්තිං සන්ධාය වුත්තං. **කණ්ණකූපච්ඡිද්දෙයෙව පවත්තනතොති** එතෙන අධිට්ඨානතො බහිද්ධා ඉන්ද්‍රියං පවත්තීති වාදං පටිසෙධෙති. අධිට්ඨානදෙසෙ එව හි ඉන්ද්‍රියං වත්තති තත්ථ කිච්චාදිප්පයොගදස්සනතො. සතිපි පනස්ස බහිද්ධා වුත්තියං න විසයග්ගහණෙ සමත්ථතා, අඤ්ඤථා අධිට්ඨානපිදහනෙපි විසයග්ගහණං භවෙය්‍යාති. **ආරම්මණග්ගහණහෙතුතො වාති** කණ්ණකූපච්ඡිද්දෙයෙව ඨත්වා ආරම්මණකරණස්ස විඤ්ඤාණස්ස වා හෙතුභාවතො.

තබ්බොහාරෙනාති ගන්ධගන්ධග්ගහණස්ස සහචරිතාය ගන්ධොපි තථා වුත්තොති අධිප්පායො. **ගන්ධො පච්චයොති** ගන්ධො සහකාරීපච්චයොති අත්ථො. ඛෙළාදිකො පච්චයොති යොජෙතබ්බං. **තථා පථවීති** සහකාරීපච්චයන්තරභූතා අජ්ඣත්තිකබාහිරා පථවී ආරම්මණග්ගහණෙ පච්චයොති අත්ථො. **ආධාරභූතාති** තෙජොවායොධාතූනං ආධාරභූතා. **නිස්සයභූතානන්ති** නිස්සයමහාභූතානං ආපොතෙජොවායොධාතූනං. **සබ්බදාති** උප්පීළනකාලෙ ච අනුප්පීළනකාලෙ ච. **තත්ථාති** චතුරාසීතිපභෙදෙ උපරිමකායසඞ්ඛාතෙ රූපසමූහෙ. **විනිබ්භුජ්ජිතුං අසක්කුණෙය්‍යානන්ති** ඉදං චක්ඛුදසකං ඉදං කායදසකං ඉදං භාවදසකන්ති එවං කලාපතොපි විනිබ්භුජ්ජිතුං අසක්කුණෙය්‍යානං.

616. **දීඝාදීනං ඵුසිත්වා ජානිතබ්බතොති** ඉදං දීඝාදීනං න කායවිඤ්ඤාණගොචරත්තා වුත්තං, දීඝාදිවොහාරරූපාදීනං පන ඵොට්ඨබ්බං ඵුසිත්වා කායවිඤ්ඤාණවීථියා පරතො පවත්තෙන මනොවිඤ්ඤාණෙනපි ජානිතබ්බත්තා වුත්තං. **දීඝාදිසන්නිවෙසන්ති** දීඝාදිසන්නිවෙසවන්තං. **එකස්මිං ඉතරස්ස අභාවාති** ඡායාතපානං ආලොකන්ධකාරානඤ්ච අසහට්ඨායිතං ආහ. කථං පන ආලොකො අන්ධකාරං විධමතීති?

‘‘ආලොකප්පවත්තිසමානකාලං අන්ධකාරසභාවෙන පවත්තමානං වණ්ණායතනං භිජ්ජති. අන්ධකාරස්ස නිස්සයො හුත්වා පවත්තමානානි භූතානි කමෙන තථාරූපස්ස වණ්ණායතනස්ස නිස්සයභාවං ගච්ඡන්තී’’ති කෙචි. සහ අන්ධකාරෙන තන්නිස්සයභූතානං නිරොධසමනන්තරං තංසන්තතියං තාදිසෙ පච්චයසන්නිපාතෙ ආලොකනිස්සයභූතානං උප්පත්තීති වෙදිතබ්බං. න හි නිස්සයමහාභූතෙහි විනා ආලොකප්පවත්ති අත්ථි, නාපි අන්ධකාරසඞ්ඛාතං වණ්ණායතනමෙව නිරුජ්ඣති තංනිස්සයෙහි පයුජ්ජමානකළාපභූතොපාදාරූපානං සහෙව නිරුජ්ඣනතො. පදීපසිඛාමණිරංසියො විය පථවීපාකාරරුක්ඛාදීනි මුඤ්චිත්වාපි අන්ධකාරො පවත්තතීති වදන්ති. මන්දං පන පාකාරාදිආධාරරහිතං න සුට්ඨු පඤ්ඤායති, බහලං ආධාරං නිස්සාය පවත්තතීති යුත්තන්ති ච වදන්ති.

620. **‘‘අමනුස්සසද්දො’’**ති එත්ථ අ-කාරො න මනුස්සතාමත්තනිවත්තිඅත්ථො සදිසභාවදීපනතාය අනධිප්පෙතත්තා, මනුස්සතො පන අඤ්ඤතානිවත්තිඅත්ථොති දස්සෙතුං **‘‘අමනුස්ස…පෙ…. ඨියාදයොපී’’**ති ආහ. **තථා කිත්තෙතබ්බොති** ‘‘වංසඵාලනසද්දො’’තිආදිනා වත්ථුවසෙන කිත්තෙතබ්බො.

632. **කම්මචිත්තාදිනාති ආදි**-සද්දෙන උතුආහාරෙ සඞ්ගණ්හාති. **තංතදාකාරානීති** ඉත්ථිලිඞ්ගාදිආකාරානි. **ඉත්ථින්ද්‍රියං පටිච්ච සමුට්ඨහන්තීති** අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයානිපි ඉත්ථිලිඞ්ගාදීනි යෙභුය්‍යෙන ඉත්ථින්ද්‍රියසහිතෙ එව සන්තානෙ සබ්භාවා ඉතරත්ථ ච අභාවා ඉන්ද්‍රියහෙතුකානි වුත්තානි. **අඤ්ඤථාති** ඉත්ථිලිඞ්ගාදිආකාරතො අඤ්ඤථා, ඉත්ථින්ද්‍රියාභාවෙ වා. **ඉත්ථීග්ගහණස්ස චාති** ඉත්ථීති චිත්තප්පවත්තියා. **තෙසං රූපානන්ති** ඉත්ථිලිඞ්ගාදිආකාරරූපානං. යදි ඉත්ථින්ද්‍රියං ඉත්ථිලිඞ්ගාදිආකාරරූපානං සහකාරීකාරණං, අථ කස්මා තස්ස ඉන්ද්‍රියාදිපච්චයභාවො තෙසං න වුත්තොති? නෙව තං සහකාරීකාරණං, අථ ඛො තෙසං තබ්භාවභාවිතාමත්තෙන තං කාරණන්ති වුච්චතීති දස්සෙතුං ආහ **‘‘යස්මා පනා’’**තිආදි.

633. ලිඞ්ගං පරිවත්තමානං පුරිමලිඞ්ගාධාරජාතිඅනුරූපමෙව හුත්වා පරිවත්තතීති කත්වා වුත්තං **‘‘පටිසන්ධියං විය පවත්තෙපී’’**ති. **යස්ස…පෙ…. නොති ආදිවචනතොති ආදි**-සද්දෙන ‘‘යස්ස වා පන පුරිසින්ද්‍රියං උප්පජ්ජති, තස්ස ඉත්ථින්ද්‍රියං උප්පජ්ජතීති නො’’ති (යම. 3.ඉන්ද්‍රියයමක.188) සඞ්ගණ්හාති.

635. ද්වාරභාවෙන කුච්ඡිතානං ආසවධම්මානං පවත්තිට්ඨානතාය පසාදවිසෙසෙ විය විඤ්ඤත්තිවිසෙසෙපි කායවොහාරප්පවත්ති දට්ඨබ්බා. චිත්ථම්භනසභාවතාය වායොධාතුයා ථම්භනං **‘‘වායොධාතුකිච්ච’’**න්ති වුත්තං. කිච්චම්පි හි ධම්මානං සභාවොයෙවාති. පථවීධාතුයා ආකාරො වචීවිඤ්ඤත්තීති වත්තුං වට්ටතීති යොජනා.

636. **විතක්ක…පෙ…. ගහිතාති** යථාධිප්පෙතත්ථාභිබ්‍යඤ්ජිකාය වාචාය සමුට්ඨාපනාධිප්පායප්පවත්තිං සන්ධාය වුත්තං. තදා හි සා තෙහි පරිග්ගහිතා නාම හොතීති. එකස්සපි අක්ඛරස්ස අනෙකෙහි ජවනෙහි නිබ්බත්තෙතබ්බත්තා තථා නිබ්බත්තියමානතාය අසමත්ථසභාවත්තා න විඤ්ඤාතවිසෙසා න භින්නා එවාති ආහ **‘‘සව…පෙ…. භින්නා’’**ති. **අබ්බොකිණ්ණෙති** අන්තරන්තරා උප්පජ්ජමානෙහි අසංසට්ඨෙ. ‘‘පච්ඡිමචිත්ත’’න්ති අවිසෙසෙන චුතිචිත්තං වුත්තන්ති අධිප්පායෙන **‘‘අඤ්ඤෙසම්පි චුතිචිත්තං…පෙ…. ඤායතී’’**ති වුත්තං.

අථ වා ‘‘යෙ ච රූපාවචරං අරූපාවචරං උපපජ්ජිත්වා පරිනිබ්බායිස්සන්ති, තෙසං චවන්තානං තෙසං වචීසඞ්ඛාරො නිරුජ්ඣිස්සති, නො ච තෙසං කායසඞ්ඛාරො නිරුජ්ඣිස්සතී’’ති (යම. 2.සඞ්ඛාරයමක.88) රූපාරූපභවූපපජ්ජනකානං කාමාවචරචුතිචිත්තස්සපි කායසඞ්ඛාරාසමුට්ඨාපනවචනෙන ඛීණාසවෙහි **අඤ්ඤෙසම්පි…පෙ…. ඤායතී**ති වුත්තං. යස්මා ච –

> ‘‘යස්ස කායසඞ්ඛාරො නිරුජ්ඣති, තස්ස වචීසඞ්ඛාරො නිරුජ්ඣිස්සතීති ආමන්තා’’ති (යම. 2.සඞ්ඛාරයමක.108),
>
> ‘‘යස්ස කායසඞ්ඛාරො නිරුජ්ඣති, තස්ස චිත්තසඞ්ඛාරො නිරුජ්ඣිස්සතීති ආමන්තා’’ති (යම. 2.සඞ්ඛාරයමක.108) ච,
>
> ‘‘පච්ඡිමචිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙ තෙසං කායසඞ්ඛාරො ච න නිරුජ්ඣති චිත්තසඞ්ඛාරො ච න නිරුජ්ඣිස්සතී’’ති (යම. 2.සඞ්ඛාරයමක.113) –

ආදිවචනතො ච පච්ඡිමචිත්තස්ස පුරතො සොළසමෙන චිත්තෙන තතො ඔරිමෙන වා සද්ධිං අස්සාසපස්සාසා න උප්පජ්ජන්තීති සිද්ධං. යදි උප්පජ්ජෙය්‍යුං, ‘‘පච්ඡිමචිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙ තෙසං කායසඞ්ඛාරො න නිරුජ්ඣතී’’ති න වදෙය්‍ය, වුත්තඤ්චෙතං, තස්මා හෙට්ඨිමකොටියා චුතිතො පුරිමෙන සත්තරසමෙන උප්පන්නා අස්සාසපස්සාසා චුතියා හෙට්ඨා දුතියෙන චිත්තෙන සද්ධිං නිරුජ්ඣන්ති. තෙන ‘‘යස්ස චිත්තස්ස අනන්තරා කාමාවචරානං පච්ඡිමචිත්තං උප්පජ්ජිස්සතී’’ති චුතිචිත්තස්සානන්තරපච්චයභූතස්සපි චිත්තස්ස කායසඞ්ඛාරාසමුට්ඨාපනතා වුත්තා.

අථ වා **යස්ස චිත්තස්සාති** යෙන චිත්තෙන සබ්බපච්ඡිමො කායසඞ්ඛාරො උප්පජ්ජති. තං චිත්තං වුත්තන්ති ගහෙතබ්බං, න පච්ඡිමචිත්තස්ස අනන්තරපච්චයභූතං. **අනන්තරාති** හි කායසඞ්ඛාරුප්පාදනං අන්තරං විනා, යතො

පච්ඡා කායසඞ්ඛාරුප්පාදනෙන අනන්තරිතං හුත්වා පච්ඡිමචිත්තං උප්පජ්ජිස්සතීති අත්ථො. කස්මා? ‘‘ඉතරෙසං වචීසඞ්ඛාරො ච නිරුජ්ඣිස්සති කායසඞ්ඛාරො ච නිරුජ්ඣිස්සතී’’ති (යම. 2.සඞ්ඛාරයමක.88) වුත්තත්තා. අඤ්ඤථාපච්ඡිමචිත්තතො පුරිමතතියචිත්තසමඞ්ගීනං කායසඞ්ඛාරො උප්පජ්ජතීති ආපජ්ජතීති. එවං සබ්බෙසම්පි චුතිචිත්තස්ස රූපජනකතාභාවෙ ආගමං දස්සෙත්වා ඉදානි යුත්තිං දස්සෙතුං **‘‘න හී’’**තිආදිමාහ. තත්ථ **ගබ්භගමනාදීති ආදි**-සද්දෙන උදකනිමුග්ගඅසඤ්ඤීභූතකාලකතචතුත්ථජ්ඣානසමාපන්නරූපාරූපභවසමඞ්ගීනිරොධසමාපන්නභාවෙ සඞ්ගණ්හාති.

637. අනෙකෙසං කලාපානං එකතො හුත්වා එකඝනපිණ්ඩභාවෙන පවත්තනතො කලාපන්තරභූතානං කලාපන්තරභූතෙහි සම්ඵුට්ඨභාවො වුත්තො. යතො තෙසං දුවිඤ්ඤෙය්‍යනානත්තං, න පන අවිනිබ්භුත්තභාවතො. **තංතංභූතවිවිත්තතාති** තෙසං තෙසං භූතානං විභත්තභාවො කලාපන්තරභූතෙහි විභත්තසභාවතා අසංකිණ්ණතාති අත්ථො. යස්මා පන යථාවුත්තා විවිත්තතා රූපානං ඔසානං හොති, තස්මා **‘‘රූපපරියන්තො’’**ති වුත්තං. අථ වා තංතංභූතසුඤ්ඤතා. යෙසඤ්හි පරිච්ඡෙදො ආකාසො, තෙසං පරියන්තතාය තෙහි සුඤ්ඤභාවොති ලක්ඛිතබ්බො. තතොයෙව ච සො භූතන්තරෙහි විය තෙහි අසම්ඵුට්ඨොති වුච්චතීති. **අඤ්ඤථාති** පරිච්ඡින්දිතබ්බෙහි අසම්ඵුට්ඨභාවාභාවෙ.

638. **තංතංවිකාරාධිකරූපෙහීති** එත්ථ කථං චම්මසුවණ්ණෙසු මුදුතාකම්මඤ්ඤතා ලබ්භන්ති, නනු ලහුතාදිවිකාරා එකන්තතො ඉන්ද්‍රියබද්ධරූපෙ එව පවත්තනතො අනින්ද්‍රියබද්ධෙ න ලබ්භන්තීති? සච්චමෙතං, ඉධ පන තංසදිසෙසු තබ්බොහාරවසෙන වුත්තං. තථා හි තූලපිචුආදීසු ගරුභාවාදිහෙතූනං භූතානං අධිකභාවාභාවතො ලහුආදිවොහාරො. නිද්දිසිතබ්බධම්මනිස්සයරූපෙ එව වා සන්ධාය **‘‘තංතංවිකාරාධිකරූපෙහී’’**ති වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. **සබ්බෙ සබ්බෙසං පච්චයා** ලහුතාදීනං අඤ්ඤමඤ්ඤාවිජහනතොති අධිප්පායො.

641. **ආචයසද්දෙනෙවාති** නිද්දෙසෙ වුත්තආචයසද්දෙනෙව. යො ආයතනානං ආදිචයත්තා ආචයො පුනප්පුනං නිබ්බත්තමානානං, සොව රූපස්ස උපරිචයත්තා උපචයොති අධිප්පෙතං අත්ථං පාළියං යොජෙත්වා දස්සෙතුං **‘‘පාළියං පනා’’**තිආදි වුත්තං. **උප-සද්දො පඨමත්ථො** ‘‘දානං, භික්ඛවෙ, පණ්ඩිතූපඤ්ඤත්ත’’න්තිආදීසු (අ. නි. 3.45) විය. **උපරිඅත්ථොච** ‘‘සම්මට්ඨෙ උපසිත්තෙ ච, තෙ නිසීදිංසු මණ්ඩපෙ’’තිආදීසු විය. **අඤ්ඤථාති** උප-සද්දස්ස උපරිඅත්ථස්සෙව ගහණෙ.

643. **එලවිපච්චනපකතියාති** එලවිපච්චනසභාවෙන. **එලමෙව වා පකතීති** ආයුසංහානාදිනා එලසභාවෙන ජරානිද්දෙසොති අත්ථො. තථා හි ‘‘ඵලූපචාරෙන වුත්තා’’ති වුත්තං. **සුපරිණතරූපපරිපාකකාලෙ** හානිදසකාදීසු.

645. **කත්තබ්බසභාවතොති** මූලඵලාදීනං ඉධාධිප්පෙතආහාරවත්ථූනං මුඛෙන අසනාදිකත්තබ්බසභාවතො. විසභූතෙ සඞ්ඛාතෙ ඔජා මන්දා හොතීති **සවිසත්තාභාවතො සුඛුමතා වුත්තා. අඞ්ගමඞ්ගානුසාරිනො රසස්ස සාරොති** රසහරණීධමනිජාලානුසාරෙන සරීරාවයවෙ අනුප්පවිට්ඨස්ස ආහාරරසස්ස අබ්භන්තරාහාරපච්චයො ස්නෙහො, යො ලොකෙ රසධාතූති වුච්චති.

උපාදාභාජනීයකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නොඋපාදාභාජනීයකථාවණ්ණනා

646. ‘‘එකං මහාභූතං පටිච්ච තයො මහාභූතා තයො මහාභූතෙ පටිච්ච එකං මහාභූත’’න්තිආදිවචනතො (පට්ඨා. 1.1.53) එකං මහාභූතං අවසෙසමහාභූතෙ නිස්සයති, තෙහි උපාදාරූපෙන ච නිස්සීයතීති ආහ **‘‘නිස්සයති ච නිස්සීයති චා’’**ති.

647. මහාභූතානං අඤ්ඤමඤ්ඤාවිජහනතො එකස්මිම්පි කලාපෙ අනෙකං ඵොට්ඨබ්බං අත්ථීති ඵොට්ඨබ්බසභාවෙසුයෙව අනෙකෙසුපි ආරම්මණෙසු ආපාථගතෙසු ආභොගාදිවසෙන එකංයෙව විඤ්ඤාණුප්පත්තිහෙතු හොතීති අයං විචාරො දස්සිතො. ඉතරෙසුපි පන යථායොගං දස්සෙතබ්බො. තත්ථ රසාරම්මණං තාව ඉන්ද්‍රියනිස්සයං අල්ලීයිත්වා විඤ්ඤාණුප්පත්තිහෙතුභාවතො සතිපි අනෙකෙසං රසානං ආපාථගමනෙ එකස්මිං ඛණෙ එකප්පකාරංයෙව යථාවුත්තනයෙන ජිව්හාවිඤ්ඤාණුප්පත්තිහෙතු හොති, තථා ගන්ධාරම්මණං. රූපසද්දාරම්මණානි පන ඉන්ද්‍රියනිස්සයං අසම්පත්වාව විඤ්ඤාණුප්පත්තිහෙතුභාවතො යොග්‍යදෙසෙ අවට්ඨිතානි යත්තකානි සහකාරීපච්චයන්තරගතං උපකාරං ලභන්ති, තත්තකානි එකස්මිං ඛණෙ එකජ්ඣං ආරම්මණං න හොන්තීති න වත්තබ්බානි. තථා හි සද්දො නිග්ඝොසාදිකො අනෙකකලාපගතො තථා වණ්ණොපි සිවිකුබ්බහනනියාමෙන එකජ්ඣං ආරම්මණං හොතීති. එත්ථාපි ච ආභුජිතවසෙන ආරම්මණාධිමත්තතාවසෙන අනෙකකලාපසන්නිපාතෙපි කත්ථචි විඤ්ඤාණුප්පත්ති හොතියෙව. **පසාදාධිමත්තතා** පිත්තාදිවිබන්ධාභාවෙන පසාදස්ස තික්ඛතා. **කථං පන චිත්තස්සාති** චිත්තසාමඤ්ඤතො එකත්තනයවසෙන පුච්ඡති.

651. තාදිසායාති යා පචුරජනස්ස අත්ථීතිපි න ගහිතා. **සන්තී** සමානා. එවන්ති යථාසසම්භාරුදකං සසම්භාරපථවියා ආබන්ධකං, එවං පරමත්ථුදකං පරමත්ථපථවියාති දස්සෙති. **තදනුරූපපච්චයෙහීති** අත්තනො ආබන්ධනානුගුණෙහි ආබන්ධියමානෙහි සන්ධාරණාදිකිච්චෙහි පුරිමෙහි ච පථවීආදීහි. **අඵුසිත්වා පතිට්ඨා හොති, අඵුසිත්වා ආබන්ධතීති** ඉමිනා ඵුසිතබ්බඵුසනකභාවො ආපොධාතුයං නත්ථීති ඵොට්ඨබ්බවසෙන උභයධම්මතං ආහ. අඤ්ඤමඤ්ඤං නිස්සයතා **අඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයතා**. අථ වා අඤ්ඤමඤ්ඤතා ච නිස්සයතා ච **අඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයතා.** යදි ඵොට්ඨබ්බාඵොට්ඨබ්බධාතූනං ඵොට්ඨබ්බභාවෙන විනා අඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයතා, පථවීආදීනං කක්ඛළාදිසභාවො එව ඵොට්ඨබ්බභාවොති තබ්බිරහෙන කථං තෙසං ආපොධාතුයා නිස්සයාදිභාවොති ආහ **"අවිනිබ්භොගවුත්තීසූ"**තිආදි. **අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයභූතෙසූති** එතෙන උපාදාරූපං නිවත්තෙති. අථ වා පුබ්බෙ අට්ඨකථාධිප්පායෙ ඨත්වා ඵොට්ඨබ්බාඵොට්ඨබ්බධාතූනං විසිට්ඨං අඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයතං වත්වා ඉදානි අත්තනො අධිප්පායෙ ඨත්වා අවිසෙසෙන තං දස්සෙන්තො ආහ **"අවිනිබ්භොගවුත්තීසූ"**තිආදි. තංයෙව අවිසිට්ඨං අඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයතං දළ්හං කත්වා දස්සෙන්තො **"නාපි සහජාතෙසූ"**තිආදිමාහ. තත්ථ අඵුසනං තාව එකකලාපගතත්තා න විචාරෙතබ්බං, ඵුසනං පන කථන්ති? එකකලාපගතත්තා එව. විසුං සිද්ධානංයෙව හි විසයමහාභූතානං කායප්පසාදනිස්සයභූතෙසු ඵුසනං දිස්සති.

ඛායතීති පරිපච්චති. **න උණ්හා හුත්වාති** එතස්ස උණ්හසභාවා හුත්වාති අයමත්ථොති කත්වා **"තෙජොසභාවතංයෙව පටික්ඛිපතී"**ති වුත්තං. උණ්හපටිපක්ඛත්තා සීතස්ස උණ්හතාය පටික්ඛෙපෙ සීතතාසඞ්කා සියාති ආහ **"න සීතත්තං අනුජානාතී"**ති. තෙජොසභාගතංයෙව වා සීතතායපි දස්සෙතුං **"න සීතත්තං අනුජානාතී"**ති වුත්තං. තෙනෙවාහ **"තෙජො එව හි සීත"**න්ති. මන්දෙ හි උණ්හභාවෙ සීතබුද්ධීති **තෙජො එව හි සීතං**. කථං පනෙතං විඤ්ඤායතීති? සීතබුද්ධියා අව‌වත්ථිතභාවතො පාරාපාරං විය. තථා හි ආතපෙ ඨත්වා ඡායං පවිට්ඨානං සීතබුද්ධි හොති, තත්ථෙව පථවීගබ්භතො නිග්ගතානං උණ්හබුද්ධීති. යදි තෙජොයෙව සීතං, උණ්හභාවෙන සද්ධිං සීතභාවොපි එකස්මිං කලාපෙ උපලබ්භෙය්‍යාති ආහ **"සීතුණ්හානඤ්චා"**තිආදි. උණ්හසීතකලාපෙසු සීතුණ්හානං අප්පවත්ති. **ද්වින්නං...පෙ. ... යුජ්ජති,** න ආපොධාතුවායොධාතූනං සීතභාවෙති අධිප්පායො. ආපොධාතුයා හි වායොධාතුයා සීතභාවෙ උණ්හභාවෙන සද්ධිං එකස්මිං කලාපෙ සීතභාවො ලබ්භෙය්‍ය, න පන ලබ්භති. න චෙත්ථ ආපොධාතුඅධිකෙ වායොධාතුඅධිකෙ වා කලාපෙ සීතභාවොති සක්කා විඤ්ඤාතුං තාදිසෙපි කත්ථචි කලාපෙ අලබ්භමානත්තා සීතභාවස්සාති. ඛරතාදිසභාවාධිකස්ස භූතසඞ්ඝාතස්ස දවතාදිසභාවාධිකතාපත්ති **භාවඤ්ඤථත්තං**. තං පන යථා හොති, තං දස්සෙතුං **"පච්ච...පෙ.... ප්පත්තී"**ති ආහ.

652. **එකන්තනචිත්තසමුට්ඨානාදීති ආදි-**සද්දෙන එකන්තඅනුපාදින්නුපාදානියාදිං සඞ්ගණ්හාති. **පුරිමානම්පීති** "යං වා පනඤ්ඤම්පී"ති එතස්මා වචනතො පුරිමානං අනුපාදින්නානං සද්දායතනකායවිඤ්ඤත්තිආදීනං නචිත්තසමුට්ඨානානඤ්ච චක්ඛායතනසොතායතනාදීනං. **නකම්මස්සකතත්තාභාවාදිකන්ති** නකම්මස්සකතත්තාභාවං නචිත්තසමුට්ඨානභාවන්ති එවමාදිකං. **එකන්තාකම්මජාදීසූති ආදි-**සද්දෙන එකන්තාචිත්තජං ගය්හති. **තා** ජරතාඅනිච්චතා. **අනෙකන්තෙසු න ගහිතාති** එකන්තතො අකම්මජෙසු සද්දායතනාදීසු අචිත්තජෙසු ච චක්ඛායතනාදීසු ගහෙත්වා චතුසමුට්ඨානිකත්තා අනෙකන්තෙසු රූපායතනාදීසු න ගහිතාති අත්ථො.

666. **අනිප්ඵන්නත්තාති** අඤ්ඤං අනපෙක්ඛිත්වා සභාවතො අසිද්ධත්තං. **තස්සාති** විඤ්ඤත්තිද්වයස්ස.

නොඋපාදාභාජනීයකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

දුකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

චතුක්කනිද්දෙසවණ්ණනා

966. "සබ්බං රූපං මනසා විඤ්ඤාත"න්ති වචනතො යදි විඤ්ඤාතතො අඤ්ඤං දිට්ඨාදි න හොතීති "කතමං තං රූපං දිට්ඨ"න්තිආදිනා පුච්ඡා න කතා, එවං සන්තෙ චතුක්කභාවො කථන්ති අනුයොගං මනසි කත්වා ආහ **"දස්සනාදිග්ගහණවිසෙසතො"**ති. දස්සනං සවනං මිනිත්වා ජානනං විජානනඤ්චාති එතස්මා **දස්සනාදිග්ගහණවිසෙසතො**. එතෙන ගාහකභෙදෙන ගහෙතබ්බභෙදොති දස්සෙති. ඉදානි සමුඛෙනපි ගහෙතබ්බභෙදො ලබ්භතීති දස්සෙතුං **"දිට්ඨා...පෙ.... භාවතො"**ති වුත්තං.

පඤ්චකනිද්දෙසවණ්ණනා

969. තදිදං නයකරණං ඡබ්බිධාදීසු තීසු සඞ්ගහෙසු යොජිතං.

පකිණ්ණකකථාවණ්ණනා

975. එකන්තතො නීවරණත්තා මිද්ධස්ස ''නත්ථි නීවරණා''ති වචනෙන ගහණන්ති දස්සෙතුං **''මිද්ධස්සපි නීවරණස්සා''**ති වුත්තං. **න ච රූපං පහාතබ්බං** නිප්පරියායප්පහානස්ස ඉධ අධිප්පෙතත්තා. එත්ථ කෙචි ''නාමකායරූපකායගෙලඤ්ඤසභාවතො දුවිධං මිද්ධං. තත්ථ පුරිමං 'නීවරණා'ති වචනෙන වුත්තං, ඉතරං රූපසභාව''න්ති වදන්ති. තත්ථ යං තං අරූපතො අඤ්ඤං මිද්ධං පරිකප්පිතං, තම්පි නීවරණං මිද්ධසභාවතො ඉතරං මිද්ධං වියාති පරිකප්පිතමිද්ධස්සපි න සක්කා නීවරණභාවං නිවත්තෙතුන්ති තෙසං වචනස්ස නීවරණප්පහානවචනෙන විරොධං දස්සෙන්තො **''න ච රූපකාය''**න්තිආදිමාහ. අථ වා ඛීණාසවානං සොප්පනසභාවතො සොප්පස්ස ච මිද්ධහෙතුකත්තා අත්ථි මිද්ධරූපන්ති වාදං සන්ධාය උත්තරමාහ **''න ච රූපකායගෙලඤ්ඤ''**න්තිආදිනා. තත්ථ මිද්ධමෙව සොප්පහෙතූති නායං අවධාරණා ඉච්ඡිතා, සොප්පහෙතු එව මිද්ධන්ති පන ඉච්ඡිතාති මිද්ධතො අඤ්ඤොපි සොප්පහෙතු අත්ථි, කො පන සො? රූපකායගෙලඤ්ඤං. න ච රූප...පෙ.... වචනතොති යොජනා දට්ඨබ්බා.

වචීඝොසාදීති ආදි-සද්දෙන හුංකාරාදිසද්දො සඞ්ගය්හති. අඞ්ගුලිඵොටාදිසද්දො උතුසමුට්ඨානොයෙව, චිත්තපච්චයො පන හොති. **රූපභාවමත්තානීති** ජරාමරණසභාවානං රූපානං තංධම්මමත්තානි, තතො එව න ජාතිආදිධම්මවන්තානීති ආහ **''න සයං සභාවවන්තානී''**ති. යථා ජරා අනිච්චතා ච රූපභාවමත්තං, එවං ජාතිපීති ජාතියා රූපභාවමත්තතාය උපසංහරණත්ථො **තථා**-සද්දො.

තෙසං රූපධම්මානං. සඞ්ඛාතාදි-සද්දො විය **අභිනිබ්බත්තිත**-සද්දොපි වත්තමානකාලිකොපි හොතීති **''අභිනිබ්බත්තියමානධම්මක්ඛණස්මි''**න්ති වුත්තං. **එවමපීති** යදිපි ජීරණභිජ්ජනභාවා ජීරණාදිසභාවානං ධම්මානං ජනකපච්චයකිච්චානුභාවක්ඛණෙ අභාවතො තප්පච්චයභාවවොහාරං අභිනිබ්බත්තිවොහාරඤ්ච න ලභන්ති, එවමපි තෙසං උපාදින්නතා වත්තබ්බාති සම්බන්ධො. ''ජරාමරණං පටිච්චසමුප්පන්න''න්ති වචනතො තස්ස පරියායතං විවරති **''තෙසං උප්පාදෙ සතී''**තිආදිනා.

යදි එවන්ති යදි නිස්සයපටිබද්ධවුත්තිකා ජාතිආදයො, එවං සති. ''මහාභූතානං උපාදායරූප''න්ති වචනතො භූතනිස්සිතෙසු කෙවලො උපාදායවොහාරොති උපාදායෙ නිස්සිතාපි අපරෙන උපාදාය-සද්දෙන විසෙසෙත්වා වත්තබ්බාති අධිප්පායෙන **''උපාදායුපාදායභාවො ආපජ්ජතී''**ති ආහ. කාරණකාරණෙපි කාරණෙ විය වොහාරො හොති ''චොරෙහි ගාමො දඩ්ඪො''ති යථාති දස්සෙන්තො **''භූත...පෙ.... ත්තනතො''**ති ආහ. ඉදානි පරම්පරා විනා නිප්පරියායතො උප්පාදාදීනං භූතපටිබද්ධභාවං සහ නිදස්සනෙන දස්සෙතුං **''අපි චා''**තිආදිමවොච. විකාරපරිච්ඡෙදාපි උපාදායරූපවිකාරාදිභාවෙ භූතපටිබද්ධභාවාවිනිවත්තිතො එකස්මිං කලාපෙ එකෙකාව විකාරාදයොති ජීවිතින්ද්‍රියං විය කලාපානුපාලකං කලාපවිකාරාදිභාවතො ච ''උපාදායරූපානි''ඉච්චෙව වුච්චන්තීති ආහ **''එවං විකා...පෙ.... යොජෙතබ්බානී''**ති.

අසඞ්ඛතභාවනිවාරණත්ථං පරිනිප්ඵන්නතා වුත්තාති ඉදං අපරිනිප්ඵන්නසභාවවතො අනුපලබ්භමානතාය සසවිසාණං විය කෙනචි න සඞ්ඛතන්ති අසඞ්ඛතං නාම සියාති ඉමිස්සා ආසඞ්කාය නිවත්තනවසෙන වුත්තං. අථ වා රූපවිකාරාදිභාවතො රූපභාවො විය රූපෙ සති සන්ති, අසති න සන්තීති සිද්ධාය පටිච්චසමුප්පන්නතාය සාධිතා පරිනිප්ඵන්නතා තෙසං සඞ්ඛතභාවං සාධෙන්තී අසඞ්ඛතභාවං නිවාරණත්ථං ජායතීති වුත්තං **''අසඞ්ඛතභාවනිවාරණත්ථං පරිනිප්ඵන්නතා වුත්තා''**ති.

පකිණ්ණකකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

රූපකණ්ඩවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. නික්ඛෙපකණ්ඩං

තිකනික්ඛෙපකථාවණ්ණනා

985. යථාවුත්තඵස්සපඤ්චමකාදිරාසිකිච්චරහිතත්තා කෙචි ධම්මෙ විසුං ඨපෙත්වා සොවචස්සතාදිඅවුත්තවිසෙසසඞ්ගණ්හනත්ථඤ්ච, වෙනෙය්‍යජ්ඣාසයවසෙන වා ඡන්දාදයො ‘‘යෙවාපනා’’ති වුත්තාති යෙවාපනකානං පදුද්ධාරෙන නිද්දෙසානරහතාය කාරණං වුත්තන්ති හදයවත්ථුස්ස තථා නිද්දෙසානරහතාය කාරණං වදන්තො **‘‘සුඛුමුපා…පෙ…. හිතස්සා’’**ති ආහ. සුඛුමභාවෙපි ඉන්ද්‍රියාදිසභාවානි උපාදායරූපානි ආධිපච්චාදිවසෙන පාකටානි හොන්ති, න අතංසභාවං සුඛුමුපාදායරූපන්ති හදයවත්ථුස්ස පදුද්ධාරෙන කුසලත්තිකපදභාජනෙ නිද්දෙසානරහතා වුත්තා. සුඛුමභාවතොයෙව හි තං **මහාපකරණෙපි** ‘‘යං රූපං නිස්සාය මනොධාතු ච මනොවිඤ්ඤාණධාතු ච වත්තන්ති’’ති (පට්ඨා. 1.1.8) නිස්සිතධම්මමුඛෙන දස්සිතන්ති. වෙනෙය්‍යජ්ඣාසයවසෙන වා හදයවත්ථු පදුද්ධාරෙන න දස්සිතන්ති දට්ඨබ්බං. යෙන පන අධිප්පායෙන රූපකණ්ඩෙ හදයවත්ථු දුවිධෙන රූපසඞ්ගහාදීසු න වුත්තං, සො රූපකණ්ඩවණ්ණනාය විභාවිතො එවාති. **නික්ඛිපිත්වා**ති පදස්ස පක්ඛිපිත්වාති අත්ථොති අධිප්පායෙන **‘‘විත්ථාරදෙසනං අන්තොගධං කත්වා’’**ති වුත්තං. මූලාදිවසෙන හි දෙසිතා කුසලාදිධම්මා තංතංචිත්තුප්පාදාදිවසෙනපි දෙසිතා එව නාම හොන්ති තංසභාවානතිවත්තනතොති.

මූලවසෙනාති සුප්පතිට්ඨිතභාවසාධනවසෙන. එතානි හෙතුපදාදීනි හිනොති ඵලං එතස්මා පවත්තතීති **හෙතු,** පටිච්ච එතස්මා එතීති **පච්චයො,** ජනෙතීති **ජනකො,** නිබ්බත්තෙතීති **නිබ්බත්තකො**ති සෙසානං වචනත්ථො. **‘‘මූලට්ඨස්ස…පෙ…. වුත්ත’’**න්ති කස්මා වුත්තං, නනු ‘‘පීළනට්ඨො’’තිආදීසු විය මූලභාවො මූලට්ඨො, තීණි කුසලමූලානීති අයඤ්ච මූලතො නික්ඛෙපොති? න, මූලස්ස අත්ථො මූලට්ඨො , සො එව මූලට්ඨොති සුප්පතිට්ඨිතභාවසාධනට්ඨෙන මූලසභාවානං අලොභාදිධම්මානං කුසලධම්මෙසු කිච්චවිසෙසස්ස අධිප්පෙතත්තා. තෙනෙවාහ **‘‘අත්ථොති ධම්මකිච්ච’’**න්ති. අථ වා **අත්ථවසෙනා**ති ‘‘තීණි කුසලමූලානී’’ති වුත්තානං තෙසං මූලානං සභාවසඞ්ඛාතඅත්ථවසෙන, න ගාථාය වුත්තඅත්ථවසෙන. යස්මා පන සො මූලට්ඨොයෙව ච හොති, තස්මා වුත්තං **‘‘අලොභාදීන’’**න්තිආදි. අලොභාදයො විය වෙදනාක්ඛන්ධාදයොපි අධිකතත්තා **තං**-සද්දෙන පටිනිද්දිසිතබ්බාති වුත්තං **‘‘තෙ කුසලමූලා තංසම්පයුත්තා’’**ති. **තෙහි අලොභාදීහී**ති එත්ථ **ආදි**-සද්දෙන වා වෙදනාක්ඛන්ධාදයොපි සඞ්ගහිතාති දස්සෙතුං **‘‘තෙ කුසලමූලා තංසම්පයුත්තා’’**ති වුත්තං.

‘‘කතමෙ ධම්මා කුසලා’’ති පුච්ඡිත්වා ඵස්සාදිභෙදතො චත්තාරො ඛන්ධෙ දස්සෙත්වා ‘‘ඉමෙ ධම්මා කුසලා’’ති (ධ. ස. 1) වුත්තතා ඛන්ධා ච කුසලන්ති වුත්තං **‘‘ඛන්ධෙහි සභාවතො කුසලෙ පරියාදියතී’’**ති. **වෙදනාක්ඛන්ධො වා**ති කුසලං…පෙ…. විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො වාති. **අඤ්ඤස්ස** අත්තනො ඵලස්ස. **මූලෙහි කුසලානං අනවජ්ජතාය හෙතුං දස්සෙතී**ති ඉදං න මූලානං කුසලස්ස අනවජ්ජභාවසාධකත්තා වුත්තං, අථ ඛො තස්ස අනවජ්ජතාය සුප්පතිට්ඨිතභාවසාධකත්තා. යදි හි මූලෙහි කතො කුසලානං අනවජ්ජභාවො භවෙය්‍ය, තංසමුට්ඨානරූපස්සපි සො භවෙය්‍ය, මූලානං වා තෙසං පච්චයභාවො න සියා, හොති ච සො. වුත්තඤ්හෙතං ‘‘හෙතූ හෙතු…පෙ…. පච්චයො’’ති (පට්ඨා. 1.1.1.). කිඤ්ච භියො කුසලානං විය අකුසලාබ්‍යාකතානම්පි තබ්භාවො මූලපටිබද්ධො භවෙය්‍ය, තථා සති අහෙතුකානං අකුසලාබ්‍යාකතානං තබ්භාවො න සියා, තස්මා කුසලාදීනං යොනිසොමනසිකාරාදිපටිබද්ධො කුසලාදිභාවො, න මූලපටිබද්ධො, මූලානි පන කුසලාදීනං සුප්පතිට්ඨිතභාවසාධනානීති වෙදිතබ්බං. සහෙතුකා හි ධම්මා විරූළ්හමූලා විය පාදපා සුප්පතිට්ඨිතා ථිරා හොන්ති, න තථා අහෙතුකාති. **තංසම්පයොගකතං අනවජ්ජසභාවන්ති** ඉදම්පි න අනවජ්ජසභාවස්ස තංසම්පයොගෙන නිප්ඵාදිතත්තා වුත්තං, අනවජ්ජසභාවං පන විසෙසෙත්වා දස්සෙතුං වුත්තං. අලොභාදිසම්පයොගතො හි කුසලාදීනං ඛන්ධානං අනවජ්ජභාවො සුප්පතිට්ඨිතො ජායති, න අහෙතුකාබ්‍යාකතානං විය න සුප්පතිට්ඨිතොති. යදි එවං න තෙසං ඛන්ධානං කුසලාදිභාවො දස්සිතො සියා? න, අධිකාරතො කුසලභාවස්ස විඤ්ඤායමානත්තා. **කම්ම**-සද්දො විය විපාකධම්මතාවාචිනො න මූලක්ඛන්ධසද්දා, සො ච ඉධ අවිසෙසතො වුත්තොති ආහ **‘‘කම්මෙහි සුඛවිපාකතං දස්සෙතී’’**ති. ආදිකල්‍යාණතං කුසලානං දස්සෙතීති යොජනා. අනවජ්ජහෙතුසභාවසුඛවිපාකභාවනිදානාදිසම්පත්තියො දට්ඨබ්බා, යොනිසොමනසිකාරඅවජ්ජපටිපක්ඛතාඉට්ඨවිපාකතාවසෙනපි නිදානාදිසම්පත්තියො යොජෙතබ්බා. යොනිසොමනසිකාරතො හි කුසලා අලොභාදිමූලකා, අලොභාදිසම්පයොගතො ච ලොභාදිපටිපක්ඛසුඛවිපාකාව ජාතාති.

986. **‘‘කස්මා වුත්ත’’**න්ති අනුයුඤ්ජිත්වා චොදකො **‘‘නනු’’**තිආදිනා අත්තනො අධිප්පායං විවරති. ඉතරො යථාවුත්තමොහස්ස ඉධ **සම්පයුත්ත**-සද්දෙන අවුච්චමානතං **‘‘සච්චමෙත’’**න්ති සම්පටිච්ඡිත්වා **‘‘තෙනා’’**තිආදිනා පරිහාරමාහ. තස්සත්ථො – ‘‘තංසම්පයුත්තා’’තිපදෙන කිඤ්චාපි යථාවුත්තමොහො පධානභාවෙන න ගහිතො, නානන්තරියකතාය පන ගුණභාවෙන ගහිතොති. **අඤ්ඤත්ථ අභාවා**ති යථාවුත්තසම්පයුත්තතො අඤ්ඤත්ථ අභාවා. න හි විචිකිච්ඡුද්ධච්චසහගතො මොහො විචිකිච්ඡුද්ධච්චාදිධම්මෙහි විනා හොතීති.

987. උප්පාදාදිසඞ්ඛතලක්ඛණවිනිවත්තනත්ථං **‘‘අනිච්චදුක්ඛඅනත්තතා’’**ති වුත්තං. උප්පාදාදයො පන තදවත්ථධම්මවිකාරභාවතො තංතංධම්මග්ගහණෙන ගහිතායෙව. තථා හි වුත්තං ‘‘ජරාමරණං ද්වීහි ඛන්ධෙහි

සඞ්ගහිත''න්ති (ධාතු. 71), ''රූපස්ස උපචයො''ති ච ආදි. කෙසකුම්භාදි සබ්බං නාමං **නාමපඤ්ඤත්ති,** රූපවෙදනාදිඋපාදානා බ්‍රහ්මවිහාරාදිගොචරා උපාදාපඤ්ඤත්ති **සත්තපඤ්ඤත්ති,** තංතංභූතනිමිත්තං භාවනාවිසෙසඤ්ච උපාදාය ගහෙතබ්බො ඣානගොචරවිසෙසො **කසිණපඤ්ඤත්ති. පරමත්ථෙ අමුඤ්චිත්වා වොහරියමානාති** ඉමිනා විහාරමඤ්චාදිපඤ්ඤත්තීනං සත්තපඤ්ඤත්තිසදිසතං දස්සෙති, යතො තා සත්තපඤ්ඤත්තිග්ගහණෙන ගය්හන්ති. හුත්වා අභාවපටිපීළනඅවසවත්තනාකාරභාවතො සඞ්ඛතධම්මානං ආකාරභාවතො සඞ්ඛතධම්මානං ආකාරවිසෙසභූතානි ලක්ඛණානි විඤ්ඤත්තිආදයො විය වත්තබ්බානි සියුං, තානි පන නිස්සයානපෙක්ඛං න ලබ්භන්තීති පඤ්ඤත්තිසභාවානෙව තජ්ජාපඤ්ඤත්තිභාවතොති න වුත්තානි, සත්තසටාදිතො විසෙසදස්සනත්ථං පන අට්ඨකථායං විසුං වුත්තානීති. **න හි කො…පෙ…. වත්තුං යුත්තං** කුසලත්තිකස්ස නිප්පදෙසත්තා.

988. භවති එත්ථාති භූමි, නිස්සයපච්චයභාවතො සුඛස්ස භූමි **සුඛභූමි**. සුඛවෙදනාසහිතං චිත්තං. තස්ස භූමිභෙදෙන නිද්ධාරණත්ථං තංනිස්සයභූතා සම්පයුත්තධම්මා **''කාමාවචරෙ''**ති වුත්තා. තස්ස වා එකදෙසභූතස්ස සමුදායභාවතො ආධාරණභාවෙන අපෙක්ඛිත්වා තංසමානභූමි **''කාමාවචරෙ''**ති වුත්තා. තත්ථ ''සුඛභූමියං කාමාවචරෙ''ති ද්වෙපි භුම්මවචනානි භින්නාධිකරණභාවෙන අට්ඨකථායං වුත්තානීති උභයෙසම්පි සමානාධිකරණභාවෙන අත්ථයොගං දස්සෙතුං **''සුඛභූමීති කාමාවචරාදයොපි යුජ්ජන්තී''**ති වුත්තං. යථෙව හි චිත්තං, එවං සබ්බෙපි පරිත්තසුඛෙන සම්පයුත්තා ධම්මා තස්ස නිස්සයභාවතො භූමි කාමාවචරාති. අට්ඨකථායම්පි වා අයමත්ථො වුත්තොයෙවාති දට්ඨබ්බං. ''චිත්ත''න්ති හි චිත්තුප්පාදොපි වුච්චති. තෙන වුත්තං ''චිත්තං උප්පන්නන්ති එත්ථ චිත්තමෙව අග්ගහෙත්වා පරොපණ්ණාසකුසලධම්මෙහි සද්ධිංයෙව චිත්තං ගහිත''න්ති. **එවඤ්ච කත්වාති** සුඛභූමියන්ති චිත්තුප්පාදස්ස විඤ්ඤායමානත්තා. **විභාගදස්සනං** විසෙසදස්සනං. භාසිතබ්බං භාසිතං, තදෙව අත්ථොති **භාසිතත්ථො.** අභිධෙය්‍යත්ථො. **තදත්ථවිඤ්ඤාපනෙනාති** තිකදුකානං කුච්ඡිතානං සලනාදිඅත්ථදීපකෙන.

994. **කො පන වාදො ඛන්ධාරම්මණස්සාති** පුබ්බාපරභාවෙන වත්තමානෙ අරහතො ඛන්ධෙ එකත්තනයවසෙන සන්තානතො ''අම්හාකං මාතුලත්ථෙරො''තිආදිනා ආලම්බිත්වා පවත්තමානං උපාදානං තස්ස උපාදානක්ඛන්ධෙයෙව ගණ්හාති. සතිපි තංසන්තතිපරියාපන්නෙ ලොකුත්තරක්ඛන්ධෙ තත්ථ පවත්තිතුං අසමත්ථභාවතො කා පන කථා ඛන්ධෙ ආරබ්භ පවත්තමානෙ. එතෙන නත්ථි මග්ගො විසුද්ධියා, නත්ථි නිබ්බානන්ති එවමාදිවසෙන පවත්තා මිච්ඡාදිට්ඨිආදයො න මග්ගාදිවිසයා තංතංපඤ්ඤත්තිවිසයාති දීපිතං හොති.

998. **එවං සං…පෙ…. ලෙසිකාති** අනුපාදානියෙහි අසංකිලෙසිකානං භෙදාභාවමාහ.

1006. අවිජ්ජමානො ච සො නිච්චාදිවිපරියාසාකාරො චාති **අවි…පෙ…. සාකාරොති** පදච්ඡෙදො. දිට්ඨියා නිච්චාදිඅවිජ්ජමානාකාරෙන ගය්හමානත්තෙපි න තදාකාරො විය පරමත්ථතො අවිජ්ජමානො, අථ ඛො විජ්ජමානො කායො සක්කායොති අවිජ්ජමානනිච්චාදිවිපරියාසාකාරතො විසෙසනන්ති **ලොකුත්තරා න ඉදං විසෙසනං අරහන්ති** ''සන්තො විජ්ජමානො කායො සක්කායො''ති. **වත්ථු අවිසෙසිතං හොතීති** ඉදං ''සති කායෙ''ති එත්ථ කාය-සද්දො සමූහත්ථතාය අනාමසිතවිසෙසං ඛන්ධපඤ්චකං වදතීති අධිප්පායෙන වුත්තං. පසාදකායො විය කුච්ඡිතානං රාගාදීනං උප්පත්තිට්ඨානතාය කායොති වුච්චතීති එවං පන අත්ථෙ සති දිට්ඨියා වත්ථු විසෙසිතමෙව හොතීති ලොකුත්තරාපි අපනීතා. න හි ලොකුත්තරා ඛන්ධා උප්පත්තිට්ඨානතාය ''කායො''ති වුච්චන්තීති. **සුද්ධියා අහෙතුභූතෙනාති** ගොසීලාදිනා, ලොකියසීලෙන වා ලොකුත්තරසීලස්ස අපදට්ඨානෙන. ''අවීතික්කමනීයතාසතතංචරිතබ්බතාහි වා **සීලං,** තපොචරණභාවෙන සමාදින්නතාය **වතං**. අත්තනො ගවාදිභාවාධිට්ඨානං **සීලං,** ගච්ඡන්තොයෙව භක්ඛනාදිගවාදිකිරියාකරණං **වතං**. අකත්තබ්බාභිමතතො නිවත්තනං වා **සීලං,** තංසමාදානවතො වෙසභොජනකිච්චචරණාදිවිසෙසපටිපත්ති **වත''**න්ති ච සීලබ්බතානං විසෙසං වදන්ති.

1007. ඉමස්සුප්පාදා ඉදං උප්පජ්ජතීති උප්පාදොති න ජනනමත්තං අධිප්පෙතං, අථ ඛො අනිරොධොපීති **''අවිසාතං ජනසද්දො වදතී''**ති ආහ. තත්ථායං **ජන**-සද්දෙ නයො, ජනිතාති **ජනා,** අවිහතාති අත්ථො. **පුථූ ජනා එතෙසන්ති පුථුජ්ජනාති** පුථුසත්ථුමානිනො සත්තා. **අභිසඞ්ඛරණාදිඅත්ථො වා ජන-සද්දො** අනෙකත්ථත්තා ධාතූනං. ඛන්ධායතනාදීනං සවනාධීනත්තා පඤ්ඤාචක්ඛුපටිලාභස්ස තෙසං සවනාභාවදීපකං ''අස්සුතවා''ති ඉදං පදං අන්ධතං වදති.

කතං ජානන්තීති අත්තනා පරෙහි ච කතං කුසලාකුසලං තෙහි නිප්ඵාදිතං සුඛදුක්ඛං යථාවතො ජානන්ති. පරෙසං අත්තනා, අත්තනො ච පරෙහි කතං උපකාරං යථාවුත්තාකාරෙන **පාකටං කරොන්ති**. බ්‍යාධිආදීහි දුක්ඛිතස්ස උපට්ඨානාදි**කාතබ්බං,** සංසාරදුක්ඛදුක්ඛිතස්සෙව වා යථාවුත්තාකාරෙන **කාතබ්බං කරොන්ති**. අරියකරධම්මා අරියසච්චානීති පුරිමසච්චද්වයවසෙන වුත්තං **''විපස්සියමානා අනිච්චාදයො''**ති. පරිඤ්ඤාදිවිසෙසෙන වා පස්සියමානාති අත්ථෙ සති **අනිච්චාදයොති ආදි**-සද්දෙන නිච්චම්පි නිබ්බානං ගහිතන්ති චතුසච්චවසෙනපි යොජෙතබ්බං, අනිච්චත්තාදයො වා **''අනිච්චාදයො''**ති වුත්තාති දට්ඨබ්බං.

අවසෙසකිලෙසා **කිලෙසසොතං. ඤාණන්ති** යාථාවතො ජානනං. යථාභූතාවබොධෙන හි තස්ස තානි අනුප්පත්තිධම්මතං ආපාදිතතාය සන්තානෙ අප්පවෙසාරහානි ''සංවුතානි පිහිතානී''ති ච වුච්චන්ති. **තථාති**

සබ්බසඞ්ඛාරානං විප්පකාරස්ස ඛමනාකාරෙන. අවිපරීතධම්මා එතාය නිජ්ඣායං ඛමන්තීති **පඤ්ඤා ඛන්තීති**. අදුට්ඨස්සෙව තිතික්ඛාභාවතො තථාපවත්තා ඛන්ධාති අදොසප්පධානා ඛන්ධා වුත්තාති **"අදොසො එව වා"**ති තතියො විකප්පො වුත්තො. සතිපට්ඨානපක්ඛත්තා අභිජ්ඣාදොමනස්සානං ''මුට්ඨස්සච්ච''න්ති වුත්තා. **අක්ඛන්ති** දොසො. සස්සතාදිඅන්තවිනිමුත්තා ධම්මට්ඨිතීති **සස්සතුච්ඡෙදාදිගාහො තප්පටිලොමභාවො** වුත්තො. දිට්ඨධම්මනිබ්බානවාදො **නිබ්බානෙ පටිලොමභාවො**. චරිමානුලොමඤාණවජ්ඣතණ්හාදිකො කිලෙසොති වුත්තො, පටිපදාඤාණදස්සනඤාණදස්සනානි විය ගොත්‍රභුඤාණං කිලෙසානං අප්පවත්තිකරණභාවෙන වත්තති, කිලෙසවිසයාතිලඞ්ඝනභාවෙන පන පවත්තතීති කත්වා වුත්තං **"සඞ්ඛාර...පෙ.... පහාන"**න්ති.

දිට්ඨියාදීනං සමුදයසභාගතා කම්මස්ස විකුප්පාදනෙ සහකාරීකාරණභාවො, දස්සනාදිබ්‍යාපාරං වා අත්තානඤ්ච දස්සනාදිකිච්චං චක්ඛාදීනන්ති එවඤ්හි යථාතක්කිතං අත්තානං රූපන්ති ගණ්හාති. **යථාදිට්ඨන්ති** තක්කදස්සනෙන යථොපලද්ධන්ති අධිප්පායො. න හි දිට්ඨිගතිකො රූපායතනමෙව අත්තාති ගණ්හාතීති. **ඉමිස්සාපවත්තියාති** සාමඤ්ඤෙන රූපං අත්තාති සබ්බසඞ්ගාහකභූතාය පවත්තියා. **රූපෙ...පෙ.... මානන්ති** චක්ඛාදීසු තංසභාවො අත්තාති පවත්තමානං අත්තග්ගහණං. **අනඤ්ඤත්තාදිග්ගහණන්ති** අනඤ්ඤත්තං අත්තනියඅත්තනිස්සිතඅත්තාධාරතාගහණං. **වණ්ණාදීනන්ති** වණ්ණරුක්ඛපුප්ඵමණීනං. නනු ච රුක්ඛපුප්ඵමණියො පරමත්ථතො න විජ්ජන්ති? සච්චං න විජ්ජන්ති, තදුපාදානං පන විජ්ජතීති තං සමුදිතාදිප්පකාරං ඉධ රුක්ඛාදිපරියායෙන වුත්තන්ති රුක්ඛාදිනිදස්සනෙපි න දොසො ඡායාරුක්ඛාදීනං විය රූපස්ස අත්තනො ච සංසාමිභාවාදිමත්තස්ස අධිප්පෙතත්තා.

1008. **ජාතිආදිසභාවන්ති** ජාතිභවාදීනං නිබ්බත්තිනිබ්බත්තනාදිසභාවං, **උප්පාදනසමත්ථතා** පච්චයභාවො.

1009. සාමඤ්ඤෙන ''තදෙකට්ඨා කිලෙසා''ති (ධ. ස. 1010), පරතො ''අවසෙසො ලොභො''තිආදිවචනතො (ධ. ස. 1011) පාරිසෙසතො සාමත්ථියතො වා ලබ්භමානතාය සතිපි ආගතත්තෙ සරූපෙන පභෙදෙන වා දිට්ඨිආදයො විය අනාගතත්තා ලොභාදයො ''අනාගතා''ති වුත්තාති ආහ **"ඉධ** ...පෙ.... **ස්සෙතු"**න්ති. **අත්ථතො විඤ්ඤායති** ලොභාදීහි සහජාතා හුත්වා දිට්ඨියා එව පාළියං වුත්තකිලෙසභාවතො. **ඉතිපි අත්ථො යුජ්ජති** සංයොජනකිලෙසානම්පි පටිනිද්දෙසාරහත්තා සම්පයුත්තසමුට්ඨානභාවතො ච. **සංයොජනරහිතෙහීති** සංයොජනභාවරහිතෙහි ථිනඋද්ධච්චඅහිරිකානොත්තප්පෙහි, ථිනඅහිරිකානොත්තප්පෙහි වා.

1013. **එකදෙ...පෙ....** වදති අවයවෙනපි සමුදායො වුච්චතීති. හෙතු එතෙසං අත්ථීති වා **හෙතුකා**. **අනියතොති** න අවධාරිතො. පුරිමපදාවධාරණවසෙන ගහෙතබ්බත්ථත්තා **විවරණීයත්ථො**. **අත්ථතො නික්ඛිපිතුන්ති** ''තයො කුසලහෙතූ අලොභො අදොසො අමොහො''තිආදීසු (ධ. ස. 1060) විය පුරිමනයෙන දස්සිතධම්මෙයෙව හෙතුපභාතබ්බහෙතුකභෙදතො අත්ථදස්සනවසෙන නිද්දිසිතුන්ති අත්ථො.

1029. අභිඤ්ඤායුත්තවජ්ජානං මහග්ගතානං පරිත්තාරම්මණත්තාභාවා **"මහග්ගතා වා ඉද්ධිවිධාදයො"**ති වුත්තං. අතීතංසඤාණස්ස කාමාවචරත්තා **"චෙතො...පෙ.... ඤාණසම්පයුත්තා"**ති ආහ.

1035. **අනන්තරෙ නියුත්තානීති** චුතිඅනන්තරං ඵලං අනන්තරං, තස්මිං නියුත්තානි තං එකන්තෙන නිප්ඵාදනතො අනතික්කමනකානීති අත්ථො. වුත්තප්පකාරස්ස අනන්තරස්ස කරණං අනන්තරං, තං සීලානීති යොජෙතබ්බං. අනෙකෙසු ආනන්තරියෙසු කතෙසු කිඤ්චාපි බලවතොයෙව පටිසන්ධිදානං, න ඉතරෙසං, අත්තනා පන කාතබ්බකිච්චස්ස තෙනෙව කතත්තා තස්ස විපාකස්ස උපත්ථම්භනවසෙන පවත්තනතො න ඉතරානි තෙන නිවාරිතඵලානි නාම හොන්ති, කො පන වාදො පටිපක්ඛෙසු කුසලෙසූති වුත්තං **"පටිපක්ඛෙන අනිවාරණීයඵලත්තා"**ති. **"අනෙකස්මිම්පි...පෙ.... නත්ථී"**ති කස්මා වුත්තං, නනු අනෙකෙසු ආනන්තරියෙසු කතෙසු බලවංයෙව පටිසන්ධිදායකන්ති තෙන ඉතරෙසං විපාකො පටිබාහිතො හොතීති ආහ **"න ච තෙස"**න්තිආදි. තඤ්ච තෙසං අඤ්ඤමඤ්ඤං අප්පටිබාහකත්තං මාතිකාවණ්ණනායං විත්ථාරෙන විචාරිතමෙව.

අත්ථතො ආපන්නං අග්ගහෙත්වා යථාරුතවසෙනෙව පාළියා අත්ථං ගහෙත්වා තෙසං වාදානං තප්පරභාවෙන පවත්තිං සන්ධාය අහෙතුකවාදාදීනං විසෙසං දස්සෙතුං **"පුරිමවාදො"**තිආදි වුත්තං. අනියානිකනියානිකභෙදං පන සම්භාරකම්මං බන්ධමොක්ඛහෙතූති බන්ධමොක්ඛහෙතුං පටිසෙධෙන්තොපි කම්මං පටිසෙධෙති. **සුමඞ්ගලවිලාසිනියං** පන විපාකස්ස කම්මකිලෙසසමාධිපඤ්ඤානං හෙතුභාවතො විපාකොපි බන්ධමොක්ඛහෙතූති ''නත්ථි හෙතූති වදන්තො උභයං පටිබාහතී''ති (දී. නි. අට්ඨ. 1.170-172) වුත්තං. තත්ථ කම්මං පටිසෙධෙන්තෙනපි විපාකො පටිසෙධිතො හොති, විපාකං පටිසෙධෙන්තෙනපි කම්මන්ති තයොපි එතෙ වාදා අත්ථතො උභයපටිසෙධකාති වෙදිතබ්බා. **නියතමිච්ඡාදිට්ඨීන්ති** අහෙතුකවාදාදිපටිසංයුත්තෙ අසද්ධම්මෙ උග්ගහපරිපුච්ඡාවිනිච්ඡයපසුතස්ස ''නත්ථි හෙතූ''තිආදිනා රහො නිසීදිත්වා චින්තෙන්තස්ස තස්මිං ආරම්මණෙ මිච්ඡාසති සන්තිට්ඨති, චිත්තං එකග්ගං හොති, ජවනානි ජවන්ති. පඨමජවනෙ සතෙකිච්ඡො හොති, තථා දුතියාදීසු. සත්තමෙ අතෙකිච්ඡභාවං පත්තො නාම හොති. යා එවං පවත්තා දිට්ඨි, තං සන්ධාය වුත්තං ''නියතමිච්ඡාදිට්ඨී''න්ති. තතො පුරිමභාවා අනියතා.

1039. සහජාත අඤ්ඤමඤ්ඤ නිස්සය අත්ථි අවිගතාදිවිසිට්ඨභාවෙපි මග්ගපච්චයස්ස සම්පයොගවිසිට්ඨතාදීපනෙනෙව සහජාතාදිවිසිට්ඨතාපි විඤ්ඤායතීති පාළියං ''සම්පයුත්තො''ති වුත්තන්ති

“සම්පයොගවිසිට්ඨෙනා”ති වුත්තං. **මග්ග…පෙ…. දස්සෙතුං,** න පන මග්ගඞ්ගානං අඤ්ඤමඤ්ඤං මග්ගපච්චයභාවාභාවතොති අධිප්පායො. **එවං සතීති** යදි මග්ගඞ්ගානං මග්ගපච්චයලාභිතාය පකාසනො පඨමනයො, එවං සන්තෙ. මග්ගඞ්ගානිපි වෙදනාදයො විය මග්ගහෙතුකභාවෙන වත්තබ්බත්තා අමග්ගසභාවානං අලොභාදීනං තදඤ්ඤෙසං තදුභයසභාවානං ධම්මානං පච්චයභාවදීපනෙ තතියනයෙ විය න ඨපෙතබ්බානීති ආහ **“ඨපෙත්වාති න වත්තබ්බං සියා”**ති. **පුබ්බෙති** පුරිමනයෙ.

දුතියනයෙපීති පි-සද්දෙන පඨමනයං සම්පිණ්ඩෙති. තෙන සම්මාදිට්ඨියා පුරිමස්මිං නයද්වයෙ ඨපිතත්තා තස්ස සහෙතුකභාවදස්සනො තතියනයො ආරද්ධොති දස්සෙති. තතියනයෙ සම්මාදිට්ඨියා සහෙතුකභාවදස්සනං අනිච්ඡන්තො චොදකො **“කථං දස්සිතො”**ති චොදෙත්වා **“නනු”**තිආදිනා අත්තනො අධිප්පායං විවරති. ඉතරො **“යථා හී”**තිආදිනා දස්සනෙන පහාතබ්බහෙතුභාවෙන වුත්තානම්පි ලොභාදීනං අඤ්ඤමඤ්ඤං සහජෙකට්ඨසම්පයුත්තසඞ්ඛාරක්ඛන්ධපරියාපන්නතො දස්සනෙන පහාතබ්බහෙතුකසඞ්ගහො විය මග්ගහෙතුභාවෙන වුත්තායපි සම්මාදිට්ඨියා මග්ගහෙතුකභාවොපි යුජ්ජති මග්ගහෙතුසම්පයුත්තසඞ්ඛාරක්ඛන්ධපරියාපන්නභාවතොති දස්සෙති.

තතො අඤ්ඤස්සෙවාති තතො සම්මාදිට්ඨිසඞ්ඛාතහෙතුතො අඤ්ඤස්ස අලොභාදොසස්සෙව. **අඤ්ඤෙනාති** ‘‘මග්ගො හෙතූ’’ති ඉතො අඤ්ඤෙන. අලොභාදොසානංයෙව අධිප්පෙතත්තා තෙසංයෙව ආවෙණිකෙන මග්ගහෙතූති ඉමිනා **පරියායෙන. සාධාරණෙන පරියායෙනාති** තිණ්ණම්පි හෙතූනං අධිප්පෙතත්තා මග්ගාමග්ගසභාවානං සාධාරණෙන මග්ගහෙතුමග්ගහෙතූති ඉමිනා පරියායෙන. **තෙසන්ති** හෙතූනං. **අඤ්ඤෙසන්ති** හෙතුසම්පයුත්තානං. **අත්ථවිසෙසවසෙනාති** ‘‘මග්ගහෙතුකා’’ති පාළියා අත්ථවිසෙසවසෙන. අමොහෙන අලොභාදොසාමොහෙහි ච සෙසධම්මානං සහෙතුකභාවදස්සනවසෙන පවත්තා දුතියතතියනයා **“සරූපතො හෙතුහෙතුමන්තදස්සන”**න්ති වුත්තා. **තථාඅදස්සනතොති** සරූපෙන අදස්සනතො. **අත්ථෙන…පෙ…. ගමනතොති** ‘‘මග්ගඞ්ගානි ඨපෙත්වා තංසම්පයුත්තො’’ති (ධ. ස. 1039) වචනතො මග්ගසභාවානං ධම්මානං මග්ගපච්චයතාසඞ්ඛාතො සම්පයුත්තානං හෙතුභාවො සරූපතො දස්සිතො. මග්ගහෙතුභූතාය පන සම්මාදිට්ඨියා සම්පයුත්තානං හෙතුහෙතුභාවො අත්ථතො ඤාපිතො හොතීති අත්ථො.

1040. අසභාවධම්මො ගරුකාතබ්බො න හොතීති **“සභාවධම්මො”**ති වුත්තං. තෙනෙව **පට්ඨානවණ්ණනායං** (පට්ඨා. අට්ඨ. 1.3) ‘‘ආරම්මණාධිපති ජාතිභෙදතො කුසලාකුසලවිපාකකිරියරූපනිබ්බානවසෙන ඡබ්බිධො’’ති වක්ඛති. **මග්ගාදීනි ඨපෙත්වාති** මග්ගාදීනි පහාය. **අඤ්ඤෙසන්ති** මග්ගාදිතො අඤ්ඤෙසං. **අධි…පෙ…. වස්සාති** ආරම්මණාධිපතිපච්චයභාවස්ස. පඤ්ඤුත්තරත්තා කුසලානං ලොකුත්තරකථාය ච පඤ්ඤාධුරත්තා වීමංසාධිපතිස්ස සෙසාධිපතීනං පධානතා වෙදිතබ්බා.

1041. පදෙසසත්තවිසයත්තා පඨමවිකප්පස්ස සකලසත්තවසෙන දස්සෙතුං **“කප්පසහස්සාතික්කමෙපි වා”**තිආදි වුත්තං. **ලද්ධොකාසං යං භවිස්සතීති** ලද්ධොකාසං යං කම්මං පාපුණිස්සති. කප්පසහස්සාතික්කමෙ අවස්සං උප්පජ්ජනවිපාකත්තා **තදපි…පෙ…. වුච්චතීති**. අලද්ධත්තලාභතාය උප්පාදාදික්ඛණං අප්පත්තස්ස විපාකස්ස අනුප්පන්නභාවො නත්ථිභාවො පාකටභාවාභාවතොති වුත්තං **“නත්ථි නාම න හොතීති අනුප්පන්නො නාම න හොතී”**ති. **තත්ථාති** අරූපභවඞ්ගෙ.

අවිපක්කවිපාකං කම්මං සහකාරීකාරණසමවායාලාභෙන අකතොකාසං විපාකාභිමුඛභාවාභාවතො විපක්කවිපාකකම්මසරික්ඛකන්ති වුත්තං **“අලද්ධො…පෙ…. දෙය්‍යා”**ති. කිච්චනිප්ඵත්තියා අසති උප්පන්නම්පි කම්මං අනුප්පන්නසමානන්ති **“ඔකාසො න භවෙය්‍යා”**ති එතස්ස **සමත්ථතා න සියාති** අත්ථමාහ. තෙන අපචයගාමිකම්මකිච්චස්ස ඔකාසාභාවො දස්සිතො. පුබ්බෙ නිරත්ථකත්තා උප්පත්තියා ඔකාසො න භවෙය්‍යාති පයොජනාභාවතො කම්මුප්පත්තියා ඔකාසාභාවො වුත්තො. **“විපාකතො අඤ්ඤස්ස පවත්තිඔකාසො න භවෙය්‍යා”**ති ඉමිනා අසම්භවතොති අයමෙතෙසං විසෙසො. **ධුවවිපාකස්ස** කම්මස්ස **විපාකෙන** නිදස්සනමත්තභූතෙනාති අධිප්පායො. අරියමග්ගආනන්තරියකම්මානං විය මහග්ගතකම්මානං නියතසභාවතාභාවා අට්ඨසමාපත්තීනං **“බලවවිරහෙ”**තිආදිනා සවිසෙසනධුවවිපාකතා වුත්තා. එත්ථ ච ‘‘පඤ්ච ආනන්තරියකම්මානී’’ති නිදස්සනමත්තං දට්ඨබ්බං නියතමිච්ඡාදිට්ඨියාපි ධුවවිපාකත්තා. යස්ස කම්මස්ස කතත්තා යො විපාකො නියොගතො උප්පජ්ජිස්සති, සො තස්ස අනාගතකාලෙපි උප්පාදිවොහාරං ලභති. සො ච උප්පාදිවොහාරො ආයූහිතකම්මවසෙන වුච්චමානො භාවිනා ආයූහිතභාවෙන මග්ගො අනුප්පන්නොති එත්ථ වුත්තොති දස්සෙතුං **“යං ආයූහිතං භවිස්සතී”**තිආදි වුත්තං.

1050. උපාදානෙහි ආදින්නාති සම්බන්ධො. **අඤ්ඤෙති** උපාදානාරම්මණෙහි අඤ්ඤෙ අනුපාදානියාති අත්ථො. **ආදිකෙන ගහණෙනාති** ‘‘අහං ඵලං සච්ඡාකාසි’’න්ති එවං පච්චවෙක්ඛණඤාණසඞ්ඛාතෙන ගහණෙන. ඉදානි උපෙතත්ථදීපකස්ස උප-සද්දස්ස වසෙන **උපාදින්න**-සද්දස්ස අත්ථං වත්තුං **“උපාදින්නසද්දෙන වා”**තිආදි වුත්තං. තත්ථ නිබ්බානස්ස අනජ්ඣත්තභාවතො **“අමග්ගඵලධම්මායෙව වුත්තා”**ති ආහ. **ඉතරෙහීති** අජ්ඣත්තපදාදීහි.

තිකනික්ඛෙපකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

1062. මෙත්තාය අයනං උපගමනං මෙත්තායනං, තඤ්ච අත්තනො සන්තානෙ මෙත්තාය ලාභො උප්පාදනං සත්තානං අනුපගමො අත්ථතො මජ්ජනමෙවාති ''මෙත්තා, මෙදන''න්ති වත්වා **''සිනෙහන''**න්ති ආහ.

1065. තස්මිං තස්මිං විසයෙ චිත්තං සංරඤ්ජතීති **චිත්තස්ස සංරඤ්ජනං. තණ්හාවිචරිතාදීති** ආදි-සද්දෙන එසනාදයො සඞ්ගහිතා. තණ්හාය විපුලතා විසයවසෙන පවත්තිවසෙන වා වෙදිතබ්බා. අනිච්චාදිසභාවස්ස රූපාදිකස්ස නිච්චාදිතො ගහණං අභිනිවෙසො විසෙසතො තණ්හාවසෙන හොති තණ්හාරහිතාය දිට්ඨියා අභාවාති උපචාරවසෙන නිමිත්තස්ස කත්තුභාවමාහ **''නිච්චාදිතො ගණ්හන්තී විසංවාදිකා හොතී''**ති. පාකටෙන සද්දෙන ලබ්භමානත්තා යථාරුතවිඤ්ඤායමානත්තා ච **විසත්තිකාසද්දස්ස** විසතසභාවො **''පධානො අත්ථො''**ති වුත්තො. ''අන්තලික්ඛචරො පාසො, ය්වායං චරති මානසො. තෙන තං බාධයිස්සාමී''තිආදිවසෙන (සං. නි. 1.151; මහාව. 33) **මාරෙන ගහිතතාය.**

1066. අනත්ථචරණාදිඅනභිසන්ධානකතාය අට්ඨානභූතෙසු ච වස්සවාතාදිසඞ්ඛාරෙසු උප්පන්නකොපො විය සත්තෙසු අත්ථාචරණාදිනා ආරොපනාධිප්පායෙසුයෙව තදජ්ඣාරොපනවසෙන පවත්තො යදිපි අනායතනුප්පත්තියා අට්ඨානාඝාතොයෙව හොති, සත්තවිසයත්තා පන සති චිත්තස්ස එකන්තබ්‍යාපත්තියං කම්මපථභෙදො හොතියෙවාති සක්කා විඤ්ඤාතුං, අට්ඨානුප්පත්තියං පනස්ස න සියා කම්මපථභෙදොති ආහ **''සත්තෙසු උප්පන්නො අට්ඨානකොපො කරොතී''**ති. පටිඝාදිපදානං ඝට්ටනාපුරිමයාමවිකාරුප්පත්තිසමඤ්ඤාදීසුපි දස්සනතො **''පටිවිරොධාදිපදානි තෙසං විසෙසනත්ථානී''**ති වුත්තං.

1091. ද්වෙ ධම්මා තයො ධම්මාති සද්දන්තරසන්නිධානෙන පරිච්ඡෙදවතො බහුවචනස්ස දස්සනතො **''අපරිච්ඡෙදෙන බහුවචනෙනා''**ති වුත්තං. **උද්දෙසො කතොති ඉති**-සද්දො හෙතුඅත්ථො. තෙන බහුවචනෙන උද්දෙසකරණං බහුවචනෙන පුච්ඡාය කාරණන්ති දීපෙති. උද්දෙසානුවිධායිනී හි පුච්ඡාති. තථා හි සඞ්ඛාපරිච්ඡින්නෙ උද්දෙසෙ ''කතමෙ ද්වෙ තයො''ති සඞ්ඛාපරිච්ඡින්නාව පුච්ඡා කරීයතීති. උද්දෙසෙන ධම්මානං අත්ථිතාමත්තවචනිච්ඡායං සභාවභූමිකාරණඵලාදිපරිච්ඡෙදො විය සඞ්ඛාපරිච්ඡෙදොපි න කාතබ්බොති අධිප්පායෙන **''අනිද්ධාරිතපරිච්ඡෙදෙ''**තිආදි වුත්තං. ''අපච්චයා ධම්මා''ති පදතො පන හෙට්ඨා අනෙකභෙදභින්නා ධම්මා අපරිච්ඡෙදෙන බහුවචනෙනෙව උද්දිට්ඨා, උද්ධඤ්ච තථා උද්දිසීයන්තීති තං සොතපතිතතාය භෙදාභාවෙපි පරමත්ථතො අප්පච්චයධම්මස්ස අසඞ්ඛතධම්මස්ස ච සොපාදිසෙසනිරුපාදිසෙසරාගක්ඛයාදිඅසඞ්ඛතාදිවචනවචනීයභාවෙන උපචරිතභෙදෙගහිතෙ පදද්වයෙන අත්ථි කාචි භෙදමත්තාති **අපරිච්ඡෙදෙන බහුවචනෙන උද්දෙසො කතොති** යුත්තං සියා. උද්දෙසානුසාරිනි පුච්ඡානිගමනානීති තානිපි තථා පවත්තානි. නිද්දෙසො පන යථාධිප්පෙතසභාවාදිපරිච්ඡෙදවිභාවනවසෙනෙව කාතබ්බොති අසඞ්ඛතා ධාතු ඉච්චෙව කතො පරමත්ථතො භෙදාභාවදීපනත්ථන්ති දට්ඨබ්බං. කථෙතුකාමතාවසෙන පුච්ඡන්තො යස්ස කථෙති, තෙන කාතබ්බපුච්ඡාය කරණතො තග්ගතං අජානනං සංසයං වා අනුවිධායයෙව පුච්ඡතීති **''සභාව…පෙ…. අජානන්තස්ස වසෙන පුච්ඡා කරීයතී''**ති වුත්තං. **නිද්දෙසතො පුබ්බෙ**තිආදිනා අට්ඨකථායං වුත්තං පුච්ඡානුසන්ධිංයෙව විභාවෙති.

1101. **භින්දිත්වාති** විභජිත්වා. **රූපාව…පෙ…. විඤ්ඤෙය්‍යාති** කාමාවචරකුසලමහාකිරියවිඤ්ඤාණෙන මහග්ගතධම්මානං සම්මසනවසෙන යථායොගං මහග්ගතප්පමාණධම්මානං පච්චවෙක්ඛණාදිවසෙන රූපරාගාරූපරාගසම්පයුත්තෙන අකුසලමනොවිඤ්ඤාණෙන මහග්ගතධම්මානං අභිනිවෙසනඅස්සාදනවසෙන තංතංපඤ්ඤත්තියඤ්ච තංතංවොහාරවසෙන පවත්තෙන ආවජ්ජනෙන ච යථාවුත්තවිඤ්ඤාණානං පුරෙචාරිකෙන කාමාවචරධම්මා න විඤ්ඤෙය්‍යා. **ඉතරෙනාති** පරිත්තාරම්මණෙන. **කාමාවචරානමෙව ආරම්මණානන්ති** නිද්ධාරණෙ සාමිවචනං. රූපාරම්මණාදීහි විඤ්ඤාණෙහි තත්ථ රූපාරම්මණෙන විඤ්ඤාණෙනපි සද්දාදීනං අවිඤ්ඤෙය්‍යතා රූපස්ස ච විඤ්ඤෙය්‍යතා. එවං සෙසෙසුපි යොජනා දට්ඨබ්බා. චක්ඛුද්වාරිකෙන සද්දාදීනං අවිඤ්ඤෙය්‍යතා රූපස්ස විඤ්ඤෙය්‍යතාතිආදිනා **ද්වාරභෙදවසෙන** යොජෙතබ්බං. **ඉතරන්ති** ඉට්ඨමජ්ඣත්තං අනිට්ඨමනිට්ඨමජ්ඣත්තඤ්ච. **රූපාවචරාදයො කාමාවචරවිපාකාදීහීති** රූපාවචරාරූපාවචරලොකුත්තරපඤ්ඤත්තියො කාමාවචරවිපාකෙහි ලොකුත්තරා කාමාවචරතො ඤාණවිප්පයුත්තකුසලකිරියෙහි අකුසලෙහි ච අවිඤ්ඤෙය්‍යාති යොජෙතබ්බං. නිබ්බානස්ස අවිජානනසභාවො එව **අත්තසම්භවො.**

1102. රූපාරූපාවචරකම්මූපපත්තිභවෙ දිට්ඨිරහිතො ලොභො භවාසවොති යථාවුත්තවිසයො දිට්ඨිසහිතො සබ්බකාමාවචරධම්මවිසයො ච ලොභො කාමාසවො භවිතුං යුත්තොති වුත්තං **''භවාසවං…පෙ…. සියා''**ති. කාමාසවභවාසවවිනිමුත්තස්ස හි ලොභස්ස අභාවං සයමෙව වක්ඛතීති. **පාළියන්ති** අට්ඨකථාකණ්ඩපාළියං. තත්ථ යථා ''කාමාසවො අට්ඨසු ලොභසහගතචිත්තුප්පාදෙසු උප්පජ්ජතී''ති වුත්තං, එවං ''භවාසවො අට්ඨසු ලොභසහගතචිත්තුප්පාදෙසු උප්පජ්ජතී''ති අවත්වා ''චතූසුදිට්ඨිගතවිප්පයුත්තලොභසහගතචිත්තුප්පාදෙසු උප්පජ්ජතී''ති (ධ. ස. 1465) වුත්තත්තා ''භවාසවො…පෙ…. යුත්තෙසු එව උප්පජ්ජතී''ති පාළියං වුත්තොති සාවධාරණං වුත්තං. තථා ච වක්ඛති ''භවාසවො චතූසු දිට්ඨිගතවිප්පයුත්තෙසු අවිජ්ජාසවෙන සද්ධිං එකධාව එකතො උප්පජ්ජතී''ති (ධ. ස. අට්ඨ. 1473). **සොපි රාගොති** සස්සතදිට්ඨිසහගතො රාගො. කාමභවපත්ථනා විය කාමාසවොති යුත්තං වත්තුං. සස්සතදිට්ඨිසහගතරාගකාමභවපත්ථනානම්පි හි භවාසවොති වත්තබ්බපරියායො අත්ථීති

''සස්සතදිට්ඨිසහගතො රාගො භවරාගවසෙන පත්ථනා භවාසවො නාමා''ති වුත්තං, න තෙසං ඉධ අධිප්පෙතභවාසවභාවදස්සනත්ථන්ති **අට්ඨකථායං** අධිප්පායො දට්ඨබ්බො. තථා හි ''රූපාරූපසඞ්ඛාතෙ කම්මතො ච උපපත්තිතො ච දුවිධෙපි භවෙ ආසවො භවාසවො''ති වුත්තන්ති. තත්ථ කාමභවපත්ථනාය තාව කාමාසවභාවො හොතු, රූපාරූපභවෙසු සස්සතාභිනිවෙසසහගතරාගස්ස කථන්ති? සොපි යථාවුත්තවිසයෙ කාමනවසෙන පවත්තිතො කාමාසවොයෙව නාම. සබ්බෙපි හි තෙභූමකා ධම්මා කමනීයට්ඨෙන කාමාති. න චෙත්ථ අනිට්ඨප්පසඞ්ගො දිට්ඨිවිප්පයුත්තලොභස්ස භවාසවභාවෙන විසුං උද්ධටත්තා. අවස්සඤ්චෙතමෙවං විඤ්ඤාතබ්බං, ඉතරථා රූපාරූපභවෙසු උච්ඡෙදදිට්ඨිසහගතස්සපි ලොභස්ස භවාසවභාවො ආපජ්ජෙය්‍යාති. කාමාසවාදයො එව දිට්ඨධම්මිකසම්පරායිකාසවභාවෙන ද්විධා වුත්තා.

1103. ඉධ පාළියාපි භවාසවවිනිමුත්තලොභස්ස කාමාසවභාවො න න සක්කා යොජෙතුන්ති දස්සෙතුං **''කාමාසවනිද්දෙසෙ චා''**තිආදි වුත්තං. ''ධම්මච්ඡන්දො සද්ධා''ති කෙචි.

1105. **උපාදානක්ඛන්ධෙස්වෙව පවත්තති** තබ්බිනිමුත්තස්ස ධම්මස්ස ජීවග්ගහණවිසයස්ස පරමත්ථතො අභාවා. **රූපෙ...පෙ.... විඤ්ඤාණෙ වා පන න පතිට්ඨාති** රූපාදීනං අවිපරීතසභාවමත්තෙ අට්ඨත්වා සයං සමාරොපිතස්ස තෙසු පරිකප්පනාමත්තසිද්ධස්ස කස්සචි ආකාරස්ස අභිනිවෙසනතො. තෙනෙවාහ ''තතො අඤ්ඤං කත්වා''ති. **තතො** උපාදානක්ඛන්ධතො. වෙදනාදයොපි හි කෙචි දිට්ඨිගතිකා අනිච්චාති පස්සන්තීති. **තතොති** වා සරීරසඞ්ඛාතරූපක්ඛන්ධතො. ''අඤ්ඤං ජීවං අඤ්ඤං සරීර''න්ති හි වුත්තං. **හොතීති** භවති සස්සතං අත්තාති අත්ථො. **අඤ්ඤන්ති** බ්‍රහ්මඉස්සරාදිතො අඤ්ඤං.

අරූපභවො විය රූපරාගප්පහානෙන රූපභවො කාමරාගප්පහානෙන පත්තබ්බො. රූපීබ්‍රහ්මානඤ්ච පඤ්චකාමගුණිකො රාගො පහීයති, න විමානාදීසු රාගොති සො අකාමරාගොති කත්වා කාමාසවො න හොතීති අට්ඨකථායං පටික්ඛිත්තං. ටීකාකාරෙහි පන කාමාසවභවාසවවිනිමුත්තලොභාභාවදස්සනෙන රූපීබ්‍රහ්මානං විමානාදිරාගස්සපි කාමච්ඡන්දාදිභාවතො දිට්ඨිවිප්පයුත්තරූපාරූපභවරාගවිනිමුත්තො සබ්බො ලොභො කාමාසවොති දස්සිතො. තත්ථ යුත්තං විචාරෙත්වා ගහෙතබ්බං. සියා ආසවසම්පයුත්තො කාමරාගෙන භවරාගෙන වා සහුප්පත්තියං, සියා ආසවවිප්පයුත්තො තදඤ්ඤරාගෙන සහුප්පත්තියං, ''චතූසු දිට්ඨිගතා''තිආදිපාළියා අභාවදස්සනෙන කාමාසවභවාසවවිනිමුත්තලොභාභාවං දස්සෙත්වා ''කාමාසවො''තිආදිපාළිදස්සනෙන දිට්ඨිරාගස්ස කාමාසවභාවං සාධෙති. **පහාතබ්බදස්සනත්ථන්ති** පහාතබ්බතාදස්සනත්ථං. **පහානෙති** පහානනිමිත්තං.

1121. **ජාතියාති** ඛත්තියසභාවාදිජාතිසම්පත්තියා. **ගොත්තෙනාති** ගොතමගොත්තාදිඋක්කට්ඨගොත්තෙන. **කොලපුත්තියෙනාති** මහාකුලභාවෙන. **වණ්ණපොක්ඛරතායාති** වණ්ණසම්පන්නසරීරතාය. ''පොක්ඛර''න්ති හි සරීරං වුච්චතීති. **මානං ජප්පෙතීති** මානං පවත්තෙති කරොති. පවත්තො මානො **පවත්තමානො. පුග්ගලවිසෙසන්ති** සෙය්‍යාස්ස සෙය්‍යොතිආදිභෙදං පුග්ගලවිසෙසං. සෙය්‍යං හින්දිත්වා පවත්තමානො **සෙය්‍යමානො. තිණ්ණන්ති** සෙය්‍යාස්ස සෙය්‍යාදීනං තිණ්ණං ''සෙය්‍යොහමස්මී''තිආදිනා අඤ්ඤං පුග්ගලං අනිස්සාය වුත්තානං. සෙය්‍යාදිවසෙන අත්තනො මනනං පග්ගහො මානො, තස්ස කරණං සෙය්‍යොහමස්මීතිආදිපවත්තියෙවාති වුත්තං **''සෙය්‍යොති ආදිකිච්චකරණ''**න්ති.

1140. සබ්බොපි ලොභො අභිජ්ඣාසභාවොති අභිජ්ඣා ආසවද්වයසභාවා, කාමරාගො කාමාසවසභාවො එවාති **ආසවද්වයඑකාසවභාවො** අභිජ්ඣාකාමරාගානං විසෙසො වුත්තො. න අභිජ්ඣා ච ධම්මා ඨපෙත්වා දිට්ඨිං අවිජ්ජඤ්ච නොආසවසභාවා. අභිජ්ඣා ච ආසවද්වයසභාවා එව, නඅභිජ්ඣාසභාවො ච ලොභො නත්ථීති අධිප්පායෙන **''නොආසවලොභස්ස සබ්භාවො විචාරෙතබ්බො''**ති ආහ. **ගණනාය හෙතුයා සත්තාති වුත්තන්ති** පඤ්හාවාරපාඨං සන්ධාය වුත්තං. තත්ථ හි ''ආසවො ධම්මො ආසවස්ස ධම්මස්ස හෙතුපච්චයෙන පච්චයො. ආසවො ධම්මො නොආසවස්ස ධම්මස්ස. ආසවො ධම්මො ආසවස්ස ච නොආසවස්ස ච. නොආසවො ධම්මො නොආසවස්ස. නොආසවො ධම්මො ආසවස්ස. නොආසවො ධම්මො ආසවස්ස ච නොආසවස්ස ච. ආසවො ච නොආසවො ච ධම්මා නොආසවස්ස හෙතුපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 3.3.16) ඉමෙසං වාරානං වසෙන ''ගණනාය සත්තා''ති වුත්තං. තත්ථ යදි නොආසවසභාවොපි ලොභො සියා, දිට්ඨිසම්පයුත්තචිත්තස්ස වසෙන ''ආසවො ච නොආසවො ච ධම්මා මොහයථාවුත්තලොභා ආසවස්ස ධම්මස්ස දිට්ඨියා හෙතුපච්චයෙන පච්චයො''ති සත්තමො, පාළියං ආගතං සත්තමං අට්ඨමං කත්වා ''ආසවො ච නොආසවො ච ධම්මා ආසවස්ස ච නොආසවස්ස ච ධම්මස්ස හෙතුපච්චයෙන පච්චයො''ති නවමො පඤ්හො වුච්චෙය්‍ය, න පන වුත්තොති. එවං දිට්ඨිසම්පයුත්තලොභස්ස නොආසවභාවාභාවං දස්සෙත්වා ඉතරස්සපි තං දස්සෙතුං **''දිට්ඨිවිප්පයුත්තෙ චා''**තිආදි වුත්තං.

1162. යථාරූපෙ රූපප්පබන්ධෙ වත්තමානෙ පුග්ගලො ගච්ඡති තිට්ඨති නිසීදතීති වුච්චති, තථා විසදරූපස්ස උප්පාදකං චිත්තං **ඉරියාපථූපත්ථම්භකං**. තං පන කුසලතො කිරියතො ච පඤ්චමජ්ඣානචිත්තං අභිඤ්ඤාප්පත්තං අප්පත්තඤ්ච හින්දිත්වා සත්තපඤ්ඤාස ජවනානි වොට්ඨබ්බනඤ්චාති **අට්ඨපඤ්ඤාසවිධං**. සහජාතධම්මානං අකම්මඤ්ඤභාවකරත්තා ථිනමිද්ධසහගතචිත්තං විසදානි රූපානි න සමුට්ඨපෙති න උපත්ථම්භෙති චාති වුත්තං **''ඉරියාපථං සන්ධාරෙතුං අසක්කොන්ත''**න්ති.

1163. විපක්ඛෙපි භාවතො අනෙකන්තිකත්තා **රූපත්තාසාධකත්තං. ගරුභාවප්පත්ති** ලහුතාවිරහො දට්ඨබ්බො. සතිපි අඤ්ඤෙසම්පි අකුසලාදීනං ලහුතාවිරහෙ ථිනමිද්ධානං එකන්තතො ලහුතාපටිපක්ඛත්තා කාරණානුරූපත්තා ච ඵලස්ස **"ථිනමිද්ධසමුට්ඨිතරූපෙහී"**ති වුත්තං. **න ජාගර...පෙ.... සන්තතින්**ති එතෙන නාමකායෙ සුපනස්ස අසිද්ධතං දස්සෙති. **මිද්ධස්ස ඵලත්තා**ති එත්ථ මිද්ධංයෙව නිද්දාකාරණන්ති නායං නියමො ඉච්ඡිතො, නිද්දාකාරණමෙව පන මිද්ධන්ති නියමො ඉච්ඡිතොති දට්ඨබ්බො. තථා හි ඛීණාසවානං නිද්දාය මිද්ධතො අඤ්ඤං කාරණං කරජකායස්ස දුබ්බලභාවො අට්ඨකථායං දස්සිතොති.

ඡාදනං , අවත්ථරණං වා ඔනාහො, සො රූපස්සෙව සභාවොති පරස්ස ආසඞ්කං මනසි කත්වා ආහ **"තෙන සහ වුත්තා ඔනාහපරියොනාහා වා"**ති. අසඞ්කොචවසෙන විසදා පවත්ති **විප්ඵාරිකභාවො. ආවරණභාවො වියා**ති එතෙන ආවරණසභාවත්තෙපි මිද්ධස්ස තබ්බිධුරො අනඤ්ඤසාධාරණත්තා ඔනහනාදිභාවොති දස්සෙති. සාමඤ්ඤඤ්හි පඤ්චන්නම්පි කාමච්ඡන්දාදීනං ආවරණසභාවොති ආවරණභාවසදිසස්ස ඔනහනාදිභාවස්ස නාමකායෙ ලබ්භමානස්ස ගහිතතාති එත්ථාධිප්පායො.

පානන්ති අනුයොගොති ච තංකිරියාසාධිකා චෙතනා අධිප්පෙතාති සුරාපානස්ස සුරා...පෙ.... යොගස්ස ච අකුසලභාවෙන උපක්කිලෙසදුබ්බලීකරණභාවො යුත්තොති වුත්තො. ''සුරාමෙරයස්ස අජ්ඣොහරණං පානං පමාදට්ඨානානුයොගො වා''ති **පරස්ස අධිප්පායො. නීවරණං හුත්වා** වාතිආදිනා ඉදං දස්සෙති ''නීවරණසභාවානං නීවරණසම්පයුත්තභාවදස්සනපරාය චොදනාය නීවරණන්ති කත්ථචි අදිට්ඨපයොගස්ස අසම්පයුත්තස්ස රූපස්ස යථාලාභතො ගහණං ඤායොයෙව න හොති, සිද්ධනීවරණභාවසම්පයුත්තසභාවානංයෙව පන ගහණන්ති තංසභාවා අරූපධම්මායෙව දස්සිතා, න රූපන්ති ථිනං විය මිද්ධම්පි අරූපමෙවාති විඤ්ඤායතී''ති. **යන්**ති යෙන වචනෙන. **අසම්භවවචනතො**ති අසම්භවවචනභාවතො.

තෙනාති තෙන රූපාරම්මණස්ස ඡන්දරාගස්ස පහානවචනෙන. රූපප්පහානතො අඤ්ඤොති කත්වා රූපෙ ඡන්දරාගප්පහානං **"අඤ්ඤො කාරො"**ති වුත්තං. යං අට්ඨකථායං ''අඤ්ඤථා''ති වුත්තං. **ඉදන්**තිආදිනා ''තං පජහථා''ති පාළියා න නිප්පරියායප්පහානං අධිප්පෙතන්ති දස්සෙති. **අරූපස්සෙව යුජ්ජතී**ති සුදුද්දසං දූරඞ්ගමාදිප්පවත්තකං චිත්තං තංසම්පයුත්තො අරූපධම්මොයෙව විබන්ධිතුං සමත්ථොති දස්සෙති. **චෙතසො පරියුට්ඨානන්**ති කුසලචිත්තස්ස ගහණං. නීවරණානි හි උප්පජ්ජමානානි උප්පජ්ජිතුං අප්පදානෙන කුසලවාරං ගණ්හන්තීති වුච්චන්ති. ගහණඤ්චෙත්ථ **පරියුට්ඨානං** ''චොරා මග්ගෙ පරියුට්ඨිංසූ''තිආදීසු විය.

1176. **උද්ධච්චං කුක්කුච්චඤ්ච සහ වුත්තන්**ති උද්දෙසපුච්ඡානිගමනෙ සන්ධාය වුත්තං. යං පන අට්ඨකථායං උද්ධච්චස්ස කුක්කුච්චෙන විනාභාවකාරණං වත්වා ''භින්දිත්වා වුත්ත''න්ති වුත්තං, තං ''නීවරණා චෙව නීවරණසම්පයුත්තා චා''ති පදස්ස නිද්දෙසෙ උද්ධච්චකුක්කුච්චානං විසුං නිද්දිට්ඨතං සන්ධාය වුත්තං. කාමච්ඡන්දස්ස උක්කට්ඨනීවරණතා ඔරම්භාගියභාවො. සො හි රූපරාගාරූපරාගප්පකාරකාමච්ඡන්දං උපාදාය තතො තිබ්බකිච්චතාය ''උක්කට්ඨනීවරණ''න්ති වුච්චති. කාමච්ඡන්දනීවරණන්ත්වෙව ලොභො වුත්තො, න භින්දිත්වා. කාමච්ඡන්දනීවරණස්ස ච අනවසෙසතො අනාගාමිමග්ගෙන පහානෙ වුච්චමානෙ චතුත්ථමග්ගවජ්ඣො ලොභො අනීවරණසභාවො ආපජ්ජතීති ආහ **"යදි...පෙ.... සියා"**ති. **නොනීවරණො** රූපරාගාරූපරාගප්පකාරො ලොභධම්මො **නීවරණස්ස** අවිජ්ජාදිකස්ස. **ආදි**-සද්දෙන ''නොනීවරණො ධම්මො නීවරණස්ස ච නොනීවරණස්ස ච ධම්මස්ස. නීවරණො ච නොනීවරණො ච ධම්මා නීවරණස්ස ධම්මස්ස. නීවරණො ච නොනීවරණො ච ධම්මා නොනීවරණස්ස ධම්මස්ස. නීවරණො ච නොනීවරණො ච ධම්මා නීවරණස්ස ච නොනීවරණස්ස ච ධම්මස්ස හෙතුපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 3.8.25) ඉමෙ පඤ්හෙ සඞ්ගණ්හාති. **චත්තාරීති වුත්තං** නීවරණපදමූලකානං තිණ්ණං නොනීවරණමූලකස්ස එකස්ස වසෙන. නීවරණනොනීවරණතදුභයමූලකානං පන තිණ්ණං තිණ්ණං වසෙන **නවාති වුත්තං. තස්මා**ති යථාදස්සිතනයාය පාළියා අභාවා නොනීවරණලොභාභාවා.

1219. **තෙනෙවා**ති පුරිමදිට්ඨිආකාරෙනෙව උප්පජ්ජමානෙන. දිට්ඨිගතිකෙහි වුච්චමානානං ''නිච්චං සුභ''න්ති එවමාදිවචනානං, දිට්ඨිරහිතෙහි වුච්චමානානං ගගනකුසුමාදිලොකවොහාරවචනානඤ්ච වත්ථූනි වාචාවත්ථුමත්තානීති ආහ **"වාචා...පෙ.... වා"**ති.

1221. **චිත්තෙන පරලොකෙ ඨිතො**ති යස්මිං ලොකෙ නිබ්බත්තිවසෙන සයං ඨිතො, තතො අඤ්ඤං ලොකං පරලොකොති චිත්තෙන ගහෙත්වා ඨිතො.

1236. **න හි පුරිමෙහී**තිආදිනා පඨමමග්ගාදීහි සමුග්ඝාටිතඅපායගමනීයභාවාදිකා එව රාගාදයො දුතියමග්ගාදීහි පහීයන්තීති දස්සෙති.

1287. උපට්ඨිතෙපි දුග්ගතිනිමිත්තාදිකෙ න තථා තිබ්බො ලොභො උප්පජ්ජති, යථා සුගතිනිමිත්තාදිකෙති ආහ **"බලවනිකන්තිවිරහෙනා"**ති.

1301. එකස්මිං චිත්තුප්පාදෙ උප්පන්නානං විය එකස්මිං සන්තානෙ උප්පන්නානම්පි සහපවත්තිපරියායො අත්ථීති පහානෙකට්ඨෙන රාගරණෙන විචිකිච්ඡුද්ධච්චසහගතමොහස්ස සරණතා වුත්තා. උද්ධච්චවිචිකිච්ඡාහි යො මොහො සහජාතො හවෙ, සොපි රාගෙන සරණො පහානෙකට්ඨභාවතොති . ලොභදොසමොහතදෙකට්ඨකිලෙසතංසම්පයුත්තක්ඛන්ධතංසමුට්ඨානකම්මභෙදතො සබ්බස්සපි අකුසලස්ස සඞ්ගහණවසෙන පවත්තො සරණපදනිද්දෙසො අරණවිභඞ්ගසුත්තෙනපි අඤ්ඤදත්ථු සංසන්දතීති දස්සෙතුං **"අරණවිභඞ්ගසුත්තෙ"**තිආදිමාහ. යං පන අට්ඨකථායං සම්පයොගප්පහානෙකට්ඨභාවදීපනෙන රාගාදීනං සබ්බෙසං වා අකුසලධම්මානං සරණභාවදස්සනං, තං පාළියා යථාදස්සිතධම්මානං අඤ්ඤමඤ්ඤසරණභාවදස්සනපරං, තදඤ්ඤධම්මානං සරණභාවපටිසෙධනපරන්ති **අරණවිභඞ්ග**සුත්තවිරොධොති දට්ඨබ්බං. සුත්තන්තදෙසනාය වා පරියායකථාභාවතො නිප්පරියායතො සරණභාවො විය අරණභාවොපි අකුසලධම්මානංයෙවාති තථාපවත්තාය **අට්ඨකථාය** න කොචි සුත්තවිරොධොති දට්ඨබ්බං.

සුත්තන්තිකදුකනික්ඛෙපකථාවණ්ණනා

1313. **අහං-සද්දෙන හෙතුභූතෙන යො අත්ථොති** එත්ථ අහං-සද්දො අත්ථොති අධිප්පෙතො. අත්ථාවබොධනත්ථො හි සද්දප්පයොගො. අත්ථපරාධීනො කෙවලො අත්ථපදත්ථකො, සො පදත්ථවිපරියෙසකාරිනා පන ඉති-සද්දෙන පරතො පයුත්තෙන සද්දපදත්ථකො ජායති යථා ගාවීති අයමාහාති ගො-සද්දං ආහාති විඤ්ඤායති. තෙන විඤ්ඤත්තිවිකාරසහිතො සද්දො පඤ්ඤත්තීති දස්සෙති. තථා හි ''බුද්ධස්ස භගවතො වොහාරො ලොකියසොතෙ පටිහඤ්ඤතී''තිආදිනා (කථා. 347) පඤ්ඤත්තියා වචනභාවං සාධයති. **අඤ්ඤථා**තිආදිනා පඤ්ඤත්තියා අසද්දසභාවත්තෙ දොසමාහ. **අධිවචනාදිතා සියා,** තථා ච අධිවචනාදීනං අධිවචනපථාදිතො විසෙසො න සියාති දුකොයෙව න සම්භවෙය්‍යාති අධිප්පායො. අට්ඨකථායං පන සකසන්තතිපරියාපන්නෙ රූපාදයො ධම්මෙ සමූහතො සන්තානතො ච එකත්තවසෙන ගහෙත්වා අහන්ති වොහරියමානා උපාදාපඤ්ඤත්ති සඞ්ඛායති වොහරියතීති සඞ්ඛාති අධිප්පෙතා. තථා සෙසෙසු යථාසම්භවං දට්ඨබ්බං. තෙනෙවාහ **"දත්තොති එත්තාවතා සත්තපඤ්ඤත්තිං දස්සෙත්වා අඤ්ඤම්පි උපාදාපඤ්ඤත්තිං දස්සෙතු"**න්තිආදි. **පදත්ථස්සාති** අහං-සද්දාදිපදාභිධෙය්‍යස්ස, පරමත්ථස්ස වා. අධිවචනං සද්දොති අධිප්පායෙන **"වදන්තෙනා"**තිආදි වුත්තං. සො හි අත්තනා ඤාපෙතබ්බමත්ථං සයං ඤාතො එව ඤාපෙතීති අග්ගහිතසම්බන්ධස්ස න සද්දො අත්ථප්පකාසනසමත්ථොති වුත්තං **"පුබ්බෙ ගහිතසඤ්ඤෙනා"**ති. **විසෙසෙන ඤායතීති සමඤ්ඤාති** සං-සද්දස්ස විසෙසත්ථතං ආහ.

කරීයතීති ඉදං ඉමස්සත්ථස්ස අධිවචනන්ති එවං නික්ඛිපීයති. නාමභූතං වචනමෙව තං තං අත්ථං නිද්ධාරෙත්වා සහෙතුකං කත්වා වදති බ්‍යඤ්ජයති වාති ආහ **"නාමම්පිච්චෙව වුත්තං හොතී"**ති. තෙනෙවාහ **"න හි පථවී"**තිආදි. **පථවීසඞ්ඛාතන්ති** පථවී-සද්දාභිධෙය්‍යං.

ආචරියාති අට්ඨකථාය සංවණ්ණනකා ආචරියා, න අට්ඨකථාචරියාති අධිප්පායෙන වදති. **මාතිකායන්ති** මාතිකාවණ්ණනායං. **තෙනාති** මාතිකාවණ්ණනාවචනෙන. **ඉමිස්සා පාළියා අට්ඨකථාය ච** අත්ථදස්සනස්ස එතස්ස යථාවුත්තස්ස ආචරියවාදස්ස විරොධො සියා, තමෙව විරොධං **"න හී"**තිආදිනා විවරති. තත්ථ අධිවචනපථාදිභාවෙන වුත්තානං ධම්මානං පකාසකස්ස සභාවස්ස විඤ්ඤත්තිවිකාරසහිතසද්දස්සෙව වචනමත්තං අධිකාරං කත්වා පවත්තිආදි යුජ්ජති, න අසභාවස්සාති අධිප්පායෙන **"උප්පාදවයකිච්චරහිතස්සා"**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **අනිද්ධාරිතසභාවස්සාති** පරමත්ථතො අනුපලද්ධසභාවස්ස.

දුවිධාති පඤ්ඤාපනපඤ්ඤාපිතබ්බභෙදතො දුවිධා. **යථාවුත්තප්පකාරාති** උප්පාදවයකිච්චරහිතාතිආදිප්පකාරා. **අට්ඨකථායං** පුග්ගලපඤ්ඤත්තිවණ්ණනායං. නනු ච තත්ථ උපනිධාපඤ්ඤත්තිආදයො අපරාපි පඤ්ඤත්තියො වුත්තා, අථ කස්මා **"ඡ පඤ්ඤත්තියොව වුත්තා"**ති වුත්තං? සච්චං වුත්තා, තා පන විජ්ජමානපඤ්ඤත්තිආදීසු ඡසු එව අන්තොගධාති **"අට්ඨකථායං විජ්ජමානපඤ්ඤත්තිආදයො ඡ පඤ්ඤත්තියොව වුත්තා"**ති වුත්තං.

තත්ථ රූපාදි විය අවිජ්ජමානත්තා පඤ්ඤාපිතබ්බත්තා ච අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති, අවිජ්ජමානස්ස ච සත්තරථාදිඅත්ථස්ස පඤ්ඤාපනතො අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්තීති එවං අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්තිවචනෙන යථාවුත්තා දුවිධාපි පඤ්ඤත්ති සඞ්ගහිතාති ආහ **"අවිජ්ජමාන...පෙ.... වුත්තා"**ති. **ඉතරෙහීති** විජ්ජමානපඤ්ඤත්තිආදීහි අවසෙසෙහි පඤ්චහි, රූපවෙදනාදීනං සත්තරථාදීනඤ්ච අත්ථානං පකාරෙහි ඤාපනතො තංතංවාචකො සද්දොයෙව විසයභෙදතො විජ්ජමානපඤ්ඤත්තිආදිභෙදා පඤ්ඤත්ති සඞ්ඛාදීහි දසහි පදෙහි වුත්තාති අයං පුරිමො අත්ථො, සො ච යථාරුතවසෙනෙව පාළියා විඤ්ඤායමානත්තා **"පාළිඅනුගතො උජුකො"**ති ච වුත්තො. **යදි චාති**ආදීසු සත්තාදිකා යථාවුත්තප්පකාරා උපාදාපඤ්ඤත්ති යදි අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති, **සා අත්ථීති න වත්තබ්බා**. අවිජ්ජමානා ච සා පඤ්ඤාපිතබ්බතො පඤ්ඤත්ති චාති තෙසං ආචරියානං ලද්ධීති අධිප්පායො. ඉදානි තස්සා ලද්ධියා වසෙන පඤ්ඤත්තිපථාති වුත්තධම්මානම්පි විජ්ජමානපඤ්ඤත්තිභාවාපත්තිචොදනෙන තත්ථ දොසං දස්සෙති **"යථා වා"**තිආදිනා. **තතොති** යස්මා අවිජ්ජමානත්තා පඤ්ඤාපිතබ්බත්තා ච සත්තරථාදීනං අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්තිභාවො විය විජ්ජමානත්තා පඤ්ඤාපිතබ්බත්තා ච සබ්බෙසං සභාවධම්මානං විජ්ජමානපඤ්ඤත්තිභාවො ආපජ්ජති, තස්මාති අත්ථො.

“අථා”තිආදිනා පඤ්ඤත්තිපථනිද්දෙසතො විසිට්ඨස්ස පඤ්ඤත්තිධම්මනිද්දෙසස්ස සයමෙව කාරණමාසඞ්කති. **“නාපී”**තිආදිනා තස්ස කාරණස්ස අසිද්ධතං දස්සෙති. ‘‘පුරිසොති සඞ්ඛා’’තිආදීසු සඞ්ඛාදයොපි නාමාදීහි අත්ථතො අවිසිට්ඨා වුත්තාති ආහ **“සඞ්ඛාදිසද්දානං සමානත්ථත්තා”**ති. **වචනග්ගහණං** වචනුච්චාරණං. **අඤ්ඤස්සාති** නාමපඤ්ඤත්තිං සන්ධායාහ. **තෙසන්ති** සඞ්කෙතග්ගහණවචනග්ගහණානං. අසමත්ථතා න සම්භවතීති යොජනා. තමෙව අසම්භවං **“යදි හී”**තිආදිනා විවරති. **පඤ්ඤත්තියාති** නාමපඤ්ඤත්තියා. **පඤ්ඤත්තිපඤ්ඤාපනෙති** යාය නාමපඤ්ඤත්තියා උපාදායපඤ්ඤත්ති රූපාදයො ච පඤ්ඤාපීයන්ති, යා ච සොතද්වාරවිඤ්ඤාණසන්තානානන්තරමුප්පන්නෙන ගහිතපුබ්බසඞ්කෙතෙන මනොද්වාරවිඤ්ඤාණසන්තානෙන ගය්හති, සා අයං නාමාති තස්සා පඤ්ඤාපනෙ අසඞ්කරතො ඨපනෙ. අථ වා සොතද්වාරවිඤ්ඤාණසන්තානානන්තරමුප්පන්නෙන මනොද්වාරවිඤ්ඤාණසන්තානෙන පඤ්ඤත්තියා ගාහාපනෙ පරිච්ඡින්දනෙ. **තස්සා අඤ්ඤා පඤ්ඤත්ති වත්තබ්බා සියාති** තස්සා නාමපඤ්ඤත්තියා ඤාපනෙ සඞ්කෙතග්ගහණවචනග්ගහණානං සහකාරීකාරණභූතා අඤ්ඤා නාමපඤ්ඤත්ති අත්ථීති වත්තබ්බා අනුඤ්ඤාතබ්බා සියා. **තතො අත්ථවිජානනමෙව න සියාති** කෙවලානි සඞ්කෙතග්ගහණවචනග්ගහණානි අත්ථපඤ්ඤාපනෙ විය පඤ්ඤත්තිඤාපනෙපි අසමත්ථානි, පඤ්ඤත්ති ච ඤාතායෙව තෙසං සහකාරීකාරණං තංජානනත්ථං පඤ්ඤත්තිඅනන්තරපරිකප්පනෙ ච අනවත්ථානාපත්තීති අත්ථාධිගමස්ස සම්භවො එව න භවෙය්‍ය.

සඞ්කෙතො රූපාදීසු න කිඤ්චි හොති, භූතාදිනිමිත්තං භාවනාවිසෙසඤ්ච උපාදාය වොහරියමානා කසිණාදිපඤ්ඤත්ති විය තං තං සඞ්කෙතිතබ්බං සඞ්කෙතකරණඤ්ච උපාදාය වොහාරමත්තො, තස්ස ච පඤ්ඤාපිකා නාමපඤ්ඤත්තීති යථාවුත්තදොසාපත්තිං දස්සෙන්තො **“නාපි සඞ්කෙතග්ගහණ”**න්ති අවොච. නනු ච අත්ථවිජානනාසම්භවචොදනෙනෙව සඞ්කෙතග්ගහණාභාවොපි දස්සිතොති? සච්චමෙතං, සඞ්කෙතෙ පන ආචරියානං මතිභෙදො විජ්ජති. තත්ථ එකපක්ඛිකො අයං දොසොති දස්සනත්ථං තස්ස විසුං වචනං වුච්චමානා රූපාදයො ධම්මාවචනත්ථා පඤ්ඤාපිතබ්බා ච, තදභිධායකො සද්දො පඤ්ඤත්තීති. එත්තාවතා සබ්බවොහාරො සිජ්ඣතීති අධිප්පායෙන **“වචන…පෙ…. ජනං නත්ථී”**ති ආහ. **පඤ්ඤත්තියා වචනභාවො සිද්ධො** පටිහනනසොතබ්බතාදීපකත්තා තෙසං පාඨානන්ති අධිප්පායො. **ආදි-**සද්දෙන ‘‘අත්ථි කෙචි බුද්ධස්ස භගවතො වොහාරං සුණන්ති, නිරුත්තිපටිසම්භිදා පච්චුප්පන්නාරම්මණා’’ති එවමාදිං සඞ්ගණ්හාති. **තස්මාති** යස්මා ‘‘පඤ්ඤත්තිධම්මා’’ති පදස්ස යථාවුත්තපඤ්ඤත්තියො අත්ථොති එතස්මිං පක්ඛෙ මාතිකාවණ්ණනාය විරොධො, **අට්ඨකථායං** අවුත්තතා, ඉමිස්සා පාළියා අනනුගමො, සබ්බෙ ධම්මා පඤ්ඤත්තීති නිද්දිසිතබ්බතා, පඤ්ඤත්තිපථපදස්ස නවත්තබ්බතා, අනවත්ථානාපත්තිතො අත්ථවිජානනාසම්භවොති අනෙකෙ දොසා, විඤ්ඤත්තිවිකාරසහිතස්ස පන සද්දස්ස පඤ්ඤත්තිභාවෙ යථාවුත්තදොසාභාවො අනෙකෙසං පාඨප්පදෙසානඤ්ච අනුලොමනං, තස්මා. තත්ථ යුත්තං ගහෙතබ්බන්ති අධිප්පායෙනාහ **“පාළි…පෙ…. තබ්බො”**ති.

යදි සත්තාතිආදිනා සද්දස්ස පඤ්ඤත්තිභාවෙ අට්ඨකථාය විරොධමාහ. එවං පඤ්ඤත්තිභාවෙ යදි සද්දස්ස පඤ්ඤත්තිභාවො, තස්ස පරමත්ථතො විජ්ජමානත්තා රූපාදිඅත්ථස්ස ච පඤ්ඤාපනතො විජ්ජමානපඤ්ඤත්තිභාවො එව සියා, න අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්තිභාවො. න හි තෙ සත්තාදයො පඤ්ඤත්තීති. එවඤ්ච අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්තියා අභාවො එව සියා. වුත්තා ච **අට්ඨකථායං** (ප. ප. අට්ඨ. 1 මාතිකාවණ්ණනා) ‘‘අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්තී’’ති. ඉතරො විසයස්ස අවිජ්ජමානත්තා තස්ස අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්තිභාවොති යථාවුත්තවිරොධාභාවං දස්සෙන්තො **“අවිජ්ජමානාන”**න්තිආදිමාහ. ඉදානි සත්තාදිවිසයස්ස කෙනචිපි පරියායෙන අත්ථිතාය අභාවදස්සනෙන තබ්බිසයාය පඤ්ඤත්තියා අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්තිභාවංයෙව වචත්ථපෙති **“අයඤ්ච වාදො”**ති. විජ්ජමානා එව සත්තාදයො රූපාදිසභාවාභාවවසෙන ‘‘අවිජ්ජමානා’’ති වුච්චන්ති, න සබ්බථා අභාවතො. තථා හි තථා තථා පඤ්ඤාපියමානභාවෙන විඤ්ඤායන්තීති යථාවුත්තරූපො වාදො ‘‘රූපං අත්ථීති? හෙවත්ථි හෙව නත්ථීති. සෙවත්ථි සෙව නත්ථීති. න හෙවං වත්තබ්බෙ. සෙවත්ථි සෙව නත්ථීති. ආමන්තා. අත්ථට්ඨො නත්ථට්ඨො’’ති (කථා. 306) එවං පවත්තාය **හෙවත්ථිකථාය**. තත්ථ හි රූපාදයො ධම්මා රූපාදිසභාවෙන අත්ථි, වෙදනාදිසභාවෙන නත්ථි, තස්මා සබ්බමෙවිදං එවං අත්ථි එවං නත්ථීති එවංලද්ධිකෙ සන්ධාය ‘‘රූපං අත්ථී’’ති පුච්ඡා සකවාදිස්ස. ‘‘හෙවත්ථි හෙව නත්ථී’’ති විස්සජ්ජනං පරවාදිස්ස. අථ නං සකවාදී යදි රූපමෙව එවං අත්ථි එවං නත්ථීති ලද්ධි, එවං සන්තෙ සො එව අත්ථි සො එව නත්ථි නාමාති පුච්ඡන්තො ‘‘සෙවත්ථී’’ති ආහ. ඉතරො තෙනෙව සභාවෙන අත්ථිතං, තෙනෙව නත්ථිතං සන්ධාය පටික්ඛිපති. දුතියං පුට්ඨො සකභාවෙන අත්ථිතං, පරභාවෙන නත්ථිතං සන්ධාය පටිජානාති. තතො සකවාදී ‘‘අත්ථට්ඨො නත්ථට්ඨො’’තිආදිනා අත්ථිතා වා නත්ථිතා වා අඤ්ඤමඤ්ඤවිරුද්ධා එකස්මිං ධම්මෙ විනා කාලභෙදෙන අසම්භවත්තාති කිං එකත්තං ආපජ්ජතීති දස්සෙන්තො පරවාදිං නිග්ගණ්හාතීති. **පටිසිද්ධොති** ච ‘‘රූපං ‘රූප’න්ති හෙවත්ථි, රූපං ‘වෙදනා’ති හෙව නත්ථී’’තිආදිනා (කථා. 306) වුත්තාය රූපවෙදනාසඤ්ඤාසඞ්ඛාරවිඤ්ඤාණානං සකභාවෙන අත්ථිතාය පරභාවෙන නත්ථිතාය ච පටිසෙධනෙන සත්තාදීනම්පි තථාභාවො පටිසෙධිතො හොතීති කත්වා වුත්තං.

රූපාදයො න හොන්තීති රූපාදිසභාවා න හොන්ති. **තථා තථාති** සමූහසන්තානාදිවසෙන. **විචිත්තසඤ්ඤා** පරිකප්පවසෙන උප්පජ්ජති. යදි සත්තරථාදිසඤ්ඤාවලම්බිතො වචනත්ථො විජ්ජමානො න හොති, නනු සත්තරථාදිඅභිලාපා අනරියවොහාරා ජායන්තීති ආහ **“න ච තෙ අභිලාපා”**තිආදි. අත්තනො වසෙන කිඤ්චි අහොන්තං පඤ්ඤාපකස්ස වචනස්සෙව වසෙන පඤ්ඤාපිතබ්බත්තා **පඤ්ඤත්තිවොහාරං ලභති. ඉමිනාව අධිප්පායෙනාති**ආදි ‘‘සයං අවිජ්ජමානො’’තිආදිනා වුත්තමෙවත්ථං සන්ධායාහ. **තන්ති** සත්තාදිග්ගහණං. ‘‘බ්‍රහ්මවිහාරචතුක්කං

සත්තපඤ්ඤත්තිං ආරබ්භ පවත්තත්තා නවත්තබ්බාරම්මණං නාම හොතී''තිආදිනා **අට්ඨකථායං** (ධ. ස. අට්ඨ. 1421) තත්ථ තත්ථ **න වත්තබ්බන්ති වුත්තං**. යදි පරිත්තාදිභාවෙන න වත්තබ්බං, කථං අවිජ්ජමානස්ස සත්තාදිකස්ස පච්චයභාවොති ආහ **"ඛන්ධසමූහසන්තාන"**න්තිආදි. තන්ති ඛන්ධසමූහසන්තානං. **තදුපාදානභූතන්ති** පුග්ගලොති ගහණපඤ්ඤත්තීනං කාරණභූතං. යදි පුග්ගලසඤ්ඤාය සෙවමානස්ස කුසලාදිඋප්පත්ති හොති, කථං පුග්ගලදස්සනං මිච්ඡාදස්සනන්ති පටිසිද්ධන්ති ආහ **"යස්මා පනා"**තිආදි. **පථවීධාතු උපලබ්භතීති** පුග්ගලාභාවෙ විපක්ඛවසෙන නිදස්සනමාහ. ඉදඤ්හෙත්ථ අනුමානං. **න රූපාදයො විවෙචෙත්වා පුග්ගලො උපලබ්භති** තෙසං අග්ගහණෙ තථාරූපාය බුද්ධියා අභාවතො සෙවනාදයො වියාති. පුග්ගලො උපලබ්භති සච්ඡිකට්ඨපරමත්ථෙන යො ඡවිඤ්ඤාණවිඤ්ඤෙය්‍යොති සංසරති මුච්චති චාති එවං දිට්ඨියා පරිකප්පිතපුග්ගලොව පටිසෙධිතො, න වොහාරපුග්ගලොති දස්සෙන්තො **"පටිසෙ...පෙ.... දිට්ඨී"**ති ආහ.

ගාථාය පඤ්චසු ඛන්ධෙසු රූපං වෙදනා සඤ්ඤා චෙතනා විඤ්ඤාණන්ති එතෙසු කං නාම ධම්මං සත්තොති ජානාසි නු, එතෙසු එකම්පි සත්තොති ගණ්හිතුං නාරහතීති දස්සෙති. අථ එතෙහි අඤ්ඤො එකො සත්තො අත්ථීති පච්චෙසි. එවම්පි මාර දිට්ඨිගතං නු තෙ. නු-සද්දො දිට්ඨිගතමෙවෙති අවධාරණත්ථො. කස්මා? යස්මා **සුද්ධසඞ්ඛාරපුඤ්ජොයං**. තමෙවත්ථං විවරති **"නයිධ සත්තූපලබ්භතී"**ති. යස්මා පච්චක්ඛතො වා අනුමානතො වා අනුපලද්ධිතො නත්ථි එත්ථ කොචි සත්තො නාමාති අධිප්පායො. යදි සත්තො නත්ථි, කථං සත්තො සංසාරමාපාදීතිආදි නීයතීති. කිමෙත්ථ නෙතබ්බං, සත්තොති වොහාරසත්තො අධිප්පෙතො, යස්මා සත්ත-සද්දො වොහාරෙ පවත්තතීති. දුතියගාථාය සම්බන්ධං දස්සෙන්තො **"සත්තො පනා"**තිආදිමාහ. **අඞ්ගසම්භාරාති** අඞ්ගසම්භාරතො අක්ඛචක්කරථසාදිඅඞ්ගසම්භාරමුපාදායාති අත්ථො. **සත්තොති** වොහාරො.

අවිජ්ජමානස්සාති අච්චන්තං අවිජ්ජමානස්ස සසවිසාණාදිකස්ස. යදි අච්චන්තං අවිජ්ජමානං, කථං තං ගය්හතීති ආහ **"පරිකප්පිත"**න්ති. **ලොකසඤ්ඤාතං** සටාදි. එත්ථ පන යථා අත්තානං ආරබ්භ උප්පජ්ජමානකධම්මානං තංසන්තතිපතිතානඤ්ච කිලෙසූපතාපාභාවෙන අස්සත්ථභාවපච්චයතාය උප්පාදාදිරහිතම්පි නිබ්බානං ''අස්සාසනකරස''න්ති වුච්චති, එවං අත්තානං ආරබ්භ පවත්තනකධම්මවසෙන උප්පාදාදිරහිතාපි පඤ්ඤත්ති පවත්තාති වුත්තා. හෙතුඅත්ථො වා අන්තොනීතොති පවත්තිතා වොහාරිතාති අත්ථො දට්ඨබ්බො. තථා නාමපඤ්ඤත්ති පඤ්ඤපෙතබ්බමත්ථං ගහිතායෙව පඤ්ඤාපෙති, විඤ්ඤත්ති විය අධිප්පායං විඤ්ඤාපෙතීති සා ගහෙතබ්බාභාවතො වුච්චමානත්ථද්වාරෙන වුච්චමානාති වුත්තා. පඤ්ඤාපිතබ්බපඤ්ඤත්තියා පන වුච්චමානභාවෙ වත්තබ්බමෙව නත්ථි. තථා පකාරතො ඤාපනභාවෙන ඤාපෙතබ්බඤාපනන්ති කත්වා ගහෙතබ්බත්තායෙව ච තස්සා අනිද්ධාරිතසභාවතා පටික්ඛිත්තා දට්ඨබ්බා. න හි සභාවධම්මානං කක්ඛළඵුසනාදි සරූපතො සද්දෙන වචනීයභාවං භජති, අපිච ඛො නෙසං කාලදෙසාදිභෙදභින්නානං විනිවත්තඅඤ්ඤජාතියකො සජාතියසාධාරණො පුබ්බසඞ්කෙතානුරූපං අජ්ඣාරොපසිද්ධො සාමඤ්ඤාකාරො වචනීයො. තත්ථාපි න විනා කෙනචි පවත්තිනිමිත්තෙන සද්දො පවත්තතීති තස්ස පවත්තිනිමිත්තභූතො ලොකසඞ්කෙතසිද්ධො තංතංවචනත්ථනියතො සාමඤ්ඤාකාරවිසෙසො නාම පඤ්ඤත්තීති පුබ්බාචරියා. සො හි තස්මිං තස්මිං අත්ථෙ සද්දං නාමෙති, තස්ස තස්ස වා අත්ථස්ස නාමසඤ්ඤං කරොතීති නාමං, පකාරෙහි ඤාපනතො පඤ්ඤත්ති චාති.

කස්ස පන සො ආකාරවිසෙසොති? පඤ්ඤාපෙතබ්බත්ථස්සාති වෙදිතබ්බං. අනෙකාකාරා හි අත්ථාති. එවඤ්ච කත්වා තස්සා පඤ්ඤත්තියා ගහෙතබ්බතාවචනඤ්ච සමත්ථිතං භවති, අවස්සඤ්ච එතමෙවං සම්පටිච්ඡිතබ්බං. අඤ්ඤථා වචනවචනීයභෙදානං සඞ්කරො සියා, සබ්බොපි අත්ථො සබ්බස්ස සද්දස්ස වචනීයො, සබ්බො ච සද්දො සබ්බස්ස අත්ථස්ස වාචකොති න චෙත්ථ සඞ්කෙතග්ගහණෙනෙව තෙසං පවත්තාති සක්කා වත්තුං වචත්ථීතෙසු එව තෙසු සඞ්කෙතග්ගහණස්ස පවත්තිතො.

අපරෙ පන ''යථා ධූමතො අග්ගිඅනුමානෙ න කෙවලෙන ධූමෙනෙව අග්ගි විඤ්ඤායති, ධූමස්ස පන අග්ගිනා අවිනාභාවසඞ්ඛාතො සම්බන්ධො විඤ්ඤායමානො ධූමෙන අග්ගි විඤ්ඤායති, එවං සද්දෙන අත්ථවිජානනෙ න කෙවලෙන සද්දෙන තදත්ථො විඤ්ඤායති. තංතංසද්දස්ස පන තෙන තෙන අත්ථෙන අවිනාභාවසඞ්ඛාතො සම්බන්ධො විඤ්ඤායමානො තෙන තෙන සද්දෙන අත්ථං ඤාපෙතීති වෙදිතබ්බං. අඤ්ඤථා අග්ගහිතසම්බන්ධෙනපි සද්දසවනමත්තෙන තදත්ථො විඤ්ඤායෙය්‍යාති. යො යමෙත්ථ යථාවුත්තරූපො සම්බන්ධො, සො තස්ස තස්ස අත්ථස්ස සඤ්ඤාපනභාවෙන නාමන්ති පරමත්ථතො අභාවා ලොකසඞ්කෙතවසෙන ලොකසඞ්කෙතොති වා සිද්ධො ඤාතොති ලොකසඞ්කෙතසිද්ධොති, සද්දෙන පකාසියමානානං අත්ථප්පකාරානං අධිගමහෙතුතාය පකාරතො ඤාපනතො පඤ්ඤත්තීති ච වුත්තො''ති වණ්ණයන්ති.

සඞ්ඛතාසඞ්ඛතවිනිමුත්තස්සපි ඤෙය්‍යවිසෙසස්ස අභාවෙ සටාදිසද්දාභිධෙය්‍යා විය පථවීඵස්සාදිසද්දවචනීයොපි න ලබ්භතියෙවාති සබ්බවොහාරලොපො සියා. යස්මා ච රූපාරූපධම්මා පබන්ධසඞ්ඛාතතංතංවිසෙසාකාරවසෙනෙව පවත්තන්ති, න කෙවලා, තස්මා තෙසං තෙ සණ්ඨානසමූහඅවත්ථාවිසෙසාකාරා යදිපි පරමත්ථතො කිඤ්චි න හොන්ති, පරමත්ථතො පන විජ්ජමානානං රූපාදීනං උපාදානානං වසෙන විජ්ජමානභාවං ලභිත්වා තංතංගහණානුරූපං තංතංඅභිලාපාධිකරණං භවති. උපාදායපඤ්ඤත්ති හි උපාදානතො යථා අඤ්ඤා අනඤ්ඤාති ච න වත්තබ්බා, එවං සබ්බථා අත්ථී නත්ථීති ච න වත්තබ්බා. තයොපි හි එතෙ සන්තායෙවාති එවං තාව මාතිකාවණ්ණනාය න කොචි විරොධො. සඞ්ඛායති සංකථීයතීති සඞ්ඛාති අයමත්ථො කථෙතබ්බභාවෙන වචනත්ථෙයෙව නිරුළ්හො, න වචනස්මින්ති වචනපක්ඛස්ස උජුකතා සම්භවති. වචනපක්ඛොයෙව පාළිඅනුගතො, න පරම්පරාගතො යථාවුත්තො

අත්ථොති කුතො පනෙතං ලබ්භා. න හි අනීතො අත්ථො පාළිඅනනුගතො, නාපි සබ්බා පාළිනීතත්ථා එවාති යථාවුත්තා දුවිධා පඤ්ඤත්තියො අට්ඨකථායං ඡහි පඤ්ඤත්තීහි යථාසම්භවං වුත්තායෙවාති සිද්ධමෙතං අත්ථීති න වත්තබ්බාති.

යදි පරමත්ථතො අත්ථිතාපටිසෙධො, ඉට්ඨමෙතං. අථ වොහාරතො, සත්තරථඝටාදීහි සත්තරථාදිවචනප්පයොගොයෙව න සම්භවෙය්‍යාති. න හි වචනීයරහිතො වචනප්පයොගො අත්ථීති. පරමත්ථධම්මානං අසභාවධම්මභූතාය පඤ්ඤත්තියා විභාගදස්සනත්ථා අධිවචනාදිදුකත්තයදෙසනාති න පරමත්ථධම්මානං රූපාදීනං පඤ්ඤත්තිභාවාපත්තීති. න ච පඤ්ඤත්තිපථපඤ්ඤත්තිධම්මනිද්දෙසානං අවිසෙසවචනං යුත්තං, සද්දස්සෙව පන පඤ්ඤත්තිභාවෙ සියා කාචි තෙසං විසෙසමත්තා. පඤ්ඤාපිතබ්බස්ස අපරමත්ථසභාවස්සෙව පඤ්ඤත්තිභාවො අධිප්පෙතොති න සබ්බො පඤ්ඤත්තිපථො පඤ්ඤත්තිසද්දෙන වුත්තො, පඤ්ඤත්ති ච පඤ්ඤාපෙතබ්බභාවෙන වුත්තාති පඤ්ඤත්තිපථපදං වත්තබ්බමෙව. එවඤ්චෙතං ඉච්ඡිතබ්බං. ඉතරථා සද්දස්ස ච පඤ්ඤාපිතබ්බතාය පඤ්ඤත්තිපථභාවොති පඤ්ඤත්තිපදං න වත්තබ්බං සියාති ච සක්කා වත්තුං, නික්ඛෙපකණ්ඩෙ විභත්තායෙව පඤ්ඤත්ති ''පුරිසො මාගණ්ඩියො''ති එත්ථාපි දස්සිතාති න න සක්කා වත්තුං. තථාපි හි යථාවුත්තඋපාදායපඤ්ඤත්තිනාමපඤ්ඤත්තීනං සභාවසම්භවතොති සඞ්ඛාදිසද්දානං සමානත්ථතාපි තෙසං මතිමත්තමෙව, විඤ්ඤත්ති විය අධිප්පායං විඤ්ඤාපෙන්තා සයං ඤාතායෙව නාමපඤ්ඤත්ති පඤ්ඤාපෙතබ්බමත්ථං පඤ්ඤාපෙති ගහිතසරූපතාය පදීපො විය රූපගතවිධංසනෙති න පඤ්ඤත්තිඅන්තරපරිකප්පනෙන පයොජනං අත්ථි පඤ්ඤාපෙතබ්බත්ථපඤ්ඤාපනෙ, නාමපඤ්ඤත්තිපඤ්ඤාපනෙ පන උපාදානභෙදභින්නා උපාදායපඤ්ඤත්ති විය තංතංවචනවචනත්ථභෙදභින්නා නාමපඤ්ඤත්තීති අඤ්ඤා පඤ්ඤත්ති ඉච්ඡිතා එව. න ච අනවත්ථානදොසො තංතංවචනස්ස තදත්ථවිභාවනෙ සහකාරීකාරණභාවෙන පටිනියතසරූපත්තා. එතෙන සඞ්කෙතග්ගහණාභාවොපි පටිසිද්ධො දට්ඨබ්බො, තථා නාමපඤ්ඤත්තියා පයොජනාභාවො. දස්සිතප්පයොජනා හි සා පුබ්බෙති.

''වොහාරො ලොකියසොතෙ පටිහඤ්ඤතී''තිආදීසු සොතබ්බස්ස සද්දස්ස වසෙන තබ්බිසයභූතා වොහාරාදයො පටිහනනසොතබ්බතාපරියායෙන වුත්තාති දට්ඨබ්බා. සද්දොයෙව වා තත්ථ වොහාරාදිසභාවරිතාය තථා වුත්තො. න හි සක්කා සබ්බත්ථ එකරසා දෙසනා පවත්තීති වත්තුං. තථා හි කත්ථචි සුඛා දුක්ඛා, සුඛාපි වෙදනා දුක්ඛාති වුච්චන්ති, දුක්ඛා සුඛා, දුක්ඛාපි සුඛාති, එවං යථාවුත්තා දුවිධාපි පඤ්ඤත්ති අධිවචනාදිපාඨස්ස අත්ථභාවෙන අට්ඨකථායං වුත්තායෙවාති. අයං සඞ්ඛතාසඞ්ඛතවිනිමුත්තං ඤෙය්‍යවිසෙසං ඉච්ඡන්තානං වසෙන විනිච්ඡයො.

1316. සතිපි පරෙසං සාමඤ්ඤාදිනාමකාරකානං නාමකරණභාවෙ පරානපෙක්ඛතාය තතො අතිවිය යුත්තො ඉධ නාමකරණසභාවො උක්කංසපරිච්ඡෙදෙන නාමකරණත්ථොති අධිප්පෙතොති දස්සෙතුං **''අඤ්ඤං අනපෙක්ඛිත්වා''**තිආදිමාහ. **නාමකරණසභාවතා න හොති** අසභාවිකතාය කදාචිදෙව පවත්තිතො වාති අධිප්පායො. **සභාවසිද්ධත්තාති** වෙදනාදීනං වෙදනාදිනාමකරණධම්මතං ආහ. යදි වෙදනාදීනං කෙනචි අකතං සකනාමං ආදායයෙව පවත්තනතො ඔපපාතිකනාමානං නාමකරණට්ඨෙන නාමභාවො, එවං සති පථවීආදීනම්පි නාමභාවො ආපජ්ජති, අඤ්ඤථා පථවීආදිනිදස්සනමෙව න සියාති අනුයොගං මනසි කත්වා ආහ **''පථවීආදිනිදස්සනෙනා''**තිආදි. එකදෙසසාමඤ්ඤෙන හි යථාධිප්පෙතෙන උපමා හොති, න සබ්බසාමඤ්ඤෙනාති. එවම්පි යදි සභාවසිද්ධනාමත්තා වෙදනාදයො නාමං, පථවීආදීනම්පි අනිවත්තනීයො නාමභාවොති ආහ **''නිරුළ්හත්තා''**තිආදි. තෙන යංනිමිත්තං වෙදනාදීසු නාමසද්දප්පවත්ති, සතිපි තදඤ්ඤෙසං තංනිමිත්තයොගෙ ගො-සද්දො විය කුක්කුටාදිසත්තපිණ්ඩෙ නිරුළ්හතො වෙදනාදීසු නාම-සද්දො පවත්තොති දස්සෙති. තථා හි අනෙකෙසු සුත්තපදෙසෙසු තෙසංයෙව නාමවොහාරො දිස්සති. **නාමතානාපත්ති වුත්තා** කෙසකුම්භාදිනාමන්තරාපජ්ජනතො. එතමෙවත්ථං නිදස්සනභාවෙන **''න හී''**තිආදිනා විවරති. යදිපි සමූහාදිඝනවිනිබ්භොගාභාවතො වෙදනාදිඅරූපධම්මෙසුපි පිණ්ඩාකාරෙන ගහණං පවත්තති, තං පන යෙභුය්‍යෙන අත්ථාතිපරිකප්පමුඛෙන එකධම්මවසෙනෙව, න සමූහවසෙනාති වුත්තං **''අඤ්ඤෙන... පෙ.... නත්ථී''**ති.

පකාසකපකාසිතබ්බභාවො විසයිවිසයභාවො එව. **අධිවචනසම්ඵස්සො** මනොසම්ඵස්සො. සො නාමමන්තරෙන ගහෙතුං අසක්කුණෙය්‍යතාය පාකටොති නිදස්සනභාවෙන වුත්තො. ''අධිවචනසම්ඵස්සො විය''ති වචනෙන මනොසම්ඵස්සතප්පකාරානමෙව නාමභාවො සියා, න පටිඝසම්ඵස්සතප්පකාරානන්ති ආසඞ්කාය නිවත්තනත්ථං **''පටිඝසම්ඵස්සොපී''**තිආදිමාහ. තත්ථ පඤ්චවිඤ්ඤාණසහගතො ඵස්සො පටිඝසම්ඵස්සො. **පි**-සද්දො සම්භාවනෙ. ඉදං වුත්තං හොති – විසයීවිසයසඞ්ඝට්ටනසමුප්පත්තියා අඤ්ඤඵස්සතො ඔළාරිකොපි පටිඝසම්ඵස්සො න රූපධම්මා විය විභූතාකාරො, තතො නාමායත්තගහණියභාවො නාමස්සෙවාති. **අරූපතාය වා**තිආදිනා සාමඤ්ඤතො විසෙසතො ච පටිඝසම්ඵස්සස්ස උපචාරවසෙන නාමභාවමාහ. **පච්ඡිමපුරිමානන්ති** ''නාමඤ්ච රූපඤ්චා''ති ඉමං අනුපුබ්බිං සන්ධාය වුත්තං. **සතිපි රූපස්සාති**ආදිනා නාමවොහාරහෙතුං අනඤ්ඤසාධාරණං නිබ්බානස්ස අධිපතිපච්චයභාවං එව විභාවෙති, යතො අරියානං අඤ්ඤවිසයවිනිස්සටං නින්නපොණපබ්භාරභාවෙන අසඞ්ඛතධාතුයං එව චිත්තං පවත්තතීති.

1318. වට්ටස්මිං ආදීනවපටිච්ඡාදනතො තදස්සාදනාභිනන්දනතො ච වට්ටස්ස මූලං පධානකාරණන්ති වට්ටමූලං.

1320. **එකෙකස්මිං** රූපාදිකෙ යථාභිනිවිට්ඨෙ වත්ථුස්මිං අහංමානාධාරනිමිත්තතං කුසලාකුසලතබ්බිපාකලොකාධාරතඤ්ච සමාරොපෙත්වා **පවත්තග්ගහණවිසෙසො**. යා කාචි දිට්ඨි නිවිසමානා ධම්මසභාවං අතිච්චපරාමසනාකාරෙනෙව නිවිසතීති වුත්තං **''පරාමසන්තීති අත්ථො''**ති.

1332. චෙතනාප්පධානො සඞ්ඛාරක්ඛන්ධොති කත්වා **“යාය චෙතනායා”**තිආදි වුත්තං.

1333. **දුන්නාමං** ගාරය්හනාමං. **අනුපසඞ්කමන්තස්සා**තිආදිනා සෙවනභජනානං විසෙසමාහ.

1336. ආපත්තිආපත්තිවුට්ඨානපරිච්ඡෙදජානනුපායදස්සනං සහ වත්ථුනා සහ කම්මවාචායාදිවචනන්ති ඉමමත්ථං දස්සෙන්තො **“වත්ථුවීතික්කමතො”**තිආදිමාහ. ‘‘ආපත්තිකුසලතා ආපත්තිවුට්ඨානකුසලතා’’ති (ධ. ස. දුකමාතිකා 119) හි වුත්තන්ති. කාරණජානනෙන ඵලං සුට්ඨු ඤාතං හොතීති තං දස්සෙතුං **“ආපත්තියා වා”**තිආදිමාහ.

1342. **තස්සා**ති මනසිකාරකුසලතාය.

1344. **අනුප්පජ්ජමානානෙව** අනුප්පජ්ජන්තානෙව.

1348. **අකරණෙන** අනාදරවසෙනාති අධිප්පායො.

1350. **ඓග්ගුරුක්ඛස්ස** සිග්ගුආදිකස්ස.

1352. **චක්ඛුන්ද්‌රියාසංවරස්සා**ති චක්ඛුන්ද්‌රියාසංවරණස්ස. **අසංවුතචක්ඛුන්ද්‌රියස්සෙව හෙතූ**ති චක්ඛුද්වාරිකස්ස අභිජ්ඣාදිඅන්වාස්සවනස්ස තංද්වාරිකවිඤ්ඤාණස්ස විය චක්ඛුන්ද්‌රියං පධානකාරණං. සති හි අසංවුතත්තෙ චක්ඛුන්ද්‌රියස්ස තෙ තෙ අන්වාස්සවන්තීති අසංවරියමානචක්ඛුන්ද්‌රියහෙතුකො සො අසංවරො තථාවුත්තොති අට්ඨකථාය අධිප්පායං දස්සෙති. ඉදානි යථාවුත්තෙ අධිප්පායෙ ඨත්වා **“යත්වාධිකරණන්ති හී”**තිආදිනා පාළියා යොජනං දස්සෙති. **කස්ස චා**ති පකාරං පුච්ඡති, කථංවිධස්ස කථංසණ්ඨිතස්සාති අත්ථො. න හි සරූපෙ වුත්තෙ පුන සරූපපුච්ඡාය පයොජනං අත්ථි. **අන්වාස්සවන්ති** අභිජ්ඣාදයො. **තදුපලක්ඛිත**න්ති අන්වාස්සවූපලක්ඛිතං චක්ඛුන්ද්‌රියං අසංවුතන්ති යොජනා.

යථාසම්භවන්ති දුස්සීල්‍යාසංවරො මනොද්වාරවසෙන, සෙසාසංවරො ඡද්වාරවසෙන යොජෙතබ්බො. මුට්ඨස්සච්චාදීනං සතිපටිපක්ඛාකුසලධම්මාදිභාවතො සියා පඤ්චද්වාරෙ උප්පත්ති, න ත්වෙව කායිකවාචසිකවීතික්කමභූතස්ස දුස්සීල්‍යස්ස තත්ථ උප්පත්ති පඤ්චද්වාරිකජවනානං අවිඤ්ඤත්තිජනකත්තාති තමෙව යථාසම්භවං **“න හි පඤ්චද්වාරෙ”**තිආදිනා විවරති.

යථා කින්ති යෙන පකාරෙන ජවනෙ උප්පජ්ජමානො අසංවරො ‘‘චක්ඛුන්ද්‌රියෙ අසංවරො’’ති වුච්චති , තං නිදස්සනං කින්ති අත්ථො. තත්ථායං පවත්තික්කමො – පඤ්චද්වාරෙ රූපාදිආරම්මණෙ ආපාථගතෙ නියමිතාදිවසෙන කුසලාකුසලජවනෙ උප්පජ්ජිත්වා භවඞ්ගං ඔතිණ්ණෙ මනොද්වාරිකජවනං තංයෙවාරම්මණං කත්වා භවඞ්ගං ඔතරති, පුන තස්මිංයෙව ද්වාරෙ ‘‘ඉත්ථීපුරිසො’’තිආදිනා වවත්ථපෙත්වා ජවනං භවඞ්ගං ඔතරති. පුන වාරෙ පසාදරජ්ජනාදිවසෙන ජවනං ජවති. පුන යදි තං ආරම්මණං ආපාථං ආගච්ඡති, තංසදිසමෙව පඤ්චද්වාරාදීසු ජවනං තදා උප්පජ්ජමානකං සන්ධාය ‘‘එවමෙව ජවනෙ දුස්සීල්‍යාදීසු උප්පන්නෙසු තස්මිං අසංවරෙ සති ද්වාරම්පි අගුත්ත’’න්තිආදි වුත්තං. අයං පන උක්කට්ඨනයො පරිචිතාරම්මණං සන්ධාය වුත්තො, අපරිචිතෙ අන්තරන්තරා පඤ්චද්වාරෙ උප්පජ්ජිත්වා තදනුරූපං මනොද්වාරෙපි උප්පජ්ජතීති. ද්වාරභවඞ්ගාදීනං ජවනෙන සම්බන්ධො එකසන්තතිපරියාපන්නතො දට්ඨබ්බො.

සති ද්වාරභවඞ්ගාදිකෙති පච්චයභාවෙන පුරිමනිප්ඵන්නං ජවනකාලෙ අසන්තම්පි භවඞ්ගාදි චක්ඛාදි විය ඵලනිප්ඵත්තියා සන්තඤ්ඤෙව නාමාති වුත්තං. න හි ධරමානංයෙව සන්තන්ති වුච්චතීති. **බාහිරං විය කත්වා**ති පරමත්ථතො ජවනස්ස බාහිරභාවෙ ඉතරස්ස ච අබ්භන්තරභාවෙ අසතිපි ‘‘පභස්සරමිදං , භික්ඛවෙ, චිත්තං, තඤ්ච ඛො ආගන්තුකෙහි උපක්කිලෙසෙහි උපක්කිලිට්ඨ’’න්තිආදිවචනතො (අ. නි. 1.49) ආගන්තුකභූතස්ස කදාචි කදාචි උප්පජ්ජමානස්ස ජවනස්ස බාහිරභාවො තබ්බිධුරසභාවස්ස ඉතරස්ස අබ්භන්තරභාවො පරියායතො වුත්තොති දස්සෙති. **අසංවරහෙතුභාවාපත්තිතො**ති ද්වාරාදීනං අසංවරහෙතුභාවාපජ්ජනස්ස පාකටභාවං සන්ධායාහ. උප්පන්නෙ හි අසංවරෙ ද්වාරාදීනං තස්ස හෙතුභාවො පඤ්ඤායතීති. **ද්වාරභවඞ්ගාදිමූසන**න්ති ද්වාරභවඞ්ගාදීසු මූසනං. යස්මිඤ්හි ද්වාරෙ අසංවරො උප්පජ්ජති, සො තත්ථ ද්වාරාදීනං සංවරූපනිස්සයභාවං උපච්ඡින්දන්තොයෙව පවත්තතීති. තෙනෙවාහ **“කුසලභණ්ඩවිනාසන”**න්ති.

එත්ථ ච ‘‘චක්ඛුනා රූපං දිස්වා’’තිආදිපාළියං සංවරො, සංවරිතබ්බං, සංවරණූපායො, යතො ච සො සංවරො, යත්ථ ච සො සංවරොති ඉමං පභෙදං දස්සෙත්වා යොජෙතබ්බා. කථං? ‘‘රක්ඛති…පෙ…. සංවරං ආපජ්ජතී’’ති එතෙන **සංවරො** වුත්තො. සතිං පච්චුට්ඨපෙතීති අයඤ්හෙත්ථ අත්ථොති. චක්ඛාදි **සංවරිතබ්බං**. න නිමිත්තග්ගාහී හොති නානුබ්‍යඤ්ජනග්ගාහීති **සංවරණූපායො**. ‘‘යත්වාධිකරණ’’න්තිආදිනා **සංවරණාවධි**. රූපාදයො **සංවරවිසයොති**. කිඤ්ච පටිසඞ්ඛාභාවනාබලසඞ්ගහිතභාවෙන දුවිධොපි ඉන්ද්‌රියසංවරො? තත්ථ පුරිමෙන විසයෙසු ආදීනවදස්සනං, ඉතරෙන ආදීනවප්පහානං. තථා පුරිමෙන පරියුට්ඨානප්පහානං, ඉතරෙන අනුසයප්පහානං . තථා පුරිමො ලොකියමග්ගසඞ්ගහිතො, දුතියො ලොකුත්තරමග්ගසඞ්ගහිතොති අයම්පි විසෙසො වෙදිතබ්බො.

1353. දවත්ථාදිඅභිලාසොති දවො එව අත්ථො පයොජනන්ති දවත්ථො, සො ආදි යෙසං තෙ දවත්ථාදයො. තෙසු, තෙසං වා අභිලාසො, දවො වා අත්ථො එතස්සාති දවත්ථො, තදාදිකො දවත්ථාදි, කො පන සොති ආහ **"අභිලාසො"**ති. **ආහාරපරිභොගෙ අසන්තුස්සනාති** ආහාරපරිභොගෙ අතිත්ති. බහුනො උළාරස්ස ච පත්ථනාවසෙන පවත්තා භියොභකම්‍යතා අසන්තුස්සනාති එවමෙත්ථ අත්ථො යුජ්ජති.

1355. මජ්ජනාකාරෙන පවත්ති මානස්සෙවාති කත්වා **"මානොව මානමදො"**ති වුත්තං. තථා හි ජාතිමදාදයො "මානො මඤ්ඤනා"තිආදිනා මානභාවෙනෙව විභත්තාති. **බුදා** නාම කම්මජතෙජො. තං පන අභුත්තෙ භුත්තෙ ච උප්පජ්ජතීති යං තත්ථ ආමාසයසඞ්ඛාතස්ස සරීරදෙසස්ස පීළනතො විහිංසාසද්දවචනීයං, තදෙව දස්සෙතබ්බං, ඉතරඤ්ච නිවත්තෙතබ්බන්ති අභුත්තපච්චයා උප්පජ්ජනකත්තෙන බුදා විසෙසිතාති ආහ **"බුදාය විසෙසන"**න්ති. යෙ පන "කම්මජතෙජපච්චයා දුක්ඛා වෙදනා බුදා"ති වදන්ති, තෙසං අභුත්තපච්චයා උප්පජ්ජනකාති විසෙසනමෙව න යුජ්ජති. සතිපි තස්මිං භුතත්ථකථනෙ විහිංසූපරතිපුරාණවෙදනාපටිහනනානං විසෙසාභාවො ආපජ්ජතීති පුරිමොයෙවෙත්ථ අත්ථො. **එතාසං කො විසෙසොති** අභුත්තපච්චයා උප්පජ්ජනකවෙදනා, භුත්තපච්චයා න උප්පජ්ජනකවෙදනාති ද්වෙපි චෙතා වෙදනා යාවතා අනාගතායෙවාති අධිප්පායො. සතිපි අනාගතත්තෙ පුරිමා උප්පන්නසදිසී, ඉතරා පන අතංසදිසී අච්චන්තං අනුප්පන්නාවාති අයමෙත්ථ විසෙසො. තෙනෙව **"යථාපවත්තා"**ති පුරිමායං වුත්තං, ඉතරත්ථ ච **"අප්පවත්තා"**ති. අථ වා අභුත්තපච්චයා උප්පජ්ජනකවෙදනා පුබ්බෙ කතකම්මස්ස විපාකත්තා **පුරාණවෙදනා** නාම. අප්පච්චවෙක්ඛණාදිඅයුත්තපරිභොගපච්චයා පච්චවෙක්ඛණාදියුත්තපරිභොගතො ආයතිං න උප්පජ්ජිස්සතීති භුත්තපච්චයා න උප්පජ්ජනකවෙදනා **නවවෙදනා** නාම. **විහිංසානිමිත්තතා** විහිංසානිබ්බත්තතා.

යාපෙන්ති එතෙනාති යාපනාති වුත්තස්ස සරීරයාපනකාරණස්ස ජීවිතින්ද්‍රියස්සපියාපනකාරණන්ති ඉමස්ස විසෙසස්සදස්සනත්ථං "ජීවිතින්ද්‍රියයාපනත්ථායා"ති වත්වා න කෙවලං ජීවිතින්ද්‍රියස්සෙව යාපනකාරණමාහාරො, අථ ඛො ඨානාදිපවත්තිආකාරවිසෙසයුත්තස්ස සකලසරීරස්සපි යාපනකාරණන්ති තංදීපනත්ථං යාත්‍රාති වචනන්ති යාපනා මෙ භවිස්සතීති අවිසෙසෙන වුත්තන්ති දස්සෙන්තො **"චතුන්නං ඉරියාපථානං අවිච්ඡෙදසඞ්ඛාතා යාපනා යාත්‍රා"**ති ආහ. අට්ඨානයොජනඅපරිභොගදුප්පරිභොගාදිවසෙන සද්ධාදෙය්‍යස්ස විනාසනං **සද්ධාදෙය්‍යවිනිපාතනං. යෙනාති** ගණභොජනලක්ඛණප්පත්තස්ස ථූපිකතාදිකස්ස වා පටිග්ගහණෙන. සාවජ්ජං සනින්දං පරිභොගං කරොතීති වා අත්ථො.

ඉරියා...පෙ.... වුත්තන්ති සුඛං පවත්තමානෙහි ඉරියාපථෙහි තෙසං තථාපවත්තියා කාරණන්ති ගහිතත්තා විදිතත්තා යථාවුත්තභුඤ්ජනපිවනානි පුබ්බකාලකිරියාභාවෙන වුච්චමානානි ඉරියාපථකත්තුකානි විය වුත්තානීති අත්ථො. යථා හි "පඤ්ඤාය චස්ස දිස්වා ආසවා පරික්ඛීණා හොන්තී"ති (ම. නි. 1.271; 2.182) දස්සනස්ස ඛයහෙතුතා, "සතං පිවිත්වා බලං භවති, සීහං දිස්වා භයං භවතී"ති ච පානදස්සනානං බලභයහෙතුතා වුච්චති, එවං භුඤ්ජනපිවනානං ඉරියාපථසුඛප්පවත්තිහෙතුභාවො වුත්තොති එවමෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො. සුලභානවජ්ජභාවො විය අප්පභාවොපි පච්චයානං පරමසල්ලෙඛවුත්තීනං සුඛවිහාරාය පරියත්තොති චීවරසෙනාසනානං අප්පභාවුක්කංසානුජානනවසෙන පවත්තාහි අනන්තරගාථාහි ඉධාපි ධම්මසෙනාපතිනා සුඛවිහාරාය පරියත්තො අප්පභාවුක්කංසො අනුඤ්ඤාතොති විඤ්ඤායතීති **"පුනපී"**තිආදිනා "භුත්වානා"ති පාඨං සමත්ථයති.

1368. **සතිආදිධම්මාති** සතිපඤ්ඤාසමාධිවීරියසම්මාවාචාදිධම්මා, යෙ ඡහි දුකෙහි පරිග්ගහිතා.

1373. **පටිවිජ්ඣිතබ්බෙහි පටිවෙධො වුත්තො.** විසයෙනපි හි විසයී වුච්චති සහචරභාවතො. යථා –

> "උප්පාදෙත්වාන සංවෙගං, දුක්ඛෙනස්ස ච හෙතුනා;
> වඩ්ඪයිත්වා සම්මසිත්වා, මුත්තියා මග්ගමබ්‍රවී"ති

"සච්චපරියොසානෙ"ති ච.

යථා දුක්ඛාදීනං පරිඤ්ඤාදිවසෙන පවත්තමානං පටිවෙධඤාණං අසම්මොහතො තෙ අවිලොමෙත්වා අවිරොධෙත්වා පවත්තතී නාම, එවං තදුපනිස්සයභාවං විපස්සනාඤාණම්පි යථාබලං තෙ අවිලොමෙත්වා පවත්තතීති **චතුන්නං සච්චානං අනුලොමන්ති වුත්තන්ති** දුතියො අත්ථවිකප්පො වුත්තො. එත්ථ ච "චතුන්නං සච්චාන"න්ති පදං විනා උපචාරෙන වුත්තං, පුරිමස්මිං උපචාරෙනාති දට්ඨබ්බං. සම්මාදිට්ඨිප්පධානත්තා වා සෙසමග්ගඞ්ගානං මග්ගසච්චෙකදෙසස්ස පටිවෙධස්ස අනුලොමං සමුදායානුලොමං වුත්තං, චතුසච්චෙකදෙසස්ස මග්ගස්ස වා.

1380. **ඛයසමයෙති** ඛයසමූහෙ. "කිලෙසානං ඛයවසෙන පවත්තධම්මපුඤ්ජෙ"ති ච වදන්ති.

1381. අපරිබන්ධභාවෙන නිරාසඞ්කා, ආරම්මණෙ අභිරතිභාවෙන ච පවත්ති අධිමුච්චනට්ඨොති ආහ **"අනි...පෙ. ... ත්තනට්ඨෙනා"**ති.

1382. අරියමග්ගප්පවත්තියා උත්තරකාලං පවත්තමානං ඵලඤාණං තංතංමග්ගවජ්ඣකිලෙසානං ඛයපරියොසානෙ පවත්තත්තා ‘‘ඛීණන්තෙ ඤාණ’’න්ති වුත්තං. යස්මා පන තං මග්ගානන්තරං උප්පජ්ජති, තස්මා මග්ගෙන ඨානසො ඛීණෙසු කිලෙසෙසු තෙසං ඛීණභාවානන්තරං පවත්තමානං ඛීණභාවානං පඨමකාලෙ පවත්තන්තිපි වුච්චතීති දුතියො විකප්පො වුත්තො.

දුකනික්ඛෙපකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නික්ඛෙපකණ්ඩවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. අට්ඨකථාකණ්ඩං

තිකඅත්ථුද්ධාරවණ්ණනා

1384. **නයගමනන්ති** නීයති, නෙති, නීයන්ති වා එතෙනාති නයො, ගම්මති එතෙනාති ගමනං, නයොව, නයස්ස වා ගමනං නයගමනං. ගති එව වා ගමනං. පඨමෙන **ආදි**-සද්දෙන අභිධම්මභාජනීයාදිසඞ්ගහාසඞ්ගහාදිඑකකාදිසුද්ධිකසච්ඡි කට්ඨාදිමූලමූලාදිකා පඤ්චපකරණිකා නයගති සඞ්ගය්හති. **අනුලොමාදීති** පන පච්චනීයඅනුලොමපච්චනීයපච්චනීයානුලොමපකාරා එකමූලාදිප්පකාරා ච. **එත්ථ අත්ථෙසු නිච්ඡිතෙසූති** එතස්මිං අට්ඨකථාකණ්ඩෙ චිත්තුප්පාදවසෙන භූමන්තරවිසෙසයොගතො සබ්බෙසං මාතිකාපදානං අත්ථෙසු සඞ්ඛෙපතො වවත්ථාපිතෙසු.

පඤ්හුද්ධාරන්තිආදීසු ''සියා කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍ය හෙතුපච්චයා''තිආදිනා (පට්ඨා. 1.1.25) කුසලපදං ආදිං කත්වා කුසලාකුසලාබ්‍යාකතන්තා තිස්සො කුසලාදිකා, කුසලාබ්‍යාකතඅකුසලාබ්‍යාකතකුසලාකුසලන්තා තිස්සො, කුසලාකුසලාබ්‍යාකතන්තා එකාති කුසලාදිකා සත්ත පුච්ඡා, තථා අකුසලාදිකා, අබ්‍යාකතාදිකා, කුසලාබ්‍යාකතාදිකා, අකුසලාබ්‍යාකතාදිකා, කුසලාකුසලාදිකා, කුසලාකුසලාබ්‍යාකතාදිකාති සත්තන්නං සත්තකානං වසෙන ධම්මානුලොමෙ කුසලත්තිකං නිස්සාය හෙතුපච්චයෙ එකූනපඤ්ඤාස පුච්ඡා, තථා සෙසපච්චයෙසු සෙසතිකෙසු ධම්මපච්චනීයාදීසු ච. තං සන්ධාය **''එකූනපඤ්ඤාසාය එකූනපඤ්ඤාසායා''**ති වුත්තං. ''සියා හෙතුං ධම්මං පටිච්ච හෙතුධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍ය හෙතුපච්චයා''තිආදිනා (පට්ඨා. 3.1.1) ''හෙතුං පටිච්ච හෙතු, හෙතුං පටිච්ච නහෙතු, හෙතුං පටිච්ච හෙතු ච නහෙතු ච. නහෙතුං පටිච්ච නහෙතු, නහෙතුං පටිච්ච හෙතු, නහෙතුං පටිච්ච හෙතු ච නහෙතු ච. හෙතුඤ්ච නහෙතුඤ්ච පටිච්ච හෙතු, හෙතුඤ්ච නහෙතුඤ්ච පටිච්ච නහෙතු, හෙතුඤ්ච නහෙතුඤ්ච පටිච්ච හෙතු ච නහෙතු චා''ති එකෙකස්මිං දුකෙ හෙතුපච්චයාදීසු එකමෙකස්මිං පච්චයෙ නව නව පුච්ඡා හොන්ති. තා සන්ධාය **''නවසු නවසු පඤ්හෙසූ''**ති වුත්තං.

ලබ්භමානස්සාති කුසලත්තිකෙ තාව පටිච්චවාරෙ හෙතුපච්චයෙ ''කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා, කුසලං එකං ඛන්ධං පටිච්ච තයො ඛන්ධා''තිආදිනා (පට්ඨා. 1.1.53) කුසලෙන කුසලං, කුසලෙන අබ්‍යාකතං, කුසලෙන කුසලාබ්‍යාකතං, අකුසලෙන අකුසලං, අකුසලෙන අබ්‍යාකතං, අකුසලෙන අකුසලාබ්‍යාකතං, අබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතං, කුසලාබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතං, අකුසලාබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතන්ති නවන්නං නවන්නං පඤ්හානං අත්ථතො සම්භවන්තස්ස පඤ්හස්ස විස්සජ්ජනවසෙන **උද්ධරණං,** තථා සෙසපච්චයවාරත්තිකාදීසු. **තෙසුයෙවාති** යථාවුත්තෙසු එව පඤ්හෙසු අත්ථසම්භවතො යථාවිභත්තානං පඤ්හවිස්සජ්ජනානං ''හෙතුයා නවා''තිආදිනා **ගණනාඨපනං. පසටෙ ධම්මෙති** යථා හෙට්ඨා කණ්ඩද්වයෙ ''යස්මිං සමයෙ කාමාවචරං කුසලං චිත්ත''න්තිආදිනා (ධ. ස. 1) විප්පකිණ්ණෙ මුත්තපුප්ඵෙ විය ඵස්සාදයො ධම්මෙ. අවිසිට්ඨනිද්දෙසො සාමඤ්ඤනිද්දෙසො. **විඤ්ඤාතධම්මස්ස** පුග්ගලස්සාති අධිප්පායො.

යදි චිත්තුප්පාදරූපකණ්ඩෙසු චතුභූමිචිත්තුප්පාදාදිවසෙන විඤ්ඤාතධම්මස්ස අත්ථුද්ධාරදෙසනා ආරද්ධා, එවං සන්තෙ ඉධ කස්මා කුසලත්තිකනිද්දෙසො වුත්තොති ආහ **''යදිපි කුසලත්තිකවිත්ථාරො''**තිආදි. **ධම්මවිසෙසනභාවතොති** ''ධම්මා''ති පදස්ස පධානභාවං දස්සෙති. අතො හි තදභිධෙය්‍යා පුච්ඡිතබ්බා ජාතා. **විඤ්ඤාතාහීති** භූමීනං විසෙසනලක්ඛණයොගමාහ. **එත්ථ පධානන්ති** කිඤ්චාපි උද්දෙසෙ කුසලපදෙන ධම්මා විසෙසිතබ්බා, ''චතූසු භූමීසු කුසල''න්ති ඉමස්මිං පන නිද්දෙසෙ භූමීහි විසෙසිතබ්බත්තා කුසලපදං පධානන්ති විසෙසනභාවෙන වචනිච්ඡාය අභාවතො සතිපි විසෙසිතබ්බධම්මානං කාමාවචරාදිඵස්සාදිභෙදෙ තදනපෙක්ඛං අනවජ්ජසුඛවිපාකතාසඞ්ඛාතං අත්තනො කුසලාකාරමෙව ගහෙත්වා පවත්තමානත්තා **''එකත්තමෙව උපාදාය පවත්තතී''**ති වුත්තං. සබ්බෙපි හි කුසලා ධම්මා අනවජ්ජසුඛවිපාකතාය එකසභාවායෙවාති.

1385. **යථායොගං යොජෙතබ්බන්ති** චතූහි භූමීහි ආධාරභූතාහි විසෙසෙත්වා සමයඵස්සාදිභෙදං අනාමසිත්වා විපාකභාවෙන එකත්තං නෙත්වා ''චතූසු භූමීසු විපාකො''ති වුත්තන්ති යොජෙතබ්බං. එස නයො ''තීසු භූමීසු කිරියාබ්‍යාකත''න්තිආදීසුපි.

උප්පජ්ජති එත්ථාති උප්පාදො, චෙතසිකා. තෙ හි චිත්තස්ස සබ්බථාපි නිස්සයාදිපච්චයභාවතො එත්ථ ච උප්පත්තියා ආධාරභාවෙන අපෙක්ඛිතා. යථා ච චෙතසිකා චිත්තස්ස, එවං චිත්තම්පි චෙතසිකානං නිස්සයාදිපච්චයභාවතො ආධාරභාවෙන වත්තබ්බතං අරහතීති යථාවුත්තං උප්පාදසද්දාභිධෙය්‍යතං න විනිවත්තති. ඉදං වුත්තං හොති – ''චිත්තුප්පාදො''ති එත්ථ උප්පාදස්ස විසෙසනභාවෙන පවත්තමානම්පි චිත්තං අත්තනි යථාවුත්තඋප්පාදඅත්ථසම්භවතො අපරිච්චත්තවිසෙසිතබ්බභාවමෙව හුත්වා තස්ස විසෙසනභාවං පටිපජ්ජතීති. යදාහ **''අවයවෙන සමුදායොපලක්ඛණවසෙන අත්ථො සම්භවතී''**ති. චිත්තසමානගතිකස්ස ඉධ චිත්තග්ගහණෙන ගහෙතබ්බතාය ''ද්වෙපඤ්චවිඤ්ඤාණානී''ති නිදස්සනෙන වක්ඛමානත්තා **''චිත්ත…පෙ…. ගහණං කත''**න්ති වුත්තං. තත්ථ **අඤ්ඤස්සාති** රූපස්ස.

1420. **පඤ්චද්වාරෙ වත්තබ්බමෙව නත්ථී** එකන්තපරිත්තාරම්මණත්තා පඤ්චද්වාරිකචිත්තානං. **ඉට්ඨානිට්ඨාරම්මණානුභවනන්ති** විපාකස්ස පකප්පෙත්වා ආරම්මණග්ගහණාභාවමාහ. තතො කම්මානුරූපං පවත්තමානො විපාකො පරිත්තකම්මවිපාකතාය පරිත්තාරම්මණෙයෙව පවත්තිතුමරහති, න මහග්ගතප්පමාණාරම්මණෙති අධිප්පායො. සමාධිප්පධානස්සපි කස්සචි කම්මස්ස අප්පනාඅප්පත්තස්ස එකන්තෙන සදිසවිපාකතාඅභාවතො “**අප්පනාප්පත්තස්සා**”ති කම්මං විසෙසිතං. වණ්ණලක්ඛණාදිං අග්ගහෙත්වා ලොකසඤ්ඤානුරොධෙනෙව ගහිතෙ පථවාදිකෙ පරිකම්මසඤ්ඤාය සමුප්පාදිතත්තා පටිභාගනිමිත්තසඞ්ඛාතං සඤ්ඤාවසං ආරම්මණං අස්සාති **සඤ්ඤාවසාරම්මණං. තාදිසෙනෙවාති** සමාධිප්පධානතාය අප්පනාප්පත්තිහි විය සඤ්ඤාවසාරම්මණතාය ච නිබ්බිසෙසෙනෙව. **සොපීති පි**-සද්දො සම්පිණ්ඩනත්ථො. තෙනෙතං දස්සෙති ‘‘අත්තනො කම්මස්ස සමානභූමිකධම්මාරම්මණතාය විය තස්ස ආරම්මණාරම්මණතායපි විපාකො කම්මානුරූපොයෙව නාම හොතී’’ති.

යදි එවං කස්මා මහග්ගතප්පමාණාරම්මණස්ස පරිත්තකම්මස්ස විපාකො තදාරම්මණාරම්මණො න හොතීති? අප්පනාප්පත්තකම්මවිපාකස්ස විය තස්ස කම්මාරම්මණාරම්මණතාය නියමාභාවතො කම්මානුරූපතාය ච අනෙකරූපත්තා. යථා අත්තනො කම්මසදිසස්ස මහග්ගතජවනස්ස පරිත්තාරම්මණස්සපි තදාරම්මණං නානුබන්ධකං පරිචයාභාවතො, එවං අත්තනො කම්මස්ස නිමිත්තභූතෙපි තස්ස සහකාරීකාරණාභි අපරියාදින්නෙ මහග්ගතප්පමාණෙ ආරම්මණෙ පරිචයාභාවතො පරිත්තවිපාකො න පවත්තති, කම්මනිමිත්තාරම්මණො පන ජායමානො පරිත්තෙනෙව තෙන හොතීති ආහ “**පටිසන්ධිආදිභූතො**”තිආදි. **යස්මා පනාති**ආදිනා පාළියාව යථාවුත්තමත්ථං නිච්ඡිනොති. නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයො හි එත්ථ අධිප්පෙතො පච්චයපච්චයුප්පන්නානං භින්නාරම්මණතාය වුත්තත්තා. **න චාති**ආදිනා පරිත්තවිපාකා එව ඉධ පච්චයුප්පන්නභාවෙන වුත්තාති දස්සෙති. **ඉධාති** ඉමස්මිං අත්ථුද්ධාරකණ්ඩෙ.

සතිවෙපුල්ලප්පත්තානං සතිවිරහිතස්ස කායකම්මස්ස සම්භවං දස්සෙතුං “**වාසනාවසෙනා**”ති වුත්තං. අවීතරාගානං අපරිත්තෙපි කත්ථචි ආරම්මණෙ සියා චෙතසො උප්පිලාවිතත්තන්ති “**කිලෙසවිරහෙ**”ති විසෙසෙත්වා වුත්තං. **ආදරාකරණවසෙනෙවාති** ආදරාකරණමත්තවසෙනෙවාති විසෙසනිවත්තිඅත්ථො **එව**-සද්දො තමෙව නිවත්තෙතබ්බං විසෙසං දස්සෙති, නාඤ්ඤථා. **කොසජ්ජාදීති ආදි**-සද්දෙන දොසාදයො සඞ්ගණ්හාති. **ආදරාකරණං නිරුස්සුක්කතා එවාති** ආදරං කරොන්තා නිරුස්සුක්කභාවෙනෙව න හොන්ති, න පන ආදරං න කරොන්තියෙවාති දට්ඨබ්බං. එකච්චෙ පන ‘‘අකම්මඤ්ඤසරීරතාය අඤ්ඤවිහිතතාය ච ඛීණාසවානං අසක්කච්චදානාදිපවත්ති න අනාදරවසෙනා’’ති වදන්ති.

1421. **අතිපගුණානන්ති** සුභාවිතානං සුට්ඨුතරං වසිප්පත්තානං. **එවං පගුණජ්ඣානෙසුපි පවත්ති හොති** තත්ථ විචාරණුස්සාහස්ස මන්දභාවතොති අධිප්පායො. **පුබ්බෙ දස්සිතන්ති** ‘‘තීණි ලක්ඛණානීති අහන්ති වා’’තිආදිනා පුබ්බෙ දස්සිතං. “**අවිජ්ජමානො** අපරමත්ථභාවතො, **විජ්ජමානො ච** ලොකසඞ්කෙතසිද්ධියා සම්මුතිසච්චභාවතො **අත්ථො** අරියති චිත්තෙන ගම්මති ඤායතී’’ති ආචරියා වදන්ති. යතො තබ්බිසයා චිත්තුප්පාදා **නවත්තබ්බං ආරම්මණං එතෙසන්ති නවත්තබ්බාරම්මණාති** අඤ්ඤපදත්ථසමාසවසෙන වුච්චන්ති. අයං පන වාදො හෙවත්ථිකවාදො විය හොතීති තස්ස අච්චන්තං අවිජ්ජමානතං මඤ්ඤන්තො ඉතො ච අඤ්ඤථා අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්තිං දස්සෙතුං “**සම්මුතිසච්චෙ පනා**”තිආදිමාහ. කථං පන තස්ස අච්චන්තමවිජ්ජමානත්තෙ තබ්බිසයානං ධම්මානං පවත්ති නවත්තබ්බාරම්මණභාවො චාති ආහ “**අවිජ්ජමානම්පී**”තිආදි. **පරිත්තාදිආරම්මණාති න වත්තබ්බාති වුත්තාති** පරිත්තාදයො විය තස්ස විසුං වචත්ථිතභාවං නිසෙධෙති.

වික්ඛිපනං නානාරම්මණෙසු චිත්තස්ස පවත්තනං. **අනවට්ඨානං** එකස්මිංයෙව පවත්තිතුං අප්පදානං. දුතියාදිමග්ගපුරෙචාරිකං ඵලසමාපත්තිපුරෙචාරිකඤ්ච කාමාවචරඤාණං නිබ්බානාරම්මණතාය ලොකුත්තරචිත්තස්ස ආවජ්ජනට්ඨානියතාය ච පඨමමග්ගපුරෙචාරිකඤාණෙන සමානන්ති කත්වා වුත්තං “**ගොත්‍රභුවොදානෙ ගොත්‍රභූති ගහෙත්වා**”ති.

සබ්බත්ථපාදකන්ති නිප්ඵාදෙතබ්බෙ, පයොජනෙ වා භුම්මං ‘‘චෙතසො අවූපසමෙ’’තිආදීසු විය. තෙන සබ්බෙසු විපස්සනාදීසු නිප්ඵාදෙතබ්බෙසූති අත්ථො. තෙනෙවාහ “**සබ්බෙසූ**”තිආදි. අතීතංසඤාණස්ස කාමාවචරත්තා ඉද්ධිවිධාදීසු තස්ස අග්ගහණං දට්ඨබ්බං. තස්ස පන අතීතසත්තදිවසතො හෙට්ඨා යාව පච්චුප්පන්නපටිසන්ධි, තාව විසයොති වදන්ති. අතීතසත්තදිවසෙසුපි ඛන්ධපටිබද්ධානං තස්ස විසයභාවො යුත්තො විය දිස්සති.

පාදකජ්ඣානචිත්තං පරිකම්මෙහි ගහෙත්වාති පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය ‘‘ඉදං චිත්තං විය අයං කායො සීඝගමනො හොතූ’’ති පුබ්බභාගපරිකම්මෙහි රූපකායස්ස විය පාදකජ්ඣානචිත්තස්සපි ගහෙතබ්බතං සන්ධාය වුත්තං. ඉදං පන අධිට්ඨානං එවං පවත්තතීති වෙදිතබ්බං. අධිප්පෙතට්ඨානපාපුණනත්ථං ගන්තුකාමතං පුරක්ඛත්වා පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය ‘‘ඉදං චිත්තං විය අයං කායො සීඝගමනො හොතූ’’ති කරජකායාරම්මණං පරිකම්මං කත්වා භවඞ්ගං ඔතරිත්වා වුට්ඨාය පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා පුන භවඞ්ගෙ ඔතිණ්ණෙ මනොද්වාරාවජ්ජනං රූපකායං ආරම්මණං කත්වා උප්පජ්ජති අනුලොමානි ච. තතො අධිට්ඨානචිත්තම්පි තමෙවාරම්මණං කත්වා උප්පජ්ජති. තස්සානුභාවෙන යථාධිප්පෙතට්ඨානං ගතොයෙව හොති. එවං අදිස්සමානෙන කායෙන ගච්ඡන්තො පනායං කිං තස්ස අධිට්ඨානචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ ගච්ඡති, උදාහු ඨිතික්ඛණෙ භඞ්ගක්ඛණෙ

වාති? තීසු ඛණෙසු ගච්ඡතීති ඉච්ඡන්ති. **චිත්තෙති** පාදකජ්ඣානචිත්තෙ. **සමොදහතීති** චිත්තානුගතිකං චිත්තං විය සීඝගමනං කරොතීති අත්ථො. යථා හි චිත්තං ඉච්ඡිතක්ඛණෙ අතිදූරෙපි විසයං ආරබ්භ පවත්තති, එවං රූපකායස්සපි ලහුපරිවත්තිභාවාපාදනං චිත්තවසෙන කායපරිණාමනං. න චෙත්ථ රූපධම්මානං දන්ධපරිවත්තිභාවතො එකචිත්තක්ඛණෙන දෙසන්තරුප්පත්ති න යුජ්ජතීති වත්තබ්බා අධිට්ඨානචිත්තෙන රූපකායස්ස ලහුපරිවත්තිභාවස්ස ආපාදිතත්තා. තෙනෙවාහ ''චිත්තවසෙන කායං අධිට්ඨහිත්වා සුඛසඤ්ඤඤ්ච ලහුසඤ්ඤඤ්ච ඔක්කමිත්වා අදිස්සමානෙන කායෙන බ්‍රහ්මලොකං ගච්ඡතී''ති (විසුද්ධි. 2.397). අචින්තෙය්‍යො හි ඉද්ධිමන්තානං ඉද්ධිවිසයොති.

චිත්තසන්තානං රූපකායෙ සමොදහිතන්ති යත්තකෙහි චිත්තෙහි දිස්සමානෙන කායෙන යථාධිප්පෙතට්ඨානප්පත්ති, තත්තකානං චිත්තානං පබන්ධස්ස දන්ධගමනකරණතො ඉමස්ස අධිට්ඨානස්ස කරජකායෙ ආරොපිතං තදනුගුණන්ති අත්ථො. ඉදම්පි අධිට්ඨානපාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය ''අයං කායො විය ඉදං චිත්තං දන්ධගමනං හොතූ''ති සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨිතජ්ඣානචිත්තාරම්මණං පරිකම්මං කත්වා භවඞ්ගං ඔතරිත්වා භවඞ්ගතො වුට්ඨාය පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා පුන භවඞ්ගෙ ඔතිණ්ණෙ මනොද්වාරාවජ්ජනං පාදකජ්ඣානං ආරම්මණං කත්වා උප්පජ්ජති අනුලොමානි ච. තතො අධිට්ඨානචිත්තම්පි තමෙවාරම්මණං කත්වා උප්පජ්ජති. තස්සානුභාවෙන අන්තරා පඤ්චවිඤ්ඤාණාදීසු උප්පන්නෙසුපි අපතන්තො ඉච්ඡිතට්ඨානං ගච්ඡති. එවං ගච්ඡන්තො ච සචෙ ඉච්ඡති, පථවීකසිණවසෙන ආකාසෙ මග්ගං නිම්මිනිත්වා පදසා ගච්ඡති. සචෙ ඉච්ඡති, වායොකසිණවසෙන වායුං අධිට්ඨහිත්වා තූලපිචු විය වායුනා ගච්ඡති. අපිච ගන්තුකාමතාව එත්ථ පමාණං. සති හි ගන්තුකාමතාය එවං කතාධිට්ඨානො අධිට්ඨානවෙගක්ඛිත්තොවෙසො ඉස්සාසපක්ඛිත්තො සරො විය දිස්සමානො ගච්ඡතීති. තත්ථ ආකාසෙ මග්ගං නිම්මිනිත්වා ගච්ඡන්තො විනාපි අභිඤ්ඤාඤාණෙන පකතිපථවියං විය ගච්ඡති. තෙනෙව ''පදසා ගච්ඡතී''ති වුත්තං. වායුං අධිට්ඨහිත්වා ගච්ඡන්තො අභිඤ්ඤාඤාණසමුට්ඨිතවායොධාතුපරම්පරාය ගච්ඡති. උභයත්ථාපි අන්තරා වනරාමණීයකාදීනි පෙක්ඛමානො ආපාථගතෙ සද්දෙ ච සුණමානො ගච්ඡතීති වදන්ති. කෙචි පන ''අදිස්සමානෙන කායෙන එකචිත්තක්ඛණෙනෙව ඉච්ඡිතට්ඨානගමනෙ දිස්සමානෙන කායෙන පදසා වායුනා ච ගමනෙ අභිඤ්ඤාචිත්තසමුට්ඨිතකායවිඤ්ඤත්තිවිප්ඵාරෙන ගමන''න්ති වදන්ති. අපරෙ ''අභිඤ්ඤාචිත්තස්ස විඤ්ඤත්තිනිබ්බත්තනකිච්චං නත්ථී''ති වදන්ති.

අධිට්ඨානද්වයන්ති චිත්තකායවසෙන කායචිත්තපරිණාමනභූතං රූපකායපාදකජ්ඣානචිත්තාරම්මණං උභයං අධිට්ඨානං. **තංසම්පයුත්තායාති** යථාවුත්තඅධිට්ඨානද්වයසම්පයුත්තාය. **සුඛසඤ්ඤාලහුසඤ්ඤාභාවතොති** සුඛසඤ්ඤාලහුසඤ්ඤාසබ්භාවතො, තබ්භාවං ආපජ්ජනතොති අත්ථො. **සුඛසඤ්ඤාති** චෙත්ථ උපෙක්ඛාසම්පයුත්තා සඤ්ඤා. උපෙක්ඛා හි ''සන්තං සුඛ''න්ති වුත්තා. සායෙව ච සඤ්ඤා නීවරණෙහි චෙව විතක්කාදීහි පච්චනීකෙහි ච විමුත්තත්තා ''ලහුසඤ්ඤා''තිපි වෙදිතබ්බා. තාහි සමොක්කන්තාහි රූපකායොපි තූලපිචු විය සල්ලහුකො හොති. සො එවං වාතක්ඛිත්තතූලපිචුනා විය සල්ලහුකෙන එකචිත්තක්ඛණෙන අදිස්සමානෙන ච කායෙන යථාරුචි ගච්ඡතීති.

''මුත්තො වතම්හි තාය අනත්ථසංහිතාය දුක්කරකාරිකාය, සාධු වතම්හි සම්මාසම්බොධිං සම්බුජ්ඣ''න්ති (සං. නි. 1.137) පවත්තං භගවතො චෙතොපරිවිතක්කමඤ්ඤාය මාරො ''අමුත්තභාවමස්ස කරිස්සාමී''ති,

> ''තපොකම්මා අපක්කම්ම, යං න සුජ්ඣන්ති මාණවා;
> අසුද්ධො මඤ්ඤසි සුද්ධො, සුද්ධිමග්ගා අපරද්ධො''ති. (සං. නි. 1.137) –

ආහාති එවමාදිං සන්ධාය **''මාරාදීනම්පි භගවතො චිත්තජානනං වුත්ත''**න්ති වුත්තං. නිබ්බානපච්චවෙක්ඛණඤ්ච පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණෙන නිබ්බානා…පෙ…. ඤාතෙසු පවත්තතීති සම්බන්ධො. **නිබ්බානා…පෙ…. ඤාතෙසූති** ඉදං අභිඤ්ඤාඤාණස්ස පරතො පවත්තමානං පච්චවෙක්ඛණං අභිඤ්ඤාඤාණස්ස විසයෙ විය අභිඤ්ඤාඤාණවිසයවිසයෙපි කදාචි පවත්තිතුං අරහතීති කත්වා වුත්තං. **අප්පමාණාරම්මණතන්ති** අප්පමාණඛන්ධාරම්මණතන්ති අත්ථො. **තස්මාති** යස්මා පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණස්ස නිබ්බානාරම්මණභාවදීපකො කොචි පාඨො නත්ථි, තස්මා. **පච්චවෙක්ඛණකිච්චෙ වුච්චමානෙති** රුළ්හිං අග්ගහෙත්වා මග්ගාදීනං අතීතානං පති පති අවෙක්ඛනං අනුස්සරණං පච්චවෙක්ඛණන්ති පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණස්ස කිච්චංයෙව පච්චවෙක්ඛණන්ති වුච්චමානෙති අත්ථො. **අනුඤ්ඤාතාති දිස්සතීති** ''මග්ගඵලනිබ්බානපච්චවෙක්ඛණතො''ති ඉදමෙව සන්ධාය වුත්තං. අයඤ්හෙත්ථ අත්ථො – පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණෙන නිබ්බානාරම්මණෙ ඛන්ධෙ දිස්වා ''ඉමෙ ධම්මා කිං නු ඛො ආරබ්භ පවත්තා''ති ආවජ්ජෙන්තස්ස පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණං නිබ්බානාරම්මණෙ පවත්තතීති. අනාගතංසඤාණෙපි එසෙව නයො.

යදි එවං කස්මා පරිත්තත්තිකෙ ''අප්පමාණො ධම්මො මහග්ගතස්ස ධම්මස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 2.12.58) එත්ථ ''අප්පමාණා ඛන්ධා චෙතොපරියඤාණස්ස පුබ්බෙනිවාසඅනාගතංසඤාණස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො''ති අජ්ඣත්තත්තිකෙ ච ''බහිද්ධාධම්මො බහිද්ධාධම්මස්ස, බහිද්ධාධම්මො අජ්ඣත්තස්ස ධම්මස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො''ති එතෙසං විභඞ්ගෙසු ''බහිද්ධා ඛන්ධා ඉද්ධිවිධඤාණස්ස චෙතොපරියපුබ්බෙනිවාසයථාකම්මූපගඅනාගතංසආවජ්ජනාය ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 2.20.29) එත්තකමෙව වුත්තං, න වුත්තං නිබ්බානන්ති. චෙතොපරියඉද්ධිවිධාදිඤාණෙහි සහ වුත්තත්තාති චෙ, එවම්පි විසුං විභජිතබ්බං සියා. න හි විසුං විභජනාරහං සහ විභජතීති? න, අවචනස්ස අඤ්ඤකාරණත්තා. යානි හි පුථුජ්ජනානං පුබ්බෙනිවාසඅනාගතංසඤාණානි, තෙසං අවිසයො එව නිබ්බානං. අරියානං පන මග්ගඵලපච්චවෙක්ඛණෙහි

සච්ඡිකතනිබ්බානානං ඉමෙහි ඤාණෙහි පච්චක්ඛකරණෙ පයොජනං නත්ථීති සාධාරණෙන ඉද්ධිවිධඤාණාදීනං ගහිතත්තා නිබ්බානං න වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං . **නිබ්බත්තක්ඛන්ධජානනමාහ,** න නිබ්බත්තකක්ඛන්ධජානනං. යථාකම්මූපගඤාණකිච්චඤ්හි තන්ති. **අත්ථො සම්භවතීති** ඉදං අනාගතංසඤාණස්සපි අනිබ්බානාරම්මණතං සන්ධාය වුත්තං.

1429. මග්ගාරම්මණත්තිකෙ යස්මා චිත්තුප්පාදකණ්ඩෙ බොධිතෙසු චිත්තුප්පාදෙසු එකන්තතො මග්ගාරම්මණායෙව කෙචි නත්ථි, මග්ගාරම්මණායෙව පන කදාචි මග්ගාධිපතිනො හොන්ති, තස්මා ''කතමෙ ධම්මා මග්ගාරම්මණා''ති එකමෙව පුච්ඡං කත්වා තයොපි කොට්ඨාසා ලබ්භමානවසෙන විභත්තා. ඉමිනා නයෙන පරතොපි එවරූපෙසු ඨානෙසු අත්ථො වෙදිතබ්බො. ''චිත්තුප්පාදා''ති, ''මග්ගාරම්මණා''ති ච වුත්තධම්මානංයෙව මග්ගහෙතුකත්තාභාවං සාධෙතුං **''අසහජාතත්තා''**ති ඉදං හෙතුවචනන්ති **''අසම්පයුත්තත්තාති අත්ථො''**ති වුත්තං. තෙනෙවාහ **''න හි අරූපධම්මාන''**න්තිආදි. ''අඤ්ඤධම්මාරම්මණකාලෙ එවා''ති අවධාරණස්ස අග්ගහිතත්තා ගරුං අකත්වා මග්ගාරම්මණකාලෙපි මග්ගාධිපතිභාවෙන න වත්තබ්බාති අයම්පි අත්ථො අට්ඨකථායං පරිග්ගහිතොයෙවාති දට්ඨබ්බං. ''ගරුං කත්වා පච්චවෙක්ඛණකාලෙ''ති හි වුත්තත්තා ගරුං අකත්වා පච්චවෙක්ඛණකාලෙපි අත්ථි එව. තදා ච මග්ගාධිපතිභාවෙන න වත්තබ්බා තෙ ධම්මාති හියොපි සිද්ධොවායමත්ථො.

1434. **අතීතාරම්මණාවාති** උද්ධටං, ''අතීතාරම්මණා''ති පන අට්ඨකථාපාඨො බහූසු පොත්ථකෙසු දිස්සති. **තස්මාති** යස්මා **පටිච්චසමුප්පාදවිභඞ්ගවණ්ණනායං** (විභ. අ. 227) ''මරණසමයෙ ඤාතකා 'අයං, තාත, තවත්ථාය බුද්ධපූජා කරීයති, චිත්තං පසාදෙහී'ති වත්වා''තිආදිනා පඤ්චද්වාරෙ රූපාදිආරම්මණූපසංහරණං තත්ථ තදාරම්මණපරියොසානානං චුද්දසන්නං චිත්තානං පවත්තිඤ්ච වත්වා තස්මිංයෙව එකචිත්තක්ඛණට්ඨිතිකෙ ආරම්මණෙ පටිසන්ධිචිත්තං උප්පජ්ජතීති පච්චුප්පන්නාරම්මණභාවං පටිසන්ධියා වක්ඛති, තස්මාති අත්ථො. ද්වෙ භවඞ්ගානි ආවජ්ජනං මරණස්සාසන්නභාවෙන මන්දීභූතවෙගත්තා පඤ්ච ජවනානි ද්වෙ තදාරම්මණානි චුතිචිත්තන්ති එකාදස චිත්තක්ඛණා අතීතාති ආහ **''පඤ්චචිත්තක්ඛණාවසිට්ඨායුකෙ''**ති. **ඉතරත්ථාති** අඤ්ඤතදාරම්මණාය චුතියා. ඉදානි තමෙව ''ඉතරත්ථා''ති සඞ්ඛෙපතො වුත්තමත්ථං විත්ථාරතො දස්සෙතුං **''යදා හී''**තිආදිමාහ. චුතියා තදාරම්මණරහිතත්තා පටිසන්ධියා ච පච්චුප්පන්නාරම්මණත්තා **''රූපා…පෙ…. ඡජන්තස්සා''**ති උදාහටං. **ඡ භවඞ්ගානි පච්චුප්පන්නාරම්මණානි හොන්ති,** නව චිත්තක්ඛණා අතීතාති සත්තචිත්තක්ඛණාවසිට්ඨායුකෙ ගතිනිමිත්තෙ පටිසන්ධියා පවත්තත්තාති දට්ඨබ්බං.

විජ්ජමානමෙව කායං ආරම්මණං කරොතීති එතෙන සුඛලහුසඤ්ඤොක්කමනෙන පච්චුප්පන්නස්සෙව භූතුපාදායරූපසඞ්ඝාතස්ස ලහුපරිවත්තිභාවාපාදනං, න භාවිනොති දස්සෙති.

එත්ථන්තරෙති අපාකටකාලතො පට්ඨාය යාව පාකටකාලො, එතස්මිං අන්තරෙ. යස්මා පන කස්සචි කිඤ්චි සීසං පාකටං හොති, කස්සචි දන්ධං, තස්මා **''එකද්වෙසන්තතිවාරා''**ති අනියමෙත්වා වුත්තං. ''වචනසිලිට්ඨතාවසෙන වුත්ත''න්ති එකෙ, කෙචි පන ''එත්ථන්තරෙ පවත්තා රූපධම්මා අරූපධම්මා ච පච්චුප්පන්නාති ගහිතෙ එකො සන්තතිවාරො හොති, තං පන ද්විධා විභජිත්වා අපාකටකාලං ආදිං කත්වා යෙහුයොන පාකටකාලතො ඔරභාවො එකො කොට්ඨාසො යෙහුයොන පාකටකාලං ආදිං කත්වා යාව සුපාකටකාලො එකොති එතෙ ද්වෙ සන්තතිවාරා. ඉමිනා නයෙන සෙසසන්තතිවාරභෙදාපි වෙදිතබ්බා. තත්ථ කාලවසෙන සබ්බෙසං සමානභාවං අග්ගහෙත්වා ධම්මානං සදිසප්පවත්තිවසෙන සන්තතිපරිච්ඡෙදො දීපිතබ්බො''ති වදන්ති. කිඤ්චි කිඤ්චි කාලං සදිසං පවත්තමානාපි හි උතුචිත්තාදිසමුට්ඨානා රූපධම්මා සන්තතිවාරාති වුච්චන්ති. යදාහ **''අතිපරිත්තා''**තිආදිනා, අරූපසන්තතිපි චෙත්ථ යථාවුත්තරූපසන්තතිපරිච්ඡින්නා සඞ්ගහිතායෙවාති දට්ඨබ්බං. **පච්චුප්පන්නෙසු ධම්මෙසු සංහීරතීති** තණ්හාදිට්ඨීහි ආකඩ්ඪනීයට්ඨානභාවෙන වුත්තං. ''යො චාවුසො, මනො යෙ ච ධම්මා''ති විසයිවිසයභූතා එකභවභූතා ච එකසන්තතිපරියාපන්නා ධම්මා විභාගං අකත්වා ගය්හමානා අද්ධාපච්චුප්පන්නං හොති, සති පන විභාගකරණෙ ඛණසන්තතිපච්චුප්පන්නතා ලබ්භතීති ආහ **''අද්ධාපච්චුප්පන්නං හොන්තං එතං උභයං හොතී''**ති.

තස්සාති මහාජනස්ස. **අතීතාදිවිභාගං අකත්වාති** ආවජ්ජනාදීනං සමානාකාරප්පවත්තියා උපායං දස්සෙති. **සිද්ධං හොතීති** ඛණපච්චුප්පන්නාරම්මණත්තෙපි පරිකම්මචෙතොපරියඤාණානං අයං පාළි සුට්ඨු නීතා හොතීති අත්ථො. **අතීතත්තිකො ච එවං අභින්නො හොතීති** එවං ඛණපච්චුප්පන්නෙයෙව ධම්මෙ ඉධ පච්චුප්පන්නොති ගය්හමානෙ අඤ්ඤපදසඞ්ගහිතස්සෙව අනන්තරපච්චයභාවං පකාසෙන්තො අතීතත්තිකො ච පට්ඨානෙ අභෙදතො සම්මා අත්ථස්ස උද්ධටත්තා අවිනාසිතො හොති. අථ වා **අතීතත්තිකොති** පට්ඨානෙ අතීතත්තිකපාළි, ඉමාය අතීතත්තිකපාළියා යථාවුත්තකාරණතොයෙව අභින්නො අවිසිට්ඨො අඤ්ඤදත්ථු සංසන්දති සමෙතීති අත්ථො.

යථාසම්භවන්ති ආවජ්ජනාය අනාගතාරම්මණතා, ජවනානං පච්චුප්පන්නාතීතාරම්මණතා අනාගතපච්චුප්පන්නාතීතාරම්මණතාති යොජෙතබ්බං. **නානාරම්මණතා න සියා** අද්ධාවසෙන පච්චුප්පන්නාරම්මණත්තාති අධිප්පායො. අයඤ්ච අත්ථො එකිස්සා ජවනවීථියා එකස්මිංයෙව චිත්තෙ පවත්තියං ආවජ්ජනාදීනං අනාගතාදිආරම්මණතා සම්භවතීති සම්භවදස්සනවසෙන වුත්තොති යථාධිප්පෙතස්ස අභිඤ්ඤාචිත්තස්ස ඛණපච්චුප්පන්නෙ පවත්තිං යොජෙත්වා දස්සෙතුං **''තෙනා''**තිආදිමාහ. **තීණීති** ''අතීතාරම්මණො ධම්මො අතීතාරම්මණස්ස ධම්මස්ස ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයො, අනාගතාරම්මණො ධම්මො අනාගතාරම්මණස්ස

ධම්මස්ස, පච්චුප්පන්නාරම්මණො ධම්මො පච්චුප්පන්නාරම්මණස්ස ධම්මස්ස ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 2.19.34) පදන්තරසඞ්ගහිතධම්මානපෙක්ඛා ධම්මා තීණි පඤ්හවිස්සජ්ජනානීති අත්ථො. **අනාසෙවනං නත්ථීති** ආසෙවනලාභෙ සති යථාධම්මසාසනෙ අවචනස්ස කාරණං නත්ථීති අවචනෙන තත්ථ ඉතරෙසං පඤ්හානං පටිසෙධො විඤ්ඤායතීති අධිප්පායො.

එතස්ස වාදස්සාති ''ආවජ්ජනජවනානං අනාගතපච්චුප්පන්නාරම්මණත්තෙපි චෙතොපරියඤාණං සිද්ධ''න්ති වාදස්ස. **නිස්සයභාවොති** අත්ථසම්භවතො යථාවුත්තනයස්ස ජොතකභාවො. **යන්ති** චිත්තං. **තස්සාති** ආවජ්ජනජවනානං ඛණපච්චුප්පන්නනිරුද්ධාරම්මණතාවචනස්ස. එත්ථ ච කාලවිසෙසං ආමසති, අනාගතායෙව ච ආවජ්ජනා පවත්තතීති නයිදං යුජ්ජමානකං. අථ ''යං ඉමස්ස චිත්තං භවිස්සති, තං ජානාමී''ති ආභොගං කරොති, එවං සති පරිකම්මාභිඤ්ඤාචිත්තානම්පි අනාගතාරම්මණත්තමෙවාති සබ්බත්ථ ආවජ්ජනජවනානං අනාගතපච්චුප්පන්නාරම්මණතා න සිජ්ඣතීති ආහ **''පවත්ති...පෙ.... වුත්තත්තා''**ති. **දොසාපත්තියාති** දොසාපජ්ජනෙන, දොසාපත්තිතො වා. **රාසිඑකදෙසාවජ්ජනපටිවෙධෙති** යථාරුතවසෙනෙව පුරිමවාදිපක්ඛමාහ, **සම්පත්තසම්පත්තාවජ්ජනජානනෙති** අත්තනා නිද්ධාරිතපක්ඛං. **පුරිමවාදිනො නානුජානෙය්‍යුන්ති** අද්ධාසන්තතිපච්චුප්පන්නපදත්ථතා අභිධම්මමාතිකායං ආගතපච්චුප්පන්නපදස්ස නත්ථීති අධිප්පායෙ ඨත්වා නානුජානෙය්‍යුං. එත්ථ ච සතිපි සභාවභෙදෙ ආකාරභෙදාභාවතො එකත්තනයවසෙන ආවජ්ජනපරිකම්මාභිඤ්ඤාචිත්තානං නානාරම්මණතාදොසො නත්ථීති ඛණපච්චුප්පන්නාරම්මණතා චෙතොපරියඤාණස්ස පුරිමවාදීනං අධිප්පායවිභාවනමුඛෙන දස්සිතා. **අට්ඨකථායං** පන ''සභාවභෙදෙ සති නානාරම්මණතාදොසාභාවො නත්ථී එවාති එකස්මිං එව චිත්තෙ අද්ධාසන්තතිවසෙන පච්චුප්පන්නාරම්මණතා විභාවිතා''ති ද්වීසුපි වාදෙසු යං යුත්තං, තං විචාරෙත්වා ගහෙතබ්බං.

තෙනෙවාති යස්මා අතීතත්තිකෙ උප්පන්නත්තිකෙ ච චෙතොපරියඤාණස්ස වත්තමානධම්මාරම්මණභාවජොතනො පාඨො න දිස්සති, තෙනෙව කාරණෙන. **ද්වීසු ඤාණෙසූති** පුබ්බෙනිවාසචෙතොපරියඤාණෙසු . **කම්මමුඛෙන ගය්හන්තීති** සතිපි ආරම්මණභාවෙ චත්තාරො ඛන්ධා යථාකම්මූපගඤාණෙන කම්මද්වාරෙන කුසලාකුසලා ඉච්චෙව ගය්හන්ති, න පන විභාගසොති දස්සෙති. ලොභාදිසම්පයොගවිසෙසෙන දුච්චරිතභාවො, අලොභාදිසම්පයොගවිසෙසෙන ච සුචරිතභාවො ලක්ඛීයතීති දුච්චරිතසුචරිතානි විභාවෙන්තං ලොභාදයොපි විභාවෙතියෙව නාම හොතීති ආහ **''දුච්චරිත...පෙ.... භාවනං හොතී''**ති.

1435. අසභාවධම්මස්ස ''අහ''න්තිආදිපඤ්ඤත්තියා අජ්ඣත්තධම්මුපාදානතාය සියා කොචි අජ්ඣත්තපරියායො, න පන සභාවධම්මස්ස අසත්තසන්තානෙව තස්සාති වුත්තං **''සභාව...පෙ.... අභොන්ත''**න්ති. තථා හි ''අත්තනො ඛන්ධාදීනි පච්චවෙක්ඛන්තස්සා''ති එත්ථ ''අජ්ඣත්තාරම්මණා''ති පදස්ස අත්ථවිවරණවසෙන ''අජ්ඣත්තං ගය්හමානං අහන්ති පඤ්ඤත්තිං ආදි-සද්දෙන ගණ්හාතී''ති වක්ඛති. යදි එවං තස්ස අජ්ඣත්තත්තිකෙපි අජ්ඣත්තභාවො වත්තබ්බො සියා? න, බහිද්ධාභාවස්ස විය අජ්ඣත්තභාවස්සපි අජ්ඣත්තත්තිකෙ නිප්පරියායවසෙන අධිප්පෙතත්තාති. යදාහ **''අසභා...පෙ.... න වුත්ත''**න්ති. **ආකිඤ්චඤ්ඤායතනාදීති ආදි**-සද්දෙන සාවජ්ජනානි තස්ස පුරෙචාරිකඋපචාරචිත්තානි තස්ස ආරම්මණෙන පවත්තනකපච්චවෙක්ඛණඅස්සාදනාදිචිත්තානි ච සඞ්ගණ්හාති.

ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං තං-සද්දෙන ආකඩ්ඪිත්වා වදති, න පන තං සබ්බන්ති වුත්තං, යඤ්ච තස්ස පුරෙචාරිකන්ති අත්ථො. **ලෙසවචනන්ති** එකදෙසසාරුප්පෙන සමානාරම්මණභාවෙන එකදෙසස්සෙව වචනං. ලිස්සති සිලිස්සති එකදෙසෙන අල්ලීයතීති හි **ලෙසො. යෙසන්ති** කාමාවචරකුසලාකුසලමහාකිරියාවජ්ජනචිත්තානං කුසලකිරියාභෙදස්ස රූපාවචරචතුත්ථස්ස ච. **එවං උපෙක්ඛාසහගතනිද්දෙසාදීසූති** යෙසං අදුක්ඛමසුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තතා වුත්තා, තෙසු එකමෙව උපෙක්ඛාසහගතනිද්දෙසං වත්වා ඉතරං න වත්තබ්බං සියාති අත්ථො. **ආදි**-සද්දෙන හෙතුසම්පයුත්තකාමාවචරාදිනිද්දෙසෙ සඞ්ගණ්හාති. තත්ථාපි හි පරිත්තසහෙතුකාදිභාවෙන වුත්තෙසු ධම්මෙසු එකමෙව වත්වා ඉතරං න වත්තබ්බං සියාති. **අභාවනානිට්ඨප්පවත්තියාති** අභාවනානිට්ඨප්පවත්තියා අභාවනාකාරස්ස උක්කංසප්පවත්තියාති අත්ථො, අභාවස්ස වා උක්කංසප්පවත්තියා. **නවත්තබ්බං ජාතං** අජ්ඣත්තාරම්මණාදිභාවෙනාති අධිප්පායො. **තානීති** ආකිඤ්චඤ්ඤායතනෙන සමානාරම්මණානි ආවජ්ජනාදීනි. යදි එවං ''අභාවනාසාමඤ්ඤෙ''ති කස්මා වුත්තං. න හි ආකිඤ්චඤ්ඤායතනාරම්මණස්ස පච්චවෙක්ඛණඅස්සාදනාදිවසෙන පවත්තචිත්තානං අභාවනාකාරෙන පවත්ති අත්ථීති? න, අභාවෙතබ්බතාය අධිප්පෙතත්තා. න භාවීයතීති හි අභාවනං, න න භාවෙතීති.

ගහණවිසෙසනිම්මිතානීතිආදීසු අයමධිප්පායො – යදිපි භාවනාඤාණනිම්මිතාකාරමත්තෙසු සභාවතො අවිජ්ජමානෙසු විසයෙසු යෙභුය්‍යෙන මහග්ගතා ධම්මා පවත්තන්ති, බහිද්ධාකාරග්ගහණවසෙන පන කසිණාදීනං බහිද්ධාභාවොති තදාරම්මණධම්මා බහිද්ධාරම්මණාති වුත්තං. කසිණානඤ්හි සන්තානං මුඤ්චිත්වා උපට්ඨානං විසෙසතො වඩ්ඪිතකසිණවසෙන විඤ්ඤායති, පඨමාරුප්පවිඤ්ඤාණාභාවස්ස පන න බහිද්ධාකාරො, නාපි අජ්ඣත්තාකාරොති උභයාකාරවිධුරෙ තස්මිං අනඤ්ඤසාධාරණෙන පවත්තියාකාරෙන පවත්තමානං ආකිඤ්චඤ්ඤායතනමෙව නවත්තබ්බාරම්මණං වුත්තං, න ඉතරෙ ඉතරාකාරප්පවත්තිතොති. **කාමාවචරකුසලානන්ති** නිදස්සනමත්තං දට්ඨබ්බං.

ආකිඤ්චඤ්ඤායතනවිපාකං නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනස්ස විපාකාදිකස්සාති අත්ථවසෙන විභත්ති පරිණාමෙතබ්බා. **අභිනීහාරාසම්භවතො**ති සමාපත්තිචිත්තස්ස අභිනීහරණාසම්භවතො. කුසලමෙව විපාකස්ස ආරම්මණන්ති කත්වා **"විපාකස්සා"**තිආදි වුත්තං.

අසභාවධම්මත්තෙපි බහිද්ධාකාරෙන ගහණීයභාවතො කසිණානං බහිද්ධාභාවො විය එකන්තතො ඉධ අජ්ඣත්තධම්මුපාදානතාය අහන්ති පඤ්ඤත්තියා සියා අජ්ඣත්තභාවොති වුත්තං **"අජ්ඣත්ත"**න්තිආදි. **"ඛන්ධාදීති ආදි-සද්දෙන ධාතුආයතනාදි සඞ්ගය්හතී"**ති ච වදන්ති. **එස නයො**ති "අරූපක්ඛන්ධෙ ඛන්ධාති ගහෙත්වා"තිආදිකං වණ්ණනානීතිං ආහ. **පරෙසං ඛන්ධාදිග්ගහණෙ**ති පරෙසං ඛන්ධාදීති ඉමස්ස පදස්ස කථනෙ උච්චාරණෙ. සබ්බං උපාදාපඤ්ඤත්තිං ආහ ආදිසද්දෙනාති සම්බන්ධො.

තිකඅත්ථුද්ධාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

දුකඅත්ථුද්ධාරවණ්ණනා

1473. **අඤ්ඤථා**ති වුත්තප්පකාරස්ස දස්සනෙ. වුත්තප්පකාරස්ස දස්සනතො එව හි අට්ඨකථායං සසඞ්ඛාරිකානං ථිනමිද්ධවිරහෙ අසඞ්ඛාරිකසදිසී යොජනා න දස්සිතා. **භවරාගාදීසූ**ති භවරාගමූලිකාදීසු යොජනාසු.

1511. **ද්වෙ**ති උද්ධච්චාවිජ්ජානීවරණානි. **තීණී**ති කාමච්ඡන්දබ්‍යාපාදවිචිකිච්ඡාසු එකෙකෙන උද්ධච්චාවිජ්ජානීවරණානි. **ද්වෙ වා තීණි වා**ති පාළියං වා-සද්දස්ස ලුත්තනිද්දිට්ඨතං ආහ. අථ වා නිපාතසද්දසන්නිධානෙපි නාමපදාදීහි එව සමුච්චයාදිඅත්ථො වුච්චති, න නිපාතපදෙහි තෙසං අවාචකත්තාති අන්තරෙනපි නිපාතපදං අයමත්ථො ලබ්භති. තථා වචනිච්ඡාය සම්භවො එව හෙත්ථ පමාණන්ති පාළියං "ද්වෙ තීණී"ති වුත්තං. **යත්ථ සහුප්පත්තී**තිආදිනා "ද්වෙ තීණී"ති ලක්ඛණවචනන්ති සබ්බසාධාරණමත්ථමාහ. තථා හි **"එවඤ්ච කත්වා කිලෙසගොච්ඡකෙ වා"**ති වුත්තං. තස්සායමධිප්පායො – කිලෙසද්වයසහිතස්සෙව චිත්තුප්පාදස්ස අභාවෙපි පාළියං ද්විග්ගහණං කතං, කිලෙසානඤ්ච සම්භවන්තානං සබ්බෙසං සරූපෙන ගහණං න කතන්ති ද්වෙ තයොති ලක්ඛණකරණන්ති විඤ්ඤායතීති.

යදි සබ්බාකුසලෙ උප්පජ්ජනකස්සපි උද්ධච්චස්ස එකො එව චිත්තුප්පාදො විසයභාවෙන වුච්චති, අවිජ්ජානීවරණස්සපි තථා වත්තබ්බන්ති අධිප්පායෙන **"කස්මා වුත්ත"**න්තිආදිනා චොදෙති. ඉතරො උද්ධච්චනීවරණස්සෙව තථා වත්තබ්බතං අවිජ්ජානීවරණස්ස තථා වත්තබ්බතාභාවඤ්ච දස්සෙතුං **"සුත්තන්තෙ"**තිආදිමාහ. තත්ථ **සුත්තන්තෙ වුත්තෙසු පඤ්චසු නීවරණෙසූ**ති උද්ධච්චසහගතෙ උද්ධච්චස්ස අවිජ්ජානීවරණෙන නීවරණසහිතතං ආසඞ්කිත්වා වුත්තං. නනු ච සුත්තන්තෙපි "අවිජ්ජානීවරණානං සත්තාන"න්තිආදීසු (සං. නි. 2.124) අවිජ්ජා "නීවරණ"න්ති වුත්තාති? සච්චමෙතං, ඣානඞ්ගානං පටිපක්ඛභාවෙන පන සුත්තන්තෙ බහුලං කාමච්ඡන්දාදයො පඤ්චෙව නීවරණානි වුත්තානීති යෙභුය්‍යවුත්තිවසෙන එතං වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

කෙචි පන "යථා නික්ඛෙපකණ්ඩෙ කුසලපටිපක්ඛභූතානි දුබ්බලානිපි නීවරණානි පට්ඨානෙ විය දස්සිතානි. තථා හි **පට්ඨානෙ** (පට්ඨා. 3.8.1) 'නීවරණං ධම්මං පටිච්ච නීවරණො ධම්මො උප්පජ්ජති න පුරෙජාතපච්චයා. අරූපෙ කාමච්ඡන්දනීවරණං පටිච්ච ථිනමිද්ධනීවරණං උද්ධච්චනීවරණ'න්තිආදි වුත්තං, න එවං අට්ඨකථාකණ්ඩෙ. අට්ඨකථාකණ්ඩෙ පන ඣානපටිපක්ඛභූතානියෙව නීවරණානි නිද්දිට්ඨානීති 'උද්ධච්චනීවරණං උද්ධච්චසහගතෙ චිත්තුප්පාදෙ උප්පජ්ජතී'ති වුත්තං. අට්ඨකථායං පන උද්ධච්චනීවරණස්ස කාමච්ඡන්දාදීහි එකතො උප්පත්තිදස්සනං නික්ඛෙපකණ්ඩානුසාරෙන කතං එකතො උප්පත්තියා පභෙදදස්සනත්ථං. තත්ථ හි පාළියංයෙව තානි විත්ථාරතො වුත්තානී"ති වදන්ති. අයඤ්ච වාදො "උද්ධච්චනීවරණං උද්ධච්චසහගතෙ චිත්තුප්පාදෙ උප්පජ්ජතී"ති ඉදමෙව වචනං ඤාපකන්ති කත්වා වුත්තො. අඤ්ඤථා අවිජ්ජානීවරණං විය වත්තබ්බං සියා. න හි ඉතො අඤ්ඤං පරියුට්ඨානපට්ඨායිනියෙව නීවරණානි අත්ථුද්ධාරකණ්ඩෙ අධිප්පෙතානීති ඉමස්ස අත්ථස්ස සාධකං වචනං අත්ථි, ඉදං වචනං ද්වෙතීණිවචනස්ස සාමඤ්ඤෙන සබ්බනීවරණසඞ්ගාහකත්තා යථාවුත්තවචනස්ස විසයවිසෙසප්පකාසනසඞ්ඛාතෙන පයොජනන්තරෙන වුත්තභාවස්ස දස්සිතත්තා ච ඤාපකං න භවතීති දිස්සති, තස්මා විචාරෙත්වා ගහෙතබ්බං.

අග්ගහෙත්වාති යථාරුතවසෙනෙව අත්ථං අග්ගහෙත්වා යථා නික්ඛෙපකණ්ඩපට්ඨානාදීහි න ඉමිස්සා පාළියා විරොධො හොති, එවං අධිප්පායො ගවෙසිතබ්බොති යථාවුත්තමෙවත්ථං නිගමෙති.

1577. **තෙසන්ති** ලොභාදිතො අඤ්ඤෙසං. **දස්සිතා**ති කථං දස්සිතා? මානො තාව ලොභමොහඋද්ධච්චඅහිරිකානොත්තප්පෙහි, ලොභමොහථිනඋද්ධච්චඅහිරිකානොත්තප්පෙහි, තථා දිට්ඨි, විචිකිච්ඡා මොහඋද්ධච්චඅහිරිකානොත්තප්පෙහි, ථිනං ලොභමොහදිට්ඨිඋද්ධච්චඅහිරිකානොත්තප්පෙහි, ලොභමොහමානඋද්ධච්චඅහිරිකානොත්තප්පෙහි, ලොභමොහඋද්ධච්චඅහිරිකානොත්තප්පෙහි, දොසමොහඋද්ධච්චඅහිරිකානොත්තප්පෙහි, උද්ධච්චං ලොභමොහදිට්ඨිඅහිරිකානොත්තප්පෙහි,

ලොභමොහදිට්ඨිගතඅහිරිකානොත්තප්පෙහි, ලොභමොහමානඅහිරිකානොත්තප්පෙහි, ලොභමොහමානගතඅහිරිකානොත්තප්පෙහි, ලොභමොහගතඅහිරිකානොත්තප්පෙහි, ලොභමොහඅහිරිකානොත්තප්පෙහි, දොසමොහඅහිරිකානොත්තප්පෙහි, දොසමොහගතඅහිරිකානොත්තප්පෙහි, මොහවිචිකිච්ඡාඅහිරිකානොත්තප්පෙහි, මොහඅහිරිකානොත්තප්පෙහි එකතො උප්පජ්ජති.

යථා ච උද්ධච්චං, එවං අහිරිකානොත්තප්පානි ච යොජෙත්වා වෙදිතබ්බානි. කථං? අහිරිකං ලොභමොහදිට්ඨිඋද්ධච්චානොත්තප්පෙහි, ලොභමොහදිට්ඨිගතඋද්ධච්චානොත්තප්පෙහි, ලොභමොහමානඋද්ධච්චානොත්තප්පෙහි, ලොභමොහමානගතඋද්ධච්චානොත්තප්පෙහි, ලොභමොහගතඋද්ධච්චානොත්තප්පෙහි, ලොභමොහඋද්ධච්චානොත්තප්පෙහි, දොසමොහඋද්ධච්චානොත්තප්පෙහි, දොසමොහගතඋද්ධච්චානොත්තප්පෙහි, මොහවිචිකිච්ඡාඋද්ධච්චානොත්තප්පෙහි , මොහඋද්ධච්චානොත්තප්පෙහි ච එකතො උප්පජ්ජති. අනොත්තප්පං ලොභමොහදිට්ඨිඋද්ධච්චාහිරිකෙහි, ලොභමොහදිට්ඨිගතඋද්ධච්චාහිරිකෙහි, ලොභමොහමානඋද්ධච්චාහිරිකෙහි, ලොභමොහමානගතඋද්ධච්චාහිරිකෙහි, ලොභමොහගතඋද්ධච්චාහිරිකෙහි, ලොභමොහඋද්ධච්චාහිරිකෙහි, දොසමොහඋද්ධච්චාහිරිකෙහි, දොසමොහගතඋද්ධච්චාහිරිකෙහි, මොහවිචිකිච්ඡාඋද්ධච්චාහිරිකෙහි , මොහඋද්ධච්චාහිරිකෙහි ච එකතො උප්පජ්ජතීති එවමෙත්ථ මානාදීනම්පි එකතො උප්පත්ති වෙදිතබ්බා. සෙසං උත්තානත්ථමෙව.

අට්ඨකථාකණ්ඩවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉති ධම්මසඞ්ගණීමූලටීකාය ලීනත්ථපදවණ්ණනා

ධම්මසඞ්ගණී-අනුටීකා සමත්තා.